

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 4/2000
Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í
Biskupstungnahreppi

21. mars 2002

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	351
2. MÁLSMEÐFERÐ	351
2.1. Norðanverð Árnessýsla tekin til meðferðar	352
2.2. Lýstar kröfur og kynning	353
2.3. Afmörkun máls nr. 4/2000	353
2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð	354
3. KRÖFUGERÐ	354
3.1. Kröfur íslenska ríkisins	354
3.1.1. Kröfur íslenska ríkisins vegna Þjóðlendna	354
3.1.2. Krafa íslenska ríkisins vegna Haukadals	355
3.2. Formkröfur Biskupstungnahrepps o.fl. um frávisun o.fl.	355
3.3. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Austurhlíðartorfu vegna lands innan landamerkjia	356
3.4. Krafa eiganda Brattholts vegna lands innan landamerkjia	356
3.5. Krafa þinglýstra eigenda Brúar vegna lands innan landamerkjia	357
3.6. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Haukadalstorfu og leigjanda Laugar vegna lands innan landamerkjia	357
3.7. Krafa þinglýsts eiganda Helludals vegna lands innan landamerkjia	357
3.8. Krafa þinglýsts eiganda Hóla vegna lands innan landamerkjia	358
3.9. Krafa þinglýstra eigenda Kjóastaða I og II vegna lands innan landamerkjia	358
3.10. Krafa þinglýsts eiganda Miðhúsa vegna lands innan landamerkjia	358
3.11. Krafa þinglýsts eiganda Neðri-Dals vegna lands innan landamerkjia	358
3.12. Krafa þinglýsts eiganda Tunguheiðar vegna lands innan landamerkjia	359
3.13. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Úthlíðartorfu vegna lands innan landamerkjia ..	359
3.14. Krafa Biskupstungnahrepps o.fl. vegna Biskupstungnaafréttar	359
3.15. Krafa Landsvirkjunar	360
4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN	361
4.1. Almenn	361
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	361
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru	362
4.4. Vettvangsferð	365
4.5. Skýrslutökur	365
5. STADHÆTTIR OG GRÓÐURFAR	370
5.1. Land- og jarðfræðilegar aðstæður	370
5.2. Áætlað gróðurfar um landnám og síðari þróun þess	370
5.3. Núverandi gróðurfar á kröfusvæði ríkisins	371
5.4. Friðland og náttúruminjar	373
6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTAR	373
6.1. Landnám	373
6.2. Austurhlíðartorfa	375

6.3.	Brattholt	377
6.4.	Brú	378
6.5.	Haukadalstorfa	378
6.6.	Helludalur	381
6.7.	Hólar	382
6.8.	Kjóastaðir	382
6.9.	Miðhús	383
6.10.	Neðridalur	384
6.11.	Tunguheiði (Bræðratunga)	384
6.12.	Úthlíðartorfa	386
6.13.	Biskupstungnaafréttur	389
6.13.1.	Framafréttur	389
6.13.2.	Afréttur norðan vatna	390
7.	SJÓNARMÍÐ ÍSLENSKA RÍKISINS	396
7.1.	Almenn atriði	396
7.2.	Einstakar jarðir	402
7.2.1.	Úthlíð I-II, Stekkholt og Hrauntún	402
7.2.2.	Austurhlíð, Neðridalur og Helludalur	403
7.2.3.	Haukadalur I	403
7.2.4.	Hólar	403
7.3.	Tunguheiði	404
7.4.	Biskupstungnaafréttur	404
7.4.1.	Framafréttur	405
7.4.2.	Afréttur norðan vatna	406
8.	SJÓNARMÍÐ JARÐEIGENDA O.FL.	407
8.1.	Kröfur um sáttatillögu, frávisun o.fl.	407
8.2.	Almenn atriði varðandi eignarréttarkröfur	408
8.3.	Einstakar jarðir	414
8.3.1.	Haustsmölun á Hlíðalöndum	414
8.3.2.	Miðhús, Dalsmynni, Hlíðartún, Kjóastaðir I og II og Brú	414
8.3.3.	Austurhlíð, Neðridalur og Helludalur I og II	414
8.3.4.	Úthlíðartorfan (Úthlíð I-II, Hrauntún og Stekkholt)	415
8.3.5.	Haukadalur	416
8.3.6.	Hólar	416
8.4.	Tunguheiði	417
8.5.	Biskupstungnaafréttur	417
8.6.	Lagarök	419
9.	SJÓNARMÍÐ LANDSVIRKJUNAR	419
10.	ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	420
11.	NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU	420
11.1.	Kröfur um frávisun o.fl.	420
11.2.	Landnám	421

11.3.	Austurhlíðartorfa (Austurhlíð, Hlíðartún, Dalsmynni)	422
11.4.	Brattholt	424
11.5.	Brú	425
11.6.	Haukadalstorfa (Haukadalur I, II og III, Bryggja, Laug og Torta)	426
11.7.	Helludalur I og II	430
11.8.	Hólar	432
11.9.	Kjóastaðir I og II	434
11.10.	Miðhús	435
11.11.	Neðridalur	436
11.12.	Tunguheiði	437
11.13.	Úthlíðartorfa (Úthlíð I og II, Stekkholt og Hrauntún)	439
11.14.	Biskupstungnaafréttur	443
	11.14.1. Framafréttur	443
	11.14.2. Afréttur norðan vatna	449
12.	LANDSVIRKJUN	455
12.1.	Almennt	455
12.2.	Kröfur byggðar á einkaréttarlegum heimildum	456
12.3.	Kröfur byggðar á lagaheimildum	456
12.4.	Einstök mannvirki	458
	12.4.1. Hrauneyjafosslína	458
	12.4.2. Sultartangalína 3	458
	12.4.3. Mælistöðvar	459
13.	ÚRSKURÐARORD	459
14.	FYLGISKJÖL	461
I.	Kort	
II.	Skjalaskrá	
III.	Aðilaskrá (einstakar jarðir).	
IV.	Aðilaskrá (afréttur).	

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2002, fimmtudaginn 21. mars er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna, hver séu mörk þjóðlendu við eignarland, hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og meðnefndarmenn Allan V. Magnússon og Halldór Jónsson.

Aðilar málsins eru:

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og vegna Skógræktar ríkisins, sem þinglesins eiganda Haukadals I, samkvæmt 11. gr. laga nr. 58/1998.

(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Þinglýstir eigendur Austurhlíðartorfu (Austurhlíðar, Dalsmynniss, Hlíðartúns og Inná dals), Brattholts, Brúar, Haukadalstorfu (Haukadals II og III og þeirra hluta Bryggju og Tortu sem eru í einkaeigu), Helludals I og II, Hóla, Kjóstaða I og II, Miðhúsa, Neðridals, Tunguheiðar, Úthlíðartorfu (Hrauntúns, Stekkholts og Úthlíðar I og II) og leigjandi Lauga í Haukadalstorfu, hver um sig vegna jarðar sinnar. Auk þess Biskupstungnahreppur vegna afréttar norðan vatna og allir jarðeigendur í Biskupstungum vegna Framafréttar.

(Ólafur Björnsson hrl.)

Landsvirkjun.

(Þórður Bogason hdl. f.h. Hreins Loftssonar hrl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

- a. Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b. Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c. Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka Þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor.

2.1. Norðanverð Árnæssýsla tekin til meðferðar

Meðferð þessa máls hófst 1. mars 1999 með því að óbyggðanefnd gaf út svohljóðandi tilkynningu, sbr. 8. gr. laga nr. 58/1998:

Óbyggðanefnd, sem starfar á grundvelli laga um Þjóðlendum og ákvörðun marka eignarlanda, Þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, hefur ákveðið að taka til meðferðar landsvæði sem afmarkast svo:

Austurmörk: Þjórsá.

Vesturmörk: Mörk Árnæssýslu og Borgarfjarðarsýslu og vestur- og suðurmörk Þingvallalands.

Norðurmörk: Suðurmörk Hofsjökuls og Langjökuls og á milli jöklanna mörk milliafréttar Biskupstungnahrepps í Árnæssýslu og Auðkúluheiðar í Húnavatnssýslu, skv. dómsátt frá 9. september 1983 fyrir aukadómþingi Árnæssýslu.

Suðurmörk: Suðurmörk þeirra jarða sem liggja að hálandinu eða afréttum en þær jarðir virðast vera:

Í Þingvallahreppi: Þingvallaland, Gjábakki og Miðfell.

Í Grímsneshreppi: Kaldárhöfði, Brúarholt, Efri-Brú, Búrfell (I-III), Hæðarendi, Klausturhólar, Hallkelshólar (I-II), Björk, Þóroddsstaðir og Neðra-Apavatn.

Í Laugardalshreppi: Efra-Apavatn (I-II), Gröf, Lækjarhvammur, Eyvindartunga, Laugarvatn, Snorrastaðir (I-II), Hjálmsstaðir (I-II), Ketilvellir, Miðdalur, Miðdalskot, Laugardalshólar, Hólabrekka og Efstidalur (I-IV).

Í Biskupstungnahreppi: Miðhús, Úthlíð (I-II), Stekkholt, Hrauntún, Austurhlíð, Dalsmynni, Hlíðartún, Neðri-Dalur, Helludalur (I-II), Haukadalur (I-III), Torta, Bryggja, Laug, Brú, Kjóstastaðir (I-II), Brattholt og Tunguheiði.

Í Hrunamannahreppi: Hamarsholt, Tungufell, Jaðar (I-II), Foss, Kluffar, Kaldbakur og Hrunakrókur.

Í Gnúpverjahreppi: Laxárdalur I-II, Skáldabúðir, Minni-Mástungur, Stóru-Mástungur (I-II), Hamarsheiði (I-II), Fossnes, Hagi, Ásólfstaðir (I-II), Skriðufell og virkjanasvæði Landsvirkjunar.

Afréttir á svæðinu eru afréttir ofangreindra hreppa auk afréttar Flóa- og Skeiðamanna.

Gerður er fyrirvari um að aðrar jarðir/landskikar en tilgreindir eru kunnir að liggja á mörkum svæðisins að sunnanverðu, svo sem land sem ráðstafað kann að hafa verið úr ofangreindum jörðum.

Óbyggðanefnd áskilur sér rétt til þess að minnka eða stækka það landsvæði sem hér er lýst. Slík breyting yrði auglýst sérstaklega.

Á þessu svæði mun óbyggðanefnd: a) kanna og skera úr um hvaða land telst til Þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda, b) skera úr um mörk þess hluta Þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur og c) úrskurða um eignarréttindi innan Þjóðlendu.

Hér með er skorað á þá er telja til eignarréttinda yfir landi eða annarra réttinda á ofangreindu landsvæði að lýsa kröfum sínum skriflega fyrir óbyggðanefnd, Hverfisgötu 4a, 101 Reykjavík, innan þriggja mánaða frá útgáfudegi þess tölublaðs Lögbirtingablaðsins sem tilkynning þessi birtist í. Með kröfum þurfa að fylgja þær heimildir og gögn sem aðilar byggja rétt sinn á ásamt uppdrátti af mörkum þess landsvæðis/jarðar sem kröfur lúta að, allt í fjórriti.

Sérstaklega er áréttað að tilkynning þessi nær til allra þeirra aðila sem telja til réttinda á ofangreindu landsvæði, án tillits til þess hvort þeir koma fram í lýsingu á afmörkun svæðisins.

Tilkynning óbyggðanefndar var birt í Lögbirtingablaðinu 5. mars 1999. Útdráttur úr efni hennar var birtur í Morgunblaðinu og víðar. Jafnframt lét nefndin þinglýsa yfirlýsingu þessa efnis á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar eru í þinglýsingabók sýslumannsins á Selfossi, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Málið var að auki kynnt fyrir sveitarstjórnnum, sýslumannsembættum og fleiri aðilum.

Óbyggðanefnd framlengdi hinn upphaflega frest í þeim tilvikum þegar leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti. Jafnframt vakti nefndin athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í mála-tilbúnaði og gaf færi á lagfæringum.

2.2. Lýstar kröfur og kynning

Óbyggðanefnd bærust kröfulýsingar íslenska ríkisins um þjóðlendur í 7 hreppum og 57 aðrar kröfulýsingar sem sumar tóku til fleiri en einnar jarðar eða stærri landsvæða. Síðustu kröfulýsingar bærust 22. október 1999.

Þann 29. október gaf óbyggðanefnd út yfirlit yfir lýstar kröfur og uppdrátt sama efnis. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofu sýslumannsins á Selfossi, dagana 1.-30. nóvember 1999, og að auki til loka athugasemdafrests 31. desember. Vakin var athygli á kynningunni með auglýsingum í fjölmiðlum. Jafnframt fengu hlutaðeigandi sveitarstjórnir og afréttarmálafélag yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bærust fyrir desemberlok en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum. Í janúar 2000 bærust kröfulýsingar fyrir fimm jarðir, allar í Hrunamannahreppi.

2.3. Afmörkun máls nr. 4/2000

Í janúar 2000 var aðilum tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi 7 málum, og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi.

Mál nr. 2/2000, Grímsnesafréttur og jarðir umhverfis Lyngdalsheiði í Grímsnes- og Grafningshreppi.

Mál nr. 3/2000, Laugardalsafréttur og efstu jarðir í Laugardalshreppi.

Mál nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi.

Mál nr. 5/2000, Hrunamannafréttur og efstu lönd í Hrunamannahreppi.

Mál nr. 6/2000, Flóa- og Skeiðamannafréttur.

Mál nr. 7/2000, Gnúpverjafréttur, Þjórsárdalur og efstu jarðir í Gnúpverjahreppi.

Jafnframt var gerð grein fyrir því hvaða nefndarmenn færu með hvert mál. Þá fengu fyrirvarsmenn málsaðila afhent afrit kröfulýsinga og fylgigagna annarra aðila að viðkomandi máli. Óskað var eftir athugasemdum við fyrirhugaða skiptingu svæðisins í mál og hæfi einstakra nefndarmanna innan tiltekens frests. Engar athugasemdir bærust.

Samkvæmt tilkynningu óbyggðanefndar frá 1. mars 1999 eru norðurmörk þess svæðis, sem hér er til meðferðar, suðurmörk Hofsjökuls og Langjökuls og á milli jöklanna mörk milli afréttu Biskupstungnahrepps í Ánessýslu og Auðkúluheiðar í Húnavatnssýslu samkvæmt dómsátt frá 9. sept-

ember 1983 fyrir aukadómþingi Árnassýslu. Að sunnan afmarkast svæðið af suðurmörkum Miðhúsa, Úthlíðartorfu, Austurhlíðartorfu, Neðri-Dals, Haukadalstorfu, Brúar, Kjóastaða I-II og Brattholts. Norðan við merki þeirra liggja Helludalur I-II, Hólar, Tunguheiði og Biskupstungnaafréttur. Svæðið afmarkast af Laugardalsafrétti að vestan en af Hrunamannafrétti að austan.

Svo sem nánar greinir í kafla 3 er í máli þessu, nr. 4/2000, ágreiningur milli aðila um eignarréttarlega stöðu allra jarða sem taldar voru upp í tilkynningu óbyggðanefndar dags. 1. mars 1999 að undanskildum jörðunum Brattholti, Brú, Kjóstöðum og Miðhúsum. Einnig er ágreiningur um eignarréttarlega stöðu Biskupstungnaafréttar. Þess ber að geta að Hólar voru ekki taldar upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, en falla undir þá fyrirvara sem þar koma fram. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 4/2000 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila þann 24. febrúar 2000. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá. Óbyggðanefnd innti málsaðila eftir því hvort þeir teldu að unnt væri að sætta málið. Fram kom að nefndin færi yfir það hvort slík sátt fæli í sér rétta niðurstöðu. Lögmaður Biskupstungnahrepps og landeigenda í hreppnum skoraði á ríkið að leggja fram sáttatillögu. Þá var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 23. mars 2000 var greinargerð íslenska ríkisins lögð fram ásamt fleiri gögnum. Þá var öðrum málsaðilum veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerðum. Við fyrirtöku málsins þann 3. maí voru lagðar fram greinargerðir „eigenda jarða og afrétta í Biskupstungnahreppi“ og Landsvirkjunar ásamt fleiri gögnum. Á fundi þann 30. maí voru lögð fram gögn og bókað um afstöðu óbyggðanefndar til frávísunarkröfu í greinargerð eigenda jarða og afrétta í Biskupstungnahreppi, sjá nánar í kafla 11.1. Málið var einnig tekið fyrir á fundi þann 30. ágúst. Lögð voru fram gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Aðalmeðferð stóð dagana 4.-6. september 2000 að Hótel Geysi, Biskupstungnahreppi, og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og málflytning. Að því loknu var málið tekið til úrskurðar. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og víst þangað.

Þann 30. nóvember 2001 var málið endurupptekið, lögð fram ný gögn og málsaðilum gefinn kostur á að tjá sig um þau. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ¹

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Í máli þessu gerir íslenska ríkið annars vegar kröfu um þjóðlendu og hins vegar kröfu vegna Haukadals.

3.1.1. Kröfur íslenska ríkisins vegna þjóðlendna

Af hálfu íslenska ríkisins er endanleg aðalkrafa sú að viðurkennt verði að þjóðlendumörk í Biskupstungnahreppi séu svo sem hér segir:

Dregin verði lína frá Brúará að vestan úr Brúarárskörðum í 300 metra hæðarlínu að vörðubroti efst í Litlahöfða. Að norðan frá þeim stað ráði bein lína í vörðu vestan Miðfells. Þarna taki við mörk Hrauntúns og liggja frá þessari vörðu að vörðu efst í Miðfelli ofan suðurhlíðar þess í Hnífagil þar sem efsti

1 Sjá einnig fylgiskjal nr. I (kort) og III-IV (aðilaskrár).

fossinn er í gílinu. Þaðan í punkt í 400 m hæðarlínu beint upp af upptökum vestari kvíslar Stakksár. Fari þaðan upp á brún Bjarnarfells og fylgi svo fjallsbrúninni norðaustur austur fyrir Bjarnarfell, allt inn í Haukadalsland í Sandafelli í sjónhendingu í 400 m hæðarlínu og fylgi svo þessari hæðarlínu með fram Sandafelli og umhverfis sjálfan Haukadalinn og að punkti í 250 m hæðarlínu beint við upptök Tungufljóts. Þaðan eftir 250 m hæðarlínu í gegnum Hólaland og þannig sem beinast í sömu hæð að suðurhluta Tunguheiðar við Hvítá.

Varakrafa íslenska ríkisins er sú að viðurkennt verði að þjóðlendumörk í Biskupstungnahreppi séu þessi:

Kröfulína fylgi Hvítá um 1,8 km niður að eyðibýlinu Tunguseli um 1,5 km ofan Gullfoss. Frá Tunguseli liggja línan 5 km lítillaga vestur af norðri í Háöldu, sem sé um 1 km austan Austari Ásbrandsár, skammt norðan þess sem Ásbrandárnar koma saman í Tungufljót. Frá Háöldu 9,8 km vestur Haukadalsheiði sjónhending í topp Sandfells og frá Sandfelli 7,2 km SSV um topp Bjarnarfells. Þeirri stefnu haldið og línan dregin niður í suðurhlíðar fellsins í um 440 m hæð y.s., sem sé nokkru austan Valahnjúks, en norðan Kistu. Línan verði dregin austur frá Litlahöfða sunnan í Högnahöfða og norðan Brúarárskarða um Úthlíðarhraun í topp Miðfells, hæð 525 m y.s. til skurðar við fyrnefnda línu um Sandfell og Bjarnarfell. Þessar línur skerist í áðurnefndum punkti í 440 m h.y.s. sunnan í Bjarnarfelli. Línan um Miðfell og Litlahöfða verði framlengd í vestur til Laugardalshrepps til skurðar við línu um topp Rauðafells.

Viðurkenndur er réttur þeirra sem hafa nýtt sér beit á af Biskupstungnaafrétti, jafnt Framafrétti sem afrétti norðan vatna að undanfögnu til upprekstrar og annarrar þeirra takmörkuðu notkunar, sem löggjöf segir til um á hverjum tíma að fylgi upprekstrarrétti og til upprekstrar og umferðar á Tunguheiði.

Viðurkenndur er afréttarréttur Biskupstungnahrepps að landi Hóla norðan þjóðlendukröfulínu.

Viðurkenndur er upprekstrarréttur Austurhlíðar, Helludals, Múla og Neðri-Dals á fjalllendi bæjanna, innan landamerkjabréfa þeirra, norðan þjóðlendukröfulínu.

Viðurkenndur er upprekstrarréttur jarðanna Úthlíðar, Stekkholts og Hrauntúns á afréttarland Úthlíðartorfunnar norðan þjóðlendukröfulínu.

Þá er af hálfu ríkisins viðurkennd löðaréttindi til handa Landsvirkjun, en ekki beinn eignarréttur vegna þeirra mannvirkja sem fyrirtækið kann að eiga innan þjóðlendu í Biskupstungnahreppi.

3.1.2. Krafa íslenska ríkisins vegna Haukadals

Íslenska ríkið lýsir beinum eignarrétti Skógræktar ríkisins og ríkissjóðs að því landi Haukadalstorfu sunnan þjóðlendukröfulínu, sem þinglýst er á viðkomandi. Landi Haukadals fyrir innan og ofan þjóðlendukröfulínu er lýst sem þjóðlendu með venjuhelguðum afnotarétti Haukadalsjarðarinnar, svo sem beitarrétti. Íslenska ríkið telur sig fara með allt forsvar fyrir útlendi jarðarinnar ofan þjóðlendukröfulínu en telur þau lögbýli og þær jarðir, sem eiga útskipt land sunnan þjóðlendukröfulínu, ekki eiga neinn rétt til annars lands en landskiptagerðir taka til.

Verði þjóðlendu lína dregin norðar en krafa ríkisins gerir ráð fyrir er gerð samsvarandi krafa um beinan eignarrétt fyrir jörðina.

Loks gerir íslenska ríkið þær kröfur að viðurkenndur verði beitarréttur jarðarinnar á afréttarlandi hreppsins á Biskupstungnaafrétti öllum.

3.2. Formkröfur Biskupstungnahrepps o.fl. um frávísun o.fl.

Af hálfu „eigenda jarða og af rétta í Biskupstungnahreppi“ er þess krafist að kröfum ríkisvaldsins er lúta að þinglýstum eignarlöndum verði vísað frá óbyggðanefnd.

Þá er þess krafist að málflutningur fari ekki fram fyrir en umboðsmaður Alþingis hafi látið í ljósi álit sitt á atriðum varðandi kröfugerð ríkisins sem til hans hafi verið beint með kvörtun og fyrir liggja umsagnir allra þeirra aðila sem að ágreiningslandinu koma, svo sem Náttúruverndarráðs, héraðsnefndar Árnæssýslu, Biskupstungnahrepps, Landgræðslunnar, iðnaðarráðuneytisins, Sambands íslenskra sveitarfélaga og allra þeirra aðila sem geta veitt upplýsingar um eða tengjast ágreiningslandinu með einhverjum hætti.

Jafnframt er þess krafist að óbyggðanefnd taki ekki einstök svæði til úrlausnar áður en fyrir liggja kröfugerð til alls landsins.

Farið er fram á að framkomin frávísunarkrafa verði flutt sérstaklega og um hana úrskurðað áður en að málflutningi fyrir óbyggðanefnd komi.

3.3. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Austurhlíðartorfu vegna lands innan landamerkja

Til Austurhlíðartorfu heyra nú jarðirnar Austurhlíð, Dalsmynni og Hlíðartún, enn fremur landspilda úr Dalsmynni sem kölluð er Inná dal. Af hálfu Sigríðar Guðmundsdóttur o.fl. er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur þessara jarða séu fullkomnir eigendur þeirra og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðanna séu þessi:

Á móti Úthlíðarlandi ráði Sandfar það er rennur fyrir vestan Bjarnarvelli fram í Hnífagil fyrir vestan Breiðutungu og fram í Andarlæk, síðan ráði sá lækur fram að upptökum Stekkholtskældu, sem rennur rétt fyrir norðan Stekkholtstún hvaðan nefnd kelda ráði suður í Arnarholtslæk, þaðan ráði sá lækur á móti Arnarholtslandi uppi Rústaflóð þaðan ráði lækurinn sem rennur norðan að því uppi Markaflóð, þaðan beina stefnu upp yfir það á móti Holtakotalandi og í keldu er liggur uppúr því (Markaflóði), ráði sú kelda uppi Múlatjörminna litla ósinn í fremri, þaðan með nefndri tjörn að vestanverðu á móti Múlalandi upp að efri ósnum, allt slægjuland, og bakkinn er kemur þar fyrir ofan upp að næsta ós, svo ráði bein stefna úr þeim ós uppi stóran stein einstakann fyrir ofan Háutorfu, úr þeim steini ráði bein stefna uppi Þvergilsbotna og svo í keldu sem er á milli Byngshóls og Pansara og uppi Stakksárbotna. Þaðan beina stefnu á móti Neðradalslandi uppi Fögrulág sem liggur ofan eftir heiðinni svo úr efri Fögrulágarbotni í framtána á Bjarnarfelli svo norður í Valahnúk eða Valagil, síðan stefnu úr því gili í áður nefnt Sandfar. Innbyrðis milli jarðanna séu landamerki í samræmi við landskiptagjörð, dags. 11. júní 1982.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.4. Krafa eiganda Brattholts vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Njarðar M. Jónssonar er þess krafist að viðurkennt verði að hann eigi beinan eignarétt að landi jarðarinnar Brattholts og sé því fullkominn eigandi hennar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu þessi:

Að sunnan ráði landamerkjum, móts við Gýgjarhólsland, Launfitargil við Hvítá, og beint úr því vestur yfir Gýgjarhólsfjall í Vörðu sem stendur á fjallsbrúninni, úr þeirri vörðu hjá jarðfalli fyrir sunnan Grafkeldu, og beint í Vörðu við Gegnir, svo ráði lækur móts við Kjóstaðaland upp að botni, og þaðan ráði sjónhending uppi Steinholt, og þaðan ráði sjónhending í Vörðu hjá Nýgræðislæk við Torfuenda, og þaðan beint í vörðu á grjótöldu fyrir innan Nýgræði, gagnvart Hólum, og þaðan beint austur í Brattholtsgilsbotna, svo ráði gilið austur í Hvítá, svo ráði Hvítá að austan fram að Launfitargili, gagnvart Bræðratungu.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.5. Krafa þinglýstra eigenda Brúar vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Margeirs Ingólfssonar o.fl. er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur jarðarinnar Brúar eigi beinan eignarrétt að öllu landi hennar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu þessi:

Brúarlækur ráði framan frá Fljóti að sunnanverðu allt að upptökum hans hjá vörðu efst í Skammakeldu, og þaðan beint að vörðu í Lágumýri, og þaðan beint vestur í Markagilsbotn, svo ráði Markagil vestur að Fljóti og Fljótið fram að Brúarlæk. Hólmar sem eru í Fljótinu móts við Brúarland og nefnast Brúar og Vaðhólmar, teljist eign jarðarinnar.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.6. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Haukadalsstorfu og leigjanda Laugar vegna lands innan landamerkja

Til Haukadalsstorfu heyra nú jarðirnar Haukadalur I, II og III, Bryggja, Laug og Torta. Af hálfu Bjarna Sigurðssonar o.fl. er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur þessara jarða eigi beinan eignarrétt að öllu landi torfunnar (að undanskildum þeim spildum sem úr henni hafa verið seldar) og að viðurkennt verði að heildarlandamerki hennar séu þessi:

Að norðan í Markagil fyrir framan Miðhlíð, úr Markagili í Laugaá, ráði hún svo fyrst suður eftir þar til hún rennur í Almenningsá sú á ráði eftir það fram í Fljót síðan Fljótið upp að Ásbrandsá sú á eftir það til upptaka. Síðan far það er rennur í hana úr Sandvatni fyrir norðan Ásbrandshólma síðan Sandvatn, svo far það er í það rennur norður fyrir austur torfur svo beina línu að vestan við Torfurnar í skarðið fyrir austan Sjónarhóla, þaðan í Sandfarið fyrir framan Hestabrekku austur í Markagilsbotn. Innbyrðis milli jarðanna séu landamerki í samræmi við landskiptagerð, dags. 19. desember 1990.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.7. Krafa þinglýsts eiganda Helludals vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Svönu Einarsdóttur er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar Helludals eigi beinan eignarrétt að öllu landi hennar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu þessi:

Markagil fyrir norðan Giljatungur sem ráði uppá fjallsbrún (við Neðradalsland) þaðan stefnu í stóran stein sem nefnist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar sem ráði norður móts við Hestabrekku (við Úthlíðarland) þaðan stefnu austur með Hestabrekku, sem liggja framan í Sandfelli austur í Markagilsbotna fyrir framan Miðhlíð þaðan Gilið niður í Laugaá (við Haukadalsland) þaðan Laugaá að Markagili.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.8. Krafa þinglýsts eiganda Hóla vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Biskupstungnahrepps er þess krafist að viðurkennt verði að hreppurinn eigi beinan eignarrétt að landi jarðarinnar Hóla og sé því fullkominn eigandi hennar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu þessi:

Að suðvestan ráði landamerkjum Markagil frá Fljóti og austur Botn og úr Botni beint að vörðu í Lágumýri og þaðan beint í Steinsholt og svo þaðan inneftir og inn að vörðu hjá Nígræðislæk við Skírvaðstorfuenda svo þaðan um að vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nígræði vestan til við götur, svo ráði götur inn að Sandá og Sandá að norðan vestur í Sandárdrög að fyrstu upptökum hennar og svo beint fram fyrir vestan Brúntorfu fram að upptökum Ásbrandssár og svo ráði hún fram að Fljóti og Fljót fram að Markagili.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.9. Krafa þinglýstra eigenda Kjóastaða I og II vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Eyvindar Magnúsar Jónassonar o.fl. er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur jarðanna Kjóastaða I og II eigi beinan eignarrétt að öllu landi hennar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu þessi:

Úr Steinsholti beina stefnu í Vörðu sem stendur vestur í Lágumýri, og úr henni í Skammarkeldubotn, svo ræður Brúarlækur og suður Kjóastaðatungusporð, svo ræður Kjóastaðalækur austur í Krók við Fótaholtstaglið og svo úr þeim krók beina stefnu í vörðu sem að stendur á Grjótbrún við Gegnir, svo ræður Gegnir mörkum uppí Botn, og úr honum beint í Steinsholt.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.10. Krafa þinglýsts eiganda Miðhúsa vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Sighvats Arnórssonar er þess krafist að viðurkennt verði að hann sé fullkominn eigandi jarðarinnar Miðhúsa og að viðurkennt verði að landamerki hennar séu þessi:

Frá vörðu sem stendur á Andarlækjarbakka í Markarima, í þúfu á Ásnum við veginn þaðan að Lambhagalæk síðan ráði lækurinn að upptökum hans við jarðbrúna þar sem þjóðvegurinn er, þaðan í syðsta gamla hólinn svo í Blesa og í Hrutána við upptök Seljamýrar. Þessi mörk aðskilji Miðhúsa og Brekkuland en milli Úthlíðar og Miðhúsa úr vörðu sem er á Alsholtssenda þaðan beina leið í Djáknaklett þaðan í vörðu á Fögrubrekku svo sjónhending framan til í Holtamannahóla í Kálfána móts við Arnarhól.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.11. Krafa þinglýsts eiganda Neðri-Dals vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Neðri-Dals hf. er þess krafist að viðurkennt verði að félagið eigi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar Neðri-Dals og að viðurkennt verði að landamerki hennar séu þessi:

Við Haukadalsland, Almenningsá og Laugá að Markagili fyrir norðan Giljatungur sem ráði uppá fjallsbrún (móts við Helludalsland), þaðan stefnu í stóran stein sem nefnist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar, sem ræður fram á móts við Valahnúk, þaðan sömu stefnu austur með fjallsrótinni (við Austurhlíðarland) í Fögrulágarbotn efri, ofaneftir henni í Stakksárbotna, svo ráði hennar farvegur niður á eyrar (við Múlaland) þaðan stefna niður í Almenningsá.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.12. Krafa þinglýsts eiganda Tunguheiðar vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Bræðratungukirkju er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi Tunguheiðar eigi beinan eignarétt að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að landamerki hennar séu þessi:

Að sunnan ráði Brattholtsgil er gengur í Hvítá skammt norðan við Gullfoss og síðan bein lína úr gilbotninum í stein við Kjalveg. Vesturmörkin séu bein lína úr síðastgreindum steini í svonefndan Vega-torfusteini sem er nokkuð austan Kjalvegar og þaðan bein lína um austurjaðar austustu tjarnarinnar í svokölluðum Réttardælum allt norður að Sandá. Að norðan ráði svo Sandá út í Hvítá og Hvítá ráði svo að austan fram í Brattholtsgil.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.13. Krafa þinglýstra eigenda jarða í Úthlíðartorfu vegna lands innan landamerkja

Til Úthlíðartorfu heyrna nú jarðirnar Úthlíð I og II, Hrauntún og Stekkholt. Af hálfu Björns Sigurðssonar o.fl. er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur þessara jarða eigi beinan eignarétt að öllu landi torfunnar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki hennar séu þessi:

Að vestan milli Miðhúsa og Úthlíðar, frá Djáknasteini sjónhending í Fögrubrekku miðja fyrir norðan Hríthagasel út í Kálfá stefnu í Arnarhól sem ráði fram í Brúará, Brúará ráði að upptökum vestur á miðjan Rótarsand, þaðan sjónhending norður í Hagavatn, síðan þaðan vatnsfall það sem kallast Far og rennur úr Hagavatni í Sandvatn, úr Sandvatni móts við Haukadal sjónhending fyrir austan Sjónarhóla fram með Sandfelli beina stefnu í Hnífugilsbotn, móti Helludals, Neðradals og Austurhlíðarlöndum, svo ráði Hnífagil á móti Austurhlíð fram í Stekkholtskeldupptök, svo ráði nefnd kelda suður í Arnarholtslæk, vestan Rústaflóð, síðan ráði Arnarholtslækur fram í Vötn, svo ráði Vötnin vestur í Graflæk, sem ráði að lækjarmótum á þeim læk sem kallast Andarlækur, síðan ráði hann þangað til áður nefndur Djáknasteinn stefnir í Fögrubrekku.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.14. Krafa Biskupstungnahrepps o.fl. vegna Biskupstungnafréttar

Af hálfu Biskupstungnahrepps vegna afréttar norðan vatna og eigenda allra jarða¹ í Biskupstungnahreppi vegna Framafréttar (í óskiptri sameign) er þess krafist að viðurkennt verði að tilgreindir aðil-

1 Sjá nánar í fylgiskjali IV.

ar eigi beinan eignarrétt að öllu landi Biskupstungnaafréttar, að öðru leyti en því sem umsamdar kvaðir á landinu greini og að viðurkennt verði að heildarlandamerki afréttarins séu þessi:

Framafrétturinn nefnist einu nafni allt afréttarlandið sunnan Langjökuls, frá Hagafelli austur að Hvítárvatni og niður með Hvítá allt niður að Sandá. Hagafell (sic) ráði mörkum milli afréttar Biskupstungnahrepps og Laugardals við Langjökul. Úr Hagavatni ráði Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá. Afrétturinn norðan Hvítár og Hvítárvatns takmarkist að suðvestan af Hvítá og Hvítárvatni, síðan ráði Langjökull norður að vatnaskilum á Kili. Frá jöklinum séu mörkin bein lína eftir jökulruðningi á vatnaskilum að hornpunkti norðvestur af Oddnýjarhnjúk og þaðan bein lína um Oddnýjarhnjúk í klettaborg á austurbrún Þjófadalafljalla, þaðan bein lína í hæsta hnjúkinn á Strýtum, þaðan bein lína í Grettishelli, þaðan bein lína í Fjórðungsöldu og þaðan bein lína í Blöndujökul með sömu stefnu og sjónhending frá Strýtum á Fjórðungsöldu. Þaðan ráði jökuljaðarinn að upptökum Jökulfalls (Jökulkvislar) austan Blágnípu, og ráði hún síðan mörkum í Hvítá í Tangaveri.

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.15. Krafa Landsvirkjunar

Með bréfi dagsettu 24. júní 1999, lýsti Landsvirkjun kröfum sínum á svæði I í heild en óbyggðanefnd hafði með auglýsingu í Lögbirtingarblaðinu 5. mars 1999 skorað á þá sem teldu til eignarréttinda yfir landi eða annarra réttinda á því landsvæði að lýsa kröfum sínum fyrir nefndinni innan tiltekins frests. Landsvirkjun lýsti kröfum sínum á svæði I í einu lagi þannig:

Landsvirkjun gerir kröfu til þess að viðurkennd verði og staðfest eftirtalin réttindi fyrirtækisins á hinu auglýsta landsvæði:

Öll vatnsréttindi (fallréttindi) í Þjórsá ofan ármóta Þjórsár og Fossár, landsréttindi sem til þarf vegna mannvirkja sem þegar eru fyrir hendi eða síðar kunna að verða reist til þess að hagnýta allt vatnsafl Þjórsár, þar með talið uppistöðulón, stíflur, vatnsvegir, miðlunarmannvirki, orkuflutningslínur, spenna- og rofavirki, vegir og vegslóðar og hvers kyns önnur mannvirki vegna starfsemi Landsvirkjunar á svæðinu.

Öll vatnsréttindi jarðarinnar Kaldárhöfða frá Þingvallavatni niður í Úlfjótuvatn, 38 ha lands ásamt réttindum sem til þarf vegna mannvirkja sem þegar eru fyrir hendi eða síðar kunna að verða reist til þess að hagnýta vatnsaflíð, þar með talið stíflur, vatnsvegir, miðlunarmannvirki, orkuflutningslínur, spenna- og rofavirki, vegir og vegslóðar og hvers kyns önnur mannvirki vegna starfsemi Landsvirkjunar.

Landsréttindi og réttindi sem til þarf vegna háspennulínu frá Þjórsá að austanverðu að mörkum Þingvallahrepps og Borgarfjarðarsýslu um Þingvallahrepp, Grímsneshrepp, Laugardalshrepp, Biskupstungnahrepp, Hrunamannahrepp, afrétt Flóa- og Skeiðamanna og Gnúpverjahrepp (Hrauneyjafosslínu); Búrfellslínu 1, 2 og 3A í Gnúpverjahreppi; línu frá Sigölduvirkjun yfir Þjórsá að Sandafelli í Gnúpverjahreppi að Búrfellsvirkjun (Sigöldulína 1); og línu frá Sultartangavirkjun í Gnúpverjahreppi að Búrfellsvirkjun (Sultartangalínu 2).

Önnur eignarréttindi sem til þarf vegna orkumannvirkja sem lýst er í kafla 3, Jörð/landsvæði og til þess að gera nauðsynlegar ráðstafanir á vatnasvæðum ofan virkjana Landsvirkjunar í Tungnaá og milli

þeirra og Búrfellsvirkjunar sem nauðsynlegar þykja til að tryggja rekstur þessara virkjana á hverjum tíma.

Öll veiðiréttindi í virkjunarlónum og vatnsvegum Landsvirkjunar á landsvæði því sem auglýsing óbyggðanefndar tekur til, þ.e. í Bjarnalóni ofan Búrfellsvirkjunar, Sultartangalóni og 5. áfanga Kvislaveitu.

Kröfugerð þessi er gerð með þeim almenna fyrirvara að Landsvirkjun áskilur sér rétt til að leiðrétta og bæta við hana síðar og leggja fram viðbótargögn eftir þörfum og ef krafist verður.

Í bréfi Landsvirkjunar, dags. 19. október 1999, sem var svar við bréfi óbyggðanefndar frá 12. s.m., eru nokkrar athugasemdir við uppkast að kröfulínukorti sem Landsvirkjun hafði fengið sent. Auk þess var gerð grein fyrir því að láðst hafði að geta 6. hluta Kvislarveitu, sbr. heimild í 4. gr. laga 74/1990.

Óbyggðanefnd barst síðan bréf Landsvirkjunar, dags. 30.12.1999, þar sem eftirfarandi kom fram:

- a) Landsvirkjun hefur látið gera áætlanir um veitu efstu kvísla Dalsár, Miklalækjar og Kisu yfir í fyrirhugað Norðlingaöldulón og einnig liggja fyrir áætlanir um aðra virkjunarkosti í Efri-Þjórsá en sýndir eru á korti óbyggðanefndar.
- b) Landsvirkjun á og rekur allmargar mælistöðvar á hálendinu ofan byggðar í Árnessýslu til mælinga á vatnshæð, veðri og ísingu.

Með greinargerð dags. 3. maí 2000 var vísað í kröfugerð dags. 24. júní 1999 ásamt síðari breytingum og jafnframt gerðar svofelldar kröfur í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafreitur, o.fl.:

Krafist er að staðfest verði réttindi Landsvirkjunar á eða vegna eftirtalinna landsvæða í Biskupstungnahreppi, hvort sem þau verða talin falla innan eða utan marka þjóðlendu, sbr. 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998:

Hrauneyjafosslína (220kV)
Fyrirhuguð Sultartangalína (400kV)
Mælistöðvar Landsvirkjunar.

Landsvirkjun krefst þess að óbyggðanefnd úrskurði um nauðsynlegan kostnað til handa fyrirtækinu vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Almennt

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-367, sjá nánar í fylgiskjali nr. II.

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Í þjóðlendlögum er mælt fyrir um skyldu aðila til að leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við þær kröfur

og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Í því felst að óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðll. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái um einstök álitafni. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Könnun frumgagna var að hluta framkvæmd af óbyggðanefnd og að hluta falin sérfræðingum Þjóðskjalasafns Íslands, samkvæmt samkomulagi og mati þessara aðila. Í því sambandi hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Jafnframt var haft samstarf við Héraðsskjalasafn Árnesinga, handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gerð er nánari grein fyrir þessari leit í kafla 4.3. Þá aflaði óbyggðanefnd álitsgerðar Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings, sjá kafla 5. Loks var að auki litið til almennra uppláttarrita og ítarefnis um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsinga, árbóka o.s.frv. Nokkuð var lagt fram í málinu af ljósritum úr slíkum ritum. Gerð er grein fyrir einstökum heimildaflokkum og mati óbyggðanefndar í því sambandi í kafla 10.5.

Fyrirsvarsmönnum aðila var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Þeir gátu jafnframt bent á gögn sem ástæða væri til að kanna.

Þau gögn sem í leitirnar komu og óbyggðanefnd taldi að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu og afrit afhent málsaðilum. Jafnframt voru lögð fram minnisblöð um þá þætti gagnaöflunar sem lokið var hverju sinni.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

A. Óprentuð frumgögn:

1. Landamerkjabréf

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Hjá Sýslumanninum á Selfossi – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 10.10.2001, skjal nr. 322).

2. Jarðabréf

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Sjá að öðru leyti lið B-1 (prentuð jarðabréf).

3. Afsals- og veðmálabækur

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Hjá Sýslumanninum á Selfossi – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 10.10.2001, skjal nr. 322, sbr. einnig skjal nr. 314).

4. Fasteigna- og jarðamöt

Jarðamat 1804 - Skjal 336 (sbr. einnig skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Jarðamat 1849-1850 – Skjal nr. 344 (sbr. einnig skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Jarðamat 1916 (1918) – Skjal nr. 301 (sbr. einnig skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).
Sjá að öðru leyti lið B-2 (prentuð fasteigna- og jarðamöt).

5. Dóma- og þingabækur

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

Sjá að öðru leyti lið B-3 (prentaðir dómur).

6. Bréfabækur og gerðabækur sýslumanna og hreppa

Á Þjóðskjalasafni – Starfsmenn Þjóðskjalasafnsins töldu ekki ástæðu til að yfirfara þennan skjalaflokk í heild sinni og engar sérstakar vísbendingar um að þar væri að finna efni varðandi Biskupstungnahrepp (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

7. Vísitasíubækur

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

8. Kirkjustólar

Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

9. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja

Á Þjóðskjalasafni – Starfsmenn Þjóðskjalasafnsins töldu ekki ástæðu til að yfirfara þennan skjalaflokk í heild sinni og engar sérstakar vísbendingar um að þar væri að finna efni varðandi Biskupstungnahrepp (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a). Sjá að öðru leyti lið B-6 (prentað efni úr skjalasöfnum ...).

10. Bréfabækur biskupa

Bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar: Yfirfarið (sbr. bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, dags. 30. júní 2000, skjal nr. 318).

Starfsmenn Þjóðskjalasafnsins fóru yfir þennan skjalaflokk eins og ástæða var talin til (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

Sjá að öðru leyti lið B-8 (prentaðar bréfabækur biskupa).

11. Klausturumboð

Á Þjóðskjalasafni – Um slík gögn er ekki að ræða á þessu svæði (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a).

12. Fornleifaskráning (yfirlit)

Lögð fram útprentun úr gagnagrunni Fornleifastofnunar Íslands ehf. („ÍSLEIF“) fyrir Biskupstungnahrepp, skjal nr. 292.

13. Örnefnaskráning

Óbyggðanefnd hefur aflað og lagt fram gögn varðandi örnefni þegar sérstök þörf hefur verið talin á, sjá nánar í skjalaskrá.

14. Önnur óprentuð frumgögn

Starfsmenn Þjóðskjalasafns töldu ástæðu til að kanna nokkra aðra skjalaflokka (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 7.11.2001, skjal nr. 309 a):

Torfastaðir (Kirknasafn, K IX. Árnesþing). Vitnisburður um landamerki Torfastaða frá 1456 (afrit frá 1886).

Í skjölum Skálholts í kirknasafni (AA/2) er ekkert sem snertir heiðalöndin.

Í skjölum stjórnarráðsins um sölu þjóð- og kirkjujarða fannst ekkert sem snertir heiðalöndin í Biskupstungum.

Af hálfu óbyggðanefndar var talin ástæða til að skoða eftirtalda flokka óprentaðra frumgagna: Skjöl í biskupsstofu um kirkjurnar í Odda á Rangárvöllum og Hruna (sbr. minnisblað óbyggðanefndar, dags. 6.4.2001, skjal nr. 320).

Skjöl í ráðuneytum dóms- og kirkjumála og landbúnaðar um kirkjujarðir í Árnessýslu (sbr. minnisblað óbyggðanefndar, dags. 5.7.2001, skjal nr. 321).

B. Prentuð frumgögn:

1. Jarðabréf

Íslenskt fornbréfasafn – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 283).

Jarðabók Árna og Páls (13. bindi) – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 30.8.2001, skjal nr. 319).

Jarðabréf frá 16. og 17. öld (G.F.G.) – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 7.6.2000, skjal nr. 285).

Sjá að öðru leyti lið A-2 (óprentuð jarðabréf).

2. Fasteigna- og jarðamöt

Jarðatal á Íslandi, J. Johnsen (1847) – Sjá skjal nr. 286.

Ný jarðabók (1861) – Sjá skjal nr. 339.

Fasteignabók 1922 – Sjá skjal nr. 340.

Fasteignabók 1932 – Sjá skjal nr. 341.

Fasteignabók 1938 – Sjá skjal nr. 342.

Fasteignabók 1957 – Sjá skjal nr. 343.

Sjá að öðru leyti lið A-4 (óprentuð fasteigna- og jarðamöt).

3. Dómar

Útgefnið dómar Hæstaréttar og Landsyfíréttar – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.6.2000, skjal nr. 288).

Sjá að öðru leyti lið A-5 (óprentaðar dóma- og þingabækur).

4. Fjallskilareglugerðir

Stjórnartíðindi – Yfirfarið (sbr. bréf frá Héraðsskjalasafni Árnésinga, dags. 5.6.2000, skjal nr. 295).

5. Máldagar

Íslenskt fornbréfasafn – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 283).

6. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja

Lovsamling for Island – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 20.6.2000, skjal nr. 287).

Stjórnartíðindi – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 20.6.2000, skjal nr. 287).

Sjá að öðru leyti lið A-9 (óprentað efni úr skjalasöfnum ...).

7. Landnáma

Óbyggðanefnd hefur gengið úr skugga um að í málinu hefur verið lagt fram það efni Landnámu sem varðar landnám í Biskupstungnahreppi. Skjal nr. 338.

8. Bréfabækur biskupa

Bréfabók Guðbrands Þorlákssonar – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbyggðanefndar, dags.

23.1.2001, skjal nr. 323). Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega. Sjá að öðru leyti lið A-10 (óprentaðar bréfabækur biskupa).

9. Alþingisbækur Íslands

Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 289).

10. Jarðabók Árna og Páls (1.-12. bindi)

Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 5.6.2000, skjal nr. 284).

Sjá einnig lið B-1 (13. bindi Jarðabókar ...).

11. Önnur prentuð frumgögn

Hvorki starfsmenn Þjóðskjalasafns né óbyggðanefnd töldu ástæðu til að yfirfara gögn í þessum flokki.

4.4. Vettvangsferð

Vettvangsferð fór fram 4. september 2000 og í henni tóku þátt, auk nefndarmanna, starfsmanna óbyggðanefndar og lögmanna málsaðila, þau Ingvi Þorsteinsson náttúrufræðingur, Ragnheiður Snorradóttir lögfræðingur, Sigurður Jónsson hrl., Einar Jónsson, María Ásgeirsdóttir, Margeir Ingólfsson, formaður hreppsráðs Biskupstungnahrepps, Sveinn Skúlason í Bræðratungu, Páll Lýðsson, formaður Afréttarmálafélags Flóa og Skeiða, Arnór Karlsson í Arnarholti, Björn Sigurðsson í Úthlíð og Kristinn Steindórsson í Stekkholti. Heimamenn veittu leiðsögn um svæðið. Fyrst var haldið að hinu gamla bæjarstæði Hóla. Þessu næst var haldið upp á línuveg og beygt þar til vesturs. Stöðvað var við mörk Haukadals og Úthlíðar og staðhættir skoðaðir. Skömmu eftir að ekið var fram hjá Fagradalsfjalli var stöðvað og horft yfir að Hagavatni. Að því loknu var snúið við og haldið til baka í Mosaskarð og staðhættir skoðaðir. Í Mosaskarði hélt Ingvi Þorsteinsson tölu um gróðurfar á svæðinu. Þessu næst var haldið suður Kjalveg, til baka inn í Hólaland. Þann 5. september var vettvangsferð haldið áfram. Ekið var upp Kjalveg og inn í Hólaland. Fyrst var stöðvað við Háöldu og staðhættir skoðaðir, því næst við Brunnalækjartorfur og að því loknu á Bláfellshálsi. Haldið var norður Kjalveg hinn forna og út í Hvítárnes. Staðnæmst var í skála Ferðafélags Íslands í Tjarnheiði þar sem sjá mátti leifar um mannvist frá fyrri tíð. Að því loknu var haldið áfram norður Kjalveg hinn forna þar til komið var aftur á Kjalveg og haldið í Svartárbotna. Að þessu loknu var ekið til baka, með vesturhlíðum Bláfells og að Fremsta Veri. Síðan var haldið áfram sem leið liggur suður með Hvítá og stöðvað í Rótarmannagili.

4.5. Skýrslutökur

Fyrir nefndina komu og gáfu skýrslu Sveinn Skúlason bóndi, Bræðratungu, Margeir Ingólfsson, bóndi og formaður hreppsráðs, Brú, Arnór Karlsson bóndi, Arnarholti, Björn Sigurðsson bóndi, Úthlíð og Einar Jónsson byggingaverkfræðingur.

Sveinn sagðist hafa farið á fjall flest ár frá því hann var 14 ára gamall og þar af verið fjallkóngur í 10 ár. Hann sagði að á þessari öld hefði Tunguheiðin ekki verið nýtt frá Bræðratungu en fyrr á tíð muni hún hafa verið nýtt þaðan. Hann sagði að fjallmenn fyrstu leitar smöluðu Tunguheiði og Hólahaga á leið til rétta. Áður en brúin kom á Tungufljót við Vatnsleysurjóður hefði safnið verið rekið niður Ytri-Tunguna en eftir að brúin kom hefði það verið rekið niður Eystri-Tungu. Áður en afréttargirðingin kom hefði leitarsvæði eftirleitar og þriðjuleitar, sem væru seinni leitir, lokið við Sandvatn. Hefðu þá ábuendur að Hólum og í Brattholti smalað Hólahaga og Tunguheiði í seinni leitum enda átt þar fé. Eftir að afréttargirðingin kom hefðu seinni leitirnar einnig smalað umrætt svæði. Bræðratungukirkju hefði síðan verið dæmdur eignarréttur að Tunguheiði en dæmt hefði

verið að hreppurinn ætti þar beitarrétt. Eftir það hefði Tunguheiðin verið smöluð að frumkvæði fjallskilastjórnar. Sama hefði gilt um Hólalandið eftir að hreppurinn eignaðist það. Hann sagði að veiði í svokölluðum Sellæk á Tunguheiði hefði verið nytjuð af hálfu kirkjunnar. Þá hefði kirkjan fengið bætur frá Landsvirkjun þegar möstrin hefðu verið reist þar. Á tímabili hefði kirkjan greitt eignaskatt af heiðinni.

Aðspurður kvað hann allar jarðir í sveitinni hafa átt jafnan rétt til alls afréttarins nema Auðsholt en Auðsholtsmenn hefðu ávallt átt afréttarnot með Hrunamönnum. Í framkvæmdinni hefði það hins vegar atvikast þannig að Eystri-Tungumenn hefðu eingöngu notað Framafréttinn, þ.e. frá Sandá og inn að Hvítárvatni. Ekki hefðu allir bændur í Ytri-Tungu nýtt afréttinn en þeir sem það gerðu hefðu nýtt hann árlega. Ekkert fast skipulag hefði verið á þessu og mönnum hefði verið algerlega frjálst hvert þeir ráku á afréttinn. Bændur hefðu bæði nýtt Framafréttinn og afréttinn ofan Hvítár. Ekki væri skylda að reka á afrétt og hefði aldrei verið. Sumir hefðu aldrei rekið á fjall en aðrir hefðu gert það árlega. Aðspurður kvað hann fé frá Hólum og Brattholti aldrei hafa verið rekið á fjall. Því hefði einungis verið sleppt út fyrir túnfótinn.

Hann sagði að um 1930 hefði verið margt fé í sveitinni og á afréttinum og hefði fêð þá sótt mikið yfir Kjöl og inn á afrétt Húnvetninga. Hefðu Tungnamenn verið að heimta 400 til 1200 fjár í réttum við Seyðisá.

Aðspurður kvað hann hreppsnefnd Biskupstungnahrepps hafa veitt Ferðafélagi Íslands leyfi til að reisa skálann í Hvítárnesi á sínum tíma gegn því að fjallmenn hefðu frjáls afnot af húsinu. Hann sagði að skálinn í Þjófadölum hefði verið nýttur á tímabili af fjallmönnum í annarri leit eða svokölluðu eftirsafni. Skálinn í Þverbrekknamúla hefði hins vegar aldrei hentað sem næturstaður fyrir fjallmenn. Skálinn í Einifelli við Hagavatn hefði verið nýttur af fjallmönnum, bæði svokölluðum Brekknamönnum og fjallmönnum á Framafrétti.

Hann sagði að silungsveiði væri í Hvítárvatni og hefði hún verið leigð út af Veiðifélagi Hvítárvatns sem starfrækt hefði verið í 30 ár. Félagar í veiðifélaginu væru ábúendur í hreppnum. Tekjur af leigunni hefðu runnið til byggingar sæluhúsa og ætti félagið skálann í Fremstaveri. Einnig ætti það veiðihúsið við Hvítárvatn.

Aðspurður kvaðst Sveinn hafa verið í hreppsnefnd í 12 ár.

Margeir Ingólfsson sagði að Hólajörðin hefði farið úr byggð 1957 og að hreppurinn hefði keypt jörðina ári síðar. Í framhaldi af því hefði hreppurinn ákveðið að opna Hólalandið fyrir afréttarfé. Eftir það hefði Hólalandið verið smalað með afréttinum.

Hann sagði að öllum upprekstraraðilum væri frjálst að nýta afréttinn svo að segja eftir eigin höfði. Menn hefðu ýmist flutt fé inn að Fremstaveri, sem væri það stysta sem farið væri með fé, eða inn fyrir Hvítá, þ.e. inn undir Svartártorfu við Árbúðir eða inn að Innriskúta. Menn hefðu alveg frjálsar hendur með það hvar þeir slepptu fé sínu á afréttinum. Engin regla væri á þessu. Helst væri að menn sköpuðu sér sínar reglur sjálfir og oft slepptu menn fénu á sömu stöðum ár eftir ár.

Aðspurður um önnur not af afréttinum en beit og veiði í Hvítárvatni sagði Margeir að hreppurinn annaðist þjónustu við ferðamenn á afréttinum á sumrin og færi sú þjónusta vaxandi með ári hverju. Hreppurinn væri með þrjú hús á afréttinum, sem væru leigð ferðamönnum, bæði hópum og einstaklingum. Þá hefði hreppurinn annast heysölu á þessum stöðum, sorphirðu og aðra nauðsynlega þjónustu. Síðastliðið sumar hefði hreppurinn einnig séð að hluta til um hús Ferðafélagsins við Hvítárvatn og þá hefði verið farið inn að Hagavatni. Fyrstu árin hefði eingöngu verið kostnaður af þessari þjónustu en nú væri svo komið að hreppurinn væri farinn að hafa nokkrar tekjur af þessu. Á sumrin væri vörður inni á afréttinum og dygðu tekjurnar til að greiða honum kaup. Ágóði af heysölu rynni til hestamannafélagsins í sveitinni.

Hann sagði að töluverð skotveiði væri stunduð á afréttinum og hefði hreppurinn látið hana óátalda. Námutaka hefði engin verið nema í tengslum við vegagerð inni á afréttinum. Hann sagði að hreppurinn greiddi kostnað við uppbyggingu skála og annarrar aðstöðu á afréttinum en einnig

hefðu verið gefnar gjafir til slíkra verkefna. Opinberir aðilar hefðu ekkert komið að slíkri uppbyggingu.

Aðspurður kvað hann tilhögun fjallskila hafa verið með óbreyttum hætti í langan tíma. Fjallmönnum hefði að vísu fækkað með fækkandi fé á afréttinum en sama landsvæðið væri smalað og á sama hátt og áður.

Allar framkvæmdir á afréttinum hefðu farið fram á vegum hreppsins eða með leyfi hans. Hólandið hefði ekki eingöngu verið lagt undir beit heldur hefði hluti af því verið girtur af til uppgræðslu. Hann sagði að verið væri að laga vegslóða inn að Langjökli þar sem bílaleigan Geysir væri með vélsleðaleigu og væri hreppurinn veghaldari þar. Hann sagðist vita til þess að greiddar hefðu verið bætur til hreppsins og landeigenda vegna lagningar háspennulínu Landsvirkjunar á sínum tíma.

Aðspurður kvað hann fjallskilaneftnd skipa í eina leit á vesturkantinum, þ.e. vegna smölunar á löndum Hlíðabæja en að öðru leyti sæju Hlíðamenn um að smala sín lönd.

Hann sagði að hreppurinn hefði unnið að landgræðslu við Sandá og fyrir þremur árum hefði hluti af Hólalandi og Tunguheiði verið girt af. Um væri að ræða sameiginlegt verkefni Landgræðslunnar og Landgræðslufélagsins. Gerður hefði verið samningur við eigendur, Bræðratungukirkju og sveitarfélagið, um að girða af land á þessu svæði. Hugmyndin væri að græða þarna upp beitiland og væri ætlunin að opna fyrir beit á þessu svæði í áföngum.

Arnór Karlsson staðfesti að bændur í hreppnum hefðu frjálst val um það hvert þeir rækju féð á afréttinn. Sumir legðu mikið upp úr því að fara með féð inn fyrir Hvítá en aðrir færu með féð að öllu leyti eða að hluta til í Fremstaver. Engar takmarkanir væru á því hversu margt fé hver bóndi ræki á afréttinn. Sumir færu með allt sitt fé á afrétt en aðrir færu aðeins með hluta af fénu.

Hann sagði að Tunguheiðin væri notuð sem afréttarland, þ.e.a.s. að fé gæti runnið þar niður eftir. Hann sagðist hins vegar ekki vita til þess að fé hefði verið sleppt í þetta land. Ætlast væri til þess og raunar væri það óskráð regla að menn færu með féð eitthvað inn á afréttinn svo að það dreifðist um hann. Hins vegar færu menn oft með túnrollur inn fyrir hlið á afréttargirðingunni og slepptu þeim þar. Hreppurinn hefði keypt Hólalandið á sínum tíma til þess að það tæki við fénu þegar það kæmi af afrétti á haustin. Hann sagði að Haukadalsheiðin hefði verið friðuð frá því að hún var girt á sjöunda áratugnum. Stundum hefði fé verið sótt þangað í seinni leitum en annars sæi Landgræðslan um að hreinsa heiðina á haustin.

Fyrir vestan Haukadalsheiðina væri svokallað Hlíðarland. Á það land hefði aldrei verið skipulögð nema ein leit af hálfu fjallskilastjórnar. Hins vegar væri lögboðið að gera minnst tvær leitir á afrétt. Hann sagði að í kringum 1950 hefðu Laugdælingar og Tungnamenn skipst á að leita Hagafellið. Annað árið hefði það verið leitað frá Laugardalnum en hitt frá Biskupstungum. Hefði þetta fyrirkomulag byggst á því að talið hefði verið að það væri að hálfu í eigu hvors sveitarfélags.

Hann sagði að um hefði samist með afréttarhöfum, Landgræðslufélagi Biskupstungna og Landgræðslunni að setja upp fyrrnefnda landgræðslugirðingu á Tunguheiði og Hólalandi og hefði staðsetning hennar verið ákveðin þannig að allir gætu sætt sig við hana. Miðsvæðið væri girt þarna af en leið væri fyrir féð á milli Haukadalsgirðingarinnar og umræddrar girðingar að vestanverðu.

Hann sagði að strax fyrir 1970 hefðu menn farið að þreifa fyrir sér með notkun áburðar til að styrkja gróðurinn á afréttinum og græða upp örfoka land. Fjáreigendur hefðu smám saman farið að leggja fram fé á móti hreppnum og samstarf hefði tekist við Landgræðsluna. Árið 1972 hefði verið komið á fastri skipan á þessi mál með því að Landgræðslan greiddi helminginn af áburðinum og hinn helminginn að hálfu hreppurinn og að hálfu þeir fjáreigendur sem afréttinn notuðu. Þessum kostnaði hefði verið deilt niður eftir fjárfjölda sem rekinn var á afrétt. Upphaflega hefði verið dreift þarna 100 tonnum af áburði á ári en nú væri dreift 20 til 30 tonnum á ári. Sá kostnaður væri nú greiddur að hálfu af Biskupstungnahreppi og að hálfu af þeim fjáreigendum sem afréttinn nota.

Aðspurður kvaðst hann ekki kannast við að jörð skiptist í heimaland og annað land. Talað væri annars vegar um heimaland og hins vegar afrétt og fylgdi heimalandinu réttur til afnota af afrétt-

inum til jafns við aðra. Lítið væri á afréttinn sem sameign. Ekki væri talað um afrétt sem hluta af jörð enda þótt jörðin væri háland.

Hann sagði Hlíðajörðunum fylgdi einnig réttur til nota af Biskupstungnaafrétti en sá réttur hefði lítið verið notaður. Þar kæmi tvennt til. Í fyrsta lagi hefðu ábúendur þar ekki þurft á því að halda þar sem þeir hefðu afnot af Úthlíðartorfunni og viðlendum jörðum á því svæði. Í öðru lagi hefði komið upp riða í fé á Hlíðabæjunum og samkvæmt reglum um sauðfjárveikivarnir væri Hlíðamönnum óheimilt að reka fé á hinn sameiginlega afrétt. Vestursvæðið væri lokað af með svokallaðri sauðfjárveikivarnargirðingu.

Arnór sagði að þeirri skipan hefði verið komið á fyrir allöngu að þeir sem ekki færu með fé á Biskupstungnaafrétt fengju 25% afslátt af fjallskilagjöldum. Þetta ætti við um Hlíðabændur og aðra bændur sem ekki færu með fé til fjalls. Í seinni tíð væru fjallskil lögð á jarðirnar en áður fyrr hefðu þau eingöngu verið lögð á féð.

Hann sagði að ekki hefði verið gerð krafa um að menn fengju leyfi eða greiddu fyrir skotveiði í afréttinum. Veiði væri í vötnunum á vegum veiðifélagsins en önnur nýting hefði ekki átt sér stað á afréttinum. Aðspurður kvað hann engan ágreining vera um mörk afréttarins eftir að sátt hefði náðst við Húnvetninga um mörkin á Kili.

Aðspurður um skógarnytjar sagði Arnór að skógur væri lítill og frekar óaðgengilegur á afréttinum. Í Jarðabókinni frá 1709 væri getið um það að kirkjurnar á Torfastöðum og í Skálholti hefðu átt skógarhögg fyrir sunnan Bláfell. Þar hefðu og fundist gamlar kolagrafir.

Aðspurður kvaðst Arnór hafa setið í hreppsnefnd frá 1970 til 1986 og hefði hreppsnefndin ávallt talið sig hafa forræði á öllum framkvæmdum inni á afréttinum. Sagðist hann ekki kannast við að nokkur annar hefði gert kröfu til yfirráða á afréttinum. Þá sagðist hann ekki minnst þess að ríkisvaldið hefði nokkru sinni talið sig eiga réttindi á afréttinum.

Björn Sigurðsson kvaðst fæddur í Úthlíð og hafa búið þar alla tíð síðan. Hann sagði að árið 1929 hefðu orðið miklar breytingar inni á afréttinum þegar myndast hefði stórfjót úr Hagavatni og niður í Sandvatn. Hefði þá þessi leið lokast oft og tíðum. Þarna hefði nánast ekkert vatn verið fyrir og fé frá Hlíðabæjunum hefði þá runnið hindrunarlaust inn á afréttinn. Litlu síðar hefði mæðiveikin komið og þá hefði þetta svæði verið girt af og síðan aftur þegar riðuveikin kom. Hann sagði að fé frá Hlíðabæjunum, þ.e. frá Efri-Reykjum að Haukadal, hefði aldrei verið rekið til fjalls. Hver hefði sleppt sínu fé ofan við tún og síðan hefði það runnið til fjalla. Fé hefði oft farið af húsum í mars og þá horfið upp um allar heiðar. Yfirleitt hefði fénu verið smalað fyrir sauðburð og það látið vera niður við bæi á meðan það bar. Síðar um vorið hefði verið smalað sameiginlega á þessu svæði til rúnings og mörkunar. Oftast hefði verið smalað niður að bæjum, en einnig kvaðst Björn muna eftir að búnar hefðu verið til vorréttir inn við Sjónarhóla, í klofnum hólum við Hellisskarð og víðar í Úthlíðarhrauni. Hlíðabændur hefðu sáralítið nýtt afréttinn eftir að mæðiveikin kom.

Aðspurður kvaðst hann ekki kannast við skiptingu lands í heimaland og annað land. Allt landið hefði verið kallað Úthlíðarland. Enginn munur hefði verið á því landi sem var í óskiptri sameign með Stekkholti og Hrauntúni og öðru landi Úthlíðar. Hann sagði að fé Hlíðabænda hefði gengið í Úthlíðarhrauni og Svínahrauni vestan við Bjarnarfell. Einnig hefði þetta fé gengið vestur á Laugardalsafrétt og þegar mestur fjárfjöldinn var í Efstadal hefði fé þaðan gengið í Úthlíðarhrauni.

Hann sagði að Úthlíðarland næði að Hagavatni en Hagafellið hefði alltaf verið talið í eigu hreppsins. Áður fyrr hefðu Laugdælir og Tungnamenn skipst á að smala Hagafellið svo sem fram hefði komið. Á síðari árum hefðu Laugdælir aldrei átt þarna kind en það fé sem fannst þarna hefði allt verið úr Biskupstungum, nánar tiltekið frá einum eða tveim Hlíðabæjanna. Hefði verið ákveðið á sveitarstjórnarfundi að Tungnamenn skyldu alfarið smala þetta svæði en Laugdælir hefðu til að byrja með greitt hluta af kostnaði við leitina. Fjallskilastjórn hefði ávallt skipað þrjá menn til að smala þetta svæði. Eftir að Hagafellsjökull hljóp niður í Hagavatn, fjárpestirnar komu og svæðið var girt af hefði afréttarféð ekki komist inn á svæðið. Þar hefði því eingöngu gengið fé af Hlíða-

bæjunum. Hann sagði að Hlíðabændur hefðu tekið að sér að smala þetta svæði og færu þeir sextán en fjallskilastjórn legði til fimm menn í fyrstu leit í Buðlungabrekkur. Um þetta hefði verið algert samkomulag lengi. Seinni leitir á þessu svæði færu algerlega eftir samkomulagi manna á Hlíðabæjunum. Hann sagði að fjárbúskapurinn hefði verið með nokkrum öðrum hætti í Úthlíðarlandi en annars staðar. Þar hefðu menn tekið dilkana undan ánum á haustin og sleppt ánum aftur upp fyrir tún. Þær hefðu síðan runnið til fjalla og ekki verið sóttar fyrir en fór að snjóa. Oft hefðu þær verið inni í Brekknafjöllum fram undir jól og kvaðst Björn minnst þess að fénu hefði einu sinni verið smalað niður á aðfangadag.

Aðspurður kvað hann engan ágreining vera um ytri mörk Úthlíðartorfunnar en þau væru skýrt mörkuð í landamerkjabræfi.

Aðspurður um aðrar nytjar en beit sagði Björn að nytjar og not hefðu breyst frá einum tíma til annars. Fyrst og fremst hefði verið um beitarnot að ræða, bæði sumar- og vetrarheit að jöfnu, en síðan hefðu verið nytjar af skóginum, skógarhögg og kolagerð. Miklar kolagrafir væru með öllum Högnhöfðanum. Einnig væru kolagrafir við Kolgrímshól og Holtamannahóla. Sagt væri að Holtamenn hefðu komið að Útlíð fyrir á öldum og fengið að gera þar til kola þegar þeir hefðu verið búnir að eyða öllum sínum skógi. Þá hefði aðalgrasaland Skálholtsstóls verið í Úthlíðarlandi lengi fram eftir öldum. Fjallagrösín hefðu verið nýtt fram undir 1930. Mikil rjúpnaveiði hefði verið stunduð í Úthlíð af þéttbýlisfólki. Langflestir bæðu um leyfi en hann hefði aldrei látið nokkurn mann borga fyrir. Hann væri því móttfallinn enda segði í Hávamálum „fár verður ríkur af fuglaveiðum“. Hann sagðist ekki aðhafast neitt þótt hann yrði var við skotveiðimenn að veiðum í landinu í leyfisleysi að öðru leyti en því að hann hæddi menn stundum fyrir það.

Aðspurður grenjavinnslu sagði Björn að sveitarstjórnir stjórnðu refaveiðum hvort heldur væri í byggð eða á afréttum en eyðing refa heyrði undir Veiðistjóraembættið. Ríkisvaldið hefði ávallt greitt fyrir eyðingu refa. Grenjavinnsla væri því ekki á könnu landeigenda.

Aðspurður kvaðst Björn leigja landspildur undir sumarhús og hefði hann tekjur af ferðapjónustu. Hann sagði að gerður væri skriflegur leigusamningur um hvern bústað.

Aðspurður kvaðst hann hafa leyft nokkrum mönnum að reisa skála við Hagavatn með því skilyrði að smalamenn hefðu aðgang að honum vor og haust. Þá hefði verið bígerð að stækka og dýpka Hagavatn og hefði einnig verið um það samið að skálinn stæði þeim mönnum opin, sem að því myndu vinna. Ekki hefði verið gerður skriflegur samningur um byggingu þessa skála. Benti Björn á að ekki væri búíð að skipuleggja svæðið í samræmi við skipulagslög.

Einar Jónsson kvaðst vera fæddur og uppalinn í Neðra-Dal og sagðist hann vera einn af eigendum jarðarinnar. Hann sagði að um 10 ár væru síðan búskapur lagðist af í Neðra-Dal. Hann sagði að ábúendur í Neðra-Dal hefðu gert fjallskil á Biskupstungnaafrétt. Áður fyrir hefði Bjarnarfellið ekki verið leitað sérstaklega en sú leit hefði verið tekin upp fyrir um 40 árum. Féð hefði þá runnið yfir Sandfellið, niður í Helludalinn og yfir á land Neðra-Dals og Múla og því hefði þetta svæði verið tekið með þegar smalað hefði verið niður Úthlíðarhraunið. Hann sagði að þegar hann hefði verið strákur hefði féð alltaf verið rekið vestur og norður fyrir Bjarnarfell.

Aðspurður um aðrar nytjar en beit sagði hann að malarnámur væru niðri á sléttlendinu og berjatinsla uppi á háfjallinu. Ekki hefði verið seldur aðgangur að þessu berjalandi. Rjúpnaveiði hefði verið stunduð bæði austan megin við fjallið og allt vestur í svokölluð Grænugil. Hann sagði að síðustu fimm árin hefðu eigendur Neðra-Dals leigt veiðina einum aðila sem hefði haft umsjón með henni.

Hann sagði að landamerki jarðarinnar væru óumdeild. Ágreiningur hefði verið um þau á einum stað á milli Múla og Neðra-Dals en frá þessu hefði verið gengið fyrir nokkrum árum.

Aðspurður sagði hann að aldrei hefði verið talað um annað en heimaland. Úthagi væri það sem væri fyrir utan tún, hvort sem væri niður á mýrum eða annars staðar. Úthagi væri hluti af heimalandi en um óræktað land væri að ræða. Þá hefði verið talað um afrétt en þá hefði verið átt við Biskupstungnafrétt.

5. STADHÆTTIR OG GRÓÐURFAR¹

5.1. Land- og jarðfræðilegar aðstæður

Suðurhluti kröfufsvæðis ríkisins í Biskupstungnahreppi, frá Haukadalsheiði og Úthlíðarhrauni norður að Sandvatnshlíð, Grjótá og suðurhlíðum Bláfells, er nánast samfelt undirlendi í 200-300 m hæð yfir sjávarmáli. Vestasti hluti þessa svæðis er þó í 400-700 m hæð. Undirlendið stígur bratt upp Bláfellsháls uns það nær um 600 m hæð efst á hálsinum en lækkar að nýju í liðlega 400 m hæð við Hvítá og Hvítárvatn. Síðan hækkar hásléttan jafnt og þétt upp í 600-700 m hæð á há Kili.

Upp af undirlendinu, bæði sunnanverðu og norðanverðu, rísa fjölmörg fjöll og fell, þau hæstu eru Hróttfell (1396 m) og Bláfell (1204 m).

Eftir hæð yfir sjávarmáli er Íslandi gjarnan skipt í þrjú gróðurfarsleg belti án skarpra skila: Láglandisbelti frá sjávarmáli að 100-150 m hæð, þá tekur við hlíðabelti að 300-400 m hæð og fjallbelti ofan þeirra marka. Syðri hluti kröfufsvæðisins er þannig að miklu leyti í hlíðabeltinu en nyrðri hlutinn í hálendisbeltinu.

Berggrunnur mikils hluta kröfufsvæðisins er myndaður af basískum og ísúrum goslögum (yngri grágrýtismyndunin) og setlögum frá síðari hluta ísaldar, þ.e. yngri en 0,8 milljón ára. Á norðvesturhluta svæðisins er berggrunnurinn basískt og ísúrt móberg, bólstraberg og setlög frá síðari hluta ísaldar, þ.e. eru yngri en 0,8 milljón ára. Flest fjöll og fell með fram austurjaðri Langjökuls og flest stök fjöll á svæðinu, svo sem Kjalfell, Hróttfell, Skriðufell, Bláfell, Jarlhettur, Högnhöfði og Bjarnarfell, eru móbergsstapar.

Á þeim hluta Langjökulssvæðisins, sem kröfufsvæðið nær til, eru fremur fáar eldstöðvar en frá þeim hefur hins vegar runnið mikil hraun enda eru flestar þeirra dyngjur. Elst þeirra er Leggjjarbrjótur, norðan Hvítárvatns, sem er rúmlega 10 þúsund ára gömul. Dyngjan Kjallhraun á Kili er mjög flöt, varð til árla á nútíma og er eldri en 6600 ára. Loks er að nefna yngstu dyngjuna, Lambahraun sunnan Hagavatns sem er sennilega rúmlega 3 þúsund ára. Frá henni er m.a. Úthlíðarhraun runnið.

Mestur hluti af berggrunni svæðisins er lekur og hefur það haft mikil áhrif á gróðurfarsvæðisins.

5.2. Áætlað gróðurfars um landnám og síðari þróun þess

Talið er að mikill hluti kröfufsvæðisins upp undir 400-500 m hæð yfir sjávarmáli hafi að jafnaði verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri við upphaf landnáms. Ofar, upp að 700-800 m hæð, hefur gróðurinn verið gisnari og enn ofar hefur landið verið gróðurlaust að mestu. Hæstu fjöll, bröttustu hlíðar og skriður hafa þá, eins og nú, verið gróðurlausar.

Ætla má að birkiskógur eða kjarr hafi verið ríkjandi í gróðurfari þurrlandis á láglandi og allt upp að 400 m hæð, þ.e. á undirlendinu norður að suðurhlíðum Bláfells. Þar hafa fundist leifar af kola-gröfum. Við hagstæð, staðbundin skilyrði hefur birkikjarr jafnvel vaxið ofar og t.d. teygt sig austur og norður fyrir Bláfell og upp með Jökulkvíslinni vestanverðri. Enn vex lágvaxið birki í 4-500 m hæð í Karlsdrætti við Hvítárvatn og neðst í hlíðum Leggjjarbrjótis og Hrefnubúða. Þá hefur fundist birki í 580 m hæð í Þverbrekkum og er það einn hæsti núverandi vaxtarstaður birkis í landinu og sá sem er lengst frá sjó.

Ofan skógarmarka hafa víðir, fjalldrapi, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir á þurrlandi og á þurrasta raklandi. Þar sem jarðvegsstaða var há voru mýrar og flóar og hefur Hvítárnes þá, eins og nú, líklega verið stærsta, samfellda votlendissvæði á kröfufsvæðinu. Mosa-, fléttu- og snjóældagróður tók við þegar nálgaðist efri mörk gróðurs á svæðinu.

¹ Kaflar 5.1.-5.3. eru byggðir á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. málsskjal nr. 302.

Ætla má að við upphaf landnáms hafi $2/3-3/4$ hlutar kröfusvæðisins verið þaktir nokkuð samfelldri gróðurþekju.

Frá landnámi til okkar daga hefur orðið gífurleg eyðing á gróðri og jarðvegi og þar með landgæðum, á kröfusvæði ríkisins í Biskupstungnahreppi. Afréttur Biskupstungna, að meðtöldu Hólandi og Tunguheiði, er um 1060 km² að flatarmáli. Gróður Biskupstungnaafréttar var kortlagður á árunum eftir 1960 og þakti hann þá um 214 km² lands eða aðeins um $1/5$ af heildarstærð afréttarins. Samkvæmt því hafa tapast nær tveir þriðju hlutar þess gróðurs og jarðvegs sem þakti afréttinn um landnám.

Í suðurlhuta kröfusvæðisins, þ.e. í Haukadalsheiðinni og Úthlíðartorfunni, hefur einnig orðið mikil gróður- og jarðvegseyðing enda þótt það land sé nú betur gróið en afrétturinn.

Auk beins taps á gróðurlendi varð einnig afdrifarík breyting til hins verra á gróðurfari, þ.e. tegundasamsetningu, þess lands sem ekki eyddist. Skóg- og kjarrlendi eyddist að mestu og var það ein af meginorsökum þess að jarðvegseyðing hófst. Eyðing skóganna hafði í för með sér mikla rýrnun landgæða því að skóglendin voru gróskumestu og nytsamlegustu gróðurlendi landsins. Rýrari og afkastaminni gróður tók við af skógargróðrinum og frjósemi jarðvegs rýrnaði. Gróðurlendi á hinum skóglausu hálendisvæðum rýrnuðu einnig að gæðum. Einu gróðurlendin, sem nokkurn veginn héldu velli hvað uppskerumagn og gæði snerti, voru mýrar og flóar, m.a. vegna þess að gróður þeirra er slitsterkari en þurrlandisgróður.

Á þeim liðlega fjórum áratugum, sem liðnir eru síðan gróður á kröfusvæðinu var kortlagður, hefur orðið breyting á stærð gróðurlendis á kröfusvæðinu sem þó hefur ekki verið mæld enn. Sú breyting er bæði fölgín í aukningu gróðurs, einkum graslendi, vegna landgræðsluaðgerða á afréttinum og á Haukadalsheiði en einnig í tapi á gróðri og jarðvegi af völdum uppblásturs. Í heild má þó staðhæfa að gróðurlendið hafi aukist nokkuð að viðáttu. Hins vegar er ekki ástæða til að ætla að náttúrulegt gróðurfár, þ.e. tegundasamsetning gróðurlenda, hafi breyst að ráði á þessum 40 árum. Þær breytingar eru hægfara þótt ytri aðstæður eins og veðurfar og beitarálag hafi breyst til hins betra á tímabilinu.

Orsakir gróður- og jarðvegseyðingarinnar eru margar og enda þótt þær hafi haft nokkuð mismunandi vægi í hinum ólíku landshlutum voru þær í grundvallaratriðum hinar sömu: Samverkandi áhrif kólnandi loftslags, sem hófst á 12. öld og stóð nær óslitið til loka 19. aldar, eldgosa og búsetunnar. Gróður, sem hér var um landnám, var viðkvæmur vegna þess að hann hafði þróast án áhrifa beitar og hann tók að breytast og rýrna fljótlega eftir að landnám hófst.

Nefna má enn eitt atriði sem hefur valdið mikilli jarðvegseyðingu á Haukadalsheiði en það eru aurarnir við Sandvatn. Þeir munu að mestu hafa myndast á síðustu öldum og ef til vill að langmestu leyti í jökulhlaupum sem komið hafa úr Hagavatni. Stærstu hlaupin urðu 1929 og 1939. Áhrif hlaupanna hafa orðið mikil, bæði bein og óbein. Þau hafa brotið niður gróðurlendi með fram Ásbrandsá og sandeyrar sem hlaupin byggðu upp við Sandvatn urðu uppspretta sandföks sem roföflin hafa síðan tekið í þjónustu sína við eyðingarstarfið.

Loks má bæta því við að berggrunnur Biskupstungnaafréttar og hálendisins sunnan Sandár – yngri grágrýtismyndunin og hraun sem runnið hafa eftir ísöld – er mjög lekur, þ.e. heldur illa vatni. Þar myndaðist því fyrst og fremst þurrlandisjarðvegur í tímans rás og er aðalefni hans gosaska sem veldur því að hann er fokgjarn og auðrofinn.

Jarðvegseyðingu á kröfusvæðinu er ekki lokið og sums staðar er hún mikil, eins og í Svartártorfunum, Tjarnheiði, í Lambafelli, norðan í Bláfelli og í Haukadalsheiðinni.

5.3. Núverandi gróðurfár á kröfusvæði ríkisins

Biskupstungnaafréttur

Gróðursnauðar auðnir þekja um fjóra fimmtu hluta afréttarins en þar eru einnig viðáttumikil gróðurlendi, einkum þar sem gætir skjóls, hárrar vatnsborðsstöðu og mikils snjóþunga.

Langstærsta, samfellda gróðurlendi afréttarins er í Kjalhrauni. Það teygir sig langleiðina frá Tjarnárbotnum í suðri, milli Fúlukvíslar og Svartár, svo langt sem þær ár ná, allt norður að Þjófadölum og Hveravöllum við norðurmörk afréttarins. Suðurhluti hraunsins norður að Kjalfelli er að miklu leyti algróinn, að undanskildum nokkrum uppblástursgeirum sem teygja sig til suðurs frá Þverbrekknamúla. Á þessum hluta hraunsins er lágvaxinn lyng- og víðigróður í dældum en mosa-gróður á hraunkollum. Norðurhluti hraunsins er að jafnaði hálfgróinn og er snjóðældagróður ríkjandi í gróðurfari hraunsins þegar norðar og hærra dregur. Í Kjalhrauni eru veður hörð en snjóalög draga úr áhrifum þeirra og viðhalda gróðri þess.

Í Þjófadölum er gróðurvin sem einnig á tilvist sína snjóalögum að þakka. Þar er fjölskrúðugur snjóðældagróður, mosagróður, starmóar, vallendi, víðigrundir og mýrar. Gróðurvinin í Þjófadölum er viðkvæm náttúruþerla.

Blágnípuver er víðáttumikil gróðurvin, að mestu leyti votlendi, á norðausturhluta afréttarins. Vestan við verin eru dreifð en allvíðáttumikil gróðurlendi sem ná vestur að Fossrófulæk. Þar skiptast á votlendi, starmóar og mosapembugróður.

Í Hvítárnesi, sem liggur að Hvítárvatni norðanverðu, er langstærsta votlendisgróðurlendi Biskupstungnaafréttar. Það er myndað af framburði Fúlukvíslar, Fróðár og Tjarnár. Hvítárnes er eitt af hinum þremur stóru, grónu framburðarsvæðum jökulvatna á hálendi Íslands, ásamt Þjórsárverum og Eyjabökkum. Í Hvítárnesi er afar gróskumikill votlendisgróður, mýrar og flóar, með valllendisrimum á ár- og lækjarbökkum, en jarðvegur er þar frjósamur vegna framburðar ána. Fúlakvísl hefur stundum skemmt gróður í Hvítárnesi með framburði en þær skemmdir hafa lagast að nýju. Þegar höfundur þessarar greinargerðar fór um kröfusvæðið í júlímánuði árið 2000 var gróður í Hvítárnesi með eindæmum fallegur.

Norðan Hvítár er einnig umtalsverður gróður í Þverbrekknamúla, Tjarnárbotnum, Tjarnheiði og Svartártorfum við Hvítárvatn og loks í Tangaveri í krikanum milli Jökulkvíslar og Hvítár. Sum þessara gróðurlenda eru á undanhaldi vegna uppblásturs. Norðan Hvítár er að öðru leyti um dreifðar, smáar gróðurleifar að ræða sem margar eru óðum að hverfa.

Sunnan Hvítár eru víðáttumikil gróðurlendi umhverfis Lambafell og Bláfell, m.a. tvö stór votlendissvæði; Lambafellsver og Fremstaver. Þurrlendisgróður á þessu svæði á í vök að verjast vegna uppblásturs, einkanlega norðan og austan til í Bláfelli.

Á suðurhluta afréttarins, Framafréttinum, allt frá Hvítárvatni suður að Sandvatni, eru geysivíðáttumiklar, gróðurvana auðnir sem ná vestur að Langjökli og allt suður að Sandfelli á Haukadalsheiði. Á Framafréttinum eru þó falleg gróðurlendi með fram Sandá neðanverðri, með fram Hvítá, víðs vegar í Tunguheiðinni og í Selhögum á suðurmörkum kröfusvæðisins í Hólalandi. Þá hafa Landgræðsla ríkisins og heimamenn í samvinnu grætt upp nokkur þúsund hektara lands á Framafréttinum, einkum norðan Sandár.

Um níu tíundu hlutar gróðurlendis Biskupstungnaafréttar er þurrlendisgróður, einkum mosaþembu-, lyng- og snjóðældagróður.

Kröfusvæðið sunnan afréttarmarka

Mikill hluti hins forna gróðurs og jarðvegs Haukadalsheiðarinnar hefur orðið uppblæstri að bráð og erfitt hefur reynst að hefta þar jarðvegsfök, einkum vegna áfoks frá Sandvatnsleirunum sem fyrir var getið. Yfirborð Sandvatnsins hefur nú verið hækkað til þess að koma í veg fyrir það áfök og Haukadalsheiðin var girt af á árunum 1963-1987. Þar hefur verið unnið árangursríkt landgræðslustarf.

Innan kröfusvæðisins er náttúrulegur gróður í hlíðum Sandfells, í Skógarhlíðum og suður af þeim. Um er að ræða gróskumikla fjalldrapa- og lyngmóa. Land Skógræktar ríkisins innan kröfusvæðisins er að jafnaði hálfgróið og land jarðanna Austurhlíðar, Neðri-Dals og Helludals I og II er nær algróið.

Um helmingur kröfusvæðisins í Úthlíðartorfunni er vel gróið hraun og er þar um að ræða gras-

ríka lyng- og fjalldrapamóa, mosapembu- og snjódældagróður. Þá er nokkurt birkikjarrlendi norðan kröfúlinunnar í Úthlíðarhrauni.

Ástand jarðvegs á kröfusvæðinu

Samkvæmt ritinu Jarðvegsrof á Íslandi er ástand jarðvegs talið vera gott í heimalöndum Biskupstungnahrepps en slæmt á afréttinum, á Haukadalsheiðinni og í Úthlíðartorfunni, þ.e.a.s. á mestum hluta kröfusvæðisins. Þetta mat byggist ekki á ástandi gróðurs heldur jarðvegs. Það sem fyrst og fremst veldur því að afrétturinn, Haukadalsheiðin og Úthlíðartorfan fá svo eindregið lélegt mat eru miklar auðnir og rof sem veldur gróðureyðingu.

Víða á kröfusvæðinu á sér enn stað gróðureyðing og þar er ástand gróðurs slæmt. Í heild má þó telja að gróður svæðisins hafi um nokkurt árabíl verið í framför og er ástæða þess bæði minnkandi beitarálag á afréttinum og miklar landgræðsluáðgerðir sem m.a. hafa verið fólgnar í friðun lands og uppgræðslu.

Til samanburðar skal tekið fram að ástand gróðurs neðar í Biskupstungum er víðast hvar mjög gott.

Helstu landgræðsluáðgerðir á kröfusvæðinu

Landgræðsla ríkisins, Biskupstungnamenn og ýmsir aðrir aðilar hafa unnið mikið að landgræðslu á kröfusvæðinu og skulu hér talin upp stærstu svæðin:

1. Haukadalsheiðin var girt af 1963-1986; stærð svæðisins um 70 km². Yfirborð Sandvatnsins hefur verið hækkað.
2. Sjónarhólar voru girtir af 1972; stærð svæðis 5,6 km².
3. Tjarnheiði og Hvítárnes I var girt af 1967; stærð samtals 4,8 km².
4. Hvítárnes II var girt af 1973; stærð 1,4 km².
5. Sandá; uppgræðsla hófst við Sandá árið 1970; stærð uppgræðslusvæðis um 4 km².

5.4. Friðland og náttúruminjar

Innan þess svæðis sem hér er til umfjöllunar eru á náttúruminjasrá eftirfarandi svæði að meira eða minna leyti: „Gullfoss“ (friðland), „Haukadalur og Almenningur“ (Geysir), „Brúará og Brúarárskörð“, „Þjófadalur og Jökulkrókur“ og „Hvítárvatn og Hvítárnes“. Þessi landsvæði njóta verndar samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. einnig auglýsingu nr. 141/1979.

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTAR

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem tilgreindar eru í málinu. Að lokum verður á sama hátt gerð grein fyrir sögu afréttarins frá öndverðu til þessa dags.

6.1. Landnám

Í Landnámu er getið tveggja landnámsmanna á því svæði sem nú nefnist Biskupstungur. Í Sturlubók og Hauksbók Landnámu segir um Eyfröð hinn gamla:

Eyfröðr enn gamli nam tunguna eystri milli Kaldakvíslar ok Hvítár ok bjó í Tungu; með honum kom út Drumb-Oddr, er bjó á Drumb-Oddsstöðum.¹

1 *Landnámabók*, 1986. Íslensk fornrit 1. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík. S. 384.

Þessi mörk eru að nokkru leyti óglögg. Kaldakvísl er nú talið vera sama vatnsfall og Tungufljót og hljóta syðri mörkin því að vera þar sem Tungufljót og Hvítá mætast. Austur- og vesturmörk ættu einnig að vera glögg en hins vegar er ekki ljóst hversu langt í norður þau náðu, hvort miða eigi við upptök fljótanna eða önnur kennileiti.

Að sögn Einars Arnórssonar eru upptök Tungufljóts í Hagavatni þó að áin nefnist reyndar öðrum nöfnum ofan byggðar. Áin, sem rennur úr Hagavatni í Sandvatn, nefnist Farið og úr Sandvatni fellur Árbrandsá (Ásbrandsá) til byggðar. Austan Haukadals sameinast hún Fljótinu og heitir eftir það Tungufljót.¹ Tungufljót á jafnframt sínar eigin upptakakvíslir í Fljótsbotnum.² Einar Arnórsson taldi norðurmörk landnámsins óákveðin en Haraldur Matthíasson hallaðist að því að Eyfröður hefði numið milli ána Hvítár og Tungufljóts allt upp að Langjökli. Landnámið hefði a.m.k. náð inn í Bláfellsháls og Sandvatnshlíð og „verið vafið hinum fegursta gróðri“.³

Annar landnámsmaður var Ketilbjörn Ketilsson úr Naumudal. Hann er sagður hafa komið til Íslands þá er landið var víða byggt með sjó. Ketilbjörn kom fyrst að landi í Elliðaárósi en leitaði sér síðar landskosta austan heiðar:

Ketilbjörn nam Grímsnes allt upp frá Höskuldslæk ok Laugardal allan ok alla Byskupstungu upp til Stakksár ok bjó at Mosfelli.⁴

Upphaf þessa kafla er einnig að finna í Haukdæla þætti í Sturlungu og talið að Styrmissbók sé sameiginleg heimild þáttarins og frásagnarinnar í Landnámabók. Í þættinum er vitnað til Teits Ísleifssonar, föstra Ara fróða og afkomanda Ketilbjarnar í þriðja lið. Það er bæði haft til marks um að kafliinn sé frá Ara fróða kominn og að heimildin sé traust. Landnámslýsingin í Haukdæla þætti er ekki eins nákvæm og í Landnámu því að þar segir einungis að Ketilbjörn hafi numið land umhverfis sig „svá vitt sem hann vildi átt hafa“.

Einar Arnórsson og Haraldur Matthíasson eru báðir þeirrar skoðunar að landamerki Ketilbjarnar séu nokkuð glögg. Einar hefur þó sitthvað við landamerkjalyðinguna að athuga. Vesturmörkin virðast t.d. stangast á við það sem segir um landnám Gríms í Grímsnesi.⁵ Einnig vekur hann athygli á því að nafnið „Biskupstunga“ er í lýsingunni notað í eintölu þó að tungurnar séu tvær. Haraldur Matthíasson skýrir þetta á þá leið að Biskupstungur hafi upphaflega verið kallaðar Ytri tunga og Eystri tunga. Fljótlega eftir að biskupsstóll var settur í Skálholti hafi Ytri tunga dregið nafn þar af og verið nefnd Biskupstunga en Eystri tungan haldið áfram sínu nafni eins og hún geri enn þegar hún sé nefnd ein.⁶ Einar Arnórsson segir Ketilbjörn hafa numið Tunguna ytri milli Brúarár að vestan og Tungufljóts að austan. Norðanvert séu fjöllin fyrir ofan Tunguna ytri og Laugardalsfjöll en þá taki við hálsarnir fyrir utan Laugarvatn og Lyngdalsheiði. Óvíst sé þó hvort og þá hversu langt Ketilbjörn helgaði sér land upp til fjalla eða vestur um Lyngdalsheiði eða til Laugarvatnsvalla undir Kálfstindum. Einar telur víst að suðurmörk landnámsins hafi verið Hvítá en Höskuldslækur ráðið vesturmörkum í byggð.⁷

Haraldur Matthíasson miðar neðri mörk landnámsins við Höskuldslæk. Upp frá drögum lækjarins hafi þau síðan legið í Þrasaborgir. Að norðvestan hafi byggðarlandið markast af fjallgarðinum sem Tungur og Laugardalur liggja að og nefnist einu nafni Útfjöllin.⁸ Um norðurmörk landnámsins verður þó aldrei fullyrt með neinni vissu ef Landnámabók ein er lögð til grundvallar.

1 Einar Arnórsson, 1950: *Árnesþing á landnáms- og söguöld*. (Árnesinga saga. Ritstj. Guðni Jónsson. 2. b.) Reykjavík. S. 100.

2 Gísli Sigurðsson, 1998: „Fjallajarðir og Framafréttur Biskupstungna.“ *Árbók Ferðafélags Íslands*. S. 158.

3 Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og landnáma*. 2. b. Reykjavík. S. 496-497. Einar Arnórsson 1950, s. 100-101.

4 *Landnámabók* 1986, s. 385.

5 Sbr. *Landnámabók* 1986, s. 385, 387.

6 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 498-499.

7 Einar Arnórsson 1950, s. 124-125.

8 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 498-499.

Þrjá aðra frumbyggja í Biskupstungum er ástæða til að nefna, Ásgeir Úlfsson og feðgana Þorbrand Þorbjarnarson og Ásbrand son hans. Ásgeir var tengdasonur Ketilbjörns Ketilssonar og fékk í heimanfylgju með konu sinni „Hlíðarlönd öll fyrir ofan Hagagarð; hann bjó í Hlíð enni ytri“. ¹ Efri mörk eru ekki greind en þó hefur því verið haldið fram að landsvæði þetta hafi náð „allar götur inn í Langjökul“. ²

Um Þorbrand Þorbjarnarson og Ásbrand er sagt að Ketilbjörn hafi vísað þeim til landnáms „fyrir ofan múla þann, er fram gengr hjá Stakksá, ok til Kaldakvíslar, ok bjöggu í Haukadal“ (sjá nánar kafla 6.5.) ³ Eins og frásögnin ber með sér eru norðurmörkin óákveðin. Síðar juku þeir landnám sitt og námu efri hlut Hrunamannahrepps eins og greint er frá í Landnámu.

6.2. Austurhlíðartorfa

Austurhlíðartorfa skiptist nú í jarðirnar Austurhlíð, Hlíðartún og Dalsmynni. Verður nánari grein gerð fyrir þessum jörðum síðar í kaflanum.

Frá fyrri hluta 14. aldar er varðveittur máldagi kirkjunnar í Hlíð í Biskupstungum. Útgefandi 2. bindis Fornbréfasafns taldi að þar væri átt við Austurhlíð en það mun vera misskilningur enda stendur nafnið Úthlíð í fyrirsögn máldagans (sjá kafla 6.12.). ⁴

Austurhlíð var eign Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabók 1597. ⁵ Hún var talin 40 hndr. jörð í jarðabókunum 1686 og 1695 en í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er dýrleikinn sagður óviss. ⁶ Kvikfænaður var þá 9 kýr, 2 kvígur, 4 naut, 3 kálfar, 55 ær, 37 sauðir, 30 lömb, 4 hestar, 1 foli og 2 hross. Á heyjum var hægt að fœðra 12 kúa þunga en ekki er minnst á afrétt eða úti-gang. Getið er tveggja hjáleigna á heimajörðinni. Önnur þeirra, Strilla, var þá í byggð en Austurhlíðarkot hafði í eyði legið þrjú ár þegar Jarðabókin var gerð.

Austurhlíð var seld á uppboði stólsjarða 17. júní 1790 og var þá metin á 55 hndr. og 40 álnir. ⁷ Sami dýrleiki er skráður í Jarðatali Johnsens 1847 og er nánar kveðið á um þetta í athugasemd neðanmáls: „Hreppstjóri telur Austurhlíð 41 1/2 h. og Stryllu 13 5/6 h. að dýrleika.“ ⁸ Í Nýrri jarðabók 1861 er dýrleikinn óbreyttur að fornu mati en samkvæmt nýju mati var jörðin ásamt Strillu talin 39,7 hndr. ⁹

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í þinglýstu lögfestubræfi fyrir Austurhlíð frá 4. júní 1840. Þar voru þessi landamerki tilgreind:

Sandfár það er rennur fyrir vestann Bjarnarvelli, rædur framm[i] Hnifagil fyrir vestann Breiðutúngu, og frammí Andalæk, síðann rædur sá Lækur frammað upptökum Stackholtskélðu, sem rennur rétt fyrir nordann Stackholts-Tún, hvaðann nefnd Kélða rædur sudur í Arnarholts Læk, og so sá Lækur uppi Rus[ ] Flód, þaðann Lækurinn sem rennur nordann að því, uppi Markaflód, beina Stefnu upp[yf]er það, og í Kélðu er upp úr því liggur, rædur sú Kélða uppi síðsta Ósinn í fremri Múlatjörminna, þaðann med nefndri Tiörn ad vestann verdu, uppad Efri Ósnum alt Slægiulón, og Backinn er kemur þar fyrir ofann, uppad nærsta Ós. So rædur bein Stefna úr þeim Ós uppi stórann Stein einstakann fyrir ofann Háutorfu, ur þeim Steini rædur bein Stefna uppi Þvergilsbotnana og so í Kélðu sem er mille Bínháls og Pansara

1 Landnámabók 1986, s. 386.

2 Gíslí Sigurðsson 1998, s. 53.

3 Landnámabók 1986, s. 383.

4 Íslenskt fornbréfasafn. 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 670.

5 Kirkjueignir á Íslandi 1597-1984. II. Skrár. Kirkjueignanefnd, október 1992. S. 67.

6 Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundí. S. 113. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 2. b. Kaupmannahöfn 1918-1921. S. 308.

7 Skjal nr. 91.

8 *Jarðatal á Íslandi, með braudalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartölum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*. Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847. S. 69.

9 *Ný jarðabók fyrir Ísland, samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861*. Kaupmannahöfn. S. 24.

og uppi Stacksárbotna, þáðan Stefnu uppi Fögru lág, sem liggur ofann epter Heidinni, so úr nefn[dr]i Fögrulágar botni í framm Tána á Biarnarfelli, so norður epter Fiallsrótunum í Valahnúk eða Valagil, síðann Stefnu úr því gile vestur fyrer Biarnarvelli, og í áður ummetid Sandfar að ógleimdu mýrar SlægjuJtaki er Austurhlíðinn á í Úthlíðar eyngium, mót Vallendis Bletti er þessi á aptur í Austurhlíðar Dal og kallast Kára teigur. ...¹

Landamerkjabréf Austurhlíðar og „kringumliggjandi jarða“ var undirritað 16. desember 1883 og staðfest af ábúendum eða eigendum þessara jarða: Stritlu (ritað svo í landamerkjabréfi), Úthlíðar, Múla, Holtakota og Neðradals. Því var þinglýst á manntalsþingi að Vatnsleysu 26. maí 1884.² Í landamerkjabréfinu er vísað í áðurgreinda lögfestu og er ekki annað að sjá en að þessum tveimur heimildum beri efnislega saman:

Á móti Úthlíðarlandi ræður Sandfar það er rennur fyrir vestan Bjarnarvelli fram í Hnífagil fyrir vestan Breiðutungu og fram í Andarlæk, síðan ræður sá lækur fram að upptökum Stekkholtskeldu, sem rennur rjett fyrir norðan Stekkholtstún hvaðan nefnd Kelda ræður suður í Arnarholtslæk, þáðan ræður sá lækur á móti Arnarholtslandi uppi Rústaflóð þáðan ræður lækurinn sem rennur norðan að því uppi Markaflóð, þáðan beina stefnu upp yfir það á móti Holtakotalandi og í Keldu er liggur upp úr því (Markaflóði), ræður sú Kelda uppi litla ósinn í fremri Múlatjörnina, þáðan með nefndri tjörn að vestanverðu á móti Múlalandi upp að efri ósnum, allt slægjuland, og bakkinn er kemur þar fyrir ofan upp að næsta ós, svo ræður bein stefna úr þeim ós uppi stórann stein einstakann fyrir ofann Háutorfu, úr þeim steini ræður bein stefna uppi Þvergilsbotnana og svo í Keldu sem er á milli Byngshóls og Pansara og uppi Stakksárbotna. Þáðan stefnu á móti Neðradalslandi uppi Fögrulág, sem liggur ofan eptir heidinni svo úr efri Fögrulágarbotni í framtána á Bjarnarfelli svo norður í Valahnúk eða Valagil, síðan stefnu úr því gili í áður nefnt Sandfar.³

Árið 1945 var nafni hjáleigunnar Stritlu breytt í Dalsmynni og árið 1958 var byggt úr Austurhlíðarlandi nýbýlið Hlíðartún.⁴ Ágreiningur kom upp milli ábúenda jarðanna Dalsmynnis og Stekkholts um hvaða kelda væri sú Stekkholtskelda sem nefnd væri í landamerkjabréfum beggja jarðanna og var málið lagt fyrir gerðardóm. Niðurstaðan varð sættargerð sem undirrituð var 3. júní 1959.⁵ Landskipti jarðanna Austurhlíðar, Dalsmynnis og Hlíðartúns voru gerð 13. maí 1964.⁶ Árið 1982, 11. júní, fóru aftur fram landskipti milli jarðanna þriggja og voru skiptahlutföllin þessi: Austurhlíð 50%, Hlíðartún 25% og Dalsmynni 25%. Þar segir enn fremur:

Landinu er skipt þannig að Austurhlíð fær land að austan og norðan, Hlíðartún miðsvæðis og Dalsmynni að vestan. Land hverrar jarðar um sig verður samfelld, nema hvað Austurhlíð fær í sinn hlut um 20 ha skák syðst á Stekkholtsholti og lítið eitt austur í mýrina.⁷

Úr landi Dalsmynnis hefur síðan verið látin spilda sem nefnist Inná dal.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Austurhlíð frá því að

1 Skjal nr. 309 (21).

2 Skjal nr. 361.

3 Skjal nr. 81.

4 *Sunnlenskar byggðir*. 1. b. *Tungur, Hreppar, Skeið*. Búnaðarsamband Suðurlands 1980. S. 97-98. Nafntökuleyfi Hlíðartúns er dagsett 10.10. 1957 í Fasteignabók. Hlíðartún mun fyrst hafa átt að heita Bjarnarfell, sbr. afsalsbréf dags. 11. apríl 1957 (skjal nr. 85).

5 Skjöl nr. 83 og 314 (7).

6 Skjal nr. 314 (22).

7 Skjal nr. 82.

jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.¹

6.3. Brattholt

Bænhús var í Brattholti á miðöldum samkvæmt máldögum frá 14. öld og var því þjónað frá Hauka-dal. Frá Brattholti átti að greiða sóknarkirkjunni eina á hvert vor auk tíundar.² Brattholt var eign Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabók 1597. Hún var talin 13. hndr. og 80 álnir í jarðabók 1686 en 10 hndr. í jarðabók 1695.³ Dýrleiki jarðarinnar er ekki tíundaður í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709. Þar er tekið fram að á jörðinni sé hægt að föðra 6 kúa þunga en um afrétt og hagbeitarlönd er ekki getið.⁴

Brattholt var selt á uppboði Skálholtsjarða 8. september 1798 og var þá reiknuð 22 hundruð að dýrleika.⁵ Sami dýrleiki er á jörðinni í Jarðatali Johnsens 1847 en í Nýrri jarðabók 1861 er jörðin sögð 15,8 hndr.⁶

Landamerkjabréf Brattholts er dagsett 4. júní 1885 og var því þinglýst 8. júní:

Að sunnan ræður landamerkjum, móts við Gýgjarhólsland, Launfitargil við Hvítá, og beint úr því vestur yfir Gýgjarhólsfjall í Vörðu sem stendur á fjallsbrúninni, úr þeirri vörðu beint í Vörðu hjá jarðfalli fyrir sunnan Grafkeldu, og beint í Vörðu við Gegnir, svo ræður lækur móts við Kjóstaðaland upp að botni, og þaðan ræður sjónhending upp í Steinsholt, og þaðan ræður sjónhending í Vörðu hjá Nýgræðislæk við Torfuenda, og þaðan beint í vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nýgræði, gagnvart Hólum, og þaðan beint austur í Brattholtsgilsbotna, svo ræður Gilið austur í Hvítá, svo ræður Hvítá að austan fram að Launfitargili, gagnvart Bræðratungu.⁷

Landamerkjabréfið var samþykkt af ábúendum og eigendum jarðanna Hóla, Kjóstaða og Gýgjarhóls. Annað landamerkjabréf lét eigandi Brattholts, Tómas Tómasson, gera 7. júní 1918. Þar segir á þessa leið:

Þar er Bræðratungukirkja við lögboðið yfirlit eigna sinna fyr hefir eftirlátið mjer Heiði alla sunnan götu til móts við Hóla-land að Sandá, hvor fyrnefnd heiði að nú nefnast Alfasker. Svo lýsi jeg hjermeð landamerkjum að eignar og ábúðarjörð minni Brattaholti:

Fyrst frá vegatorfu ræður Sandá til Hvítár svo ræður Hvítá að Launfitargili, úr Launfitargilsbotni til móts við Gýgjarhólsland beint í Stein á austur Nónöxl, þaðan beint yfir fjall í vörðu á vesturbrún Gýgjarhólsfjalls þaðan beint í Jarðfall við grafkeldu þaðan beint í vörðu á holti við Gegnir til móts við Kjóstaðaland ræður Gegnir upp í botn úr Gegnisbotni beint í Steinsholt, til móts við Hólaland beint úr Steinsholti í Skirvaðstorfu úr Skirvaðstorfu beint í Norðlingahól þaðan beint í Þrístaina þaðan beint í Vegatorfu við Sandá.⁸

Bréf þetta var lesið upp á manntalsþingi 14. júní sama ár. Landamerkjalýsingu Brattholts var samdægurs mótmælt í nafni Bræðratungukirkju með svofelldum orðum:

1 Sbr. skjal nr. 314 (2).

2 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 668. *Íslenskt fornbréfasafn*. 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 39-40.

3 Björn Lárússon 1967, s. 111.

4 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 279.

5 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 67. Sbr. skjal nr. 177.

6 *Jarðatal* 1847, s. 68. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.

7 Skjal nr. 169.

8 Sýsluskrifstofan á Selfossi. Þinglýsingabók O, nr. 5.

Jeg undirritaður [Þorst. Þórarinsson frá Drumboddsstöðum] neita hjermeð að Bræðratungukirkja, eða nokkur fyrir hennar hönd, hafi nokkurntíma eftirlátið hr. Tómasi Tómassyni, bónda að Brattholti í Biskupstungum, eða nokkrum öðrum, svonefnda Tunguheiði, eða nokkuð annað af ítökum þeim og landsnyttjum, er kirkjan hefir átt og á enn að lögum. Fyrir því mótmæli jeg landamerkjabrjefi því, er hr. Tómas Tómasson hefir samið fyrir jörðina Brattholt, útgefnu 7. júní 1918.¹

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Brattholti frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Árið 1945 eignaðist ríkissjóður Íslands Gullfoss en jörðin var áfram í einkaeign. Árið 1974 fékk ríkissjóður Íslands forleigu- og forkaupsrétt að landi við Gullfoss (með fram Hvítárgljúfri) og 11. desember 1976 eignaðist Náttúruverndarráð þetta landsvæði. Ári síðar, 10. nóvember, arfleiddi Einar Guðmundsson systurson sinn, Njörð Marel Jónsson, að þeim hluta jarðarinnar sem þá var eftir.²

6.4. Brú

Jörðin var í eigu Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabók 1597.³ Hún var metin á 16 hndr. og 160 álnir í jarðabókinni 1686 en 13 hndr. og 40 álnir í jarðabókinni 1695.⁴ Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er jörðin ekki tíunduð enda um stólseign að ræða sem yfirleitt voru undanþegnar opinberum gjöldum.⁵ Á heyjum var hægt að fódra 8 kúa þunga en um hagabeit og afrétt er ekki getið. Jörðin var metin á 26 hundruð þegar hún var slegin Sveini Magnússyni í Steinsholti 14. maí 1798 á uppboði Skálholtsjarða.⁶ Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var jörðin 17 hndr.⁷

Landamerkjabréf jarðarinnar er frá 5. júní 1885:

Brúarlækur ræður framan frá Fljóti að sunnanverðu allt að upptökum hans [sic] hjá Vörðu efst í Skammakeldu, og þaðan beint að Vörðu í Lágumýri, og þaðan beint vestur í Markagilsbotn; svo ræður Markagil vestur að Fljóti og Fljótíð fram að Brúarlæk. Hólmar sem eru í Fljótinu móts við Brúarland teljast eign jarðarinnar, og nefnast Brúar- og Vaðhólmar.⁸

Landamerkjabréfinu var þinglýst 8. júní 1885 og samþykktu það ábúendur og eigendur eftirtalinnna jarða: Hóla, Kjóstastaða og Haukadals.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Brú frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Nokkur hluti jarðarinnar hefur nú verið seldur eða leigður út úr jörðinni undir sumarbústaði.⁹

6.5. Haukadalstorfa

Haukadalstorfa skiptist nú í eftirtaldir jarðir: Haukadal I, Haukadal II, Haukadal III, Tortu, Bryggju og Laug. Verður gerð nánari grein fyrir þessum jörðum síðar í kaflanum.

1 Sýsluskrifstofan á Selfossi. Þinglýsingabók O, nr. 6.

2 Skjöl nr. 314 (3), 171.

3 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 68.

4 Björn Lárusson 1967, s. 111

5 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 279

6 Skjal nr. 152. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 68. Þar er miðað við útgáfudag sölubréfs konungs, 8. september 1798 (sbr. *Jarðatal* 1847, s. 419).

7 *Jarðatal* 1847, s. 69. *Ný jarðabók* 1861, s. 24.

8 Skjal nr. 145.

9 Sbr. skjöl nr. 147, 314 (4).

Fyrstu ábúendur Haukadals voru landnámsmennirnir Þorbrandur Þorbjarnarson og Ásbrandur, sonur hans. Um sögu staðarins er lítið vitað fyrir en þar sest að búi Hallur Þórarinnsson, sennilega árið 1025. Talið er að Hallur hafi efnt til skóla í Haukadal og eru þekktustu lærisveinar hans Teitur Ísleifsson Gissurarsonar biskups í Skálholti og Ari Þorgilsson sem síðar ritaði Íslendingabók og Landnámu. Teitur tók við búi í Haukadal að Halli látnum og eru frá honum komnir Haukdælir sem næstu tvær aldir deildu völdum með Oddaverjum í Sunnlendingafjórðungi.

Elsti máldagi Haukadalskirkju er talinn vera frá 1269. Þar er ekki getið um aðrar eigur kirkjunnar en kvikfé og lausamuni.¹ Í máldaga frá fyrri hluta 14. aldar kemur fram að kirkjan átti fjórðung í heimalandi og er það staðfest í Vilkinsmáldaga frá lokum aldarinnar.² Kirkjan í Haukadal mun því upphaflega hafa verið bændakirkja. Samkvæmt heimildum frá 16. öld var kaupahlutinn (hlutur bóndans) þá kominn undir forræði biskups og hefur það sennilega gerst þegar á dögum Árna biskups Þorlákssonar á síðasta þriðjungi 13. aldar í svonefndum staðamáli.³ Um afréttareign kirkjunnar er ekki getið í máldögum frá miðöldum og ekki heldur í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá síðari hluta 16. aldar. Í máldaga Bræðratungukirkju frá þeim sama tíma kemur hins vegar fram að kirkjan þar átti afrétt „fjirrer nordann Votn. i mötz vid Skálholt. Torfastade. og Haukadal. Jafnmiked allar“.⁴ Athyglisvert er að þetta skuli ekki vera tekið fram í máldaga Haukadalskirkju.

Haukadalur er skráður eign Skálholtsdómkirkju í jarðabókinni 1597.⁵ Hann var talinn 43 hndr. og 80 álnir í jarðabókinni 1686 en 40 álnum minna í jarðabókinni 1695 og hefur því verið mikil eign.⁶ Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709 er Haukadalur ekki metinn til tíundar en getið er um þrjár hjáleigur í heimalandi og landskuld af þeim. Þetta voru hjáleigurnar Torta, Bryggja og Laug. Um Tortu er sagt að hún hafi verið byggð „í fyrstu fyrir nokkrum og 30 árum“, í Bryggju hafði verið búið í nálægt 50 ár þegar Jarðabókin var gerð en um Laug er einungis sagt að hún sé gömul hjáleiga frá Haukadal.⁷ Í Jarðabók Árna og Páls segir enn fremur að Haukadalur sé kirkjustaður og annexía frá Torfastöðum. Af hejnum heimajarðarinnar var hægt að fódra 18 kúa þunga. Þar við bættust hagbeitarlönd en um það segir svo: „Jörðin er víðlend og hagagóð á sumar. Vetrarríki er hjer mikið. Afrjett á kirkjan saman við Skálholts- Torfastaða- og Bræðratungu-kirkjur fyrir norðan Hvítá, en sá afrjettur hefur ei brúkaður verið í manna minni“.⁸

Þegar Haukadalur var sleginn Eiríki Sölmundarsyni í Hlíð í Eystrihreppi á uppboði Skálholtsjarða 1. október 1794 var jörðin metin á 59 hundruð.⁹ Sami dýrleiki, þ.e. 59 $\frac{1}{3}$, kemur fram í Jarðatali Johnsens 1847 að meðtöldum hjáleigunum Bryggju, Tortu og Laug. Sjálft höfuðbólið, Haukadalur, var metinn á 24 $\frac{1}{3}$ hndr. Neðanmáls í Jarðatalinu er þessi athugasemd:

Stólsjarðabókin telur Haukadal allan 59 $\frac{1}{3}$ h. að dýrleika, með 2 h. 20 al. [álna] Isk. [landskuld], og er landskuldin sú sama eptir A.M. [Jarðabók Árna Magnússonar], sem telur alls 10 kúg. á heimajörðunni (þaraf 6 kirkju kúgildi), en jb. [jarðabók] 1760 $\frac{1}{2}$ (?) h. Isk. og 5 kúg.; hreppstjóri þar á móti skiptir greindum dýrleika niður á öll býlin, einsog hér er gjört, vegna yfirlitsins. ...¹⁰

1 Íslenskt fornbréfasafn 2, s. 61-62.

2 Íslenskt fornbréfasafn 2, s. 667-668. Íslenskt fornbréfasafn 4, s. 39-40.

3 Magnús Stefánsson, 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficalrettslige forhold i middelalderen*. 1. b. Bergen. S. 28, 123.

4 Íslenskt fornbréfasafn. 15. b. Reykjavík 1949. S. 648.

5 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 68.

6 Björn Lárusson 1967, s. 112.

7 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 305.

8 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 304.

9 Skjal nr. 140.

10 *Jarðatal* 1847, s. 69.

Í Nýrri jarðabók frá 1861 er jörðin ásamt hjáleigunum metin á 67,5 hndr.¹

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709 segir um Haukadal að þar sé kirkjustaður og annexía frá Torfastöðum. Af heyjum heimajarðarinnar var hægt að fódra 18 kúa þunga. Þar við bættust hagbeitarlönd en um það segir svo: „Jörðin er víðlend og hagagóð á sumar. Vetrarriki er hjer mikið. Afrjett á kirkjan saman við Skálholts- Torfastaða- og Bræðratúngu-kirkjur fyrir norðan Hvítá, en sá afrjettur hefur ei brúkaður verið í manna minni.“²

Í vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1646 er lýst landamerkjum Haukadals:

Landamerke, ad nordan J markagil fyrer framan Miðhliid og J Laugaa, rædur hun siidan sudureffter framm i Flíot, siidan Flíotéd uppepter ad Arbrandsa, Aarbrandsa rædur siidan til upptaka siidan Far það er geingur úr Sandvatni, siidan Sandvatn vestur J Almennings götur er liika kallast Norlingagötur, siidan þær götur frammepter fyrer vestan Sandfell, siondeiling [svo í texta] þaðan og J markagils Botn. Item a hún effter Herra Gysla Jonssonar Maaldaga er hann skrifar til Bræðratungu afrett fyrer nordann vötn J mots vid Skálholt, Torffastade og Bræðratungu Jafnmijked allar.³

Landamerkjabréf jarðarinnar frá 22. nóvember 1883 virðist koma heim og saman við landamerkjalýsinguna í vísitásiubók Brynjólfs biskups:

Að norðan í Markagil fyrir framan Miðhlið, úr Markagili í Laugá, ræður hún svo fyrst suður eptir þar til hún rennur í Almenningsá sú á ræður eptir það fram í Fljót síðan Fljótið upp að Árbrandsá sú á ræður eptir það til upptaka. Síðan far það er rennur í hana úr Sandvatni fyrir norðan Árbrandshólma síðan Sandvatn, svo far það er í það rennur norður fyrir austur torfur svo beina línu að vestan við Torfurnar í skarðið fyrir austan Sjónarhóla, þaðan í Sandfarið fyrir framan Hestabrekku austur í Markagilsbotn.⁴

Landamerkjabréfið samþykktu eigendur og ábúendur Úthlíðar, Helludals, Neðradals og Hóla og var því þinglýst á manntalsþingi að Vatsleysu 26. maí 1884.⁵

Í gögnum málsins kemur ekki fram hvenær hjáleigurnar Bryggja, Laug og Torta voru gerðar að sérstökum jörðum. Þær eru skráðar sem jarðir í afsals- og veðmálabókum, Bryggja ekki síðar en 1918, Laug árið 1902 (þá að hluta til eign Landssjóðs Íslands) og Torta árið 1934.⁶ Árið 1938 seldu Sigurður Greipsson og móðir hans, Katrín Guðmundsdóttir, dönskum verkfræðingi, Kristian Kirk, jörðina Haukadal og eyðibýlið Bryggju að frátöldu landsvæði sem var utan tilgreinds svæðis samkvæmt afsalínu.⁷ Hið selda land innan markalínunnar var selt án nokkurrar takmörkunar á réttindum kaupanda yfir því vegna ítaka, óskipts lands eða annars og skrifuðu eigendur jarðanna Laugar og Tortu og ábúandi Laugar undir afsalið til marks um að þeir gerðu ekki á neinn hátt kröfur eða tilkall til réttinda yfir hinu selda landi. Einnig keypti verkfræðingurinn afmarkaðan hluta jarðarinnar Tortu.⁸ Tveimur árum síðar gaf hann Skógrækt ríkisins sinn hluta eignarinnar með afsali 15. júní 1940.⁹ Þessi hluti torfunnar nefnist nú Haukadalur I. Í afsals- og veðmálabókum er Sigurður Greipsson eftir þetta skráður eigandi Haukadals II.¹⁰

1 *Ný jarðabók* 1861, s. 24.

2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 304.

3 Skjal nr. 309 (2), sbr. skjal nr. 133.

4 Skjal nr. 118.

5 Skjal nr. 361.

6 Skjöl nr. 314 (5, 13, 17).

7 Skjöl nr. 127-128.

8 Skjal nr. 128.

9 Skjal nr. 129.

10 Skjal nr. 314 (8).

Skipti fóru fram á Haukadalsstorfu nokkru fyrir 1940 en þau munu ekki hafa verið viðurkennd af öllum aðilum.¹ Árið 1990 fóru fram skipti á sameignarlandi jarðanna Haukadals II, Bryggju, Lauga og Tortu sunnan skógræktargirðingar um land Haukadals I.² Næsta ár var síðan tekið til við að skipta sameignarlandi því sem fallið hafði til eigenda Haukadals II og Tortu við skiptin 1990.³ Landskipti jarðarinnar Tortu voru gerð 19. desember 1997.⁴

Árið 1966 var reist iðnaðar- og garðyrkjubýli í landi Haukadals, suðaustan við hverasvæðið, og var það nefnt Haukadalur III.⁵ Landbúnaðarráðuneytið viðurkendi það sem lögbýli með yfirlýsingu 24. febrúar 1994.⁶

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Haukadal frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og eftir andlát Sigurðar Greipssonar og konu hans skiptist hinn óseldi hluti Haukadals milli erfingja þeirra. Sá hluti jarðarinnar Tortu, sem ekki komst í eigu ríkisins, hefur einnig verið framseldur með hefðbundnum hætti og verið veðsettur.⁷

6.6. Helludalur

Helludalur var eign Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabókinni 1597.⁸ Hún var talin 20 hndr. bæði í jarðabókinni 1686 og 1695 en í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er dýrleikinn sagður óviss enda voru stólsjarðir ekki tíundaðar til skatts.⁹ Fóðrast kunni 9 kúa þungi á heyjum jarðarinnar en jörðin lá þá undir skemmdum vegna skriðufalla. Í stekkatúni heimajarðarinnar hafði áður verið hjáleigan Helludalskot en hún hafði legið í eyði í 9 ár þegar Jarðabókin var gerð.

Helludalur var seldur á uppboði Skálholtsjarða 17. júní 1790 og var þá talinn 30 hundruð að dýrleika.¹⁰ Í Jarðatali Johnsens 1847 er jörðin sögð 30 $\frac{1}{3}$ hndr. en 25 hndr. í Nýrri jarðabók 1861.¹¹

Landamerkjabréf jarðarinnar er dagsett 5. júní 1885 og var því þinglýst daginn eftir:

Markagil fyrir norðan Giljatungur sem ræður uppá fjallsbrún (við Neðradalsland) þaðan stefnu í stóran stein sem nefnist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar sem ræður norður móts við Hestabrekkur (við Úthlíðarland) þaðan stefnu austur með Hestabrekkum, sem liggja framan í Sandfelli austri Markagilsbotna fyrir framan Miðhlíð þaðan Gilið niður í Laugá (við Haukadalsland) þaðan Laugá að Markagili.¹²

Landamerkjabréfið samþykktu eigendur og ábúendur Neðradals, Haukadals og Úthlíðar.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Helludal frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.¹³

Árið 1963 var nýbýlinu Helludal II skipt úr úr aðaljörðinni en nafntökuleyfi hafði verið þinglýst 12. nóvember 1962.¹⁴

1 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 83, 84, 89.

2 Skjal nr. 118.

3 Skjal nr. 136.

4 Skjal nr. 122.

5 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 88.

6 Skjöl nr. 120 (d) og 134.

7 Skjöl nr. 314 (8, 17, 21).

8 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 68.

9 Björn Lárússon 1967, s. 112. *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 306.

10 Skjal nr. 114.

11 *Jarðatal* 1847, s. 69. *Ný jarðabók* 1861, s. 24.

12 Skjal nr. 107.

13 Skjal nr. 314 (9).

14 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 91. Skjöl nr. 105 og 314 (9).

Árið 1998 voru báðar jarðirnar, Helludalur I og II, seldar sama aðila, að undanskildum átta lóðum og spildu sem áður hafði verið ráðstafað, og án bústofns, véla og framleiðsluréttar.¹

6.7. Hólar

Hóla er getið í máldaga frá fyrri hluta 14. aldar og var þá bænhús á jörðinni sem þjónað var frá Haukadál. Auk tíundar greiddu ábúendur Hóla fast gjald til sóknarkirkjunnar í Haukadál, annaðhvort 20 álnir vaðmáls á vor eða sauð tvevetran. Þessi greiðsluskylda hélt óbreytt allar miðaldir.²

Hólar voru 20 hndr. jörð samkvæmt jarðabókunum 1686 og 1695.³ Sami dýrleiki er skráður í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en jafnframt tekið fram að jörðin sé ekki tíunduð fyrir meira en 15 hundruð. Sennilega hefur það verið vegna landryrnunar við Heklugos. Frá því er greint að jörðin hafi verið landmikil og hagagóð á sumar „en landið er nú stórum uppblásið og forðjarfað af sandfoki, og ágjörst þetta meir og meir ár eftir ár, svo stórs skaða er af von eður auðnar með tíðinni“. Á heyjum jarðarinnar var hægt að fódra 8 kúa þunga „nú sem stendur“, eins og komist er að orði í Jarðabókinni.⁴ Í Jarðatali Johnsens eru Hólar sagðir 20 hndr. en í neðanmálsgrein er þess getið að í jarðamatinu 1803 séu þeir skráðir 10 hndr. og undir það hafi hreppstjóri tekið.⁵ Samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 voru Hólar 17 hndr. að dýrleika.⁶

Landamerkjabréf Hóla er dagsett 21. maí 1884 og samþykktu það ábúendur og eigendur eftirtalinna jarða: Brattholts, Brúar, Kjóstaða og Haukadals. Bréfinu var þinglýst á manntalsþingi að Vatnsleysu 26. maí 1884.⁷ Í bréfinu segir um mörk jarðarinnar:

Að suðvestan ræður landamerkjum Markagil frá Fljóti og austur Botn og úr Botni beint að vörðu í Lágumýri og þaðan beint í Steinsholt og svo þaðan inneptir og inn að Vörðu hjá Nigræðislæk við Skirvaðstorfur en svo þaðan um að vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nigræði vestan til við götur, svo ráða götur inn að Sandá og Sandá að norðan vestur í Sandárdrög að fyrstu upptökum hennar og svo beint fram fyrir vestan Brúntorfu fram að upptöku Ásbrandsár og svo ræður hún fram að Fljóti og Fljót fram að Markagili.⁸

Hólar eru efsta jörð í Biskupstungnahreppi og var búskapur þar nokkuð stopull framan af 20. öld. Jörðin var t.d. í eyði á árunum 1930-1931, 1934-1942 og 1952-1953.⁹ Að öðru leyti benda heimildir ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Hólum frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálalabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Árið 1959 keypti Biskupstungnahreppur jörðina „og lagði hana undir afrétt“.¹⁰ Um mörk jarðarinnar var þá vísað til fyrrnefnds landamerkjabréfs frá 21. maí 1884.¹¹

6.8. Kjóstaðir

Kjóstaðir voru fremur lítil jörð samkvæmt jarðamati. Hún var metin til 12 hundraða við jarðaskipti 1554 en talin 13 hndr. og 80 álnir 1686 og 10 hndr. árið 1695.¹²

1 Skjöl nr. 108, 109, 314 (9).

2 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 667-668. Sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 39-40. *Íslenskt fornbréfasafn*. 12. b. Reykjavík 1923-1932. S. 660.

3 Björn Lárusson 1967, s. 111.

4 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 277-278.

5 *Jarðatal* 1847, s. 68.

6 *Ný jarðabók* 1861, s. 24.

7 Skjal nr. 361.

8 Skjal nr. 181.

9 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 79.

10 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 79.

11 Skjöl nr. 183, 314 (10).

12 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 740-741. Björn Lárusson 1967, s. 111.

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) er dýrleikinn óbreyttur, 10 hndr. Þar kemur fram að hægt hafi verið að fôðra 6 kúa þunga, væntanlega á heyjum heimajarðarinnar, en jörðin lá þá undir skemmdum eins og fleiri jarðir þar um slóðir: „Jörðunni tekur til að spilla sandfok norðan af heiðinni, er enn nú ekki til stórskemda, en sjáanlegt að með tíð muni meiri skaða gjöra. Svo spilti og Hekla jörðunni, þá hún gaus, og ber hún þess enn nú menjar.“¹ Í Jarðatali Johnsens 1847 er dýrleiki Kjóstaða enn 10 hndr. en 13,9 hndr. samkvæmt Nýrri jarðabók 1861.²

Landamerkjabréf Kjóstaða er dagsett 4. júní 1885 og var því þinglýst 6. júní sama ár. Þar segir:

Úr Steinsholti beina stefnu í Vörðu sem að stendur vestur í Lágumýri, og úr henni í Skammarkeldubotn, svo ræður Brúarlækur og suður Kjóstaðatungusporð, svo ræður Kjóstadalækur austur í Krók við Fótaholtstaglið og svo úr þeim krók beina stefnu í vörðu, sem að stendur á Grjótbrún við Gegnir, svo ræður Gegnir mörkum uppí Botn, og úr honum beint í Steinsholt.³

Landamerkjabréfið samþykktu ábúendur Hóla, Brattholts, Brúar og Gýgjarhóls.

Árið 1983, 11. apríl, afsöluðu eigendur Kjóstaða austurhluta jarðarinnar í hendur sonar síns. Í því sambandi var vísað til landskiptagerðar í maí 1979 en ári síðar fengu Kjóstaðir II nafntöku-leyfi.⁴ Heimildir benda því ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Kjóstöðum frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur og fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.

6.9. Miðhús

Miðhús var eign Skálholtskirkju 1597.⁵ Jörðin var talin 23 hndr. og 80 álnir að dýrleika árið 1686 en 23 hndr. og 40 álnir árið 1695.⁶ Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er dýrleikinn sagður óviss enda um kirkjueign að ræða sem ekki var tíunduð til skatts. Kvikfænaður árið 1709 var 5 kýr, 3 kvígur, 2 naut, 1 kálfur, 40 ær, 20 sauðir, 20 lömb, 4 hestar og 1 hross. Á heyjum var hægt að fôðra 6 kúa þunga. Engjar voru litlar, að sögn, en Miðhús átti engjaitak í Úthlíðarlandi mót heytorfsskurði Úthlíðar í Miðhúsalandi. Ekki er í Jarðabókinni getið um afrétt eða útigang.⁷

Miðhús var selt Jörundi Ólafssyni í Landakoti á Álftanesi á stólsjarðauppboði 16. júní 1790. Jörðin var þá metin á 34 hndr. og 40 álnir. Fyrir uppboðið gerði biskupinn, Hannes Finnsson, þá atugasemd að Skálholti tilheyrði frá gamalli tíð selstaða í Hrúthaga.⁸ Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var Miðhús 23, 4 hndr.⁹

Landamerkjabréf Miðhúsa var undirritað 22. október 1883 og samþykkt af hálfu Úthlíðar og Brekku. Bréfinu var þinglýst á manntalsþingi að Vatnsleysu 26. maí 1884.¹⁰ Þar segir um landamerkin:

Frá vörðu sem stendur á Andarlæksbakka í Markarima, í þúfu á Ásnum við veginn þaðan að Lambhagalæk síðan ræður lækurinn að upptökum hans við jarðbrúna þar sem þjóðvegurinn er, þaðan í syðsta Gamla Hólinn svo í Blesá og í Hrútána við upptök Seljamýrar.

Þessi mörk aðskilja Miðhúsa og Brekkuland en á milli Úthlíðar og Miðhúsa úr vörðu sem er á Als-

1 Jarðabók Árna og Páls 2, s. 279.

2 Jarðatal 1847, s. 69. Ný jarðabók 1861, s. 24.

3 Skjal nr. 156.

4 Skjöl nr. 158, 159 og 314 (12).

5 Kirkjueignir á Íslandi 2, s. 69.

6 Björn Lárusson 1967, s. 113.

7 Jarðabók Árna og Páls 2, s. 310.

8 Þjóðskjalasafn Íslands. Rtk. 22.2. 185-1790: Uppboðsbók Skálholtsjarða. Sbr. skjal nr. 26.

9 Jarðatal 1847, s. 69. Ný jarðabók 1861, s. 24.

10 Skjal nr. 361.

holtsenda þaðan beina leið [í] Djáknaklett þaðan í vörðu á Fögrubrekku svo sjónhending framan til í Holtamannahóla í Kálfana móts við Árnarhól.¹

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Miðhúsum frá því að jarðarinnar er fyrst getið og til ársins 1946. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Árið 1952 hófst búskapur að nýju á jörðinni.²

6.10. Neðridalur

Neðridalur var eign Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabók 1597.³ Jörðin var metin á 30 hndr. í jarðabókinni 1686 en 23 hndr. og 40 álnir í jarðabókinni 1695.⁴ Dýrleikinn er sagður óviss í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1709 enda um stólseign að ræða sem ekki var tíund-uð til skatts. Kvikfénaður var þá 9 kýr, 2 kvígur, 2 naut, 1 kálfur, 35 ær, 22 sauðir, 12 lömb, 3 hest-ar, 1 foli og 5 hross. Á heyjum var hægt að fódra 9 kúa þunga. Í Jarðabókinni er ekki getið um af-rétti eða hagbeitarlönd en yngri heimildir greina frá því að landið sé skjólgott, sumarhagar góðir og vetrarheit nokkur.⁵

Neðridalur var seldur ábúanda jarðarinnar, Stefáni Þorsteinssyni, á stólsjarðauppboði 17. júní 1790. Jörðin var þá metin á 34 hndr. og 80 álnir.⁶ Sami dýrleiki er á jörðinni í Jarðatali Johnsens 1847 en í Nýrri jarðabók 1861 er hún talin 25,4 hndr.⁷

Landamerkjabréf Neðradals er dagsett 5. júní 1885 og samþykkt af hálfu jarðanna Haukadals, Austurhlíðar, Múla og Úthlíðar. Bréfinu var þinglýst 6. júní sama ár:

Við Haukadalsland, Almenningsá og Laugá að Markagili fyrir norðan Giljatungur sem ræður uppá fjallsbrún (móts við Helludalsland), þaðan stefnu í stóran Stein sem nefndist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar, sem ræður fram á móts við Valahnúk; þaðan sömu stefnu austur með fjallarótinni (við Austurhlíðarland) í Fögrulágarbotn efri, ofaneptir henni í Stakksárbotna, svo ræður hennar farvegur niðurlá Eyrar (við Múlaland) þaðan stefna niður í Almenningsá.⁸

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Neðridal frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.⁹ Árið 1993 var jörðin seld hluta-félaginu Neðridal en það var í eigu ábúenda jarðarinnar, Jóns Þ. Einarssonar og Aðalheiðar Guð-mundsdóttur, og sona þeirra.¹⁰

6.11. Tunguheiði (Bræðratunga)

Í máldaga, sem talið er að Jón biskup Halldórsson hafi sett 1331, segir um kirkjuna í Bræðratungu: „Anndres kirkia j tunngu a suo mikid j heimalanndi sem prestz skylld heyrer.“¹¹ Sams konar orðalag

1 Skjal nr. 16.

2 Skjöl nr. 17 (b), 18 og 314 (12).

3 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 70.

4 Björn Lárusson 1967, s. 113.

5 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 307. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 94.

6 Skjal nr. 103. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 70. Þar er miðað við útgáfu sölubréfs konungs, 8. september 1798 (sbr. *Jarðatal* 1847, s. 419).

7 *Jarðatal* 1847, s. 69. *Ný jarðabók* 1861, s. 24.

8 Skjal nr. 95.

9 Sbr. skjal nr. 314 (15).

10 Skjöl nr. 93 og 97.

11 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

er í Vilkinsmáldaga frá 1397.¹ Í máldaga Gísla biskups Jónssonar frá síðari hluta 16. aldar er eignarhlutur kirkjunnar í heimalandi enn óbreyttur en nánar er kveðið á um eignir hennar: „afriett fjirer nordann Votn. I mötz vid Skálholtt. Torfastade. og Haukadal. Jafnmiked allar. Skögartungu vnder Bláfelle og annann ä Burfellz halse. heide alla fjirer sunnann gautu ä mötz vid Höla.“² Um yfirráð heiðarinnar varð síðar ágreiningur við eigendur Brattholts (sjá kafla 6.3.). Af máldögnum má ráða að kirkjan hafi verið bændakirkja en jafnframt alkirkja, þ.e. með fulla messuskyldu, og hefur kirkjan því átt að eiga svo mikið í heimalandi sem nægði til að greiða heimaprestinum lögboðin laun. Þau námu á þessum tíma 192 álum og ef við það er miðað, eins og venja var, að fasteign hafi gefið af sér 10% arð mun hlutur kirkjunnar í heimalandinu hafa verið 16 hundruð hið minnsta. Venjulega var þó ætlast til að samanlagðar eignir alkirkju við stofnun hennar væru ekki minni en 25-30 hundruð. Þess má geta að þegar Magnús Sigurðsson keypti Bræðratungu 1687 var jörðin talin 80 hundruð og hafa sennilega fáar jarðir verið meira metnar.³ Sami dýrleiki er tilgreindur í jarðabókunum 1686 og 1695 og einnig í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) „svo vítt jörðin fer kaupum og sölum“, eins og komist er að orði.⁴

Í Jarðabók Árna og Páls er skýrt frá því að kirkjan sé alkirkja og annexía frá Torfastöðum. Enn fremur segir: „Jörðin á mikið land, en tekur mjög svo að blása þar sem Túnguheiði heitir. Afrjett á kirkjan saman við aðrar kirkjur fyrir norðan Hvítárvatn. Skógarpart hefur kirkjan átt undir Bláfelli, en sá skógur er nú gjörsamlega eyddur.“⁵ Nokkrar hjáleigur eru nefndar sem eignaðar voru Bræðratungu: Galtalækur (sögð gömul hjáleiga), Krókur (fyrst byggður fyrir um 60 árum en í eyði legið á sjötta ár), Ásakot öðru nafni Stöðlakot (fyrst byggt fyrir 80 árum), Halakot (eldri hjáleiga en nokkur til mundi en hafði í eyði legið á þriðja ár), Lambhússkot, öðru nafni Gerðakot (byggt fyrir um 60 árum) og Fjósakot (byggt fyrir um 50 árum en hafði í eyði legið í 18 ár).

Í Jarðabók Árna og Páls er sérstök grein um byggð á Tunguheiði:

Tungu Sel, öðru nafni kallað Gamla Sel. Heitir í Bræðratungu landi því sem Túnguheiði nefnist, og er þetta Túngusel fyrir norðan alla bæina í Eystri Túngu. (Túnguheiði er fráskilin frá heimalandi jarðarinnar, og liggja þar á milli lönd þeirra jarða, sem standa vestan til við Hvítá, í Eystri Túngu).

Í þessu Túngufelli, (sem fyrrum hafði verið selstaða), reisti byggð fyrir nokkrum og 50 árum Þorkell nokkur (sá sami sem síðar bygði Búðartungu í Ytra Hreppsmanna afriett) og bjó þar í eitt eður tvö ár. Eftir hann bjó þar annar maður í eitt eður tvö ár (kannske býlið hafi legið í eyði nokkur ár á milli), síðan eyðilagðist þetta býli og eru síðan 40 ár, eður vel svo, og hefur þar ekki síðan búið verið, er og öldungis óbyggjandi, því landið um kríng er alt upplásið, var og aldrei byggilegt, því túnið var aldrei neitt og útheys slægjur ekki nema fjallaóberjur.⁶

Varðveitt er lögfesta fyrir Tunguheiði, dagsett 20. maí 1829:

Lögfesta fyrir Túngukyrkju ítaki, Túnguheidinni:

Sem Proprietair ad Bræðratúngukyrkiu, lögfesti eg hér í dag þeirrar Kyrkiu Land, svo kallada Tunguheiði, móts vid Höla í Biskupstúngum, sem er allt það pláts millum Sandár ad nordan og Brattholtsgils ad sunnan, millum Hvítár ad austan, en Nordlendingagatna ad vestan, fyrirbyd eg öllum mönnum

1 *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 40.

2 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

3 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*. Útdrættir. Reykjavík 1993. S. 12.

4 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 285. Björn Lárusson 1967, s. 111.

5 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 286-287.

6 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 277.

brúkun edur yrking þessa Lands, undir vidliggiandi sektir, utan mitt leyfi hafi. Ad geimdum þeim tilkalls-Rétti er nærliggiandi jarda ábúendur hafa bakad sér, med óheimildri brúkun og spilling þess lands, ad undanfögnu. Til merkis mitt nafn ad Stóraármóti þann 20ta Maii 1829. J. Johnsen.

Upplesid fyrir Manntals-Pings-Réttinum á Vatsleysu-Pingstad þann 21ta Maii 1829. Testr. ThSveinbiörnsson.¹

Í Jarðatali Johnsens 1847 er Bræðratunga skráð sem bændaeign og 40 hndr. að dýrleika en með hjáleigunum Halakoti, Lambhúskoti, Ásakoti, Galtalæk og Króki för dýrleikinn upp í 85 hndr. en samkvæmt Nýrri jarðabók var jörðin í heild 95,3 hndr.²

Eins og áður er getið (sjá kafla 6.3.) kom til ágreinings á fyrstu áratugum 20. aldar milli eiganda Brattholts og forráðamanna Bræðratungukirkju um eignarréttinn að Tunguheiði. Með bréfi, dags. 11. september 1975, för lögmaður sóknarnefndar Bræðratungukirkju þess á leit við sýslumanninn í Árnæssýslu að gefin yrði út eignardómsstefna til staðfestingar á eignarrétti kirkjunnar að því landi sem nefndist Tunguheiði. Eignardómsstefnan var gefin út 22. október sama ár. Málið var þingfest 27. janúar 1976 og tóku þá til varna Biskupstungnahreppur og fjármálaráðherra, landbúnaðarráðherra og kirkjumálaráðherra f.h. ríkissjóðs. Laugardaginn 23. febrúar 1980 var kveðinn upp dómur í skrifstofu sýslumannsins á Selfossi þar sem viðurkenndur var eignarréttur Bræðratungukirkju að Tunguheiði. Til andmæla voru Biskupstungnahreppur annars vegar og hins vegar fjármálaráðherra, landbúnaðarráðherra og kirkjumálaráðherra f.h. ríkisins. Landamerkjum Tunguheiðar er þannig lýst í dóminum:

Umrætt land er ofan núverandi byggðar í Biskupstungum. Suðurmörk þess eru um svonefnt Brattholtsgil, er gengur í Hvítá skammt norðan við Gullfoss, og síðan bein lína úr gilbotninum í tiltekinn stein við Kjalveg. Vesturmörkin eru bein lína úr síðastgreindum steini í svonefndan Vegatorfustein, sem er nokkuð austan Kjalvegar, og þaðan bein lína um austurjaðar austustu tjarnarinnar í svokölluðum Réttardælum allt norður í Sandá. Að norðan ræður svo Sandá, en Hvítá að austan.

Í reifun málsins kom fram að 31. des. 1899 hefði söfnuðurinn fengið umsjón og fjárhald kirkjunnar af kirkjubónda samkvæmt heimild í lögum nr. 13/1882. Taldi dómurinn ósannað að við það hefði Tunguheiði verið tekin af Bræðratungukirkju. Jörðin sjálf, að undanskildum eignum kirkjunnar, hefði gengið kaupum og solum uns hún var seld ríkissjóði árið 1936. Niðurstaða dómsins var því sú að viðurkenndur skyldi eignarréttur Bræðratungukirkju að landsvæðinu Tunguheiði.³

6.12. Úthlíðartorfa

Úthlíðartorfa skiptist nú í eftirtaldir jarðir: Úthlíð I, Úthlíð II, Stekkholt og Hrauntún. Verður gerð nánari grein fyrir þessum jörðum síðar í kaflanum.

Í elsta máldaga Úthlíðar, sem talinn er vera frá 1331, segir á þessa leið: „Mariukirkja j hlyd ä heima lannd hálft med gognum oc giædum.“ Aðrar jarðeignir eru ekki tilgreindar.⁴ Í lok aldarinnar, 1397, var gerður annar máldagi sem er að finna í máldagasafni Vilkins biskups í Skálholti.⁵ Þar er eignarhlutur kirkjunnar í heimalandi hinn sami og áður. Kirkjan virðist því hafa verið bændakirkja. Það fól í sér að bóndinn, en ekki umboðsmaður biskups, hafði umsjón með eignum kirkjunnar og hefur sennilega einnig ráðið til hennar prest í samráði við biskup. Bóndinn varð þó að halda

1 Skjal nr. 309 (14).

2 *Jarðatal* 1847, s. 68. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.

3 Skjal nr. 191. Í dóminum er salan sögð hafa farið fram 1933 en 1936 skv. Veðbók V-129 úr Árnæssýslu.

4 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 670.

5 *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 38.

eignum sínum og kirkjunnar aðgreindum og gera biskupi grein fyrir þeim þegar þess var óskað. Í Vilkinsmáldaga kemur enn fremur fram að í Úthlíð skyldi vera prestur og djákni. Kirkjan hefur því verið alkirkja, þ.e. sóknarkirkja með fulla messuskyldu, og vel stöndug.

Í máldagabroti frá miðri 16. öld, að talið er, bregður svo við að kirkjan er orðin eigandi að heimalandi öllu með gögnum og gæðum.¹ Samkvæmt bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar var Úthlíð ein af leigujörðum frá Skálholti. Þetta bendir til að Úthlíð hafi verið „inkorporerud“ í Skálholtsbiskupsstól einhvern tímann eftir að Vilkinsmáldagi var gerður og eigi síðar en um miðja 16. öld því að árið 1597 var hún skráð sem eign Skálholtskirkju.² Slíkt gat t.d. gerst ef bóndi komst í vanskil við kirkju sína og tregðaðist við að greiða skuldina. Bóndahlutinn var þá annað hvort lagður undir heimakirkjuna eða „innlimaður“ í jarðeignasafn biskupsstólsins eins og gerst hefur í þessu tilviki. Þetta hafði þó engin áhrif á hlut kirkjunnar í heimalandi. Hún átti áfram helminginn eins og staðfest er í vísitásiubókum biskupanna Brynjólfs Sveinssonar, Finns Jónssonar og Steingríms Jónssonar.³

Úthlíð var 40 hndr. jörð samkvæmt jarðabókunum 1686 og 1695.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns fyrir Biskupstungur var gerð 1709. Þar segir um Úthlíð að hún sé eign Skálholtsdómkirkju og annexia frá Miðdal. Jarðardýrleikinn er sagður óviss enda var ekki greidd tíund eða önnur afgangur af stólseignum nema þá helst fátækra. Um jörðina að öðru leyti er m.a. greint frá því að þar megi fódra 14 kúa þunga (á heyjum heimajarðar), að hún sé „víðlend og hagagóð á sumar“, skógur hafi verið góður „en er nú mjög eyddur síðan Hekla gaus“. Heytorfsskurð átti jörðin í Miðhúsalandi en Miðhús á móti engjaitak í Úthlíðarlandi. Tvær hjáleigir voru í Úthlíðarlandi, *Hrauntún*, sem hafði legið í eyði þrjú ár, og *Stokkholt* sem einnig var nefnd *Stakkholt* eða *Stekkholt* og var í byggð.⁴

Elsta landamerkjalyýsing Úthlíðar virðist vera vitnisburður Jóns Þórðarsonar sem skráður er í vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar 3. febrúar 1646.

Landamerki jarðarinnar „að hefðarhaldi“ voru þessi samkvæmt lýsingu Jóns:

...vestan ad mille Midhúsa og Hliidar fra diaknasteine og sionhending J Fögrubrecku fyrer nordan Hruthagasel. Þadan og ut í Kaalfaa, so rædur Brúara ad upptökum vestur a midian rótasand, þadan sionhending nordur J Hagavatn, siidan það vatsfall er kallad er far, er rennur ur Hagavatne og J Sandvatn allt ad almennings veige kölludum Nordlingagötu, raada siidan götur þær J Hniifagilsbotna, og þadan Hniifagil ad Stockholtskieldu upptökum, enn Kieldan sydan austur J vautn, sydan rada vötnen vestur ad Graflæk, og Graflækurin vestur á lækiamót ad þeim læk er kallast andalækur, rædur andalækur siidan sionhending J diaknaklett ad austan.⁵

Úthlíð var ein þeirra Skálholtsjarða sem boðnar voru upp í júní 1790 en tilboð barst ekki. Árið 1798 keypti Valgerður Jónsdóttir, ekkja Hannesar biskups Finnssonar, jörðina Úthlíð og lögfesti hana 19. maí 1800 á manntalsþingi með sömu landamerkjum og lýst er í vísitásiubók Brynjólfs biskups.⁶ Síðari eiginmaður Valgerðar, Steingrímur Jónsson biskup, vísitaraði Úthlíðarkirkju 18. ágúst 1829 og lét færa til bókar fyrrgreind landamerki.⁷ Þegar Valgerður eignaðist Úthlíð var jörðin

1 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 661.

2 Magnús Stefánsson 2000, s. 134-135, 328. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 71.

3 Skjöl nr. 66, 309 (4).

4 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 309-310.

5 Skjal nr. 309 (3), sbr. skjal nr. 66 sem er uppskrift Páls Lýðssonar. Sjá ennf. skjal nr. 309 (4) en þar er samhljóða landamerkjalyýsing í vísitásiubók Finns biskups Jónssonar 8. okt. 1756.

6 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 71. Þjóðskjalasafn Íslands. Rtk. 500: Bók um seldar jarðir Skálholtsstóls. Sbr. skjal nr. 309 (10), sbr. skjöl nr. 45 (1-2) og ennf. nr. 46 og 63 í uppskrift Páls Lýðssonar.

7 Skjal nr. 66, uppskrift Páls Lýðssonar.

ásamt hjáleigunni Stekkholti metin á 55 hndr. og 40 álnir og hélst sá dýrleiki óbreyttur þar til Ný jarðabók var gefin út (1861). Reyndist Úthlíð ásamt hjáleigunum Stekkholti og Hrauntúni þá vera 65,9 hndr.

Enda þótt Skálholtsdómkirkja hafi, eins og áður greinir, eignast bóndahluta jarðarinnar á sínum tíma og biskup farið með forræði hennar allrar, verður að líta svo á að kirkjan hafi haldið sínum hlut í heimalandi ásamt öðrum eignum. Valgerður Jónsdóttir hefur þá samkvæmt því fengið kirkjuna og eignir hennar með í kaupunum enda var heimilt að selja bændakirkjur án sérstaks leyfis yfirvalda með því skilyrði að eignum þeirra væri ekki sundrað.¹

Árið 1841 seldi Steingrímur biskup Þorsteini Þorsteinssyni „akuryrkjumanni“ jörðina Úthlíð:

... nefnda jörd einsog hún framast hefur komid i mína Eign eptir fyrrverandi Skálholts biskupsstóls jardasöluskilmálum, 55 hundrud 40 álnir ad dýrleika, nú med 6 Kúgildum, hvari innilykjast 4 KirkjuKúgildi, ásamt med öllum hennar gögnum og gjædum, Eignum og Jtokum, sem henni eptir máldögum, skjölum og lögfestum tilheyrir, ad þeim skilmála vidbættum, ad ábúendur Skálholts meigi árlega hafa frítt skógarhögg til Kolgjörðar (ekki nautabeit) i Uthlíðarhrauni, til egin Búsaudsynja ...²

Landamerkjabréf Úthlíðar var undirritað 14. maí 1885 og þinglýst 8. júní sama ár. Bændur og ábúendur á nágrennabæjum staðfestu bréfið auk eigenda og ábúenda Úthlíðar. Í bréfinu er vísað til vísitásiubóka biskupanna Brynjólfs Sveinssonar og Steingríms Jónssonar en jafnframt virðist ljóst að landamerkjalyðsingunni beri í öllum meginatriðum saman við áðurnefndan vitnisburð Jóns Þórðarsonar sem skráður er 1646:

Að vestan milli Miðhúsa og Úthlíðar, frá Djáknasteini sjónhending í Fögrubrekku miðja fyrir norðan Hríthagasel úti Kálfá stefnu í Arnarhól sem ræður fram í Brúará, Brúará ræður að upptökum vestur á miðjan Rótasand, þaðan sjónhending norður í Hagavatn, síðan þaðan vatnsfall sem kallast Far og rennur úr Hagavatni í Sandvatn, úr Sandvatni móts við Haukadal sjónhending fyrir austan Sjónarhóla fram með Sandfelli beina stefnu í Hnífugilsbotn, móti Helludals, Neðradals og Austurhlíðarlöndum, svo ræður Hnífagil á móti Austurhlíð fram í Stekkholtskelduupptök, svo ræður nefnd Kelda suður í Arnarholtslæk, vestan Rústaflóð, síðan ræður Arnarholtslækur fram í vötn, svo ráða Vötnin vestur í Grafslæk, sem ræður að lækjarmótum á þeim læk sem kallast Andarlækur, síðan ræður hann þangað til að áðurnefndur Djáknasteinn stefnir í Fögrubrekku.³

Á uppboðsþingi í Árnessýslu 27. júní 1913 voru $\frac{2}{3}$ hlutar jarðarinnar Úthlíðar seldir ásamt „hjáleigunni“ Stekkholti.⁴ Ári síðar var fjórðungur Úthlíðar seldur ásamt „einum fjórða hluta í jörðinni Stekkholti“.⁵ Hrauntún er einnig skráð sem sérstök jörð í afsals- og veðmálabók 1914.⁶

Árið 1961 var stofnað nýbýlið Úthlíð II og fékk það þriðjung lands Úthlíðar. Nafntökuleyfi var þinglýst 26. október sama ár.⁷

Landi Úthlíðartorfu neðan Andalækar var skipt við yfirlandskipti 15. maí 1965 og urðu eignarhlutföll jarðanna þessi: Úthlíðar 60%, Stekkholts 22% og Hrauntúns 18%.⁸ Reynt var að hnekkja þessari landskiptagerð en þeirri kröfu var hafnað með Hæstaréttardómi 1977 (H 1977 1220).

1 Sbr. bréf konungs 5. mars 1751 og 30. júní 1786. *Lovsamling for Island* 3, s. 66-68. *Lovsamling for Island* 5, s. 288-290.

2 Skjal nr. 309 (28).

3 Skjal nr. 37.

4 Skjal nr. 48.

5 Skjal nr. 49, sbr. skjal nr. 314 (16).

6 Skjal nr. 314 (11).

7 Skjöl nr. 52, 53, 54 (1-2) og 314 (18).

8 Skjal nr. 69. Sbr. skjöl nr. 297-300.

Í Úthlíð hefur verið búið frá því að landamerkjabréfið var gert 1885 ef frá eru skilin árin 1914-1916 þegar jörðin var í eyði. Hrauntún fór í eyði 1959 en í Stekkholti hefur búskapur haldist að mestu samfelld á umræddu tímabili.¹ Að öðru leyti benda heimildir ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Úthlíð frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.²

6.13. Biskupstungnaafréttur

Afrétti Biskupstungnamanna má skipta í tvennt. Annars vegar er það landsvæðið norðan Sandár að Hvítá og Hvítárvatni og er þessi hluti afréttarins kallaður Framafréttur. Hins vegar er „afréttur norðan vatna“, þ.e. norðan Hvítár og Hvítárvatns til afréttarmarka á Kili. Auk þess notar hreppurinn fyrir afréttarland jörðina Hóla svo sem áður er getið (sbr. kafla 6.7.). Í þessum kafla verða raktar helstu heimildir um Framafrétt annars vegar og afrétt norðan vatna hins vegar.

6.13.1. Framafréttur

Framafréttur mun vera hinn upprunalegi afréttur Biskupstungnamanna. Heimildir um hann eru fremur rýrar. Í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá um 1331 segir að hún eigi „skogar teig j sanndvatzhlyd“.³ Þetta er síðan endurtekið í Vilkinsmáldaga 1397 og í máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570.⁴ Í Gíslamáldaga um Bræðratungu er greint frá því að kirkjan þar eigi „Skögar-tungu vnder Bláfelle og annann ä Burfellz halse“.⁵ Þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns yfir Biskupstungur var skráð árið 1709 voru þessir skógar kirknanna „gjörsamlega“ eyddir.⁶

Í Jarðabók Árna og Páls er ekki farið mörgum orðum um afrétt Biskupstungnamanna. Þar er einungis vikið að honum þegar sagt er um Skálholt að jörðin eigi afrétt „í Tungnamanna afrjett á fjöllunum fyrir framan Haukadal, auk þeirra tveggja hagbeitar plátsa, sem brúkuð eru í Hestsfjalli og Arnesi, og á þó dómkirkjan þau bæði“.⁷ Í Jarðabókinni er einnig að finna þessa athugasemd:

Munnmæli eru, að byggð hafi verið langt fyrir norðan Haukadal og í kringum Bláfell, og hafi þá Haukadalur átt að standa svo sem í miðri sveit, en ekki vita menn nein bæjanöfnin. Standa og þessi munnmæli ekki á föstum fötum.⁸

Séra Björn Jónsson, prestur á Torfastöðum, minnst á afréttinn í sóknarlýsingu sinni 1840. Um takmörk sóknarinnar segir hann:

... að austan Hvítá, að sunnan Hrepphóla- og Ólafsvallasóknir, að vestan og norðan Brúará og Úthlíðar-sókn, og til landnorðurs upp af Haukadalssókn er óbyggð, sem kallast Biskupstungnamannaafréttur.⁹

Þegar presturinn nafngreindir fjöll í umdæmi sínu tekur hann fram um Bláfell að það sé í Biskupstungnamannaafrétti. Loks er þessi lýsing hans á afréttarlöndum Biskupstungnamanna:

1 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 99-102.

2 Skjöl nr. 38 (1-4), 39 (1-2), 40, 42, 43, 48 (1-2), 49 (1-2), 50 (1-3), 51 (1-2), 55.

3 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

4 *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49. *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

5 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

6 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 287, 294.

7 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 290.

8 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 304.

9 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843 og lýsing Ölfushrepps Anno 1703 eftir Hálfðan Jónsson*. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Reykjavík 1979. S. 133.

«Afréttarlönd.» Upp af Haukadalssókn til landnorðurs liggur – eins og áður er um getið – Biskupstungnamannaafreittur, sem er almenningur, og halda þeir réttir sínar í Holtakotslandi í Úthlíðarsókn miðvikudaginn í 22ari viku sumars.¹

Í fasteignabók frá 1918 segir að hreppurinn eigi afrétt „allmikinn vestan Hvítár og Hvítárvatns að jöklum“ og jafnframt er tekið fram að vatnsréttindi hafi verið seld í Hvítá og Hvítárvatni fyrir afréttarlandinu.² Hér er verið að vísa til þess að í desember 1917 seldi hreppsnefnd Biskupstungnahrepps Gesti Einarssyni, bónda á Hæli, allan rétt til vatns og vatnsafls í Hvítá og Hvítárvatni í afréttarlöndum hreppsins og skyldi Gestur greiða fyrir þau réttindi 25.000 kr. Samningurinn var lesinn á manntalsþingi að Vatnsleysu 14. júní 1918. Við þennan kaupsamning gerði fulltrúi sýslumanns eftirfarandi athugasemd: „Af afsals- og veðmálabókum þeim, sem eru á skrifstofu sýslunnar, verður ekki sjóð að seljandi hafi þingl. eignarheimild fyrir hinu selda.“

Engar heimildir eru um það hvernig Biskupstungnahreppur eignaðist afréttinn vestan og sunnan Hvítár eða með hverjum hætti hann varð „almenningur“ eins og komist er að orði í fyrrnefndri lýsingu séra Björns Jónssonar.

Til er heildstæð landamerkjalyásing afréttarins, þó ekki yngri en frá 15. apríl 1979, og er hún undirrituð af þáverandi oddvita Biskupstungnahrepps, Gísla Einarssyni. Þar er Framafréttinum lýst með þessum orðum:

Framafrétturinn nefnist einu nafni allt afréttarlandið sunnan Langjökuls, frá Hagafelli austur að Hvítávatni og niður með Hvítá allt niður að Sandá. Hagavatn ræður mörkum milli afréttar Biskupstungnahrepps og Laugardals við Langjökul. Úr Hagavatni ræður Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá.³

Loks skal tekið upp það sem stendur í 2. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnassýslu austan vatna frá árinu 1996:

Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.⁴

Héraðsnefnd Árnesinga hefur staðfest að þessi lýsing fjallskilareglugerðar á Framafrétti Biskupstungnahrepps er röng og beri að fara eftir fyrrgreindri lýsingu oddvitans, dags. 15. apríl 1979.⁵

Eins og fram kemur í lýsingu oddvitans lágu mörk afréttarins við Hagavatn en ekki Hagafell. Vegna breytilegs veðurfars hafa skriðjöklarnir báðum megin Hagafells ýmist hlaupið fram eða hoptað og hefur það haft veruleg áhrif á stærð vatnsins. Af rannsóknum má sjá að fram undir aldamótin 1900 lá jökullinn yfir innsta hluta Brekknafjalla og suður að Einifelli. Ógreiðfært var því fyrir fé og menn að komast í Hagafell þar til hlaupin miklu úr Hagavatni urðu 1929 og 1939.⁶

6.13.2. Afréttur norðan vatna

Elsta heimild um afréttareign norðan vatna, þ.e. norðan Hvítár og Hvítárvatns, mun vera máldagi Torfastaða sem útgefandi Fornbréfasafnsins áætlaði að væri frá 1331. Þar stendur orðrétt: „Mariu kirkia at torfastöðum a heimaland allt med gögnum oc giædum. skogar teig j sanndvatzhlyd. afrett

1 *Árnassýsla* 1979, s. 136-137.

2 Sbr. skjal nr. 301.

3 Skjal nr. 198.

4 Skjal nr. 202 (14).

5 Skjal nr. 347.

6 Gísli Sigurðsson 1998, s. 217-228.

fyrir nordann votn.⁴¹ Torfastaðir voru þannig staður í skilningi kirkjuréttar, þ.e. sjálfstæð kirkjustofnun. Þessi eign Torfastaða er síðan ítrekuð í Vilkinsmáldaga 1397 og máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570.² Í máldaga Bræðratungukirkju frá þeim sama tíma kemur fram að hún átti einnig afrétt fyrir norðan vötn „í mötz við Skálholt. Torfastade. og Haukadal. Jafnmiked allar“ (sbr. kafla 6.5. og 6.11.).³

Á afréttinum, við Jökulkvísl og Tjarnará, hafa fundist mannvistarleifar, sem sumir vilja hafa til marks um að afrétturinn hafi þegar í öndverðu verið eignarrétti undirorpinn. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er að finna þessa athugasemd:

Munnmæli eru, að byggð hafi verið langt fyrir norðan Haukadal og í kringum Bláfell, og hafi þá Haukadalur átt að standa svo sem í miðri sveit, en ekki vita menn nein bæjanöfnin. Standa og þessi munnmæli ekki á föstum fötum.⁴

Í Jarðabókinni er einnig haft eftir skjallefum mönnum að fyrrum hafi verið byggð í svonefndum Regnubúðum⁵ í Hvítárnesi milli Hvítárvatns, Hvítár og Jökulkvísjarinnar og víðar þar norður um hafi sést til rústa að sögn gamalla manna. Byggð þessi á að hafa eyðilagst „í einni stóru plágu“.⁶

Brynjúlfur Jónsson frá Minna-Núpi athugaði tvær rústir í Hvítárnesi en svo nefndi hann allt svæðið innan Jökulkvísjar og taldi sig finna skýr merki um bæjarstæði í annarri þeirra, milli Tjarnár og Svartár.⁷ Óvíst er þó um hvers konar rústaleifar var að ræða.⁸

Eins og áður er getið kemur fyrst fram í heimildum frá síðari hluta 16. aldar að Mariukirkjan á Torfastöðum hafi deilt afréttinum með þremur öðrum kirkjum, í Skálholti, Haukadal og Bræðratungu. Óljóst er hvernig kirkjurnar eignuðust afréttinn í öndverðu. Algengast mun hafa verið að eignir legðust til kirkna sem gjöf eða greiðsla vegna vangoldinnar tíundar. Kaup eða eignaskipti komu einnig til greina. Hugsanlegt er að afrétturinn hafi upphaflega verið tiltekið ítak sem síðar hafi fengið aukna merkingu. Í því sambandi má minna á það sem áður segir um skógarítök kirknanna í Bræðratungu og á Torfastöðum á Framafrétti. Í Jarðabókinni er enn fremur greint frá því að afréttur kirknanna hafi „ei brúkaður verið í manna minni“ sökum fjarlægðar.⁹

Í vitnisburði Jóns prests Oddssonar um landamerki Torfastaða 13. júlí 1456 og lögfestum jarðarinnar frá 19. öld er landamerkjum vandlega lýst en ekki er að sjá að þau hafi náð norður fyrir vötn.¹⁰ Hin sameiginlega afréttareign kirknanna var hins vegar ítrekuð og staðfest í vísitásiubókum biskupa og lögfestum á 17. og 18. öld.¹¹

Í fyrrnefndri sóknarlýsingu séra Björns Jónssonar á Torfastöðum 1840 segir um afrétt Biskups-tungnamanna að hann liggir upp af Haukadalssókn til landnorðurs og sé almenningur.¹² Féð mun þó hafa leitað inn á afrétt kirknanna allt þar til jökullinn féll fram í Hvítárvatn um 1800. Afréttur Biskupstungnamanna var þá orðinn hrjóstrugur og graslítill eins og lesa má um í bréfi Guðmundar Guðmundssonar í Bræðratungu til Steingrims Jónssonar biskups 4. maí 1844. Í bréfinu segir Guðmundur m.a.:

1 Íslenskt fornbréfasafn 2, s. 669.

2 Íslenskt fornbréfasafn 4, s. 49. Íslenskt fornbréfasafn 15, s. 647.

3 Íslenskt fornbréfasafn 15, s. 648.

4 Jarðabók Árna og Páls 2, s. 304.

5 Regnubúðir mun vera það sem Brynjúlfur Jónsson (1896) nefnir Hrefnubúðir (*Árbók Hins íslenska fornleifafjelags*. S. 13).

6 Jarðabók Árna og Páls 2, s. 305.

7 Brynjúlfur Jónsson 1896, s. 11-13.

8 Einar Arnórsson 1950, s. 94. Gísli Sigurðsson 1998, s. 195.

9 Jarðabók Árna og Páls 2, s. 304, sbr. s. 294.

10 Sbr. skjal nr. 309 (8).

11 Sbr. skjal nr. 309 (2, 8, 13).

12 *Árnessýsla* 1979, s. 136-137.

Ordsökin hvar fyrir eg tek mér þau friheit að skrifa Ydar Háæruverdugheitum línur þessar er su: ad vegna Grasleisis og enda lítills lands á Biskupstúngnahrepps afrétti er örtröd í byggd ordin einkannlega í Austari tungunni fyrir laungu óþolandi um slattartímann af Fiallfénadí sídan skepnur fjölgudu.

Til ad reina til ad ráða bót á þessu hefi Eg bedid Velæruverdugann Prest minn Síra Björn á Torfastöðum jardeignar bændurna Magnus Johnson a Austrhlið og Gudmund Eiríksson á Haukadal ad lofa Biskupstungna monnum ad reka fjallfienad sinn einkum Stóðhross Naut og svo saudfjed þegar búid væri ad koma á Reglugjórd til ad giora það sem hættuminnst í Land það fyrir Nordan Vötn sem til heirir kirkjunum á Torfastöðum Brædratungu og Haukadal og fjeck eg strags gödviljugt leifi til þessa Uppreksturs hjá nefndum 3ur mönnum. Nú er mér sagt ad Skálholts kirkja eigi ¼ af nefndu Landsplátsi og þar af flítr mín audmjúka bon þessi: ad Ydr þóknast vildi ad géfa mér og óðrum Biskupstungna mönnum Leifi til ad brúka þetta Skálholtskirkjuland upp á sama máta og hinna Kirkna eigendurnir hafa leift það. - Enn þess vil ég hérvid géta: ad nokkrir menn úr Húna Vatns síslu, sem nú eru árlega farnir ad sækja fje sitt sudr yfir Kiöl og stundum fram undir Hvítá og Hvítár nes hafa efast um, ad Biskupstungna kirkium til heyri optnefnda Lands plass fyrir nordan Vötn og hafa því krafist Skírslu til sönnunar um það, sem feinginn er hia Sra Byrni Magnúsi og Gudmundi.¹

Í svari sínu við beiðni Guðmundar veitti biskupinn umbeiðid leyfi til sauðfjárupprekstrar næstu fjögur ár eftirgjaldslaut en eftir það „mót billegri þóknun“. Enn fremur skýrði hann frá því að réttur kirknanna til afréttarins „[væri] greindur í þeim allranádugast Authoriserada Gisla Máldaga með þessum ordum: Kirkjan í Brædratúngu á Afrétt fyrir nordan vötn á móts við Skálholt Torfastada og Haukadal jafn mikid allar“.²

Um þetta leyti tóku Biskupstungnamenn að falast eftir afréttinum og tilkynnti sýslumaðurinn í Árnassýslu starfsbróður sínum í Húnavatnssýslu um þessi áform í bréfi 8. júní 1844. Jafnframt mæltist hann til þess að Húnvetningar sendu menn sudur til viðræðna um málið. Það var gert en án nokkurs árangurs. Sýslumaður Húnvetninga ræddi þetta nánar í bréfi til sýslumannsins í Árnassýslu 8. janúar 1845 og lét í ljós miklar áhyggjur yfir því að fjárpest sú, sem gengið hafði víða um Sunnlendingafjórðung, bærist norður í Húnavatnssýslu ef þessi áform Biskupstungnamanna næðu fram að ganga. Um heimild þeirra fyrir því landi sem þeir ætluðu að taka til afréttar hafði sýslumaðurinn þetta að segja:

Eg neita því ekki að eptir þeim Skilríkjum, sem enn eru framkomin, virðist mér Eignarréttir Biskupstungna Kirkna á þessum Landsparti standa á ofrveikum Rótum; því þó það yrði sannað, sem þessara Kirkna Fyrirráðendr segja að Vilchins Máldagi eignir Kirkjum þessum Afrétt fyrir norðan Vötn þá gét eg ómögulega séð að þar af fljóti að hér sé talað um allt Landsplátsið frá Hvítárvatni og Jökulfallinu norðr á Fjórðungamót, máské af því að eg ekki sé með heilu Viti, því Biskupstungna Kirkna Fyrirráðendr vilja í Bréfi þeirra af 22m April f.A. ekki láta neinn heilvita Mann efast um, að það sé þetta Land, sem Máldaginn um tali, og ekkert annað, en meðan eg ei hefi annað séð en það, sem þeir tilfært hafa, úr þessum Máldaga, verð eg þá annað hvort að efast um að það sé verið að tala um allt það hérgreinda Landspláts, eðr géfa minn skilning fänginn undir Hlýðni við þessara Manna Orð, og vel eg þá heldr það fyrra, en þótt það, eptir því sem ráða er, kunni að baka mér það að eg fái héreptir ekki að heita nema Hálfviti hjá þessum vísu Mönnum.³

Í bréfi sínu dró sýslumaður Húnvetninga einnig í efa þá fullyrðingu sem Biskupstungnamenn

1 Skjal nr. 363. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1970: „Hvenær lokaðist leiðin norður?“ *Saga. Timarit Sögufélags*. S. 264-267.

2 Skjal nr. 363 (g).

3 Skjal nr. 363 (d).

höfðu eftir gömlum manni, er þá var látinn, að réttir hefðu staðið á Fjórðungamótum í hans tíð. Loks efaðist sýslumaðurinn um að eigandi Skálholtskirkju væri samþykkuð upprekstri Biskupstungnamanna í afréttinn þó að forráðamenn hinna kirknanna hefðu hvatt til hans.¹

Þrátt fyrir ágreining við Húnvetninga gerðu Biskupstungnamenn samning við forráðmenn kirknanna og var hann undirritaður 9. júní 1848. Í 1. gr. samningsins segir orðrétt:

Biskupstungna hreppsmenn Skulu meiga Fyrstum Sinn, unds nákvæmara verður útkljád hvört Ytrahreppsmenn eyga nockurt tilkall til landssins, Fyrir Nordann eda innann Jökulkvíls [svo í hdr.] eda ecki, meiga nota alt landid Fyrir innann Hvítárvatn milli Jökla nordur ad Fjórðungamótum og Sudrad Jökulkvíls til Trippagaungu Grasa og róta tekju og allra annara nitja móti 4ra rbd. árlegu eptirgialdi af Sveitinni er deilist til Jafnadar milli kyrknanna.²

Hrunamenn virðast einnig hafa gert tilkall til afréttarins norðan vatna en það mál var leyst með samningi 19. október 1848. Þar segir m.a.

Ad Ytrahreppsmenn sleppa tilkalli til ofanefnðs lands [„þess sem liggur fyrir nordann Jökulkvíls [svo í hdr.] og Hvítárvatn“], ad svo miklu leiti sem beit og uppregstur snertir, enn þar á móti komu hluteigendur – Forsvarsmenn kyrknanna uppá Stiptyfirvaldanna væntanlegt samþicki sér samann um ad bædi Ytrahrepps og Biskupstungnamenn sameiginlega hér eptir noti Land þetta til róta, grasa, kola, Fugla og Fjadratekju.³

Málin þróuðust á þann veg að forráðamenn kirknanna fjögurra féllust á að selja Biskupstungnahreppi afréttinn norðan vatna en til þess þurfti sérstakt leyfi yfirvalda eins og ævinlega þegar seldar voru eignir undan kirkjum.⁴

Í úrskurði konungs 18. september 1850 um heimild til sölu afréttarins er komist svo að orði:

I en allerund. Forestilling af 14. Septbr., afgivet af Kirke- og Underviisningsministeren (Madvig), andrages, at Beneficiarius til Torfastada Kirke, samt Eierne af Skálholt, Brædrátunga og Haukadals Kirker inden Arnæs Syssel havde anholdt om, at der maatte udvirkes allerhöieste Tilladelse til at, et bemeldte fire Kirker tilhørende, langt tilfjelds nordenfor de saakaldte Vötn (Hvítárvatn) beliggende Stykke Fjeldfælled maatte afhændes for en Kjöbesum af 80 Rbd. til fordeel for Kirkerne. – Biskopstungna Rep, hvis Indvaanere havde i en Række Aar leiet denne Fælled til Sommergræsgang for deres golde Faar, hvade begjæret den tilkjöbs. Den bestod i „Græsningsret paa et, med Hensyn til dets Udstrækning ikke bestemt afgrændset Stykke Land, der var saa fjærnt beliggende fra de Kirker, hvorunder den hörer, at den ikke kan afgive nogen sikker Indtægt, thi vel havde den hidtil været bortleiet for en Afgift af 4 Rbd. aarlig, men det skal dog undertiden have været forbundet med Vanskeligheder at erholde og indfordre denne Leiesum, ligesom det befrygtes, at dette endnu mere vil blive Tilfældet, hvis haarde Aaringer skulde indtræffe, og Creatur-Antallet formindskes“.

Provsten saavel som Stiftsövrigheden havde anbefalet Andragendet, den sidstnævnte med Tilföielse af, at det ved Salget maatte paasees, at „vedkommende Beneficiarius og Kirke- Eiere foranstalte den hver Kirke især tilfaldende Andeel af Kjöbesummen indsat i Jordebogskassen til Forrentelse, som en de respektive Kirker tilhørende Capital“.

1 Nánar er um þetta fjallað í skjölum undir skjalnúmerinu 363. Sbr. enn fremur Karl Axelsson, 1992: „Um eignarhald á Biskupstungnaafrétti.“ *Afmælisrit. Gizur Bergsteinsson níræður 18. apríl 1992*. Reykjavík. S. 77-102.

2 Skjal nr. 363 (u).

3 Skjal nr. 363 (p).

4 Sbr. *Lovsamling for Island 5*, s. 288-290.

Derfor indstilles:

„at det allernaadigst maa tillades, at indbemeldte Torfastaða, Skálholt, Bræðratúnga og Haukadals Kirker i Arnæs Syssel tilhørende, nordenfor de saakaldte Vötn (Hvítárvatn) beliggende Stykke Fjeldfællend afhændes for en Kjöbesum af 80 Rbd., til Fordeel for Kirkerne, saaledes, at den hver Kirke især tilfaldende Andeel af Kjöbesummen foranstaltes indsat i Jordebogskassen til Forrentelse, som en de respektive Kirker tilhørende Capital“.¹

Jafnframt fékk hreppurinn heimild innanríkisráðuneytisins til þess að taka 80 ríkisdali úr fátækra sjóði til að greiða andvirði afréttarins.² Afsal fyrir afréttinum var undirritað 25. apríl 1851 og upplesið á manntalsþingi að Vatnsleysu 30. maí sama ár. Þar segir m.a.:

Vér undirskrifaðir eignar- og umráðamenn Skalhólts, Bræðratúngu, Haukadals, og Torfastada kirkju, konnumst við og gjörum hermed heyrum kunnugt, að vér höfum selt og afhendt med afsöladum odals- og innlausnarrétti, eins og vér med þessu afsalsbréfi voru, seljum og afhendum afrétt þann, sem tédum kirkjum, eptir Vilchins og Gísla biskupa máldögum tilheyrir fyrir nordan Vötn – um hvers eignarrétt, brúkun og takmörk að samningar hafa gjördir verid að Torfastöðum þann 9da Júní 1848 og að Hjalms-holti þann 19da October s.a., sem hér med fylgja – samkvæmt oss þartil gefnu leyfi kirkjustjórnar herrans – dagsettu 23ja Sept. 1850. – Byskupstungnahreppi fyrir umsamid kaupverd 80 rd., segjum áttatíu ríkisbankadali reidi silfurs, hvörjir áttatíu ríkisbankadalar reidisilfur að oss eru greiddir úr Biskupstungnahrepps sveitarsjóði, samkvæmt Innanríkisráðherrans þartil gefnu leyfi dagsettu 23ja Sept. 1850.³

Skömmu eftir að þetta gerðist sóttu tveir menn um heimild til stiftamtmanns um að stofna nýbýli í Hvítanesi. Stiftamtmaður bar málið undir sýslumanninn en hann leitaði álits hreppstjóranna í Biskupstungna- og Hrunamannahreppum. Hreppstjórnir snerust öndverðir gegn hugmyndinni og bentu á að Hvítarnes (Hvítanes) væri innan þess „afréttarlands“ sem Biskupstungnahreppur hefði þá keypt. Sýslumaðurinn bætti því við í svarbréfi til stiftamtmanns að sér þætti með öllu ótíltækilegt að nýbýli væri stofnað þar inni á afrétti, meir en dagsferð í burtu á sumardag frá efstu bæjum í Biskupstungnahreppi, „því nýbýlid gæti í öllu falli á vetrardegi hvörki náð til prests eða Sýslumanns sökum fjarlægðar frá bygdinni, og væri það ekki alsendis trygt“.⁴

Í ágreiningi Biskupstungnamanna og Húnvetninga náðist samkomulag um leitartilhögun en þar var gert ráð fyrir afréttarmörkum á vatnaskilum á Kili. Stiftamtmaður féllst á þetta samkomulag í bréfi til norður- og austuramtsins 12. október 1854 og tók um leið undir meginsjónarmið Biskupstungnamanna. Í bréfinu segir stiftamtmaður orðrétt:

Hvad málefnid sjálft snertir virdist mér það vera í augum uppi, að þarsem Biskupstungnamenn eru ordnir loglegir eigendur að afréttinum, þá verid ekki brúkunnarrétti þeirra hnekkt nema med lögum og dómi. Ad sönnu hefir Herra amtmaður í fyrsta álitit rétt að mæla að því leyti þér meinid takmörk afréttarins að nordan vera öldungis óviss, þar fiórdungamörkin einnig séu það, en það er aptur á hinn bóginn að gætandi að hinn keypti afréttur er hinn sami, sem Biskupstungna og jafnvel Hrunamanna Hrepps innbúar hafa um lángan aldur brúkad til sumargaungu handa hrossum, einnig til róta – grafa – kola – fugla - og fjadratekju, og að þessi brúkun hefir að undanförmu verid álitin sem sevitus er hvíldi á afrétti 4 kirkna í Biskupstungum, móti litilfjörlegu endurgjaldi; en móti þessari brúkun afréttarins vita menn ekki til að Húnvetningar hafi haft neitt að mæla og í annan stad hafa Biskupstungnamenn sýslu-

1 *Lovsamling for Island* 14, s. 581.

2 „...maa af bemeldte Reps Fattiggasses Beholdning anvendes et Beløb af 80 Rxd. til Indkjøb af den i nysnævnte Andragende ommeldte de 4 Kirker i Reppen tilhørende, Fjeldfællend...“ (Skjal nr. 363 (i)).

3 Skjöl nr. 309 (17 og 30), sbr. skjal nr. 199 sem er eftirrit Páls Lýðssonar.

4 Sbr. skjöl nr. 315 (1-2).

manns og 8 meðdómsmanna dóm af 9 Juni 1798 fyrir sig að bera um það, að Auðkúluheidi nái á midt Kjalhraun á móts við Sunnlendinga.¹

Húnvetningar munu þó ekki hafa verið alls kostar ánægðir með þessa skiptingu eins og fram kemur í máli Björns Bjarnarsonar á Brandsstöðum þegar hann lýsti Auðkúluheidi 1873:

Nú er almennt álitid, að Kúlumaður eigi ekki nema á mitt Kjalhraun, en áður vildi þó Kúlumaður eiga suður að Hvítá, og mun það réttara, nl. suður með Hofsjökli suður að Jökulfalli, sem ræður vestur að Hvítá, og í Hvítárvatn, sem er fast við Langjökul, er nokkrir kalla þar *Regnbúðarjökul* (Það er fláki, sem liggur suðaustur úr Langjökli.); þá að vestan norður með Langjökli og norður á Öldur.²

Í lýsingu Gísla Einarssonar oddvita, sem áður er getið, frá árinu 1979 segir um afréttinn norðan vatna:

Afrétturinn norðan Hvítár og Hvítárvatns takmarkast að austan af Jökulfallinu eða Jökulkvísinni, og ræður hún mörkum mili Biskupstunga- og Ytriheppsmanna-afrétta, inn í Blánipjúkúl. Þaðan ræður jökullinn norður að fremstu kvísl Blöndu í Blönduupptökum. Þá ráða fjórðungamörk um Kjöl, þ.e. stefnan úr Blönduupptökum í Grettishelli í Kjalhrauni, þaðan í Strýtur og úr þeim í Þróskuld norðan við Þjófadali, þaðan í Langjökul vestan Þjófadalaflajalla eða Rauðkolls. Þaðan ræður svo Langjökull suður í Hvítárvatn. ...³

Jörðina Hóla keypti Biskupstungnahreppur árið 1958 og lagði undir afréttinn.⁴

Segja má að þessum ágreiningi hafi lokið 9. september 1983 þegar gerð var sátt á aukadómþingi Árnassýslu á þá leið að afréttarmörk á Kili milli Auðkúluheiðar og Biskupstungnaafréttar skyldu liggja í grundvallaratriðum um vatnaskil. Tveimur árum síðar, 7. september 1985, var sáttargerðin endanlega staðfest með hnitun merkjapunkta í samræmi við gögn frá Landmælingum Íslands.⁵

Arnór Karlsson hefur ritað nákvæma lýsingu á smölun og fjárleitum á Biskupstungnaafrétti:

Fjallferð kalla heimamenn í Biskupstungum þegar þeir smala afréttinn. Hún hefst nú á laugardegi 4. til 10. september. Þá ríða fjallmenn úr byggð og hafa fyrsta náttstað í Árbúðum við Kjalveg. Næsta dag leita þeir annars vegar norðvesturhluta afréttarins frá Hrútfelli, með Sandfellunum Fremra- og Innra-, Fögruhlíð, Þjófadali og Þjófadalaflajöll og norðvestanvert Kjalhraun. Flest féð reka þeir áleiðis suður en það sem er í grennd við Hveravelli er rekið að þar og flutt þaðan á bíl daginn eftir. Hins vegar smala þeir einnig þennan fyrsta leitardag Austurkrók sem er norðausturhluti afréttarins og liggur að Hofsjökli. Flestir gista á Hveravöllum en þeir sem austurhlutann smöluðu gista í Svartárbotnum við Kjalveg. Næsta dag er meginhluti Kjalhrauns smalaður og féð rekið suður á móts við Innri-Skúta. Allir gista nú í Svartárbotnum og smala daginn eftir allt frá Leggjabrjót við jaðar Langjökuls sunnan Hrútfells, Karlsdrátt, Fróðárdal og Hvítárnes og að Jökulfalli í austri. Féð er rekið nokkuð suður fyrir Árbúðir við Svartá og gist þar. Að morgni næsta dags er byrjað á að fara fyrir það fé sem hafði leitað til baka yfir nóttina en síðan rekið suður yfir Hvítá og suður með Bláfelli að austan. Það er þannig fjögurra daga verk fyrir 24 menn sem eru með 2-3 hesta hver að smala þetta svæði. Eftir tvo daga, eða undir kvöld á föstudegi, eru þeir komnir með féð í Tungnaréttir sem eru við Tungufljót í landi Heiðar í Biskupstungum. Þannig lýkur þessari vikuféð sem er í raun erfið vinna en margir sækjast mjög eftir og telja taka öðrum ferðum fram.⁶

1 Skjal nr. 363 (k).

2 *Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873*. I. Húnavatnssýsla. Jón Eyþórsson bjó til prentunar. Akureyri 1950. S. 101.

3 Skjal nr. 198.

4 Skjal nr. 198. Rétt er að geta þess að afsalið fyrir Hólalandi var undirritað 14. maí 1959 (skjal nr. 183).

5 Skjal nr. 349.

6 Arnór Karlsson, 2001: „Á Kili.“ *Kjöður og kjalverðir* (Árbók Ferðafélags Íslands). Reykjavík. S. 54-55. Sbr. *Göngur og réttir*. 2. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1984. S. 207-217.

7. SJÓNARMÍÐ ÍSLENSKA RÍKISINS

7.1. Almenn atriði

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að fljótlega eftir að menn komu til landsins hafi komist á hið venjulega landnámsfyrirkomulag germanskra þjóða, að nema land annars vegar til eignar og hins vegar til afnota. Heimildir eins og landnámbækur, Íslendinga sögur, fornminjar og búsetusaga segi okkur nútímamönnum að í aðaldráttum hafi byggð haldist á þeim svæðum sem númin hafi verið til eignar. Á svæðum utan og ofan byggða hafi afmarkað land ýmist verið tekið afnotatöku eins eða fleiri jarðeigenda (afréttir) eða afnot öllum fjórðungsmönnum jafnheimil (almenningar). Um afnot afrétta tveggja eða fleiri aðila og svo um afnot fjórðungsmanna að almenningum hafi fljótlega verið settar lagareglur og þær sem lögfestar hafi verið með Jónsbók 1281 hafi haldist fram á 20. öldina.

Hvorki sé talið að afréttareigandi hafi getað gefið eða selt einkaafrétt frá jörð sinni né að jarðeigandi hafi getað selt eða gefið sinn hlut í sameignarafrétti nema láta um leið af hendi jörð sína og bústofn að mestu leyti því að afréttur eða hlutdeild í sameignarafrétti hafi fylgt jörðum. Kirkjur hafi því getað eignast hlut í afrétti ef hann fylgdi heimalandi því sem þeim var gefið. Sama hafi gilt um klaustur að þessu leyti.

Ráða megi af máldögum að gögn og gæði lands hafi einungis fylgt heimajörð kirkna en ekki öðrum löndum þeirra og því aðeins að öll heimajörðin væri eign þeirra. Þessi regla, að gögn og gæði fylgi aðeins heimajörð kirkju, sé ein helsta skýringin á því að stór afréttarlandsvæði hafi smám saman tekið að safnast að kirkjujörðum en ekki öðrum jörðum. Síðan hafi þessir afréttir oft og tíðum verið innlimaðir í merkjalýsingar, bæði í máldögum og landamerkjabréfum. Þetta sé helsta skýringin á því að í flestum tilvikum séu það kirkjujarðir sem telja til mikilla landsvæða í óbyggðum.

Þá hafi sagnfræðingar sett fram aðra skýringu á afréttareign kirkjujarða, sem sé sú að á grundvelli máldaga hafi kirkjujarðir ranglega eignað sér heilu afréttina, þegar þeir einungis áttu tiltekna hluta í sameignarafrétti. Þetta hafi gerst með þeim hætti að kirkju hafi verið gefin jörð ásamt þeim afréttarrétti, sem henni fylgdi. Þessi afréttareign kirkjunnar hafi svo verið skrá í máldaga og mörkum afréttarins lýst. Eftir samdrátt í búsetu, eins og t.d. hafi orðið á 15. öld vegna mannfalls af völdum Svarta dauða, hafi máldagar um eign kirkju á nánar tilgreindu afréttarlandi verið lagðir fram er menn vildu taka að nýta þá að nýju en jarðeigendur hafi enga hliðstæða skriflega sönnun haft fyrir rétti sínum. Þeir hafi því farið halloka fyrir kirkjuvaldinu og greitt afréttartolla til kirkjunnar til þess að fá heimild til nýtingar. Á annan hvorn framangreindan hátt sé talið að flestir afréttir í Húnavatnssýslu og víðar hafi skilist frá jörðum og orðið kirkjueign. Löngu síðar, aðallega á 19. og 20. öld eftir að stétt sjálfseignarbænda reis upp að nýju í landinu, hafi viðkomandi sveitarfélög keypt þessa afrétti.

Lönd hafi gengið kaupum og solum á öllum tímum Íslandssögunnar og það hafi alltaf verið viðurkennd regla að sá sem afsali landi geti ekki veitt viðsemjanda sínum betri rétt en hann sjálfur átti. Sé venjulegu afréttarlandi afsalað verði það ekki að afrétti með beinum eignarrétti í höndum viðsemjandans.

Að því viðbættu hvað skýrar línur um inntak eignarréttar að landi skipti miklu vegna ýmissa lagaákvæða sem snerta fasteignir megi benda á að aukin og breytt nýting á landi utan eignarlanda kalli á að ljóst sé hver sé bær til að taka ákvarðanir vegna þess. Sem dæmi um þetta megi nefna fjölda ferðamanna sem sæki heim óbyggðir og sívaxandi eftirspurn eftir því að byggja upp aðstöðu fyrir ferðamenn. Í nútímanum felist í óbyggðunum miklu meiri verðmæti en áður hafi verið þegar þau hafi einskorðast við ávexti jarðar og veiði.

Ísland skiptist nú í þjóðlendur og eignarlönd. Dómstólar hafi í nokkrum tilvikum hafnað grunn-eignarrétti einstaklinga og lögaðila að ákveðnum svæðum á landinu og gagnályktun frá þeim niður-

stöðum leiði til þeirrar úrlausnar að slík svæði séu þjóðlendur. Það hafi hins vegar aldrei verið fjallað um mörk eignarlanda og þjóðlendna í dómsmálum svo öll þau mörk séu óákveðin en þess sé að vænta að þau verði öll ákveðin af óbyggðanefnd innan nokkurra ára. Þessi mörk hafi verið til í landinu frá lokum landnáms en aldrei verið skilgreind.

Í greinargerð segir að við skilgreiningu þjóðlendulínu í Biskupstungnahreppi sé að meginstefnu til byggt á því að mörk eignarlanda í hreppnum séu þau sömu og landnámsmörk. Sunnan þjóðlendulínu séu eignarlönd sem numin hafi verið til eignar en ofan og norðan þjóðlendulínu séu landsvæði sem að einhverju leyti hafi verið tekið til afnota í öndverðu og að öllu leyti á síðari tímum.

Nám hafi verið sá háttur sem hafður hafi verið á frumstofnun eignarréttar að landi hérlendis og meðal annarra germanskra þjóða. Við námið og eftirfarandi aðgerðir landnámsmannsins við að brjóta land til ræktunar og gera landið að bújörð hafi stofnast honum til handa beinn eignarréttur að þessum hluta náttúrunnar. Í íslenski lögfræði sé þessi beini eignarréttur nefndur ýmsum nöfnum, eins og grunneignarréttur, eignarland, fullkomið eignarland, einkaeign og land undirorpið einstaklingseignarrétti. Í nýjustu lögum sé um þetta aðallega notað orðið eignarland eða landareign með sérstökum orðskýringum og sá réttur að einstaklingar geti átt hlut af náttúrunni sé nefndur sér-eignarréttur.

Í lok landnámsstíma hafi verið óheimilt að stofna til beins eignarréttar að landi með námi, sbr. ákvæði lögbooks um að almenningar skyldu vera sem að fornu hefðu verið, bæði hið efra og hið efra, svo og svipaða reglu um afrétti.

Benda megi á nokkur ákvæði í fornlögum okkar sem skýri að strax í upphafi byggðar hafi verið mikill eðlismunur á jörðum og öðrum lendum. Engar nýtingarreglur hafi verið í lögum um jarðir. Eigandinn hafi ráðið hvenær og hvernig hann beitti landið, hvenær eða hvort hann sló tún eða engi. Hins vegar hafi bæði í Grágás og Jónsbók verið mörg og ítarleg ákvæði um hvernig nýta hafi mátt afrétti og almenninga. Til dæmis hafi ekki mátt slá gras í afréttum né reisa þar sel. Hins vegar hafi mátt reisa sel í almenningum. Um báðar þessar landgerðir hafi svo verið ýmsar reglur um hvernig og á hvaða tímum hafi mátt beita þar fé.

Í kristinna laga þætti Grágásar hafi verið mismunandi reglur um líkflutningaskyldu eftir því hvort um var að ræða jörð manns, afrétt, almenning eða háfjöll og öræfi. Í þessu tilliti hafi jörð manns verið í sérstökum flokki öndverðum við hinar þrjár landgerðirnar.

Ákvæði Jónsbókar um lögfestur hafi sumpart verið til að skera úr um hvort land var eignarland, afréttur eða almenningur.

Í nýbýlatiskipun 1776 hafi konungur talið sig geta ráðskast með eigendalausar eyðijarðir enda hafi þær verið flokkaðar sem almenningar í tilskipuninni. Sömuleiðis hafi konungur getað ráðskast með afrétti og almenninga en aldrei jarðeignir einstaklinga og hafi þó stjórnarskrárákvæðið um friðhelgi eignarréttar ekki verið komið til sögunnar.

Í þessu sambandi megi benda á umfjöllun í síðari dómi Hæstaréttar um Landmannaafrétt. Þar segi að telja verði að handhafar ríkisvalds, sem til þess séu bærir, geti í skjóli valdheimilda sinna sett reglur um meðferð og nýtingu landsvæðis þess sem um ræði. Þetta sé niðurstaða Hæstaréttar eftir að rétturinn hafi komist að þeirri niðurstöðu að enginn ætti þrætulandið. Það væri eigendalaust með öllu. Þetta sé eitt skýrasta dómafordæmið um að afréttarland geti ekki verið eign í skilningi laga en hægt sé að eiga tiltekinn rétt til landsins. Gildi þessi regla um þau lönd, sem nú kallist þjóðlendur, þá hafi ekki verið hægt að hefða rétt til slíks lands þar sem samkvæmt hefðarlögum sé einungis hægt að hefða fasteign er geti verið eign einstakra manna.

Til viðbótar við ofangreinda umfjöllun sé á því byggt að greina megi í sundur eignarlönd og afréttarlönd í þjóðlendu á nýtingu þeirra. Eignarlönd séu nýtt allt árið til búrekstrar en afréttir til sumarbeitar. Um nýtingu megi oft fá talsverðar upplýsingar í skrifuðum heimildum. Allt frá Jónsbók hafi verið í gildi þau lagaákvæði að eigandi smali sitt land en allt annað land sé smalað sameiginlega af fjallskilastjórn.

Í bók Einars Arnórssonar, Árnesþing á landnáms- og söguöld, sé eftirfarandi frásögn: „Samkvæmt S 384, H 339, Þ 54 nam Eyfröður inn gamli „Tunguna eystri milli Kaldakvíslar ok Hvítár“ Austurmörk landnámsins eru Hvítá, en vesturmörk Kaldakvísl. Nafnið Kaldakvísl er nú gleymt, en vafalaust er það sama vatnsfallið sem nú er nefnt Tungufljót. Upptök þess eru í Hagavatni undir Langjökli. Úr Hagavatni fellur á, sem kölluð er Farið og rennur í Sandvatn. Þaðan rennur aftur á, sem kölluð er Ásbrandsá niður til byggðar, en þar rennur í hana lækur austan Haukadals, sem kallaður er Fljótið, og er áin eftir það nefnd Tungufljót. Rennur það loks í Hvítá vestan og sunnan við Bræðratungu.“

Eftir þessari lýsingu að dæma sé landnám Eyfröðar ins gamla afmarkað í suðri af ármótum Hvítár og Tungufljóts og að þau mörk ættu að vera ágreiningslaus. Vesturmörkin ættu einnig að vera ágreiningslaus meðfram Tungufljóti allt norður að læknum Fljótið austan Haukadals. Á kortum Landmælinga Íslands í hlutföllunum 1 - 50:000 sé umræddur lækur ekki merktur og ekkert vatnsfall stórt eða smátt falli í Tungufljótið fyrir ofan Stóru Grjótá nema Markargil sem komi að austan úr Hólalandi litlu norðar. Á þessu korti sé Tungufljót merkt allt norður til þess er tvær kvíslar Ásbrandsár sameinist. Þetta sé ekki gert á yfirliti staðfræðiuppdráttar í Árbók Ferðafélags Íslands 1998 þar sem Ásbrandsá sé látin ná miklu lengra til suðurs. Í þeirri bók lýsi Gísli Sigurðsson upptökum Tungufljóts svo að þau séu tiltölulega nálægt byggð í Fljótsbotnum en þeir séu svo nefndir vegna þess að þar spretti Tungufljót upp. Nánar tiltekið segi Gísli að ármót Tungufljóts og Ásbrandsár séu vestast í Fljótsbotnum.

Erfitt sé að átta sig á hversu langt til norðurs með fram Hvítá austurmörkin liggja, þar sem ekkert sé um það sagt. Ekki væri eðlilegt að draga línu frá nyrstu vesturmörkum allt til upptaka Hvítár við Hvítárvatn. Eðlilegra sé að draga línu frá Fljótsbotnum að Hvítá sem næst í beina austur stefnu að stað sem væri í sömu hæðarlínu og með svipaðan gróður. Þar komi því helst til greina neðri hluta Tunguheiðar. Norðurmörk landnámsins væru þá í gegnum mitt Hólaland og allt að Hvítá við suðurmörk Tunguheiðar.

Þá segi í Landnámu að Ketilbjörn gamli hafi helgað sér alla Biskupstungu upp til Stakksár (eða Stakkslækjar). Einnig að Þorbrandur, sonur Þorbjarnar hins óarga, og Ásbrandur sonur hans hafi numið land fyrir ofan múla þann er fram gangi hjá Stakksá og til Kaldakvíslar.

Samkvæmt framansögðu séu þrjú landnám í Biskupstungum og séu landnámsmörkin í norðri nokkuð skýr en þau séu frá upptökum Brúarár í Brúarárskörðum til upptaka Stakksár sunnarlega í Bjarnarfalli. Þaðan með fram hálendisbrúnninni til upptaka Tungufljóts í Fljótsbotnum. Frá þessum upptökum syðst í Tunguheiði skammt fyrir ofan Gullfoss.

Af dómaförðæmum Hæstaréttar verði að ráða þá reglu að sé deilt um upphaflegt nám lands verði aðeins stuðst við glöggar landfræðilegar heimildir. Verði ekki ráðið af Landnámu að land hafi verið numið sé tilhneiging til að hafna því að telja land undirorpið beinum eignarrétti. Til að skýra þetta frekar er bent á H 1960 726 (Skeljabrekka), H 1994 2227 (Geitland), H 1997 1161 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá), H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1999 368 (Víðihólar).

Sammerkt sé öllu því landi innan þjóðlendumarka samkvæmt kröfulýsingu fjármálaráðuneytisins að þar sé um að ræða landsvæði sem séu annaðhvort ógróin eða vaxin heidargróðri. Um sé að ræða miklar hálendisviðáttur og háfjöll allt til jökla.

Ráða megi þá reglu af heimildum um landnám og því sem þekkt sé um nýtinguna sem fylgt hafi í kjölfarið að hálendi, fjöll og öræfi hafi ekki verið numin til eignar og því hafi dómstólar gert ríkari sönnunarkröfur um beinan eignarrétt að slíku landi en öðru landi á mörkum byggðar. Í þessu tilliti hafi Hæstiréttur litið til atriða eins og staðhátta, viðáttu og gróðurfars, sbr. H 1969 510 (Nýjabæjararfréttur), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá). Í þessu sambandi skipti hæðarlínur miklu máli enda í rökréttu samhengi við ofangreint. Íslenska ríkið telji að af löggjöf og dómum Hæstaréttar megi ráða að þessi atriði skipti mestu þegar ákveða skuli mörk jarða gagnvart óbyggðum. Litið sé til þeirra við kröfu-

gerð í aðalkröfu. Í varakröfunni tekið mið af aðalkröfulínu en varakröfulínan sé hins vegar dregin milli augljósra kennileita í landslagi.

Í málinu liggja fyrir upplýsingar um gróðurfar á svæðinu. Af hálfu íslenska ríkisins sé því haldið fram að bendi gróðurfar til þess að hægt sé að stunda hefðbundinn búskap á viðkomandi landsvæði, þ.e. reisa þar býli og rækta land, geti það bent til þess að landið sé undirorpið beinum eignarrétti. Upplýsingar um gróðurfar á landsvæðinu norðan kröfulínu íslenska ríkisins, svo og það sem borið hafi fyrir augu á vettvangsgöngu, bendi ekki til þess að þar sé hægt að stunda nútímabúskap. Það sé þó talið skipta meginmáli að samkvæmt gildandi rétti verði landeigandi að sanna eignarheimildir sínar. Það sé því hans að sanna að raunveruleg og eðlileg nýting tiltekinnar jarðar eða önnur atriði hafi tekið til stærra svæðis en kröfulína ríkisins gefi til kynna.

Aðra reglu megi einnig leiða af dómum Hæstaréttar, þ.e. að tengsl verði að vera milli eldri og yngri landréttar. Í því sambandi sé vísað til H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1980 1225 (Öxarfjarðarheiði I), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1994 2227 (Geitland), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðarheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Til þess að greina á milli eignarlanda og þjóðlendna skipti miklu máli að átta sig á nýtingu lands. Því þurfi að skoða hvernig nýtingu þrætulands sé háttáð. Allt frá lokum landnámsaldar og fram að 21. öldinni hafi þeir sem með löggjafarvald hafa farið sett ýmsar reglur um nýtingu þeirra landsvæða sem nú heiti þjóðlendur. Um nýtingu eignarlanda hafi hins vegar ekki verið settar nýtingarreglur nema þær sem teljist til grenndarréttar. Eitt meginatriði skilji á milli eignarlanda og þjóðlendna en það sé að allt frá Jónsbókartíma hafi eigandi átt að smala eignarland sitt en þjóðlendan, sem svo heitir nú, hafi verið smöluð sameiginlega af fjallskilastjórn.

Benda megi á fjölmarga dóma Hæstaréttar þar sem litið hafi verið til þessara atriða við úrlausn um ágreining um eignarhald að landi. Þar sé um að ræða H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðarheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Í bók Braga Sigurjónssonar, Göngur og réttir, sé fjallað um leitarfyrirkomulag í Biskupstungnahreppi, auk þess sem góð lýsing á afréttinum sé í bókinni. Af þeirri lýsingu megi glöggt sjá að allt land í Biskupstungum utan eiginlegra heimalanda er óskipt beutiland hreppsþúa og að allt fjallendi og heiðar eru smöluð að frumkvæði sveitarstjórnar, svo sem gert hafi verið hvað afréttarlönd varði allt frá lögtöku Jónsbókar. Tunguheiði, Hólaland, fjallendi jarðanna Helludals, Neðra-Dals og Austurhlíðar í Bjarnarfelli, svo og afréttarland Úthlíðartorfunnar frá Brúarárskörðum, suðurhluta Miðfells og allt inn að Hagavatni séu allt lönd ofan byggðar í Biskupstungum sem eingöngu séu í sumarnotum. Sama hafi gilt um Haukadalsheiðina áður en hún hafi verið friðuð fyrir beit.

Samkvæmt kröfulýsingu fjármálaráðuneytisins liggja þjóðlendumörk í gegnum landsvæði nokkurra fjalljarða í hreppnum, eins og þeim sé lýst í þinglýstum landamerkjabréfum. Rökin á bak við kröfulýsinguna séu þau sömu og áður hafi verið reifuð. Íslenska ríkið telji að land sunnan kröfulínu tilheyri heimalöndum jarðanna sem hafi verið numið í öndverðu en land ofan og norðan kröfulínu telji íslenska ríkið vera þjóðlendu sem tekið hafi verið afnotatöku og síðan innlimað í yfirráðasvæði jarðanna með landamerkjabréfum.

Hugtakið heimaland hafi ekki verið skilgreint í lögum. Þó hafi orðið heimaland strax í Jónsbók verið notað í öndverðri merkingu við úthaga sem notaðir hafi verið til sumarbeitar. Benda megi á í þessu sambandi á Jónsbók Llb. 53 „Um afréttarfé, ef þat gengr í heimaland“. Í lögum um afréttamálefni fjallskil o.fl. hafi verið lagaákvæði um heimalönd án skilgreiningar. Í þessu sambandi megi benda á lög 6/1986. Í 3. gr. 1. mgr. laganna segi þetta: „Í fjallskilasamþykkt, er héraðsnefnd setur, skal kveðið á um réttindi manna og skyldur að því er varðar afnot afrétta og annarra sameiginlegra sumarbeitilanda, fjallskil, smalanir heimalanda vor og haust, svo og um önnur atriði, er að framkvæmd fjallskila lúta“.

Í nokkrum dómum Hæstaréttar sé vikið að hugtakinu heimaland. Í því sambandi sé vísað til H

1976 55 (Arnarvatnsheiði), H 1980 1225 (Sandfellshagi, Öxarfjarðarheiði I), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Um þessa dóma sé það að segja að glöggt komi fram í dómunum varðandi Kalmanstungu og Sandfellshaga í Öxarfirði að innan landamerkjalyásingar jarðar sé tvenns konar land, heimaland sem sé í heilsársnotum og síðan afréttarland sem sé í sumarnotum. Í fleiri málum eins og dómi Hæstaréttar um Jökuldalsheiði hafi verið reynt að varpa ljósi á hversu mikinn hluta fjallajarðarinnar Gilsár mætti nýta á heilsársgrundvelli og hversu mikill hluti væri aðeins í sumarnotum. Skilgreiningin á hvaða hluti jarðar teljist heimaland sé því sú að heimaland sé það land innan landamerkja sem sé í heilsársnotum. Þegar svo þetta heimaland sé í aðaldráttum í samræmi við heimildir um upphaflegt nám blandist engum hugur um að beinn eignarréttur jarðeiganda nái til alls heimalandsins.

Því er haldið fram með tilvísun í framangreint að kröfulínu um þjóðlendumörk í gegnum nokkrar fjallajarðir í Biskupstungnahreppi skuli taka til greina þar sem með kröfulínunni sé búið að finna út í samræmi við tilteknar heimildir, mörk heimalands jarðarinnar við óbyggðir. Landamerkjabréf jarðanna hafi ekkert um þetta að segja enda hefði ekki þurft að stofna til þessa máls og skipa óbyggðanefnd ef landamerkjabréf væru heimild um þjóðlendumörk, jafnvel þótt þinglýst séu.

Landamerkjabréf sé ekkert annað en yfirlýsing um yfírráðasvæði á sama hátt og landamæri ríkja, sveitarfélaga og stjórnásluumdæma sýslumanna. Þar sem landamörk eignarlanda liggja saman sé landamerkjabréf samningur milli aðila um þessi mörk eignarjarða innbyrðis eftir að réttir eigendur eða umboðsmenn hafi ritað undir bréfið samþykki sitt við lýsingu. Í landamerkjabréfi felist á engan hátt að allt land innan merkja skuli vera óskorað eignarland. Almennar sönnunarreglur ráði að sjálfsögðu hér eins og annars staðar. Fyrst og fremst skilgreini landamerkjabréfið takmörk nýtingarréttar að landi. Á það megi benda í þessu sambandi að landamerkjabréf séu jafnt til fyrir jarðir sem afrétti sem séu innan þjóðlendu.

Af ákvæðum landamerkjalaganna frá 17. mars 1882 megi ráða að landamerkjabréfið sé í eðli sínu samningur milli jarðaeigenda og næðist ekki sátt um landamerkin skyldi landamerkjadómur skera úr.

Samningur eins og landamerkjabréf bindi einungis þá sem séu aðilar að samkomulaginu og íslenska ríkið eigi engan hlut að þeim samningum sem í íslenskum landamerkjabréfum felist. Sammerkt sé það öllum landamerkjabréfum fjallajarða að þau séu einhliða ákveðin inn til óbyggða og óbyggðamörkin oftast geðþóttaákvörðun jarðeiganda á líðandi stund frekar en að þau styðjist við eldri rétt. Á það megi jafnframt benda að við engan hafi verið að semja árið 1882 og það hafi ekki verið fyrir en 116 árum síðar að slíkt var mögulegt eftir að íslenska ríkinu var með lögum fenginn eignarrétturinn að þjóðlendum.

Margir dómur Hæstaréttar komi inn á landamerkjabréf og inntak þeirra. Í því sambandi megi nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 519 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn II), H 1979 846 (Geirland-Prestbakki), H 1996 2848 (Bláfjöll), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar) H 1997 2410 (Nedri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Þessir tilvitnuðu dómur séu allir því álitir íslenska ríkisins til stuðnings að landamerkjabréf sanni ekki inntak eignarréttar og sé ekki gilt um mörk milli umráðamanna landa nema þeir eigi aðild að þeim réttindum sem samið sé um. Einnig komi glöggt fram í þessum dómum að landamerkjabréf séu til fyrir lönd sem nú séu óumdeilt þjóðlendum eftir dómsniðurstöður eins og sé um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði og Landmannaafrétt. Síðan komi glöggt fram í Bláfjallamálinu að hægt sé að fjalla um landamerki yfírráðasvæða án þess að afstaða sé tekin til inntaks eignarréttar.

Annað atriði sem valdi ágreiningi sé gildi þinglýsingar landamerkjabréfs og hafi því verið haldið fram af gagnaðilum íslenska ríkisins að með þinglýsingu landamerkjabréfs sé búið að gulltryggja eignarréttinn. Því sé til að svara að enginn öðlist meiri rétt en viðsemjandi geti veitt, sömuleiðis þinglýsi enginn meiri rétti en hann eigi. Þinglýsing heimildarskjals um fasteign sé laga-

skylda og til að tryggja öryggi í viðskiptum og skapa eigendum réttarvernd gagnvart grandlausum viðsemjendum og lánardrottnum.

Spurning sé hvort þegjandi eða jákvæðar athafnir ýmissa umboðsmanna ríkisins geti falið í sér samþykki valdstjórnar eða ríkis vegna lands sem nær inn í þjóðlendu. Þetta geti verið í tengslum við mótmælalausa móttöku og þinglýsingu landamerkjabréfa sem haft hafi að geyma lýsingu í átt að óbyggðum eða einfaldlega afsal ríkisins á tilteknum lendum. Því sé til að svara að af Landmannaafréttardómi síðari megi ráða þá reglu að löggjafinn einn sé bær til að ráðstafa réttindum yfir landsvæði utan eignarlanda. Af því leiði að athafnir eða athafnaleysi starfsmanna stjórnáskrár geti ekki leitt af sér slík yfirráð nema heimild í almennum lögum hafi verið fyrir hendi.

Því álitafni hafi verið hreyft að hafi beinn eignarréttur ekki verið að öllu landi innan merkja skv. landamerkjabréfi er það var ritað eftir landamerkjalögin 1882 þá hafi þessi beini eignarréttur orðið til síðar fyrir hefð vegna óslitins eignarhalds.

Talið hafi verið að hefðarréttur hafi ekki verið í okkar fornlögum, alla vega ekki í þeirri mynd sem við þekkjum hann. Lagaákvæði í bæði Grágás og Jónsbók um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið hafi verið nefnd sem óræk sönnun þess, að nám landa utan byggðar hafi verið óheimilt og sömuleiðis hafi verið andstætt þessu lagaákvæði að til hefðarréttar stofnaðist til slíkra landsvæða. Í þessu sambandi megi benda á Jónsbók Llb. 52, „Ef menn vitu eigi, hvárt eru almenningar eða afréttir“. Þar segi: „Svá skulu almenningar vera, sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra“.

Fyrstu lögum um hefð séu í Norsku lögum frá 1687, V. bók 5. kap. Í 7. gr. laganna segi svo:

Enginn á að fá eignardóm að nokkurri fasteign, nema hann leiði lögfulla sönnun að heimild sinni, með erfðum, kaupum, eignaskiptum, gjöf eða 20 ára hefð, án þess að á talið hafi verið og að hann hafi þannig öðlast hana ákærulaust af öllum er kynnu að hafa haft einhverjar athugasemdir við það.

Þegar þessi lög hafi verið sett hafi lagaákvæði Jónsbókar um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið enn verið í gildi og þessi hefðarlög hafi ekki afnumið Jónsbókarákvæðið, þess sé að minnsta kosti ekki getið. Einnig sé talið að orðið fasteign beri að túlka á þann veg að merki eignarjörð með byggingum eða bara byggingu eða hús. Lögin taki því ekki til afrétta eða almenninga og því enn óheimilt að hefða slík landsvæði.

Næstu lög um hefð séu nr. 46 frá 1905. Í 1. gr. þeirra segi að hefð megi vinna á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er geti verið eign einstakra manna án tillits til þess hvort hann hafi áður verið einstaks manns eign eða opinber eign. Þessi lög staðfesti enn gildandi rétt til að hefða fasteignir sem undirorpnar séu beinum eignarrétti en skv. gagnályktun sé ekki heimilt að hefða eign, sem ekki geti verið eign einstakra manna eins og grunnréttinn að afréttum og almenningum sem nú heiti þjóðlendir. Segja megi að þessi skoðun komi fram í Landmannaafréttardóminum síðari. Þar sé því slegið föstu að afréttarlandsvæði sé einskis manns eign og af því leiði að slík landsvæði geti ekki verið eign í skilningi hefðarlaga. Í núgildandi lögum um þjóðlendir sé þessi regla lögfest í niðurlagsákvæði 3. greinar en þar segir: Frá og með gildistöku laga þessara er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð.

Rétt sé að vekja athygli á að skilyrði fyrir hefðarhaldi sé óslitið eignarhald sem hafi verið skýrt þannig að hefðandi hafi haft svo víðtæk ráð eignar að þau bendi til eignarréttar og jafnframt þurfi hann að hafa útilokað aðra frá því að ráða yfir eigninni. Í þessu sambandi skipti auðvitað miklu máli hvernig afnot séu og ekki síst girðingar umhverfis landareign.

Á hefð hafi verið minnst í mörgum dómum Hæstaréttar og í engu tilviki hafi hefðarréttur verið talinn hafa stofnast yfir landi sem nú gæti heitið þjóðlenda, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1581 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar). Í þessum dómum sé ekki tekið á því hvort hægt sé að hefða grunneignarrétt afréttarlands. Sleppt sé að fjalla um það þar sem efnisskilyrði skorti.

7.2. Einstakar jarðir

7.2.1. Úthlíð I-II, Stekkholt og Hrauntún

Í greinargerð segir að jarðir í Úthlíðartorfu, Úthlíð, Stekkholt og Hrauntún, séu allar í einkaeigu. Allt heimaland jarðanna sé útskipt en annað land innan landamerkjalýsingar sé óskipt.

Landamerkjabréf Úthlíðar sé gert 1885 og sé það jafnframt fyrir hjáleigurnar Stekkholt og Hrauntún. Merki jarðarinnar séu einhliða gerð og ósamþykkt upp með Brúará í gegnum Brúarskörð og upp á Rótarsand, að Hagavatni, með Farinu og frá Sandvatni meðfram Haukadalslandi.

Yfirráðasvæði Úthlíðartorfunnar samkvæmt landamerkjabréfi sé sneið sem liggja inn á milli afréttarlanda einstakra bæja og þá sveitarfélagsins tugi kílómetra allt inn að jökli. Því sé haldið fram að allt þetta land sé undirorpið beinum eignarrétti. Á móti því mæli heimildir um landnám, beitaraftnot og fjallskil, svo og það að landsvæðið er langt frá byggð, víðáttumikið, lítið gróið og að mati landskiptanefndar ekki hæft til vetrarbeitar. Landið geti þannig ekki verið í heilsársnotum fyrir skepnur og samkvæmt dómvenju sé slíkt land ekki eignarland. Bent sé á að innan merkjalýsingar Úthlíðartorfunnar séu há fjöll, svo sem Högnhöfði og Kálfstindar. Litlar líkur séu á því að fjöll þessi séu undirorpin beinum eignarrétti.

Við munnlegan málflutning var lögmaður ríkisins spurður að því vegna þessara sjónarmiða hvers vegna kröfulína ríkisins lægi norðar en svokölluð vetrarbeitarlína samkvæmt landskiptagerð og svaraði hann því svo til að landskiptagerðin hefði ekki legið frammi við mótun kröfugerðar ríkisins. Ef svo hefði verið hefði líklega verið miðað við vetrarbeitarlínuna. Hann sagði að kröfulína íslenska ríkisins tæki mið af landnámsmörkum.

Í vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1646 komi fram að kirkjan í Úthlíð eigi heimaland hálf t á móti Skálholtskirkju. Kirkjan í Úthlíð hafi því verið bændakirkja en ekki staður. Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sé jörðin eign Skálholtsstóls. Jörðin hafi verið seld á stólsjarðauppboði 1794 og hafi endanlegur kaupandi orðið Valgerður Jónsdóttir biskups-ekkja. Spurning sé hvort ekki hafi einungis verið seldur helmingshlutur Skálholtskirkju í heimalandi Úthlíðar á framangreindu uppboði. Á uppboðinu hafi því ekki verið seldur helmingshlutur kirkjunnar sjálfar í heimalandi eða útlendi innan landamerkjalýsingar þar sem ekki hafi mátt skilja eignir frá bændakirkju samkvæmt konungsbréfi. Sé þetta rétt hafi lögfestan frá 1800, sem Valgerður Jónsdóttir hafi látið gera, ekkert gildi varðandi annað en það sem hún keypti. Þegar Steingrímur Jónsson biskup hafi vísitærað kirkjuna í Úthlíð 1829 sé frá því greint að kirkjan eigi heimaland hálf t en ekki sé þess getið hver eigi hinn helminginn.

Núverandi eigendur að Úthlíðartorfunni leiði rétt sinn frá lögfestu Valgerðar frá árinu 1800. Af hálfu íslenska ríkisins sé álitid að það land, sem nú sé óskipt útlendi jarðanna þriggja, sé afréttarland sem Mariukirkjunni í Úthlíð hafi verið gefið eða henni áskotnast á annan hátt á kaþólskum tíma. Af slíkum afréttum hafi verið innheimtir afréttartollar, sem notaðir hafi verið til framfærslu presta. Enginn munur sé því á afréttarlandi Úthlíðar og afréttarlöndum í Borgarfirði og Húnavatns-sýslu og reyndar víðar.

Af máldögum megi ráða þá reglu að gögn og gæði lands hafi einungis fylgt heimajörð kirkna en ekki öðrum löndum þeirra og því aðeins að öll heimajörðin væri eign kirkjunnar. Áður en Skálholtsstóll hafi eignast helming í heimlandi Úthlíðar hafi kirkjan átt allt heimlandið. Kirkjan hafi að öllum líkindum í kaþólskum tíma átt fleiri jarðir og vegna ofangreindrar reglu hafi hin sameiginlegu afréttarlönd hætt að fylgja einstökum jörðum og þau öll verið skráð með móðurjörðinni, þ.e. kirkjujörðinni sjálfri.

Endurrit úr veðmálalabók Árnassýslu, þar sem Steingrímur Jónsson banni árið 1810 hverjum manni, að undanteknum ábúendum í Úthlíð, Hrauntúni og Stekkholti, alla yrking og kolagjörð í skóginum í Úthlíðarlandi, bendi til þess að á þessum tíma hafi aðrir talið sig eiga skógarhögg í landinu. Af banni Þorsteins Þorsteinssonar árið 1851 við því að reka án leyfis fé í hans land, þ.e. Úthlíðarland, sé greinilegt að hann tali um útlendi Úthlíðar sem afréttarland. Upplýsingar um fjallskil

bendi til hins sama. Þá er á það bent að samkvæmt lögbókunum hafi eigendum jarða, sem lágu að afrétti, verið heimil vetrarbeit á afréttinum og hafi það verið eins konar uppbót fyrir átroðning afréttarfjár á sumrin.

7.2.2. Austurhlíð, Neðri-Dalur og Helludalur

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að jarðirnar Austurhlíð, Neðri-Dalur og Helludalur eigi þinglýst landamerki langt inn fyrir kröfulínu íslenska ríkisins. Sú hlið landamerkjabréfa jarðanna sé ósamþykkt. Hvort sem land hafi verið numið með eldum eða kvígu sé útilokað að farið hafi verið upp fyrir brúnir á Bjarnarfelli, sem sé hæst yfir 700 metrar, eða inn fyrir hálendið milli Bjarnarfells og Sandfells. Gróðurfar og hitastig í fjallendinu sé með þeim hætti að ekki séu líkur á heilsársnotum. Þá njóti ekki við eldri heimilda um landamerki en landamerkjabréfa jarðanna frá ofanverðri 19. öld.

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segi að Skálholtsstaður eigi afrétt í Tungnannafrétt á fjöllum fyrir framan Haukadalsdal. Bendi þetta til þess að fjöllin Bjarnarfell og Sandfell hafi verið talin hluti af afrétti Biskupstungnamanna. Ármannsfell, Kvígingindisfell og Gagnheiði séu að gróðurfari og hæð áþekkt Bjarnarfelli og Sandfelli en fyrrnefndu fjöllin hafi verið notuð sem afréttur samkvæmt Jarðabók Árna og Páls.

Að öðru leyti megi um fjallendi þessara jarða benda á fyrri umfjöllun um dómafordæmi Hæstaréttar um staðhætti, víðáttu, gróðurfar, landnot og fjallskil, svo og gildi landamerkjabréfa og skilgreiningu á heimalöndum og útlendi jarða.

7.2.3. Haukadalur I

Í greinargerð er vísað til afsals Sigurðar Greipssonar og Katrínar Guðmundsdóttur til Kristian Kirk árið 1938. Afsalið tilgreini eignarjörðina Haukadalsdal ásamt afbýli, eyðijörðinni Bryggja, með öllum gögnum og gæðum, hverju nafni sem nefnist, að undanskildu nánar tilgreindu svæði. Er á því byggt í greinargerð að allt land Haukadals hafi verið selt utan þess lands sem tilgreint er í afsalinu og er því sú ályktun dregin að aðrir eigi ekki land norðan við hið selda land. Þessi niðurstaða hafi líka stóð í landskiptum síðar en þar sé ekki vikið að neinu óskiptu beutilandi norðan við umrætt land. Þetta land sé nú Haukadalur I og sé í óskiptri eign Skógræktar ríkisins. Íslenska ríkið eigi því aðild að málinu báðum megin kröfulínunnar.

Landamerkjabréf Haukadals sé frá 1883 og sé það samþykkt frá Úthlíð, Helludal, Neðri-Dal og Hólum en ekki vegna Framafréttar Biskupstungna að norðan.

Sömu rök og reifuð hafi verið að framan um aðrar fjallajarðir í Biskupstungum eigi einnig við um heimaland Haukadals. Heimalandið hafi verið numið í öndverðu og samfelld eignarhald hafi haldið við beinum eignarrétti að því allt til þessa dags. Útlendi Haukadals á Haukadalsheiðinni hafi aldrei verið numið heldur tekið afnotatöku vegna einhverra jarða sem síðar hafi komist í eigu Haukadalskirkju. Á 17. öld hafi Skálholtskirkja átt bæði kirkju og jörð og sé því líklegt að afréttarlönd jarða í eigu kirkjunnar hafi öll verið talin tilheyra kirkjulandinu nema slíkt hafi gerst fyrr eða á meðan Haukadalur var höfuðból sem höfðingjar byggðu.

7.2.4. Hólar

Jörðin Hólar hafi verið í einkaeign en verið keypt af Biskupstungnahreppi og lögð til afréttar. Kröfulína ríkisins um þjóðlendumörk gangi í gegnum land jarðarinnar og miðist hún við landnámsmörk. Sé þá gert ráð fyrir að með Köldukvísl í Landnámu sé átt við Tungufljót sem eigi upptök sín annað hvort í Fljótsbotnum eða þar sem tvær kvíslar Ásbrandsár komi saman við Tungufljót. Ólíklegt sé að Kaldakvísl hafi náð upp í Sandvatn. Sömu rök eigi við um þetta atriði og áður hafi komið fram um fjallajarðirnar Austurhlíð, Neðri-Dal og Helludal. Staðsetning kröfulínu ríkisins um þjóðlendumörk í Hólalandi sé í samræmi við staðsetningu hennar í ríkislöndunum Haukadalsdal og Tunguheiði.

Við munnlegan málflutning kom fram að af hálfu ríkisins væri ekki fallist á þá skoðun að í þeim tilvikum er lönd jarða hafi verið lögð til afréttar leiki enginn vafi á um að viðkomandi afréttarland sé undirorpið beinum eignarrétti. Kanna verði hvort slíkt afréttarland hafi verið undirorpið beinum eignarrétti við framsal þess og hvort grunneignarrétturinn, hafi hann verið til staðar, hafi verið framseldur eða einungis beitarrétturinn. Ekki sé unnt að byggja á H 1971 1137 (Reyðarvatn II) sem fordæmi hvað þetta atriði varði.

7.3. Tunguheiði

Um sé að ræða afréttarland í eigu Bræðratungukirkju samkvæmt dómi aukadómsþings Árnæssýslu frá 1980. Ekkert landamerkjabréf sé til um þetta land en því sé lýst í dómi. Bræðratungukirkja hafi verið bændakirkja um aldir. Eftir lögtöku þjóðkirkjulaga megi að jafnaði reikna með að allar kirkjur og eignir kirkna séu eign íslenska ríkisins nema prestssetursjarðir. Af þessu leiði að íslenska ríkið fari með fyrirvar Bræðratungukirkju í máli þessu.

Tvær ástæður fyrir því að ekki sé rétt að miða við fyrrgreindan dóm aukadómsþings Árnæssýslu að öllu leyti. Í fyrsta lagi hafi mál þetta verið rekið á grundvelli 220. gr. þágildandi laga um meðferð einkamála í héraði. Ekki hefði verið heimilt að höfða eignardómsmál nema rétthafi gerði sennilegt að hann hefði öðlast réttindi yfir fasteign en skorti skilríki fyrir rétti sínum. Réttaráhrif dóms í slíku máli væru þau að rétthafi hefði samkvæmt dóminum „heimild til að ráða yfir og ráðstafa eigninni eins og hann hefði til þess afsalsbréf eða annað viðeigandi skjal.“ Einar Arnórsson segi í bók sinni, *Almenn meðferð einkamála*, 1941, bls. 114, að eignardómar á fasteignum og ýmsum fleiri hlutum veiti aðila heimild að formi til um eignarréttinn. Sé því ljóst að dómur í eignardómsmáli sé ekki bindandi um sjálfan grunnréttinn heldur aðeins um hina formlegu heimild að honum. Í öðru lagi sé spurning hvort ástæða sé til þess að fallast á þau rök sem fram komi í dóminum um eignarrétt Bræðratungukirkju að Tunguheiðinni. Hann sé í andstöðu við heimildir um landnámsmörk á umræddu landsvæði. Þá sé alveg óvíst hvernig eignarrétturinn að Tunguheiðinni stofnaðist upphaflega en gögn um það hljóti að teljast meginforsenda fyrir hugsanlegum eignarrétti. Þó að Gíslamáldagi kunni að vera „áreiðanlegt og autentískt gagn“ sé hann samt einhliða lýsing sem greini ekki frá hvernig eða hvenær til eignarréttarins stofnaðist. Hafa verði í huga að um sé að ræða landsvæði á háheiðum fjarri mannabygðum. Jafnvel þótt gert sé ráð fyrir því að landsvæði þetta hafi orðið örfoka á síðari öldum skorti öll gögn um það hvernig þar háttaði til á öðrum tímabilum Íslandssögunnar og hvernig nýtingu þess var háttað. Að því er varði heimildir um Tungusel syðst í Tunguheiði sé bent á að heimilt hafi verið að gera sel í almenningum. Megi því færa fyrir því rök að Tunguheiðin skuli öll teljast til þjóðlendu. Þá megi benda á að dómurinn um Tunguheiðina hafi verið kveðinn upp áður en H 1981 1584 (Landmannaafréttur II) gekk.

7.4. Biskupstungnaafréttur

Norðan þjóðlendumarka sé mikið landsvæði í hreppnum sem skiptist í nokkur afréttarlönd. Þess hafi verið krafist af hálfu þeirra sem nýtt hafi beit á afréttinum að viðurkennt verði að afréttarlönd þessi séu undirorpin beinum eignarrétti þeirra. Af hálfu íslenska ríkisins sé þessum kröfum mótmælt en viðurkenndur réttur þessara aðila til upprekstrar og annarrar takmarkaðrar notkunar sem lög kveði á um að fylgi upprekstrarrétti. Af hálfu íslenska ríkisins sé því haldið fram að land þetta skuli teljast þjóðlenda og sé vísað til sömu raka og liggja að baki kröfugerð ríkisins um lönd á þjóðlendumörkum. Eftir því sem fjær dragi byggð vegi rök þessi að sjálfsögðu þyngra.

Við munnlegan málflutning kom fram að ljóst væri að á Framafréttinum, Tunguheiði, stórum hluta af Hólalandi og fjöllum inn með Úthlíðar- og Svínahrauni, hafi verið skógar. Nánast allur Framafrétturinn hafi verið skógi vaxinn og ekkert beitiland. Sé það skýringin á því að þessi svæði hafi ekki verið numin þar sem skógurinn og kjarrið hafi verið til trafala þegar menn vildu rækta tún. Þá hafi þar engin engi verið. Einnig hafi ullin verið verðmæt og hún hafi gengið af fénu í kjarrinu.

Það kunnir að vera skýringin á því að kirkjurnar hafi aflað sér ítaka inn á afréttinum ofar skógar-mörkum.

7.4.1. Framafréttur

Af hálfu íslenska ríkisins er á það bent að engar heimildir séu til um nám þess lands sem nú teljist innan landamerkjalýsingar Framafréttar Biskupstungnamanna. Landnáma sé mjög glögg hvað þetta varði og ljóst sé að allur afrétturinn sé utan þess lands sem numið hafi verið. Kröfulína íslenska ríkisins miðist við lýsingu á landnámi á þessu svæði svo sem fyrr greini og sé vísað til þess.

Af hálfu íslenska ríkisins er því mótmælt að jarðeigendur í hreppnum hafi öðlast beinan eignarrétt að afréttinum á grundvelli landnytja. Á það sé bent að af tilteknum nytjum megi ráða hvort landið sé undirorpið beinum eignarrétti þess sem nytjar landið eða hvort hann eigi þar einungis óbein eignarréttindi. Meginreglan sé sú að land, sem nytjað hafi verið til beitara og smalað að frumkvæði fjallskilastjórnar, sé þjóðlenda. Land, sem nytjað hafi verið til búrestrar með byggingum og öðrum mannvirkjum, sé hins vegar eignarland. Framafréttur Biskupstungnahrepps sé í flokki þess fyrrnefnda, þ.e. þjóðlenda. Kenningar fræðimanna um beinan eignarrétt að landi miðast við að hann stofnist fyrir mannanna verk. Á Framafrétti sé ekki um slíkt að ræða. Einungis hafi verið af svæðinu beitarafnot og skóga.

Því er mótmælt að jarðeigendur í Biskupstungum geti stutt eignartilkall sitt til afréttarins með vísan til landamerkjabréfs og þinglýsingar þess. Svo sem fyrr greini sé landamerkjabréf fyrst og fremst afmörkun yfirráðasvæðis og af hálfu íslenska ríkisins séu engar athugasemdir gerðar um mörk Framafréttar. Þinglýsing sé ekki sönnun fyrir öðrum rétti en þeim sem þinglýst var og að því er afréttinn varðar sé það yfirráðaréttur yfir afréttarlandi. Raunar hafi ekki verið gert landamerkjabréf fyrir Framafréttinn og engu bréfi því þinglýst.

Þá sé eignartilkalli á grundvelli hefðar mótmælt. Vísað sé til fyrri umfjöllunar um hefð. Þar sé því haldið fram að með vísan til hefðarlaga og dómafordæma sé sú regla talin gilda að einungis sé unnt hefða land sem geti verið undirorpið beinum eignarrétti. Það eigi við um eignarlönd en ekki afrétti. Framafréttur sé afréttarland en ekki eignarland og geti jarðeigendur ekki stutt eignartilkall sitt til hans á grundvelli hefðar.

Jarðeigendur o.fl. telji ítök kirkna í afréttarlandinu veita sterka vísbendingu um að Framafréttur sé eignarland þar sem ítök geti aðeins stofnast í eignarlandi. Engum eiganda sé til að dreifa nema hreppnum eða jarðeigendum í sveitinni. Af hálfu íslenska ríkisins sé þessu mótmælt og bent á að réttur til afréttar sé ekkert annað en ítak. Fram að lögtöku þjóðlendulaga hafi afréttir, aðrir en eignarafréttir, verið ítök í landi í einskis eigu. Þetta land sé nú að lögum eign íslenska ríkisins. Sú regla sé talin gilda að þeir sem haldi því fram að tiltekið land sé undirorpið beinum eignarrétti beri sönnunarbyrðina fyrir því. Land, sem enginn hafi getað sannað eignartilkall til, hafi verið talið almenningur. Þá geti beinn eignarréttur fallið niður hafi hann ekki verið framseldur. Um þetta megi vísa til nýbýlatilskipunar sem kveðið hafi á um að land sem enginn ætti væri almenningur, sbr. Lyfr. 21. júlí 1873 (Vilborgarkot) og H 1994 2227 (Geitland).

Þá sé ekki hægt að fallast á þá málsástæðu gagnaðila ríkisins að ríkisvaldið hafi margsinnis viðurkennt eignarrétt jarðeigenda í Biskupstungnahreppi að afréttinum, t.d. með því að þinglýsa athugasemdalaust vatnssölusamningi frá 7. desember 1917 vegna afréttarins. Á umræddu skjali hafi einmitt verið gerð athugasemd af þinglýsingadómara um að eignarheimild skorti. Vísað sé til fyrri umfjöllunar um gildi þinglýsingar í þessu sambandi.

Sá sem haldi því fram að tiltekið land sé eignarland beri sönnunarbyrðina fyrir því. Það land, sem ekki tekst að sanna að sé undirorpið beinum eignarrétti, sé þá þjóðlenda.

Ekki sé rétt svo sem jarðeigendur o.fl. haldi fram í greinargerð sinni að Hellsisheiðin hafi verið viðurkennd sem eignarland. Þá sé bent á að dæmt hafi verið að Auðkúluheiði sé ekki undirorpin beinum eignarrétti. Ekki hafi enn verið dæmt um eignarrétt að Húksheiði.

Við skoðun heimilda um umráð og nýtingu og önnur atriði, sem máli skipti, sé alveg ljóst að afréttur Biskupstungna sé sams konar landsvæði og Landmannaafréttur. Um hann hafi Hæstiréttur sagt: „Ekki hafa verið leiddar sönnur að því að hreppsfélögin sjálf hafi öðlast eignarrétt að afréttinum, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Réttur til afréttarins virðist í öndverðu hafa orðið til á þann veg, að íbúar á landsvæði framangreindra hreppa og býla, hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og ef til vill annarrar takmarkaðrar notkunar.“

7.4.2. Afréttur norðan vatna

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að af orðalagi Vilkins- og Gíslamáldaga verði að ætla að þar sé fremur lýst afréttaritaki kirknanna í Bræðratungu, Haukadal, Torfastöðum og Skálholti en ákveðnu landsvæði. Ekki sé ljóst hvar þessi ítök séu. Þau gætu eins verið norðan Sandvatns og Fars en sömu kirkjur hafi einnig átt þar skógarítök, t.d. í Sandvatnshlíð og undir Bláfelli. Af orðalagi afsals kirknanna til Biskupstungnahrepps fyrir afréttinum megi sömuleiðis ráða að um sölu á afréttarlandi hafi verið að ræða en ekki eignarlandi. Á þetta atriði hafi verið lagt sérstakt vægi í H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 og 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði).

Jarðir og afréttir hafi ávallt haft ákveðin staðarmörk enda hafi í upphafi orðið að afmarka numið land og land sem tekið hafi verið afnotatöku. Ætla verði að landsvæðið norðan Hvítárvatns að afréttarlöndum Húnvetninga hafi verið almenningur enda um fjarlægt og torsótt land að ræða. Minjar um forna byggð styðji þetta því öllum hafi verið heimilt að byggja sel í almenningum en ekki í afréttum. Engar heimildir séu til um að land þetta hafi verið numið í öndverðu en hafi svo verið og heimildir um það glatast hafi verið litið svo á að land, sem hafi verið numið í öndverðu en eignarréttur að því fallið niður, verði almenningur. Vísað sé til fyrri umfjöllunar um þetta atriði.

Ljóst sé af orðalagi 16. gr. erindisbréfs handa biskupum frá 1. júní 1746 að ekki hafi verið átt við lönd í óbyggðum svo sem afrétti og því sé Vilkinsmáldagi ekki áreiðanlegur og löggiltur fyrir þau réttindi sem kirkjurnar í Bræðratungu, Torfastöðum, Haukadal og Skálholti hafi talið sig eiga norðan vatna. Að þessu virtu þurfi ekki að velta fyrir sér fullyrðingunni um að máldagi Vilkins hafi lagagildi um afréttinn.

Þegar kirkjulénismaður (beneficiarius) Torfastaða og eigendur Skálholts, Bræðratungu og Haukadals hafi um miðja 19. öld sótt um leyfi hjá yfirvöldum til að selja afrétt, sem kirkjurnar fjórar áttu fyrir norðan Hvítárvatn, hafi ekki verið ljóst hvort átt hafi verið við beitarrétt eða afréttarland. Hins vegar hafi legið ljóst fyrir á þessum tíma að konungsbréf frá 30. júní 1786 gildi en samkvæmt því hafi verið bannað að selja eignir frá kirkjum nema með leyfi konungs. Hafi þetta bæði átt við lénskirkjur og bændakirkjur. Um þetta leyfi hafi verið sótt og með konungsúrskurði 18. september 1850 hafi sala afréttarins verið heimiluð. Með afsali 25. apríl 1851 hafi umráðamenn kirknanna síðan afsalað afréttinum til Biskupstungnahrepps. Upphafleg eignataka á þessu svæði hafi því ekki farið fram með þeim hætti að íbúar hreppsins hafi tekið svæðið til sumarbeitar fyrir búpening heldur með löggerningi svo sem gert sé ráð fyrir í H 1955 108 (Landmannaafréttur I) að geti verið grundvöllur beins eignarréttar.

Á það sé þó að líta að orðalag afsalsgerninga ráði miklu við túlkun á því hvort land sé beinum eignarrétti undirorpið eða ekki. Á þessum tíma hefði konungur getað ákveðið að afréttur norðan vatna skyldi seldur sem eignarland en ekki afréttur en það hafi hann ekki gert. Hann hafi einungis heimilað sölu á því sem hann var beðinn um, þ.e. beitarrétti.

Þá er bent á að Hæstiréttur hafi í dómum sínum lagt ríka áherslu á upphaflega eignatöku, sbr. H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1955 108 (Landmannaafréttur I), H 1981 1584 (Landmannaafréttur II), H 1994 (Geitland), H 1997 1162 og 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá mæli það gegn því að telja landið undirorpið beinum eignarrétti að það er fjarri byggð, hefur óljósa afmörkun í heimildarskjölum og að því liggur þjóðlenda að norðan, sbr. áður nefnda dóma um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði.

Með ofangreindri umfjöllun sé búið að hrekja eignartilkall Biskupstungnahrepps til afréttarins norðan vatna. Verulegur vafi sé á því að nokkurn tímann hafi þar verið stofnað til einhvers konar eignarréttar þar sem svo virðist vera að um almenning sé að ræða. Spurning sé hvort hreppurinn hafi unnið hefð á afréttarréttinum en hér að framan hafi verið færð fyrir því rök að ekki sé hægt að hefða eignarrétt á landi utan eignarlanda. Í þessu sambandi sé vísað til H 1987 1656 (Flateyjardalsheiði). Þar hafi kröfu um rétt til upprekstrar á grundvelli hefðar verið hafnað vegna grandsemi um rétt annarra og enn fremur vegna skorts á sönnun fyrir samfelldum notum í 40 ár. Ljóst sé af heimildum að nokkrir aðilar hafi kallað til réttar yfir umræddu þrætulandi og spurning sé hvort umráð hafi nokkru sinni verið með þeim hætti að skilyrði hefðarlaga séu uppfyllt.

8. SJÓNARMÍÐ JARÐEIGENDA O.FL.

8.1. Kröfur um sáttatillögu, frávisun o.fl.

Af hálfu Biskupstungnahrepps er þess krafist að óbyggðanefnd leggi fram sáttatillögu í málinu í samræmi við 15. gr. laga nr. 58/1998. Meginhlutverk óbyggðanefndar hljóti að vera að setta aðila enda geti úrskurðir hennar vart verið bindandi um eignarréttindi. Með þátttöku í málsmeðferð fyrir nefndinni sé á engan hátt verið að viðurkenna úrlausnarvald hennar að þessu leyti. Eignarréttur, sem byggist á athugasemdaleausum þinglýstum heimildum, verði hvorki takmarkaður né tekinn af landeigendum með úrskurði óbyggðanefndar og er hvers konar ráðagerð um það mótmælt.

Krafa jarðeigenda o.fl. um að vísa beri frá óbyggðanefnd kröfu ríkisvaldsins um að þjóðlendur nái inn í þinglýst eignarlönd byggist á því að samkvæmt 72. gr. stjórnarskrárinnar verði ekki hróflað við eignarrétti manna nema með lögum. Í þjóðlendulögunum sé ekki að finna neina heimild til eignarnáms heldur sé þvert á móti hnykkt á því í lögum að þjóðlendur séu utan eignarlanda. Óbyggðanefnd hafi því ekki lagaheimild til að úrskurða að til þjóðlendna skuli teljast land, sem nú liggur innan þinglýstra landamerkjja bújarða eða afrétta þar sem lögaðilar hafi þinglýst afsal fyrir eignarrétti sínum, þar sem með þeim hætti væri í raun verið að svipta viðkomandi eiganda eignarrétti sínum. Þar með væri land, sem eigandinn hefur fullkomna eignarheimild fyrir í dag og sem viðurkennt hefur verið af yfirvöldum að hann eigi, sbr. skráningu í fasteignamat og aðrar opinberar skrár, ekki lengur fullkomin eign hans heldur væri honum gert að sækja rétt sinn fyrir dómstólum. Höfði landeigandinn ekki mál fyrir dómstólum innan 6 mánaða frá úrskurði óbyggðanefndar, til viðurkenningar á eignarrétti sínum, glati hann endanlega eignarrétti að umræddu landi. Landeigandanum væri gert að sækja mál fyrir dómstólum til að verja eignarrétt sinn. Á því sé byggt að málsmeðferð þessi standist ekki 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um réttláta málsmeðferð fyrir dómi og því beri að vísa kröfum, sem lúta að þinglýstum eignarlöndum, frá óbyggðanefnd, sbr. 3. mgr. 15. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998.

Í öðru lagi er frávisunarkrafan á því byggð að óbyggðanefnd sé ekki óháður úrskurðaraðili. Það, að leggja þurfi málin undir óbyggðanefnd með þeim hætti sem ráð sé fyrir gert í lögum nr. 58/1998, sé andstætt 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar um réttláta málsmeðferð fyrir dómi, svo og 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu. Mannréttindadómstóll Evrópu hafi talið ákvæði þetta eiga við um ákvarðanir stjórnvalda sem hafi áhrif á eignarrétt og atvinnuréttindi manna í viðtækri merkingu. Í 19. gr. laga nr. 58/1998 sé vissulega að finna ákvæði um heimild einstaklinga til að bera ákvörðun óbyggðanefndar undir dómstóla enda sé það gert innan mjög skamms tíma, þ.e. 6 mánaða. Engu að síður sé því haldið fram að málsmeðferðin geti ekki verið réttlát. Í fyrsta lagi benda jarðeigendur o.fl. á það hversu skammur málshöfðunarfræsturinn sé. Í öðru lagi er á það bent að þegar óbyggðanefnd, sem heyrir undir forsætisráðuneytið, hafi tekið ákvörðun um að tiltekin landspilda skuli teljast þjóðlenda og sæta þannig forsjá forsætisráðuneytisins, þá verði þólandinn, þ.e. hinn raunverulegi landeigandi, að höfða dómsmál og vera þannig sóknaraðili í máli til þess að fá þessari ákvörðun

stjórnvaldsins hnekk. Við því sé að búast að staða stjórnvaldsins sé þá mun sterkari þar sem sérhæfð nefnd hafi þá þegar tekið afstöðu með málstað ríkisvaldsins. Af þessum sökum beri að vísa hvers konar ágreiningi um eignarréttindi frá óbyggðanefnd og beri nefndinni sjálfri að taka afstöðu til frávisunarkröfunnar með úrskurði.

Í greinargerð jarðeigenda o.fl. eru eftirfarandi athugasemdir gerðar við lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998.

Kanna þurfi hvort úrskurðir óbyggðanefndar kunni að vera ógildanlegir þar sem þjóðlendulög standist hvorki stjórnarskrá né mannréttindasáttmála Evrópu. Í þessu sambandi beri að huga sérstaklega að tveimur atriðum.

Í fyrsta lagi hvort löggjafanum sé heimilt að færa eignarrétt að almenningum og eigendalausum svæðum, er nú lúti fullveldisrétti Alþingis, til ríkisins, þ.e. til forsætisráðuneytisins, til þinglýstrar eignar. Telja jarðeigendur o.fl. að það gerist í raun þegar slíkt land sé úrskurðað þjóðlenda og spyrja hvort slíkt „landnám“ sé heimilt nú. Minnt sé á að ákvæði Jónsbókar um að „almenningar skulu vera sem að fornu hafa verið“ sé í fullu gildi. Í Landmannafréttarmálunum hafi verið tekist á um eignarréttindi á Landmannaafrétti. Í fyrra málinu hafi verið synjað um viðurkenningu á eignarrétti sveitarfélaganna og/eða jarðanna á afréttinum. Í síðara málinu hafi kröfu ríkisins um viðurkenningu á eignarrétti þess á umræddu landi hins vegar verið hafnað. Alþingi geti tæplega breytt niðurstöðu dómstóla að þessu leyti og falið eignarréttinn að umræddu landsvæði ríkisvaldinu með lögum. Slík lagasetning kunni að brjóta í bága við 65. gr. stjórnarskrárinnar um jafnræði aðila. Standist slík lagasetning megi spyrja hvort ekki hefði verið eðlilegra að ákveða með lögum að Landmannahreppur ætti hið umdeilda landsvæði með hliðsjón af því að hann einn hefði nytjað landið.

Í öðru lagi er því haldið fram að það fari gegn jafnræði málsaðila og stríði gegn almennri réttlætiskennnd að forsætisráðherra skipi óbyggðanefnd, er eigi að úrskurða um eignarrétt að landi, sem fallið geti til ríkisvaldsins, er lúti stjórn forsætisráðuneytisins. Enginn geti verið dómari í eigin sök. Sjónarmið um að skipan þessi stríði gegn réttlátri málsmeðferð leiði til þess að úrskurðir óbyggðanefndar kunni að verða ógildanlegir. Með þessu sé ekki verið að lýsa yfir vanhæfi nefndarmanna heldur hvernig staðið sé að skipan í nefndina. Þeim tilmælum sé beint til óbyggðanefndar að hún taki ábendingar þessar til meðferðar og segi af sér komist hún að þeirri niðurstöðu að þjóðlendulög-in standist ekki stjórnarskrá eða að skipan nefndarinnar standist ekki hlutleysis- og jafnræðisreglur.

Þá er því haldið fram að óbyggðanefnd beri að leita umsagnar allra þeirra aðila, sem að hinu umdeilda landsvæði kunna að koma, svo sem Náttúruverndarráðs, héraðsnefndar Árnessýslu, iðnaðarráðuneytisins og allra þeirra aðila sem veitt geti upplýsingar um eða tengist hinu umdeilda landsvæði með einhverjum hætti.

Kröfugerð ríkisvaldsins hafi verið kærð til umboðsmanns Alþingis vegna meints brots á meðalhófsreglu, rannsóknarreglu og andmælareglu stjórnsýslulaga.

Loks er því haldið fram að óbyggðanefnd geti ekki tekið einstök svæði til úrlausnar fyrr en fyrir liggja kröfugerð til alls landsins svo gæta megi jafnræðis við úrlausn málanna. Með öðru móti verði ekki nægilega rannsakað hvernig eignarhaldi sé almennt háttáð á landi sambærilegu því sem hér sé til umfjöllunar.

8.2. Almenn atriði varðandi eignarréttarkröfur

Við setningu landamerkjálaga, nr. 5/1882 og síðar nr. 41/1919, hafi ætlun löggjafans verið sú að framkvæmdavaldið hefði frumkvæði að því að gengið yrði frá landamerkjum jarða, þau skráð og að leyst yrði úr ágreiningi um þau, væri hann fyrir hendi. Þannig sé í 6. gr. laganna frá 1919 lögð ákveðin eftirlitsskylda á embættismenn þannig að við gildistöku þeirra laga hafi valdsmönnum hverjum í sinu umdæmi borið að rannsaka hvort landamerkjum hefði verið þinglýst. Allt til ársins 1981 hafi verið gert ráð fyrir að sérstakur dómstóll, landamerkjadómstóll, skæri úr ágreiningi um

landamerki. Lögjafarvaldið hafi með þessu viljað tryggja að landamerki væru sem skýrust og að um þau þyrfti ekki að deila. Með landamerkjälögnum hafi átt að koma góðri skipan á þessi mál í eitt skipti fyrir öll og hafi fyrir mælum laganna verið fylgt og landamerkjälýsingar gerðar fyrir nær allar jarðir. Landamerkjälögin frá 1882 hafi ekki kveðið á um það hvaða land eða hver landgæði fylgdu jörðum eða öðrum fasteignum enda hafi ekki verið um það deilt. Alkunna hafi verið að eignarlöndum fylgdi fullkominn eignarréttur og að afréttarlönd væru í sameign eigenda þeirra jarða sem afrétturinn tilheyrði. Í landamerkjälögnum sé ekkert að finna sem bendi til þess að ráð hafi verið fyrir því gert að innan þinglýstra landamerkja kynni að vera annars vegar eignarland og hins vegar afréttarland, þ.e. land sem ekki væri undirorpið beinum eignarrétti. Þá sé rangt að halda því fram að enginn hafi farið með hið „eigendalaus“ svæði, þ.e. hafi afréttirnir talist eigendalaus landsvæði því þá hafi Alþingi farið með yfirráðin þar og falið hreppstjórum og sýslumönnum að gæta réttar almennings. Enginn hafi gert athugasemd þegar landamerkjum var þinglýst sem leiði til þess að þau hafi verið samþykkt af öllum hlutaðeigandi aðilum. Meginreglan sé sú að jörð með þinglýstum landamerkjum sé eignarland enda styðjist bréfið við eldri gögn, hefð og venju. Þær undantekningar, sem kunni að vera frá þessari meginreglu, þ.e. þegar staðhættir og nýting bendi til annars en eignarlands, eigi ekki við í Biskupstungum. Af hálfu jarðeigenda o.fl. var í munnlegum málflutningi lögð áhersla á mikilvægi þinglýsingar heimildarskjala fyrir jörðunum en einnig var vísað til skrár Fasteignamats ríkisins og jarðaskrár landbúnaðarráðuneytisins samkvæmt 29. gr. landamerkjälaga.

Afréttir hafi, á þeim tíma er landamerkjälögin voru sett, verið taldir undirorpnir fullkomnum eignarrétti sem einungis takmarkaðist af eignarrétti annarra landeigenda. Um þetta hafi ekki verið deilt enda hafi þetta sameiginlega land fyrst og fremst verið nýtt til beitar fyrir sauðfé og hesta.

Í 1. gr. landamerkjälaganna sé mælt fyrir um að landeigendur eða fyrirsvarsmenn jarða þar sem eigi séu af völdum náttúrunnar glögg landamerki skuli setja slík merki, svo sem með girðingum, skurðum eða vötnum með hæfilegu millibili, enda hafi eigi áður verið sett greinileg merki sem löglega sé við haldið. Framangreind regla eigi m.a. við um merki milli jarða og afrétta eða annarra óbyggðra lendna ef sá sem land á að afrétti eða lendu krefst þess. Landamerkjälýsingar þær, sem gerðar hafi verið í kjölfar landamerkjälaganna 1882, hafi víða verið byggðar á eldri heimildum svo sem lögfestum, máldögum og eldri landamerkjabréfum. Þessum lýsingum hafi síðan verið gefið aukið vægi með þinglýsingum og eftirlitsskyldu valdsmanna sem leitt hafi til þess að um sé að ræða fullkomnar heimildir um landamerkin og þannig eignarrétt þinglýstra eigenda. Landamerki þessi og þetta fyrirkomulag beri að virða. Jarðeigendur o.fl. telja að ekki sé hægt að raska landamerkjum með því að setja meira en öld síðar lög, sem kveði á um eignarrétt ríkisvaldsins að stórum landspildum, sem í meira en 100 ár hafi verið taldar innan þinglýstra landamerkja jarða eða eftir atvikum í sameign tiltekins fjölda jarða. Ríkisvaldið geti ekki slegið eign sinni á land sem sé undirorpið fullkomnum eignarrétti og hafi verið það í yfir 100 ár. Hér hljóti venjuréttur og hefðarsjónarmið að vega þungt.

Hefð megi rekja allt til Rómarréttar og sé hún vissulega skyld námi þannig að segja megi að hefð hafi tekið við þegar eiginlegu landnámi var lokið. Lengi hafi verið óvissa um hvort hefðarréttur gilti hér á landi. Í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746 hafi verið kveðið á um að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi sem verið hefðu kirkjueign. Víða megi sjá þess stað að út frá því hafi verið gengið að hefðarreglur Norsku eða Dönsku laga (1683 og 1687) giltu hér á landi. Einnig sé vikið að hefðarreglum í nokkrum tilskipunum, sbr. konungsbréf frá 18. apríl 1761, nýbýlatilskipunina frá 1776 og tilskipun frá 17. apríl 1833 er varði ódalsrétt á Íslandi. Landsyfírréttur hafi í dómi frá 5. maí 1830 gengið ótvírátt út frá því að hefðarreglur Norsku laga giltu á Íslandi þó að rétturinn hafi síðar, eða í dómi frá 19. desember 1887, hafnað hefðarreglum. Hefð hafi síðan fyrst og fremst haft gildi sem eignarheimild eftir gildistöku laga nr. 46/1905. Ákvæði 1. gr. hefðarlaga sé ætlað að taka af öll tvímæli um að hefð verði unnin á verðmæti enda þótt það hafi verið opinber

eign. Að þessu leyti sé greininni ekki ætlað að takmarka svið hefðar heldur þvert á móti að rýmka það. Samkvæmt þessu megi halda því fram að úr því að hefðarlög heimili eignarhefð á landi, sem sé í opinberri eigu, þeim mun fremur hljóti að vera unnt að hefða land sem ekki sé eignarrétti undirorpið. Í fyrri Landmannaafréttardóminum sé beinlínis gert ráð fyrir því að eignarhefð verði unnin á landi sem sé afréttareign. Sama megi lesa út úr 3. gr. Þjóðlendulaga i.f. Gaukur Jörundsson telji að eignarhefð verði unnin á landi, hvort heldur um sé að ræða afrétt eða almenning ef skilyrðum hefðar sé á annað borð fullnægt. Hann telji þó að gera verði strangari kröfur um not ef um eigendalaust landsvæði sé að tefla. Því sé hins vegar ekki haldið fram að umþrætt landsvæði í Biskupstungum hafi verið eigendalaust fram eftir öldum heldur sé ljóst að það hafi verið numið og sá hluti þess sem teljist til Biskupstungnaafréttar hafi verið nýttur sameiginlega af jarðeigendum í Biskupstungum. Sjónarmiðin um hefð séu til staðfestingar náminu, þ.e. til þess að festa í sessi eignarrétt jarðeigenda í hreppnum. Gaukur Jörundsson telji jafnframt að slaka beri á kröfum til eignarhalds eftir því sem verðmætið og allar aðstæður gefi minna tilefni til víðtækra umráða og fjölbreyttra nota. Í dómi Hæstaréttar frá 20. janúar 1939 hafi verið fallist á eignarhefð engjalslands enda þótt hefðandi virðist hafa haft lítil sem engin önnur not af landinu en til slæгна.

Engu breyti um eignarhaldið hvort hefðandi lands er einn aðili eða margir sameigendur. Það að landið hafi frá upphafi nánast einungis verið nýtt til beitar og þótt þeir sem það nýttu hafi nýtt það sameiginlega og að um afréttamálefni og fjallskil hafi gilt almenn lög þá breyti það ekki því að þessir sameigendur hafi nýtt landið eins og kostur var í fullan hefðartíma og meira en það og jafnframt meinað öðrum not þess. Ríkisvaldið hafi ekki nýtt afrétt Biskupstungnahrepps með nokkrum hætti. Þrátt fyrir að sveitarfélögin hafi snemma haft afskipti af nýtingu afrétta með skipulagningu smölunar og eyðingu refa geti slík stjórnsýsluleg afskipti ein sér ekki haft í för með sér yfirfærslu eignarréttarins frá jarðeigendum til sveitarfélagsins eða ríkisvaldsins. Venjuréttur og hefð falli hér saman og eigi að leiða til þess að afrétturinn tilheyri jörðunum í hreppnum sem hafi nýtt landið öldum saman. Öðru máli gegni um það landsvæði sem Biskupstungnahreppur keypti af kirkjunum í Biskupstungum 1851. Þar sé eignarrétturinn jafnframt studdur öðrum heimildum sem nánari grein verði gerð fyrir síðar.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er því haldið fram að virða beri þá skipan sem gilt hafi um aldir og staðfest hafi verið, m.a. með landamerkjalogunum frá 1882, og að eignarréttindi verði ekki færð í hendur ríkisvaldsins með almennum lögum. Jarðeigendur o.fl. telji að gögn þau sem lögð hafi verið fram í máli þessu af þeirra hálfu leiði til þess að sönnunarbyrðin um að land sé þjóðlenda en ekki eignarland hvíli á ríkinu. Meta beri vafann um hvort land hafi verið numið í öndverðu jarðeiganda í vil ef landamerkjabréf byggt á eldri réttarheimildum eða önnur slík gögn bendi til þess að landið sé undirorpið beinum eignarrétti.

Þrátt fyrir að Hæstiréttur hafi talið að ríkisvaldið geti farið með ákveðin umráð lands í skjóli valdheimilda sinna sé ekki þar með sagt að löggjafinn geti framselt vald þetta til stjórnvalda og jafnframt falið stjórnvöldum að skera úr um það hvaða land skuli vera undirorpið eignarrétti ríkisvaldsins og hvað skuli skilið eftir handa raunverulegum eigendum landsins. Hér sé fyrst og fremst um pólitískar deilur að ræða sem færðar hafi verið að nokkru leyti í lögfræðilegan búning. Minni deilurnar á margan hátt á þær deilur sem í byrjun síðustu aldar hafi verið um eignarrétt að vatni og vatnsföllum.

Á því sé byggt að löggjafarviljinn hafi ekki staðið til þess að land, sem nú sé innan þinglýstra landamerkja bújarða, verði talið til þjóðlendna, sbr. umræður og ályktanir um málið á Alþingi. Þá er vísað til meðalhöfsreglu stjórnsýslulaga því til stuðnings að ekki skuli telja meira land til þjóðlendu en sem brýna nauðsyn beri til og sátt er um að teljast skuli þjóðlenda.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er á því byggt að landsvæði það, sem um er deilt í máli þessu, hafi allt verið numið í öndverðu. Vísað er til rits Haraldar Matthíassonar, Landið og Landnáma. Ljóst sé að landnám hafi víða verið víðfeðm svo sem landnám Kalmans sem numið hafi Kalmanstungu

allt til jökla. Þar sé um fullkomið eignarland að ræða, sbr. H 1975 55 (Arnarvatnsheiði). Á því sé byggt að landnám Ásgeirs Úlfssonar, er numið hafi Hlíðalönd öll, Þorbrands óarga og Ásbrands sonar hans er numið hafi Haukadals og Eyfröðar ins gamla, er numið hafi Tunguna eystri, hafi náð yfir það svæði sem um sé fjallað í máli þessu. Jarðeigendur o.fl. telji öll rök hníga að því að landsvæðið norðan Fars og Sandár hafi tilheyrt landnámi Eyfröðar ins gamla. Ljóst virðist að landsvæðið norðan vatna hafi verið numið í öndverðu þótt ekki sé vitað hver það gerði. Bæjarrústir við Hvítárvatn bendi til þess að landsvæði þetta hafi verið numið og þar hafi verið búíð. Síðar hafi það orðið sameign kirknanna í Biskupstungum. Bændur á þessu svæði hafi snemma öðlast beitarrétt á þessu landi með samkomulagi við eigendur og fyrir venju. Því sjónarmiði talsmanns ríkisins að land, sem numið hafi verið í öndverðu, geti talist til þjóðlendu sé mótmælt. Jarðir sem lagst hafi í eyði vegna náttúruhamfara, svo sem raunin mun hafa verið við Hvítárvatn, hafi verið lagðar til afreitar ýmist fyrir kaup eða fyrir hefð eða venju. Snemma hafi orðið til reglur um beitarnýtingu á umræddu sameignarlandi og hafi sveitarfélögin fljótlega tekið við skipulagningu á fjallskilum. Engu skipti í hvers eigu landið sé, sem smala þurfi, sbr. 4. gr. nógildandi laga um afreittarmálefni og fjallskil nr. 6/1986, sbr. 52. gr. sömu laga. Samkvæmt nýbýlatilskipuninni 1776 hafi konungur sett lög um heimild til stofnunar nýbýla á eigendalausum svæðum og hafi því í raun allt land utan eignarlanda talist í eigu ríkisins. Konungur hafi því getað breytt ríkislandi í eignarland í eigu einstaklinga. Þetta styðji það að kirkjurnar í Tungunum, sem átta land norðan Hvítárvatns og Hvítár, hafi getað selt það Biskupstungnahreppi sem fullkomið eignarland enda hafi leyfi konungs legið fyrir söluinni. Bent sé á að óeðlilegt sé að jarðir sem þegar hafi verið til við gildistöku nýbýlatilskipunar hafi lakari stöðu nú en þau nýbýli sem stofnað hafi verið til á grundvelli tilskipunarinnar og síðar nýbýlalaga.

Það styðji jafnframt þá fullyrðingu að landið sé undirorpið fullkomnum eignarrétti að við stólsjarðauppboðin 1794 hafi lönd verið seld samkvæmt konungsúrskurði sem fullkomin eignarlönd samkvæmt uppkölluðum landamerkjum. Fyrir liggir að landamerki Úthlíðar og Haukadals voru ljós á þessum tíma, sbr. vísitásiugerðir Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1646. Því sé haldið fram að svo hafi einnig verið um aðrar jarðir sem seldar hafi verið á þessum tíma. Þannig beri ríkið sönnunarbyrðina fyrir því að landamerki hafi verið önnur fyrir gildistöku landamerkjaganna 1882. Því sé haldið fram að konungsúrskurður um að stólsjarðirnar skyldu seldar með öllum gögnum og gæðum hafi haft lagagildi en konungur hafi getað breytt landi, sem ekki var undirorpið beinum eignarrétti, í fullkomið eignarland. Raunar sé ljóst að land jarðanna var eignarland, sbr. máldaga kirknanna. Landamerkjum sé ekki lýst í uppboðsafsöluum en jarðeigendur o.fl. haldi því fram að uppkölluð landamerki hafi verið þau sömu og síðar hafi verið skráð og staðfest í kjölfar landamerkjaganna frá 1882. Af hálfu jarðeigenda o.fl. sé því haldið fram að jarðeigendur hafi síðar látið lögfesta merki jarða sinna, t.d. Úthlíð og Austurhlíð, vegna þess að þá virðist hafa skort skilríki fyrir þessum eignarrétti sínum. Verði því að líta á lögfesturnar sem framhald af fyrrgreindu uppboði. Markmiðið með stólsjarðauppboðinu hafi verið það að breyta umræddum jörðum í eignarland bænda og búa þar með til stétt sjálfseignarbænda.

Mótmælt sé þeirri túlkun, sem fram komi í greinargerð ríkisins, um að greina megi í sundur eignarlönd og afreittarlönd eftir nýtingu þeirra. Í fyrsta lagi sé viðurkennt af fræðimönnum að afreittarland geti verið fullkomið eignarland ef ljóst sé að það hafi verið numið í öndverðu eða síðar orðið undirorpið fullkomnum eignarrétti, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn), H 1975 55 (Arnarvatnsheiði) og dóm aukadómpings Árnæssýslu 23. febrúar 1980 (Tunguheiði). Mjög stór hluti lands á Suðurlandsundirlendi sé ekki í heilsársnotum af skiljanlegum ástæðum. Yfir vetrartímamann sé landið gegnfrosið og enginn skepna fari um það. Vetrararbeit sé nú víðast aflögð með nútímalandbúnaðarháttum.

Að því er varði staðhæfingar í greinargerð ríkisins um aðgreiningu lands í heimalönd og afreitti telji jarðeigendur að innan jarðanna sé ekki um afreitti að ræða í þeirri merkingu sem heimamenn leggja í orðið afreittur. Heimalönd sumra jarða séu hins vegar mjög víðfeðm. Slíkt land, sem í eðli

sínu geti flokkast sem afréttarland í víðustu merkingu þess orðs, sé hins vegar að mati jarðeigenda eignarland enda viðurkennt af fræðimönnum að slíkt land geti verið undirorpið beinum eignarrétti. Á slíku landi séu t.d. ekki gerð fullkomin fjallskil af hálfu fjallskilastjórnar enda að hluta til um einkaland jarða að ræða sem jarðeigendur smali sjálfir. Þá benda jarðeigendur á að á vorin sleppi menn fé sínu í heimalönd og smali síðan til rúnings. Einnig sé ám sleppt í heimalönd á haustin, eftir að lömb hafi verið tekin undan. Á afréttinn reki menn hins vegar fé í byrjun sumars og óheimilt sé að fara með fé í afrétt til haustbeitar.

Land Haukadals sé ekki lengur smalað að frumkvæði fjallskilastjórnar en landið hafi verið friðað frá 1964. Svo sé einnig um hluta lands Úthlíðartorfunnar innan landgræðslugirðingarinnar. Reyndar hafi land þetta aðeins að hluta til verið smalað að tilhlutan fjallskilastjórnar og hafi það verið gert af þeirri ástæðu að fjallsafnið hafi farið þar um. Að stærstum hluta hafi eigendur hins vegar smalað landið sjálfir.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er ályktunum talsmanns íslenska ríkisins um upptök Tungufljóts mótmælt. Tungufljót komi að hluta til upp í Fljótsbotnum en Ásbrandsá, sem renni í tveimur kvíslum úr Sandvatni, sameinist Tungufljóti. Því skipti þessi sjálfstæðu upptök Tungufljóts ekki máli. Í þessu sambandi sé vísað til umfjöllunar Einars Arnórssonar um landnám í Biskupstungum í ritinu, Árneshing á landnáms- og söguöld. Þá bendi Haraldur Matthiasson á í riti sínu, Landið og Landnáma, að meginupptök Tungufljóts séu í Hagavatni og telji hann að landnám Eyfröðar ins gamla hafi að minnsta kosti náð inn í Sandvatnshlíð og Bláfellsháls.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er tilgátum þeim, sem fram komi um landnám Íslands í greinargerð ríkisins mótmælt. Ekkert bendi til þess að lönd hafi verið numin með þeim hætti sem greint sé frá í greinargerð ríkisins, heldur sé mun líklegra að stórvötnin hafi ráðið þar sem þeirra naut við. Þannig hafi fræðimenn talið að mjög víða hafi land verið numið allt til jökla enda sé Landnáma alls ekki óljós að því er þetta varði. Ljóst sé t.d. að Eyfröður inn gamli hafi numið alla Tunguna vestan Hvítár en upptök hennar séu ljós, þ.e. í Hvítárvatni. Gróðurfar nú veiti enga vísbendingu um þetta enda sé það nú með allt öðrum hætti en við landnám.

Landnáma greini ekki frá mörkum landnáma þeirra Þorbrands og Ketilbjarnar gamla. Stakksá hafi þó væntanlega verið meira vatnsfall þá en nú. Á hitt beri að líta að Ásgeir Úlfsson hafi fengið „hlíðalönd öll“ með Þorgerði dóttur Ketilbjarnar gamla og sé Ásgeir talinn til landnámsmanna. Samkvæmt aldagamalli málvenju nái Hlíðalönd inn að Hagavatni enda sé Úthlíðarhraun og Svinahraun eitt samfellt svæði sem nái inn í svonefndar Buðlungabrekkur. Ljóst sé að landnám Ásgeirs hafi náð yfir allt Úthlíðarhraun, að öðrum kosti hefði landnám hans ekki verið stórt. Þá hafi Ketilbjörn einnig helgað sér alla Biskupstungu en landið norðan Þjóðlendulínu ríkisins sé auðvitað líka í Biskupstungum samkvæmt fornri málvenju. Augljóst sé að Ketilbjörn hafi numið allt þetta land norður til Hagavatns og Fars á móts við landnám Eyfröðar ins gamla. Mörkin milli Laugaraldshrepps og Biskupstungnahrepps, sem liggja á stórum kafla samsíða landamerkjum Úthlíðar, séu mjög gömul. Þau séu samþykkt af yfirvöldum í báðum hreppum og hafi verið ágreiningslaus um ómunatið.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er talið að taka verði Landnámu með fyrirvara sem réttarheimild. Er á það bent að lýsingar Landnámu hafi verið taldar benda til þess að um beinan eignarrétt að landi væri að ræða, svo sem í H 1960 726 (Skeljabrekka) og H 1994 2228 (Geitland). Lýsing Landnámu á landnámi í Biskupstungum sé alls ekki óljósari en lýsing hennar á landnámi Geitlands.

Þá er af hálfu jarðeigenda o.fl. bent á að í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi) hafi vafinn verið metinn sökunaut í hag. Viðkomandi skotveiðimenn hafi verið sýknaðir m.a. vegna vafa um hvar þeir voru staddir, vafa um landamerki og fleira á grundvelli sönnunarreglna opinbers réttarfars. Í engu þessara mála hafi verið tekist á um eignarrétt að landi. Þá er á það bent að í málunum um Gilsá og Sandfellshaga hafi ekki legið fyrir eldri

heimildir um landamerki en landamerkjabréfin frá síðari hluta 19. aldar. Í málsmeðferðinni fyrir óbyggðanefnd beri hins vegar að túlka vafann um hvort land hafi verið numið í öndverðu eða að hve miklu leyti land hafi verið nýtt landeiganda í hag hafi hann athugasemdalaua þinglýsta eignarheimild í hendi. Ríkið beri því sönnunarbyrðina fyrir því að umþrætt land hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því eigendalaust.

Þá er af hálfu jarðeigenda o.fl. mótmælt þeim skilningi talsmanns ríkisins að H 1975 55 (Arn-arvatnsheiði) geti ekki haft formdæmisgildi í máli þessu. Til grundvallar niðurstöðunni hafi legið lögfesta eiganda Kalmanstungu frá 1879 og séu fræðimenn á þeirri skoðun að ekki verði annað ráðið af niðurstöðu Hæstaréttar en að landið, sem um hafi verið deilt, sé fullkomið eignarland. Af hálfu jarðeigenda o.fl. sé talið að land sunnan Fars og Sandár hafi ekki sambærilega stöðu og Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði. Þar hafi vissulega verið um afréttarlönd að ræða en ekki heimalönd. Á það er bent að menn hafi mun víðtækari not af heimalöndum jarða en afréttarlandi en þar skipti mestu máli að eigendur jarða geti bannað öðrum not heimalanda þó víðfeðm séu. Sem dæmi um víðtæk not af heimalöndum megi nefna að um aldamótin 1900 hafi mátt greina ummerki eftir 12 beitarhús á Haukadalsheiði. Á heiðinni hafi einnig verið stundaður heyskapur allt til ársins 1929.

Sjónarmið um staðhætti, víðáttu og gróðurfar skipti ekki máli hér í ljósi hinnar glöggu lýsingar Landnámu á landnámi í Biskupstungum og þeirra heimilda sem fyrir liggja um byggð í Tunguseli og við Hvítárnes. Kenningum um afnotanám sé mótmælt og bent á að mun líklegra sé að afnota-réttur hafi myndast fyrir venju.

Tilgangurinn með lögum um þjóðlendur hafi fyrst og fremst verið sá að gera ríkisvaldið að þinglýstum eiganda þeirra landsvæða sem enginn hafi skilríki fyrir að hann eigi en svo hátti til um hluta afrétta og jökla á hálendi Íslands.

Í þjóðlendulögum sé eignarland skilgreint sem „landsvæði sem háð er einkaeignarrétti þann-ig að eigandinn fer með öll venjuleg eignarráð þess“. Af hálfu jarðeigenda o.fl. er því haldið fram að allt land, sem þeir hafi þinglýsta eignarheimild fyrir, sé eignarland. Innan þinglýstra landamerkja fari landeigendur einir með öll venjuleg eignarráð, bæði raunveruleg og réttarleg yferráð.

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er því haldið fram að alls staðar í Árnassýslu sé land innan þinglýstra landamerkja undirorpið beinum eignarrétti. Í fyrsta lagi hefði enginn tilgangur verið með setningu landamerkjalaga frá 1882 hefðu þau ekki átt að veita eigandanum beinan eignarrétt að því landi sem landamerki jarðar hans náðu til. Ekkert bendi til þess í lögskýringargögnum að ráð hafi verið fyrir því gert að innan þinglýstra landamerkja gæti annars vegar verið land, sem jarðareigandinn ætti aðeins afnotarétt að og hins vegar land, sem undirorpið væri fullkomnum eignarrétti. Svo virðist sem með lögum 1882 hafi verið reynt að koma skikki á þessi mál, þ.e. hvar mörk eignarlanda og afrétta lægju. Löggjafinn hafi skipað málum með lögum án þess að raska eignarrétti. Teljist afrétturinn eigendalaus sé rangt að halda því fram að enginn hafi farið með hið „eigendalaus“ svæði. Upprekstrarfélög eða sveitarfélög hafi farið með yferráðin á afréttinum fyrir hönd eigenda jarða í hreppnum sem átt hafi afréttinn í óskiptri sameign. Umboðsmönnum landstjórnarinnar, sýslumönnum, hafi verið falið eftirlitsvald með framkvæmd laganna.

Víðurkennt sé af fræðimönnum að eignarréttur að afréttarlandi geti stofnast fyrir hefð. Þá geti hefð stutt aðra eignarheimild svo sem afsal. Vafalaust sé að land sé eignarhæft í þessu tilliti. Jafnframt megi nefna að 1. gr. hefðarlaga sé ætlað að taka af tvímæli um það að hefð verði unnin á verðmæti jafnvel þó það hafi verið í opinberri eigu. Í þessu sambandi sé rétt að nefna að lönd þau, sem hér um ræði, séu öll afgirt. Þó geti fénaður frá Hlíðabæjunum gengið um lönd jarðanna innbyrðis. Land Haukadals sé afgirt og Úthlíðartofan sé afgirt gagnvart Laugardalshreppi. Þá sé land Hóla og Tunguheiðar afgirt svo og Biskupstungnaafréttur. Í þessu sambandi skuli einnig minnt á að venjuréttur á grundvelli löggæringa geti stutt tilkall til beins eignarréttar að landi. Landið hafi eingöngu verið nýtt af eigandanum eða öðrum með samþykki hans.

8.3. Einstakar jarðir

8.3.1. Haustsmölun á Hlíðalöndum

Í greinargerð jarðeigenda o.fl. segir að sú venja hafi skapast að samhliða leitum á Biskupstungnaafrétti sé skipulögð ein leit á hluta af heimalöndum nokkurra jarða við Hlíðar. Hafi það áður verið gert til að leitast við að koma til rétta því afréttarfé sem runnið hefði á þetta svæði. Allt til ársins 1929 hafi fé átt greiða leið innan af afrétti vestur yfir Ásbrandsá og Far og hafi það þá runnið inn á land jarðanna á Haukadalstorfundi og óskipt land Úthlíðar, Hrauntúns og Stekkholts. Sumt hafi runnið inn á land jarðanna Helludals, Neðra-Dals, Múla, Austurhlíðar og Dalsmynnis. Fjallsafni af Biskupstungnaafrétti hafi á þessum tíma verið rekið fyrir ofan Tungufljótsbotna en þar hafi safnið farið yfir Ásbrandsá sem þá hafi verið tiltölulega lítil bergvatnsá. Safnið hafi síðan farið fram beggja megin við Sandfell og smalar á eftir því niður Úthlíðarhraun og Haukadalsheiði. Nokkrir fjallmanna í fyrstu leit á Kili hafi farið til móts við þá er að heiman komu til að smala Hlíðalönd. Safnið hafi síðan komið saman við Múla og verið rekið í réttir við Holtakot.

Aðeins hafi verið skipulögð ein leit á Hlíðalönd. Hafi því ekki verið farið að ákvæðum laga um afréttarmál og fjallskil en þau mæli fyrir um það að gera skuli a.m.k. tvær leitir á afrétt. Í Biskupstungum hafi raunar lengi verið skipulagðar þrjár leitir hvert haust á afréttinn. Sýni þetta að ekki hafi verið litið á þetta land sem afrétt.

Árið 1929 hafi Hagavatn hlaupið fram um Leynifoss svo myndast hafi stórfljót úr Hagavatni í Sandvatn. Þar hafi því verið erfitt að koma yfir fjársafni. Sama ár hafi Tungufljót verið brúað á móts við réttirnar ofan við Faxe. Eftir það hafi fjársafnið verið rekið niður Eystri-Tungu. Árið 1938 hafi mæðiveikin komið upp á Hlíðabæjunum og hafi þá verið bannað að reka fé af þeim bæjum á afrétt og aftur er riðuveiki hafi komið upp árið 1978. Hafi náðst að stöðva hana með varnarlínu úr Hagavatni niður með Fari og Tungufljóti. Eftir sem áður hafi allt svæðið verið talið ein fjallskilahlíð. Bændur með hlíðum hafi gert sín fjallskil á Biskupstungnaafrétti þótt þeir mættu ekki reka þangað fé. Í staðinn hafi þeir fengið aðstoð við að smala heimalönd sín en aðeins í fyrstu leit. Allar aðrar leitir á þetta land hafi verið gerðar af heimamönnum.

Undanfarin ár hafi bændur, sem ekki fara með fé á Biskupstungnaafrétt, fengið 25% afslátt af fjallskilum og hafi bændur við Hlíðar notið þess afsláttar eins og aðrir.

8.3.2. Miðhús, Dalsmynni, Hlíðartún, Kjóastaðir I og II og Brú

Af hálfu íslenska ríkisins sé litið svo á að allt land innan landamerkja ofangreindra jarða sé eignarland. Sé því ljóst að kröfur jarðeigenda séu teknar til greina á þeim forsendum og með þeim rökstuðningi sem í kröfulýsingum felist og sé til þeirra vísað. Kröfur um að beinn eignarréttur að jörðum þessum verði viðurkenndur eru ítrekaðar. Þá er því haldið fram að meðalhófsregla stjórn-sýslulaga leiði til þess að óbyggðanefnd sé óheimilt að úrskurða á þá leið að land þetta teljist til þjóðlendu.

8.3.3. Austurhlíð, Neðridalur og Helludalur I og II

Því er mótmælt að landamerki jarðanna séu ósamþykkt. Frá þeim hafi verið gengið löglega af þar til bærnum yfirvöldum. Landamerki Austurhlíðar byggist á þinglýstri lögfestu frá 4. júní 1840. Eigendur Úthlíðar og Haukadals skrifu undir landamerkjalyðingarnar að norðanverðu og þar til bær yfirvöld samþykki undirskriftirnar. Þá sé þinglýsing bréfanna dómsathöfn sem sé bindandi og verði ekki hnekkt nú. Af hálfu ríkisins hafi ekki verið sýnt fram á að þessar jarðir hafi ekki verið innan landnáma í öndverðu enda séu fræðimenn á öðru máli. Sú staðreynd að eigendur jarðanna hafi einir farið með öll not þeirra í fullan hefðartíma styðji einnig eignartilkall þeirra. Nýting jarðanna og smölun bendi til þess að allt land jarðanna sé undirorpið beinum eignarrétti. Skattar hafi verið greiddir af öllu landinu og samkvæmt fasteignamati, bæði fornu og nýju, sé ekkert afréttarmál á þessu landi. Allir hlutaðeigendur hafi virt landamerki og eignarhald landeigenda á grundvelli

þeirra þinglýstu heimildarskjala er fyrir hafi legið vel á aðra öld. Bent er á að fjallið Bjarnarfell sé allt í byggð og sjónarmiðum talsmanns ríkisins um hæðarlínur er mótmælt. Þá er vísað til landskiptagjörðar vegna Austurhlíðartorfunnar. Öllu landi hafi verið skipt á milli jarðanna Austurhlíðar, Hlíðartungu og Dalsmynniss. Þá er bent á að jörðin Helludalur eigi hellutak í Hellugili norðanvert við bæinn sem bærinn dragi nafn sitt af. Að öðru leyti er vísað til kröfulýsingar.

8.3.4. Úthlíðartorfan (Úthlíð I-II, Hrauntún og Stekkholt)

Í greinargerð jarðeigenda segir að svo lengi sem menn muni hafi allt land jarðarinnar verið nýtt svo sem hægt hefur verið hverju sinni. Allt landið hafi verið nýtt til beitar jafnt sumar sem vetur. Í Úthlíðarlandi hafi verið eitt aðalfjallagrasasvæðið í Biskupstungum, hið stærsta í Svinahrauni. Allir sem til grasa hafi farið á þessum slóðum hafi fengið leyfi hjá Úthlíðarbændum. Heimildir séu fyrir því að Úthlíðarbóndi hafi bannað mönnum að fara til grasa á þessum slóðum. Þá hafi skógarhögg verið stundað, sem og kolagerð, en miklar kolagrafir séu í Stórhöfða og með fjöllumum allt inn í Buðlungabrekkur. Skálholtskirkja hafi átt skógarítak í Úthlíðarlandi. Innst á Svinahrauni sé Kvernháls þar sem efni í kvarnasteina hafi verið tekið. Þessi nýting bendi ótvírætt til þess að Úthlíðarland sé allt eignarland en ekki afréttur.

Þá megi nefna að Úthlíðarland hafi alla tíð verið eitt mesta rjúpnaveiðiland í Biskupstungum. Meðan rjúpan hafi verið flutt út hafi rjúpnaveiði verið stunduð í atvinnuskyni í Úthlíð. Óþekkt hafi verið að menn færu til veiða án leyfis landeiganda. Greitt hafi verið fyrir veiðileyfin með vöru eða vinnu. Enn fari fjöldi manna til rjúpna í Úthlíðarland haust hvert og viti landeigendur ekki annað en að allir biðji um leyfi.

Á síðasta áratug hafi verið byggðir tveir skálar innst í Úthlíðarlandi með leyfi landeiganda. Ekki hafi verið gerður formlegur leigusamningur en svo hafi verið um samið að landeigendur hefðu afnot af skálunum í smalaferðum og þegar unnið væri að uppgræðslustörfum þar inn frá.

Auk framangreinds megi nefna að eigandi Úthlíðar hafi verið í fyrirsvari er samið hafi verið við Landgræðsluna um girðingarstæði árið 1963. Einnig hafi hann samið við Landsvirkjun vegna lagningar háspennulínu um Mosaskarð en af því tilefni hafi Landsvirkjun greitt eiganda Úthlíðar bætur fyrir allt jarðrask. Þá hafi eigandi Úthlíðar verið í fyrirsvari vegna uppsetningar uppgræðslugirðingar árið 1974 frá Gatfelli að Hagavatni. Hafi hreppsnefnd Laugardalshrepps og Úthlíðarbændur hist á Rótarsandi og þá komið fram að sameiginlegur skilningur var á landamerkjalinu milli Laugardalshrepps og Úthlíðartorfu, þ.e. frá Rótarsandi um Eldborgarhraun og beina stefnu í Hagafell.

Landamerki Úthlíðartorfunnar séu samþykkt af Laugardalshreppi enda hafi mörk hreppanna verið óvefengd af yfirvöldum beggja hreppanna. Þá megi benda á að eigendur Úthlíðar hafi ritað undir landamerkjabréf Haukadals sem gert hafi verið tveimur árum fyrr. Landamerki milli Úthlíðar og Haukadals séu því samþykkt. Þá hafi landamerkjabréfinu verið þinglýst á manntalsþingi og engin athugasemd gerð. Það þýði að allir hlutaðeigendur hafi samþykkt merkin, þ.m.t. hagsmunagæsluadili hins opinbera, þ.e. sýslumaður. Ekki hafi þurft sérstakt samþykki afréttareiganda nema landeigandi krefðist þess. Biskupstungnahreppur hafi samþykkt mörkin fyrir sitt leyti sem handhafi afréttarins og hafi þau mörk verið óumdeild alla tíð. Sýslumaður hafi einnig samþykkt þessi mörk fyrir hönd löggjafarvaldsins en með landamerkjalögnum hafi sýslumönnum verið falið eftirlitsvald með framkvæmd þeirra.

Því sé mótmælt að af landskiptagjörðum megi ráða hvort land sé undirorpið beinum eignarrétti eða ekki. Það að landi norðan svokallaðrar vetrarþéttarlínu hafi ekki verið skipt árið 1965 milli jarðanna skipti engu máli varðandi inntak eignarréttarins að landinu. Hin víðtæku not jarðarinnar hafi náð til allrar jarðarinnar og ríkið hafi ekki sannað að nokkrir aðrir en landeigendur hafi nytjað óskipta landið nema með leyfi þeirra. Skattar hafi verið greiddir af öllu landinu og samkvæmt fasteignamati, bæði fornu og nýju, sé ekkert sérstakt afréttarmat á þessu landi.

Vísað er til þess sem að framan sé rakið um að sum heimalönd geti verið geysivíðfeðm. Þá er

og vísað til þess að nýting landsins og smölun þess bendi til þess að allt landið sé undirorpið beinum eignarrétti.

Fullyrðingar um að öll Úthlíðarjörðin hafi ekki verið seld á stólsjarðauppboðinu sé í andstöðu við þau gögn sem liggja fyrir um söluna, t.d. uppboðsskilmála. Þá sé ljóst að lögfesta Valgerðar Jónsdóttur ná til jarðarinnar allrar, sbr. lýsingu á landamerkjum jarðarinnar í henni. Hefði einhver annar átt hluta af jörðinni hefði hann mótmælt er lögfestunni var þinglýst.

Engu máli skipti hvort kirkjan í Úthlíð hafi átt einhvern hluta af landinu um tíma svo sem ljóst sé af máldögum. Jörðin sé landnámsjörð og landsvæðið jafnan verið fullkomið eignarland. Ríkið beri sönnunarbyrðina fyrir hinu gagnstæða þar sem fyrirbyggjandi eignarheimildir lýsi allar fullkomnu eignarlandi. Jörðin hafi öll verið í eigu Skálholtsbiskupsstóls þegar uppboðið fór fram.

Að því er varði hugleiðingar talsmanns ríkisins um að gögn og gæði hafi einungis fylgt heimalandi er á það bent að með heimalandi geti einnig verið átt við móðurjörðina. Hjáleigurnar hafi þá verið í eigu bóndans sem lengi virðist hafa átt hálfu jörðina á móti kirkjunni auk hjáleignanna. Ljóst sé hins vegar að Skálholtsstóll hafi bæði átt jörð og kirkju þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns hafi verið skrifuð og svo hafi einnig verið þegar stólsjarðauppboðið fór fram. Gildi því hið sama um Úthlíð og Haukadal að þessu leyti þó að talsmaður ríkisins taki aðra afstöðu varðandi Haukadal. Engar heimildir séu um greiðslu afréttartolla í Úthlíð eða að kirkjunni í Úthlíð hafi verið gefin afréttarlönd.

Á því sé byggt að hið sama gildi um Úthlíðartorfuna og aðrar jarðir í Biskupstungum, þ.e. að jarðalínan sé sunnan Fars og Sandár svo sem staðfest hafi verið í Tunguheiðarmálinu. Með vísan til jafnræðisreglunnar verði því ekki hróflað við eignarrétti á Úthlíðartorfunni frekar en öðrum jörðum sunnan afréttarlínunnar.

Til stuðnings kröfu jarðeigenda um að viðurkennt verði að allt land jarðarinnar sé undirorpið beinum eignarrétti er sérstaklega vísað til vísitásiugerðar Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1646. Þá er vísað til skrifa fræðimanna um heimildagildi máldaga. Að öðru leyti er vísað til eignarheimilda fyrir jörðunum Úthlíð, Stekkholti og Hrauntúni, svo og til kröfulýsingar.

8.3.5. Haukadalur

Ljóst sé af þeim eignarheimildum, sem liggja fyrir um Haukadal, að um eignarjörð sé að ræða Allar heimildir um not jarðarinnar bendi hins sama. Bent sé á að Haukadalsheiðin hafi verið friðuð fyrir beit árið 1964 og hún hafi ekki verið nýtt til beitar síðan. Eigandi hennar hafi gert samninga um landið og bannað öðrum not þess.

Mótmælt sé fráleitum hugleiðingum um að allt land Haukadalsheiðarinnar hafi fylgt með í sölnunni til Kristian Kirk árið 1938. Þvert á móti sé ljóst af framlögðum gögnum, þ.m.t. uppdrætti af landspildu Skógræktarinnar (Haukadalur I) að einungis sá hluti jarðarinnar hafi verið seldur Kirk en núverandi eigendur Haukadalstorfunnar hafi haldið öðru landi eftir.

Samkvæmt greinargerð Sigurðar Greipssonar um jörðina Haukadal liggja eigendatal jarðarinnar að stærstum hluta fyrir allt frá landnámi. Samkvæmt öllum gögnum, þ.m.t. máldögum, uppboðsafsölum og landamerkjabréfum, sé ljóst að Haukadalsjörðin sé fullkomið eignarland enda um landnámsjörð að ræða. Við munnlegan málfutning var jafnframt vísað til greinargerðar Ingva Þorsteinssonar þar sem fram komi að rök hafi verið færð fram fyrir því að Haukadalsheiðin hafi verið skógi vaxin á landnámsöld. Jafnframt var á það bent að fram komi í Landnámu að þeim feðgum, Þorbrandi og Ásbrandi, sem numið hafi Haukadal, hafi þótt hið numda land of lítið og því hafi þeir aukið við landnám sitt með því að nema ofanverðan Hrunamannahrepp. Þá var á það bent að fjármálaráðuneytið hefði á sínum tíma fyrir hönd Haukadalskirkju fallið frá kröfu vegna landskipta.

8.3.6. Hólar

Ljóst virðist af Landnámu að jörðin hafi verið innan landnáms Eyfróðar ins gamla. Jörðin Hólar

hafi að mestu verið samfelld í byggð um aldir og í einkaeign til 1957. Hún hafi öll verið nýtt til hefðbundins búskapar allt frá mörkum við Brú, Kjóstaði og Brattholt að Sandá. Nefna megi að síðasti ábúandinn í Hólum hafi heyjað í svokölluðum Réttardælum við Sandá og megi enn sjá tóft af kofa, sem hann byggði við bakka Sandár, til að hafa afdrep í er hann var þar við heyskap ásamt fjölskyldu sinni.

Árið 1958 hafi Biskupstungnahreppur keypt jörðina og lagt hana til afréttar. Hafi það verið gert í þeim tilgangi að afréttarfænaður hefði þar haga þegar hann leitað til byggða síðsumars. Sé ljóst að um fullkomið eignarland sveitarfélagsins sé að ræða, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn). Bent sé á að jörðin liggi samsíða Tunguheiði sem sé fullkomið eignarland samkvæmt dómi. Að öðru leyti er vísað til kröfulýsingar.

8.4. Tunguheiði

Þeim hugleiðingum talsmanns ríkisins um að ekki hafi verið dæmt efnislega um eignarrétt á Tunguheiði með dómi aukadómpings Árnessýslu árið 1980 sé mótmælt. Dómurinn sé skólabókardæmi um landsvæði sem ákveðnum aðila, í þessu tilviki Bræðratungukirkju, hafi verið dæmdur fullkomin eignarréttur að. Hafi verið stuðst við eignarheimildir kirkjunnar og þá staðreynd að á þessu svæði hafi verið búseta um tíma. Dóminum hafi ekki verið áfrýjað og því sé hann bindandi niðurstaða í málinu.

Um fjöllun Einars Arnórssonar um eignardómsmál, sem vísað sé til í greinargerð ríkisins, eigi aðeins við í þeim tilvikum þegar ekki sé tekið til varna í slíkum máli og það því ekki dæmt efnislega.

8.5. Biskupstungnaafréttur

Kröfur jarðeigenda o.fl. byggist á þinglýstum afsölum og landamerkjalyðingu fyrir afréttarlandinu. Á því sé byggt að hið eiginlega afréttarland, þ.e. það land, sem Biskupstungnahreppur hefur ekki eignast sem lögpersóna með kaupum, sé eign eigenda þeirra lögbýla í Biskupstungnahreppi, sem upprekstrar- og nýtingarrétt eigi á afréttinum. Þá sé á því byggt að landsvæði þetta hafi verið numið í öndverðu og það síðan fylgt jörðunum. Landið sé því í óskiptri sameign eigenda jarðanna í Biskupstungnahreppi. Til stuðnings því að land þetta hafi verið numið í öndverðu sé bent á heimildir um byggð við Hvítárnes, á Tunguheiði og á austanverðum Hrunamannahreppi, er liggi samsíða Framafrétti Biskupstungnamanna. Mikil engjalönd séu í Hvítárnesi og land sé þarna í svipaðri hæð og t.d. Möðrudalur á Fjöllum. Heimildir um byggð á þessu svæði geri þetta landsvæði ólíkt öðrum svæðum, sem ekki hafi verið viðurkennd sem fullkomin eignarlönd, svo sem Auðkúluheiði og Landmannafréttur. Talið sé fullvíst að byggð hafi fallið niður á þessu svæði eftir 1104 og sé því líklegt að kirkjurnar hafi eignast jarðirnar um það leyti. Ekki séu neinar líkur á að skriflegar heimildir séu til frá þessum tíma um þá gjörninga þótt framsalið hafi farið fram á löglegan hátt. Af framsögðu megi ætla að kirkjurnar hafi eignast þetta land sem bújarðir þótt það hafi síðar einkum verið notað til sumarbeitar fyrir búfé.

Í annan stað sé byggt á afsali kirknanna í Bræðratungu, Haukadal, Skálholti og að Torfastöðum til hreppsins fyrir innafréttinum dagsettu 25. apríl 1851 og upplesnu á manntalsþingi að Vatnsleysu 30. maí 1851. Umræddar kirkjur hafi verið eigendur afréttarins fyrir norðan Hvítá samkvæmt Vilkinsmáldaga frá 1397, Gíslamáldaga frá 1575 og Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709. Ljóst sé að sá sem vilji sanna betri rétt sinn til þessa lands verði að hnekkja þessum heimildaskjölum. Salan hafi verið samþykkt af konungi með konungsúrskurði 18. september 1850. Hún hafi því verið ákveðin með lögum en konungsúrskurðir hafi haft lagagildi á þessum tíma. Fullyrðingu talsmanns íslenska ríkisins um að ekki hafi verið heimild fyrir sölunni sé því vísað á bug.

Máldagar kirknanna hafi verið staðfestir af konungi og hafi því lagagildi. Jafnframt sé á því byggt að heimild til sölu þessara ríkiseigna sé með þeim hætti að land þetta hafi verið selt sem fullkomið eignarland. Hafi verið um það vafi hvort landið var fullkomið eignarland eða afréttareign sé

ljóst að landinu hafi verið afsalað sem eignarlandi enda konungi heimilt að breyta afréttarlandi í eignarland þar sem hann fór bæði með löggjafar og framkvæmdavald.

Samningur Hrunamanna og Biskupstungnamanna frá 1848 um ákveðin óbein eignarréttindi Hrunamanna á landinu styðji það einnig að afrétturinn norðan Hvítár sé fullkomið eignarland. Samningurinn hafi verið gerður fyrir yfirvöldum og staðfestur af þeim.

Karl Axelsson hafi komist að þeirri niðurstöðu í grein sinni um eignarhald á Biskupstungnafrétti að afréttur norðan vatna væri ekki undirorpinn beinum eignarrétti. Hafi hann byggt þá niðurstöðu á því að lega landsvæðisins væri óljós og afmörkun þess í heimildarskjölum einnig. Landið hafi ekki verið numið og skilyrðum eignarhefðar ekki fullnægt. Máldagar væru ekki fullnægjandi grundvöllur beins eignarréttar.

Þessi niðurstaða Karls sé röng þegar grannt sé skoðað. Heimildir bendi til þess að byggð hafi verið á svæðinu við Hvítárvatn sem sanni að land þetta hafi verið numið í öndverðu. Lega og afmörkun svæðisins hafi verið staðfest af yfirvöldum 12. október 1854 og síðar með dómsátt 1983. Þá sé ljóst að ákvörðun um að selja landið sem fullkomið eignarland hafi verið tekin með lögum. Auk þessa hafi Biskupstungnamenn farið einir með öll not þessa landsvæðis frá því umrædd kaup áttu sér stað. Engar framkvæmdir eða nytjar hafi átt sér þar stað nema með samþykki hreppsnefndar Biskupstungnahrepps. Hér styðji hvort annað, afsalið frá 1851 og hefðin. Verði litið svo á að eignarhald Biskupstungnamanna á innafréttinum leiði ekki til beins eignarréttar á grundvelli hefðar og sé vandséð að hefð verði nokkurn tíma viðurkennd sem grundvöllur eignarréttar. Slík niðurstaða væri ekki í samræmi við fræðiskrif Gauks Jörundssonar á þessu sviði.

Ljóst sé af orðalagi í afsali fyrir innafréttinum að um fullkomið eignarland hafi verið að ræða, sbr. Lyfrd (eldri) VII/223 (Bleiksmýrardalur). Dómur stiftsyfirvalda frá 12. október 1854 þess efnis að Biskupstungnamenn hafi einkarétt á notum landsins sé staðfesting þess að landið hafi verið selt sem eignarland af hálfu konungs. Þá sé bent á að á sínum tíma hafi tveir Rangæingar leitað eftir því að þeim yrði útvísað landi til nýbýlis í Hvítárnesi. Yfirvöld hafi synjað þessu erindi á þeirri forsendu að Biskupstungnahreppur hefði keypt þetta landsvæði og það væri nú eignarland hreppsins.

Að því er Framafréttinn varði sé ljóst að landsvæði þetta hafi verið nytjað af eigendum jarða í Biskupstungnahreppi allt frá landnámsöld en hreppsfélagið hafi farið með málefni afréttarins fyrir hönd jarðeigenda allt frá stofnun þess. Afrétturinn hafi verið nýttur til fulls eftir því sem mögulegt var hverju sinni. Til dæmis hafi landið verið nýtt til beitar, grastekju, veiða, skógarhöggs, kolagerðar, námutöku og ferðaþjónustu en einnig hafi sala og leiga vatnsréttinda átt sér stað, sem og leiga á landi. Sé þannig einnig á því byggt að Tungnamenn hafi unnið eignarhefð á umræddu landi en þeir hafi einir notað landið og jafnframt bannað öðrum not þess.

Á því sé byggt að óbein eignarréttindi kirknanna í Sandvatnshlíð og á Bláfellshálsi samkvæmt máldögum sýni að um eignarland var að ræða enda séu ítök þröng umráð eða takmörkuð not fasteignar í eigu annars eða annarra aðila. Bent sé á að kirkjurnar hljóti að hafa eignast réttindi sín með löggerningi en tæplega fyrir hefð eða venju enda hafi þær ekki haft með höndum slíka starfsemi.

Ríkisvaldið hafi margsinnis viðurkennt fullkominn eignarrétt Biskupstungnahrepps sjálfs og jarðeigenda að afréttinum með því að þinglýsa heimildarskjölum athugasemdalaust, m.a. kaupsamningi um vatnsréttindi í Hvítá frá 13. júní 1918. Þinglýsing þessi hafi verið dómsathöfn og hafi bindandi áhrif. Þá sé einnig byggt á dómsátt gerðri fyrir aukadómpingi Árnæssýslu 9. september 1983 þar sem aðild Biskupstungnahrepps til að gera sátt um landsvæði þetta hafi verið viðurkennd.

Samkvæmt ofangreindum heimildum sé Biskupstungnaafréttur fullkomin eign annars vegar Biskupstungnahrepps og hins vegar allra jarðeigenda í Biskupstungum með öllum gögnum og gæðum að undanteknum réttindum Hrunamanna á afréttarlandinu norðan Hvítár samkvæmt samningi frá 1848, svo og að undanteknum vatnsréttindum í Hvítá sem seld hafi verið með kaupsamningi 17. desember 1917 en honum hafi verið þinglýst 13. júní 1918. Á því sé byggt að ríkisvaldið hafi margsinnis viðurkennt með bindandi hætti að umrætt land innan ofangreindra landamerkja sé undirorpið beinum eignarrétti. Því verði ekki hnekknt nú mörg hundruð árum síðar.

Á því sé byggt að sá sem hafi í hendi þinglýsta eignarheimild fasteignar sé talinn fullkominn eigandi hennar þar til annað sannist, sbr. H 1961 629. Jafnframt sé því haldið fram í þessu samhengi að sönnunarbyrðin um að landið sé ekki undirorpið beinum eignarrétti hvíli á ríkisvaldinu.

Við úrlausn máls á stjórnáráðgjafi verði að gæta jafnræðisreglna en sambærilegt fjallendi hafi af hálfu ríkisins verið viðurkennt sem eignarland, t.d. á Hellisheiði og í afsölum fyrir Auðkúluheiði og Húksheiði. Þá megi nefna landsvæði eins og Skafafell og Stafafell í Lóni, Möðrudalsöræfi og mörg önnur hálandissvæði sem enginn ágreiningur hafi verið um eignarhald á fram að þessu.

8.6. Lagarök

Vísað er til meginreglna í eignarrétti og stjórnarskrár, einkum 72. gr. Þá er vísað til landamerkjalaga, nr. 41/1919, laga um skráningu og mat fasteigna, nr. 94/1976, laga um afréttarmál og fjallskil, nr. 6/1986 og þjóðlendulaga, nr. 58/1998, einkum 1. gr., 5. gr., 15. gr. og 17. gr. Jafnframt er vísað til rannsóknarreglu, jafnræðisreglu og meðalhófsreglu stjórnáráðgjafar, jafnræðisreglu stjórnarskrárinnar og minnt á reglu stjórnáráðgjafar um álitsumleitan. Að lokum er vísað til mannréttindasáttmála Evrópu, einkum 2. og 6. gr.

Málskostnaðarkrafa sé byggð á 17. gr. þjóðlendulaga, sbr. lög um meðferð einkamála, nr. 91/1991, einkum 130. og 131. gr.

9. SJÓNARMÍÐ LANDSVIRKJUNAR

Af hálfu Landsvirkjunar er atvikum máls lýst svo að fyrirtækið reki á hinu tilgreinda landsvæði, svæði nr. 1, stærstu orkuver fyrirtækisins og mannvirki sem þeim tengist, svo sem stíflur, uppistöðulón, vatnsvegi, háspennulínur, spennavirki svo og ýmis önnur mannvirki sem tengist starfsemi þess.

Rekstur Landsvirkjunar sé um margt lögbundinn, m.a. rekstur ofangreindra mannvirkja. Leyfi til reksturs mannvirkja þessara hafi verið veitt með lögum. Þá hafi ráðherra gefið út framkvæmdaleyfi. Að lokum hafi verið gerðir samningar við hlutadeigandi landeigendur. Ekki hafi hins vegar tíðkast að þinglýsa sérstaklega réttindum Landsvirkjunar. Verði því að líta til viðkomandi lagaheimilda og venju þegar meta eigi hvaða réttindi Landsvirkjun eigi og geri kröfu til í máli þessu.

Í Biskupstungnahreppi liggja 220 kV háspennulína frá Hrauneyjafossvirkjun um Tunguheiði, Hólaland, Haukadalstorfu og Úthlíðartorfu. Um sé að ræða aðalorkuveitu frá virkjuninni. Með fram henni liggja svonefndur „línuvegur“. Lagaheimild fyrir byggingu línunnar sé í lögum nr. 37/1971 og 1. og 6. mgr. 2. gr. laga nr. 60/1981, um raforkuver, með síðari breytingum. Iðnaðarráðherra hafi veitt leyfi fyrir Hrauneyjafosslínu 30. desember 1976. Heimildar til byggingar línunnar hafi verið aflað hjá viðkomandi sveitarfélögum á árunum 1978-1979 í samræmi við 5. gr. skipulagslaga, nr. 31/1968.

Í Biskupstungnahreppi sé um að ræða 64 möstur. Af hálfu Landsvirkjunar sé þess krafist að staðfestur verði beinn eignarréttur fyrirtækisins að þessum 64 stauravirkjum og háspennulínum. Jafnframt að Landsvirkjun hafi full umráð og óhindraðan aðgang að stauravirkjunum og fyrrnefndum línuvegi, bæði vegna venjulegs eftirlits og viðhalds. Líta megi á þessi réttindi Landsvirkjunar sem kvöð á því landi sem línan liggja um. Verði orkuveitan lögð niður sé ekki ólíklegt að þessi kvöð falli niður og landið hverfi aftur til landaeiganda. Möstrin og línan séu varanlega við landið skeytt og því um fasteign að ræða. Landsréttindin séu því í formi ótímabundinnar kvaðar.

Landsvirkjun kveðst leggja áherslu á að fyrirtækið sé eigandi framangreindrar orkuveitu og þeirra réttinda á afréttinum sem þurfi til reksturs hennar og viðhalds en þar með sé talinn óheftur umferðarréttur og réttur til að halda við vegi með fram línunni. Nauðsynlegt sé að þessi réttindi verði viðurkennd af óbyggðanefnd, sbr. 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Það feli í sér að ekki sé heimilt að ákvarða endurgjald skv. 4. mgr. 3. gr. þjóðlendulaga fyrir nýtingu réttindanna.

Við lagningu Hrauneyjafosslínu hafi verið samið við oddvita Biskupstungnahrepps vegna Tunguheiðar og Hólalands en þar hafi Landsvirkjun gert þann fyrirvara að ekki væri tekin afstaða til eignarréttar eða stöðu landsins. Hins vegar sé ekki sama fyrirvara að finna í samningum sem gerðir hafi verið við eigendur Haukadalstorfu og Úthlíðartorfu.

Þá kveður Landsvirkjun byggingu 400 kV háspennulínu frá Sultartangavirkjun að aðveitustöð Landsvirkjunar við Brennimer í Hvalfirði fyrirhugaða. Á því landsvæði, sem hér um ræði, muni línun liggja samhliða Hrauneyjafosslínu, sem sé 220 kV. Almenna lagaheimild fyrir byggingu línunnar sé að finna í 6. mgr. 2. gr. laga um raforkuver en þar segi að virkjunaraðila sé heimilt að reisa og reka orkuveitu og tengja orkuverið við landskerfið. Í lögnum sé einnig eignarnámsheimild. Ljóst sé að til að byggja nýjar meginstofnlínur þurfi leyfi orkumálaráðherra. Einnig sé ljóst að uppfylla þurfi lagaskilyrði um leyfi til framkvæmda. Hin fyrirhugaða háspennulína muni krefjast sambærilegra réttinda og Hrauneyjafosslínun, m.a. til umferðar og viðhalds. Kveðst Landsvirkjun halda til haga í máli þessu rétti sinum til byggingar 440 kV Sultartangalínu samhliða Hrauneyjafosslínu.

Landsvirkjun tekur fram að fyrirtækið mótmæli öllum kröfum um að ríki, sveitarfélög, aðrir lögaðilar eða einstaklingar eigi beinan eignarrétt að afréttarlandi nema þeim sem kröfuna hefur uppi takist að sanna fullkominn eignarrétt, sbr. H 1981 1584 (Landmannaafréttur), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), að öðrum kosti teljist afréttarland vera þjóðlenda, sbr. 1. og 2. gr. laga nr. 58/1998. Af hálfu Landsvirkjunar er áreitað að hvort sem það landsvæði, sem til umfjöllunar sé í máli þessu, verði talið þjóðlenda eða eignarland, standi óhöggud þau réttindi sem fyrirtækið hafi fengið með lögum og samningum og sönnur hafi verið færðar á. Við munnlegan málflutning var af hálfu Landsvirkjunar viðurkennt að það heyrði ekki undir óbyggðanefnd að úrskurða um eignarréttindi utan þjóðlendu. Kröfur Landsvirkjunar ættu því eingöngu við verði viðkomandi landsvæði úrskurðað þjóðlenda.

Að lokum kveðst Landsvirkjun eiga og reka allmargar mælistöðvar á hálendinu ofan byggðar í Árnassýslu til mælinga á vatnshæð, veðri og ísingu. Sé þess krafist að landsréttindi og umferðaréttindi, sem þurfi til reksturs þeirra, verði viðurkennd.

10. ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Sjá bls. 55.

11. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU

Hér verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Í upphafi verður tekin afstaða til krafna málsaðila um frávísun og fleira vegna málsmeðferðar óbyggðanefndar. Því næst verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og loks gerð grein fyrir niðurstöðum óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða. Í kafla 12 er umfjöllun og niðurstaða um kröfur Landsvirkjunar á svæðinu.

11.1. Kröfur um frávísun o.fl.

Í greinargerð Ólafs Björnssonar hrl. fyrir hönd eigenda jarða og afrétta í Biskupstungnahreppi, sem lögð var fram á fundi óbyggðanefndar 3. maí 2000, var þess krafist að kröfum ríkisvaldsins er lytu að þinglýstum eignarlöndum yrði vísað frá óbyggðanefnd, málflutningur færi ekki fram fyrr en umboðsmaður Alþingis hefði látið í ljósi álit sitt á atriðum sem til hans hafi verið beint með kvörtun af hálfu lögmannsins og umsagnir ýmissa aðila lægju fyrir. Jafnframt var farið fram á að

framkomin frávísunarkrafa yrði flutt sérstaklega og um hana úrskurðað áður en að fyrirhuguðum málflytningi fyrir óbyggðanefnd kæmi.

Af þessu tilefni var eftirfarandi ákvörðun kynnt málsaðilum þann 30. maí 2000:

Með hliðsjón af aðdraganda málsins og þá einkum skilgreiningar og auglýsingar nefndarinnar á því svæði, sem nú er til meðferðar, eru ekki forsendur til að fjalla sérstaklega um kröfu um frávísun á ákveðnum þáttum kröfugerðar íslenska ríkisins. Úrlausn um þau atriði tengist og fellur saman við efnismeðferð málsins enda á ákvæði 3. mgr. 15. gr. laga nr. 58/1998 ekki við í þessu sambandi, sbr. áðurnefndan aðdraganda að málsmeðferð á svæðinu og verksvið nefndarinnar almennt.

Þá vill óbyggðanefnd benda á að óbyggðanefnd er stjórnáskilunefnd og hlutverk hennar er skýrt afmarkað í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Það er ekki á verksviði óbyggðanefndar að meta stjórnskipulegt gildi laga, enda hefur það verið talin grundvallarregla í íslenskum rétti að slíkt sé ekki á verksviði annarra en dómstóla, sbr. 2. gr. l. nr. 33/1944, sbr. einnig 60. gr. sömu laga.

Óbyggðanefnd telur að skylda til að leita álags þeirra aðila sem lögmaðurinn tilgreinir verði hvorki leidd af 4. mgr. 10. gr. né 3. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig 10. gr. stjórnáskilunefndar, nr. 37/1993.

Engin lagaheimild er fyrir hendi til þess að fresta máli uns úrlausn umboðsmanns Alþingis liggur fyrir.

Óbyggðanefnd byggir forsendur sínar á reglum eignarréttar sem raktar eru í úrskurði þessum og úrskurðar á grundvelli þeirra meðal annars um mörk eignarlanda og þjóðlendna. Þessum almennu reglum er beitt í hverju máli og eru málin flutt fyrir nefndinni með það fyrir augum. Óbyggðanefnd telur ekki að kröfur fyrir aðra landshluta geti breytt forsendum eða niðurstöðu fyrir það mál, sem nú er til umfjöllunar, og telur að með beitingu sömu reglna eignarréttarins á öll landsvæði sé tryggt að jafnræðis verði gætt í málum fyrir nefndinni. Kröfu um að úrskurðir í Árnæssýslu verði ekki kveðnir upp fyrir kröfum hafi verið lýst fyrir allt landið er því hafnað.

11.2. Landnám

Í Landnámabók er getið um tvo landnámsmenn í Biskupstungum. Annar þeirra var Eyfröður hinn gamli sem nam land milli Kaldakvíslar og Hvítár. Kaldakvísl er nú talið vera sama fljót og Tungufljót og hljóta syðri mörk landnáms Eyfröðar því að vera þar sem Tungufljót og Hvítá mætast. Austur- og vesturmörk ættu einnig að vera glögg en óljóst er hversu langt til norðurs landnámið náði. Af hálfu íslenska ríkisins er miðað við að upptök Tungufljóts séu þar sem tvær kvíslar Ásbrandsár mætast en af hálfu jarðeigenda o.fl. er við það miðað að Kaldakvísl eins og hún er nefnd taki í dag ekki aðeins til Tungufljóts heldur einnig til Ásbrandsár og Farsins. Styðjist þessi sjónarmið við skoðanir fræðimanna. Að mati óbyggðanefndar eru sterk rök fyrir því að landnámið hafi ekki einskorðast við farveg Tungufljóts eins og það er nefnt í dag heldur að Kaldakvísl hafi tekið til Tungufljóts og a.m.k. Ásbrandsár þar sem áin rennur í tveimur kvíslum. Engu að síður verða norðurmörk landnáms Eyfröðar ekki fundin með óyggjandi hætti samkvæmt lýsingu Landnámu.

Hinn landnámsmaðurinn var Ketilbjörn gamli Ketilsson sem nam Grímsnes allt upp frá Höskuldslæk og Laugardal allan „ok alla Byskupstungu upp til Stakksár og bjó að Mosfelli“. Í Haukdælahætti er einungis sagt að Ketilbjörn hafi numið land umhverfis „svá vítt sem hann vildi átt hafa“. „Byskupstunga“, sem Ketilbjörn nam til eignar, er talin hafa náð frá Brúará í vestri til Tungufljóts í austri og þaðan upp með Stakksá en þar mun átt við sama vatnsfall og kemur niður úr hlíð Bjarnarfells. Hins vegar er óljóst hversu langt upp til fjalla Ketilbjörn helgaði sér land og

einnig ríkir óvissa um vesturmörkin því að þau koma ekki heim og saman við það sem sagt er um landnám Gríms í Grímsnesi.

Landnáma nafngreininir enn fremur þrjá aðra menn sem settust að í landnámi Ketilbjarnar: Ásgeir Úlfsson, tengdason hans, sem fékk í heimanfylgu „Hlíðarlönd öll fyrir ofan Hagagarð“, og feðgana Þorbrand Þorbjarnarson og Ásbrand son hans, en þeim var vísað til landnáms „fyrir ofan múla þann, er fram gengr hjá Stakksá, ok til Kaldakvíslar“.

Lýsing á mörkum landnámana er hér ekki með þeirri nákvæmni að unnt sé að komast að ótvíræðri niðurstöðu um stærð þeirra og á það einkum við um mörkin til norðurs.

11.3. Austurhlíðartorfa (Austurhlíð, Hlíðartún, Dalsmynni)

Austurhlíðartorfa skiptist nú í jarðirnar Austurhlíð, Hlíðartún og Dalsmynni. Þá var allstór landspilda er nefnist „Inná dal“ undanskilin við sölu Dalsmynnis árið 1983. Sameiginlegt landamerkjabréf var gert fyrir Austurhlíð og hjáleiguna Stritlu, sem nú nefnist Dalsmynni, árið 1883. Árið 1958 var nýbýlið Hlíðartún stofnað í landi Austurhlíðar. Landskipti fóru fram milli Austurhlíðar, Dalsmynnis og Hlíðartúns árið 1964 og aftur árið 1982. Öllu landi torfunnar hefur verið skipt. Hér verður fjallað um Austurhlíðartorfu eins og henni er lýst í áðurnefndu landamerkjabréfi Austurhlíðar og hjáleigunnar Stritlu frá 1883.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalyðingu frá 16. desember 1883 telst innan landamerkja Austurhlíðar og hjáleigunnar Stritlu frá 1883. Land þetta tilheyrir Austurhlíð eftir landskiptin 1982 en samkvæmt landskiptagerðinni eru öll hlunnindi, hverju nafni sem nefnast, í óskiptri sameign jarðanna í sömu hlutföllum og landið. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Sigríðar Guðmundsdóttur, þinglýsts eiganda Austurhlíðar, Hárlaugs Ingvarssonar, þinglýsts eiganda Hlíðartúns, Arngríms Ingimundarsonar o.fl. þinglýstra eigenda Dalsmynnis, og Eyvindar Erlendssonar o.fl. þinglýstra eigenda landspildunnar „Inná dal“ í kafla 3.3.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að þau mörk Austurhlíðar, sem viti að óbyggðum, séu ósamþykkt. Þá er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, viðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er á það bent að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segi að Skálholtsstaður eigi afrétt í Tungnamannaafrétt á fjöllum fyrir framan Haukadal. Þetta bendi til þess að Bjarnarfell og Sandfell hafi verið hluti af afrétti Biskupstungnanna. Jafnframt er því haldið fram að land Austurhlíðar í Bjarnarfalli sé eingöngu í sumarnotum og smalað að frumkvæði sveitarstjórnar.

Af hálfu þinglýstra eigenda Austurhlíðartorfu er því haldið fram að allt land torfunnar innan þinglýstra landamerkja sé undirorpið beinum eignarrétti þeirra. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjalaganna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra, að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eigenda þeirra. Þá er því mótmælt sem fram kemur í greinargerð íslenska ríkisins að mörk torfunnar að norðanverðu séu ósamþykkt og bent á að landamerkjabréf Austurhlíðar byggist á þinglýstri lögfestu frá 1840. Sá sem dragi í efa gildi fyrirliggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Austurhlíð er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Austurhlíðar er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppböðinu 17. júní 1790 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Austurhlíðar.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðatorfunnar er að finna í þinglýstu lögfestubréfi frá 4. júní 1840. Þar voru þessi landamerki tilgreind:

Sandfar það er rennur fyrir vestann Bjarnarvelli, rædur framm[i] Hnífagil fyrir vestann Breiðutúngu, og frammí Andalæk, síðann rædur sá Lækur frammað upptökum Stackholtskélðu, sem rennur rétt fyrir nordann Stackholts-Tún, hvaðann nefnd Kélða rædur sudur í Arnarholts Læk, og so sá Lækur uppí Rus[ ] Flód, þaðann Lækurinn sem rennur nordann að því, uppí Markaflód, beina Stefnu upp[yf]er það, og í Kélðu er upp úr því liggur, rædur sú Kélða uppí síðsta Ósinn í fremri Múlatjörnina, þaðann með nefndri Tiörn að vestann verdu, uppad Efri Ósnum alt Slægiulón, og Backinn er kemur þar fyrir ofann, uppad nærsta Ós. So rædur bein Stefna úr þeim Ós uppí stórann Stein einstakann fyrir ofann Háutorfu, ur þeim Steini rædur bein Stefna uppí Þvergilsbotnana og so í Kélðu sem er mille Bínháls og Pansara og uppí Stacksárbotna, þaðan Stefnu uppí Fögru lág, sem liggur ofann epter Heidinni, so úr nefn[dr]i Fögrulágar botni í framm Tána á Biarnarfelli, so nordur epter Fiallsrótnum í Valahnúk eða Valagil, síðann Stefnu úr því gile vestur fyrir Biarnarvelli, og í áður ummetid Sandfar að ógleimdu mýrar Slægiutaki er Austurhlíðinn á í Úthlíðar eyngjum, mót Vallendis Bletti er þessi á aptur í Austurhlíðar Dal og kallast Kára teigur.

Landamerkjum jarðarinnar er lýst heildstætt í landamerkjabréfi, dags. 16. desember 1883. Þar lýsir eigandi landamerkjum Austurhlíðartorfunnar þannig:

Á móti Úthlíðarlandi ræður Sandfar það er rennur fyrir vestan Bjarnarvelli fram í Hnífagil fyrir vestan Breiðutungu og fram í Andarlæk, síðan ræður sá lækur fram að upptökum Stekkholtskeldu, sem rennur rjett fyrir norðan Stekkholtstún hvaðan nefnd Kelda ræður suður í Arnarholtslæk, þaðan ræður sá lækur á móti Arnarholtslandi uppí Rústaflód þaðan ræður lækurinn sem rennur norðan að því uppí Markaflód, þaðan beina stefnu upp yfir það á móti Holtakotalandi og í Keldu er liggur upp úr því (Markaflóði), ræður sú Kelda uppí litla ósinn í fremri Múlatjörnina, þaðan með nefndri tjörn að vestanverðu á móti Múlalandi upp að efri ósnum, allt slægjuland, og bakkinn er kemur þar fyrir ofan upp að næsta ós, svo ræður bein stefna úr þeim ós uppí stórann stein einstakann fyrir ofann Háutorfu, úr þeim steini ræður bein stefna uppí Þvergilsbotnana og svo í Keldu sem er á milli Byngshóls og Pansara og uppí Stakksárbotna. Þaðan stefnu á móti Neðradalslandi uppí Fögrulág, sem liggur ofan eptir heiðinni svo úr efri Fögrulágarbotni í framtána á Bjarnarfelli svo norður í Valahnúk eða Valagil, síðan stefnu úr því gili í áður nefnt Sandfar.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 10. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Lýsingu á landamerkjum jarða í Austurhlíðartorfu er þannig að finna í heimildum frá 1840 og 1883. Heimildum þessum ber saman að öllu leyti um landamerki torfunnar enda er í landamerkjabréfinu vísað í áðurgreinda lögfestu og mörk torfunnar við hana miðuð.

Að Austurhlíð liggja Úthlíðartorfa, Arnarholt, Holtakot, Múli og Neðridalur. Er þá ekki tekið tillit til stofnunar nýbýla eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Úthlíðartorfu er dags. 14. maí 1885 og þingl. 8. júní 1885. Fyrirsvarsmenn Úthlíðartorfu og Austurhlíðartorfu árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Holtakots er dags. 29. september 1885 og þingl. 22. júní 1886. Fyrirsvarsmenn Austurhlíðartorfu og Holtakots árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Múla er dags. 24. maí 1884. Fyrirsvarsmenn Austurhlíðartorfu og Múla árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Neðradals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Austurhlíðartorfu og Neðridals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Þá er landamerkjabréf Arnarholts, sem dags. er 2. júní 1890, áritað um samþykki eiganda og ábúanda Austurhlíðar. Eins og rakið er í kafla 6.2. kom upp ágreiningur milli ábúenda Stekkholts og Austurhlíðar um það hvar Stekkholtskelda væri sem tilgreind er í landamerkjabréfum jarðanna og var úr því leyst með sættargjörð 3. júní 1959, þinglýstri 16. desember sama ár.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Austurhlíðar er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalogin taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Austurhlíð og hjáleiguna Stritlu. Ber því að öllu leyti saman við eldri heimild um landamerki torfunnar frá 1840. Jafnframt er landamerkjabréfið áritað um samþykki fyrirsvarsmanna allra aðliggjandi jarða nema Arnarholts en landamerkjabréf þeirrar jarðar er hins vegar áritað um samþykki eiganda og ábúanda Austurhlíðar. Landamerkjálýsingum Austurhlíðartorfu og aðliggjandi landsvæða, þar sem þær eru fyrir hendi, ber þannig saman í öllum aðalatriðum.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum Austurhlíðar sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 16. desember 1883. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna, sem máli skiptir, hafi komið fram. Landamerkjabréf Úthlíðartorfu, Múla, Holtakots, Arnarholts og Neðridals eru einnig þinglesin. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Austurhlíðartorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ekki eru heimildir um annað en að jarðir í Austurhlíðartorfu hafi verið byggðar og nýttar eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1883 hafa eigendur jarðanna farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem hér hafi þýðingu. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðanna hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarða í Austurhlíðartorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarða í Austurhlíðartorfu, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 16. desember 1883, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.4. Brattholt

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlenduáhrifin liggi norðan þess lands sem samkvæmt landamerkjálýsingu frá 4. júní 1885 telst innan landamerkja jarðarinnar Brattholts og taki því ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Nirði M. Jónssyni þinglýstum eiganda Brattholts um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Biskupstungnahreppi er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum þinglýsts eiganda jarðarinnar í kafla 3.4.

Brattholt er ein þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnassýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendlaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Brattholt er í máldögum frá 14. öld en þá var þar bænahús sem þjónað var frá Haukadal. Brattholts er einnig getið í jarðabókum 1597, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppböðinu 8. september 1798. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Brattholts.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna á landamerkjabréfi, dags. 4. júní 1885. Þar lýsir ábúandi og eigandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

Að sunnan ræður landamerkjum, móts við Gýgjarhólsland, Launfitargil við Hvítá, og beint úr því vestur yfir Gýgjarhólsfjall í Vörðu sem stendur á fjallsbrúninni, úr þeirri vörðu beint í Vörðu hjá jarðfalli fyrir sunnan Grafkeldu, og beint í Vörðu við Gegnir, svo ræður lækur móts við Kjóstaðaland upp að botni, og þaðan ræður sjónhending upp í Steinholt, og þaðan ræður sjónhending í Vörðu hjá Nýgræðislæk við Torfuenda, og þaðan beint í vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nýgræði, gagnvart Hólum, og þaðan beint austur í Brattholtsgilsbotna, svo ræður Gilið austur í Hvítá, svo ræður Hvítá að austan fram að Launfitargili, gagnvart Bræðratungu.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 8. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Brattholti liggja Gýgjarhóll, Kjóstaðir, Hólar, Tunguheiði og handan Hvítár liggur Jaðar í Tungufellstorfu. Er þá ekki tekið tillit til stofnunar nýbýla eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Brattholts er áritað um samþykki allra aðliggjandi svæða nema Hóla. Landamerkjabréf Hóla, dags. 21. maí 1884, er hins vegar áritað um vegna Brattholts. Jarðamörk í Hvítá þykja ekki til þess fallin að valda vafa. Áritun fyrirsvarsmanns Tunguheiðar skortir hins vegar en samkvæmt merkjalýsingu í dómi aukadómpings Árnæssýslu frá 23. febrúar 1980 ber lýsingum saman um að merki séu bein lína úr Brattholtsgilsbotnum í vörðu eða stein á Grjótöldu við Kjalveg.

Hér hefur að framan hefur verið rakið hvernig Brattholts er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphafslegs landnáms í Biskupstungnahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Brattholts sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 4. júní 1885. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Brattholts. Jafnframt benda þau gögn, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem afmarkað er í landamerkjabréfi Brattholts frá 4. júní 1885 teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.5. Brú

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja norðan þess lands sem samkvæmt landamerkjalyýsingu frá 5. júní 1885 telst innan landamerkja jarðarinnar Brúar og taki því ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Margeiri Ingólfssyni o.fl. þinglýstum eigendum Brúar um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Biskupstungnahreppi er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum þinglýstra eigenda jarðarinnar í kafla 3.5.

Brú er ein þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnæssýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðunum, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Brú er í jarðabók 1597 og var hún þá skráð eign Skálholtsdómkirkju. Brúar er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppbóði 14. maí 1798. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Brúar.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna á landamerkjabréfi, dags. 5. júní 1885. Þar lýsir eigandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

Brúarlækur ræður framan frá Fljóti að sunnanverðu allt að upptökum hans (sic) hjá Vörðu efst í Skammakeldu, og þaðan beint að Vörðu í Lágumýri, og þaðan beint vestur í Markagilsbotn; svo ræður

Markagil vestur að Fljóti og Fljótið fram að Brúarlæk. Hólmar sem eru í Fljótinu móts við Brúarland teljast eign jarðarinnar, og nefnast Brúar- og Vaðhólmar.

Landamerkjabréf þetta var þinglesið 8. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Brú liggja Haukadalur, Kjóstaðir, Hólar og Gýgjarhóll. Landamerkjabréf Brúar er áritað um samþykki vegna allra aðliggjandi jarða nema Gýgjarhóls. Landamerkjabréf Gýgjarhóls dags. 3. júní og þingl. 4. júní 1890 er hins vegar áritað um samþykki vegna Brúar.

Hér hefur að framan hefur verið rakið hvernig Brúar er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphafslegs landnáms í Biskupstungnahreppi. Þá benda fyrirbyggjandi gögn til þess að landamerkjum Brúar sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 5. júní 1885. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Brúar. Jafnframt benda þau gögn sem hér hafa verið reifuð ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Brúar frá 5. júní 1885, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.6. Haukadalsstofa (Haukadalur I, II og III, Bryggja, Laug og Torta)

Haukadalsstofa skiptist nú í jarðirnar Haukadalur I, II og III, Bryggju, Laug og Tortu en þær þrjár síðastgreindu voru áður hjáleigur Haukadals. Sameiginlegt landamerkjabréf var gert fyrir Haukadalur og hjáleigurnar Tortu, Bryggju og Laug 1883. Árið 1938 keypti Kristian Kirk hluta af jörðinni Haukadalur og eyðibýlinu Bryggju en landsvæði þetta var nánar tilgreint í afsali og viðfestum uppdrætti. Undanskilið söluinni var landsvæði sunnan og norðan hins selda lands. Einnig keypti Kristian Kirk afmarkaðan hluta jarðarinnar Tortu. Tveimur árum síðar gaf hann Skógrækt ríkisins eignir þessar og er sá hluti torfunnar nú nefndur Haukadalur I. Árið 1990 fóru fram landskipti á milli Haukadals II, Bryggju, Tortu og Laugar og var þá skipt sameiginlegu landi þeirra sunnan girðingar um land Haukadals I, þ.e. sunnan svokallaðrar skógræktargirðingar. Árið 1991 fóru fram landskipti á sameignarlandi því sem fallið hafði til eigenda Haukadals II og Bryggju við skiptin 1990. Árið 1994 var lögbýlið Haukadalur III formlega stofnað. Land norðan lands Haukadals I er óskipt. Hér verður fjallað um Haukadalsstofu eins og henni er lýst í landamerkjabréfi Haukadals frá 22. nóvember 1883. Land þetta skiptist samkvæmt framansögðu í þrjá hluta, þ.e. í fyrsta lagi í úrskipt land Haukadals II og III, Tortu, Bryggju og Laugar sunnan girðingar um land Haukadals I. Í öðru lagi í land Haukadals I, eign Skógræktar ríkisins og í þriðja lagi í óskipt land Haukadalsstofu austan, norðan og vestan lands Haukadals I.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalýsingu fyrir Haukadalur frá 22. nóvember 1883 telst innan landamerkja Haukadals, nánar tiltekið yfir land Haukadals I og óskipt land jarðanna Haukadals II og III, Tortu, Bryggju og Laugar. Kröfum íslenska ríkisins vegna þjóðlendna er nánar lýst í kafla 3.1.1. og vegna Skógræktar ríkisins, eiganda Haukadals I, í kafla 3.1.2. Þá er kröfum Bjarna Sigurðssonar o.fl. þinglýstra eigenda Haukadalsstofu og Más Sigurðssonar o.fl. leigjenda Laugar vegna lands innan landamerkja torfunnar lýst í kafla 3.6.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að með afsali til Kristian Kirk og síðar til ríkisins hafi allt land Haukadals verið selt að undanskildu tilgreindu svæði og að aðrir eigi ekki land innan lýstra landamerkja Haukadals norðan við Haukadalur I. Íslenska ríkið eigi því aðild báðum megin kröfulínunnar. Á það er bent að landamerkjabréf Haukadals sé ekki áritað um samþykki vegna

afréttar Biskupstungnahrepps. Þá er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er því haldið fram að sú regla hafi gilt að gögn og gæði lands, svo sem afréttarnot, hafi eingöngu fylgt heimajörð kirkna en ekki öðrum jörðum í hennar eigu. Þannig hafi sameiginleg afréttarlönd hætt að fylgja einstökum jörðum en öll verið skráð með heimajörð kirkjunnar. Er því haldið fram að útlendi Haukadals á Haukadalsheiði sé afréttarland sem kirkjunni í Haukadal hafi áskotnast með framangreindum hætti nema slíkt hafi gerst fyrir eða á meðan Haukadalur var höfuðból sem höfðingjar byggðu.

Af hálfu þinglýstra eigenda Haukadalsstorfu (Haukadals II og III, Tortu og Bryggju) og leigjenda Laugar er því haldið fram að allt land torfunnar innan þinglýstra landamerkja sé undirorpið beinum eignarrétti. Allar heimildir um nýtingu jarðarinnar, svo og sú ráðstöfun landeigenda að friða Haukadalsheiði fyrir beit, bendi til þess að land Haukadals sé eignarland. Mótmælt sé fullyrðingum um að allt land Haukadalsheiðar hafi fylgt með sölu jarðarinnar til Kristian Kirk 1938. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjagalaganna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra, að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eigenda þeirra. Sá sem dragi í efa gildi fyrirleggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Haukadal er Landnámabók en samkvæmt henni voru fyrstu ábúendur í Haukadal þeir Þorbrandur Þorbjarnarson og Ásbrandur sonur hans. Haukadals er getið í máldaga sem talinn er vera frá 1269, máldaga frá fyrri hluta 14. aldar, Vilkinsmáldaga frá 1397 og Gíslamáldaga frá 1570. Jörðin er skráð eign Skálholtsdómskirkju í jarðabók 1597. Hennar er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboði 1. október 1794 og kemst þá í einkaeign. Þá er jarðarinnar getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Haukadals.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Haukadals er að finna í vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1646 en þar er landamerkjum jarðarinnar lýst svo:

Landamerke, ad nordan J markagil fyrer framan Midhliid og J Laugaa, rædur hun siidan sudureffter framm i Flíot, siidan Flíotéd uppepter ad Arbrandsa, Aarbrandsa rædur siidan til upptaka siidan Far það er geingur úr Sandvatni, siidan Sandvatn vestur J Almennings götur er liika kallast Norlingagötur, siidan þær götur frammepter fyrer vestan Sandfèll, siondeiling [svo í texta] þaðan og J markagils Botn. Item a hún effter Herra Gysla Jonssonar Maaldaga er hann skrifar til Brædratungu afrett fyrer nordann vötn J mots vid Skálholtt, Torffastade og Brædratungu Jafnmijked allar.

Landamerkjum jarðarinnar Haukadals er lýst í landamerkjabréfi, dags. 22. nóvember 1883. Þar lýsir eigandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

Að norðan í Markagil fyrir framan Miðhlið, úr Markagili í Laugá, rædur hún svo fyrst suður eptir þar til hún rennur í Almenningsá sú á ræður eptir það fram í Fljót síðan Fljótið upp að Árbrandsá sú á ræður eptir það til upptaka. Síðan far það er rennur í hana úr Sandvatni fyrir norðan Árbrandshólma síðan Sandvatn, svo far það er í það rennur norður fyrir austur torfur svo beina línu að vestan við Torfurnar í skarðið fyrir austan Sjónarhóla, þaðan í Sandfarið fyrir framan Hestabrekku austur í Markagilsbotn.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 26. maí 1884 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Lýsingu á landamerkjum Haukadals er þannig að finna í heimildum frá miðri 17. öld og 1883.

Heimildum þessum ber saman um landamerki jarðarinnar að öðru leyti en því að í eldri heimildinni er sagt að Sandvatn ráði merkjum að Almenningsgötum sem einnig nefnist Norðlingagötur en þær ráði fram eftir fyrir vestan Sandfell en þaðan sjóndeiling í Markagilsbotn. Í landamerkjabréfinu segir hins vegar að úr Sandvatni ráði far það er í það rennur norður fyrir austur torfur, svo beina línu að vestan við Torfurnar í skarðið fyrir austan Sjónarhóla, þaðan Sandfarið fyrir framan Hestabrekku austur í Markagilsbotn. Ekki verður þó annað séð en að landamerkjum sé lýst á sama stað í landamerkjabréfinu og vísitastubókinni en í stað þess að miða við Norðlingagötur er miðað við kennileiti í landslagi.

Að Haukadal liggja jarðirnar Múli, Neðridalur, Helludalur og Úthlíð, svo og Hólar, Brú, Gýgjarhóll og Kjarnholt vestan Tungufljóts og Ásbrandsár. Er þá ekki tekið tillit til stofnunar nýbýla eða landskipta eftir gerð landamerkjabréfsins. Að norðanverðu liggur Haukadalur að afrétti Biskupstungnahrepps. Landamerkjabréf Haukadalstorfu er áritað af hálfu Úthlíðar. Landamerkjabréf Helludals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Haukadals og Helludals árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Neðridals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Haukadals og Helludals árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Hóla er dags. 21. maí 1884 og þingl. maí sama ár. Fyrirsvarsmenn Haukadals og Hóla árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Þá er landamerkjabréf Brúar, dags. 5. júní og þingl. 8. júní 1885, áritað um samþykki vegna Haukadals og ber landamerkjabréfum jarðanna saman um mörk þeirra. Formlegt samþykki fyrirsvarsmanna Múla, Gýgjarhóls, Kjarnholta og Biskupstungnahrepps skortir hins vegar.

Á landamerkjabréfi Haukadals er því sá galli að það hefur ekki hlotið formlega staðfestingu fyrirsvarsmanna Múla, Gýgjarhóls, Kjarnholta og Biskupstungnahrepps. Við mat á þýðingu bréfsins er því nauðsynlegt að kanna hvort efni þess fær samrýmst öðrum gögnum um merki þeirra landsvæða sem áritun skortir fyrir.

Sunnan Haukadalstorfu liggur jörðin Múli. Í landamerkjabréfi Múla, dags. 24. maí 1884, er landamerkjum jarðarinnar úr Stakksárbotnum og að Holtakotalandi lýst svo:

Þaðan haldast mörkin á móts við Neðridalsland með Stakksá niður að eyrum og beina stefnu í Almenningsá, svo með Almenningsá þar til hún kemur í Tungufljót, ræður svo Fljótið mörkunum þar til Holtakotaland tekur við ...

Landamerkjabréfum Haukadals og Múla ber þannig saman um að mörk séu í Almenningsá.

Vestan Haukadalstorfu handan Tungufljóts liggur jörðin Gýgjarhóll. Í landamerkjabréfi Gýgjarhóls, dags. 3. júní 1890 og þingl. 4. júní 1890, er landamerkjum jarðarinnar frá Kjóstadalæk að Gýgjarhólslæk lýst svo:

... þaðan ræður svo nefndur Kjóstadalækur að Brúarlæk móti Kjóstöðum, svo ræður Brúarlækur í Tungufljótsfarveg móti Brú, svo ræður Tungufljótsfarvegur að vörðu, sem stendur austan vert við fyrnefndan farveg, svo þaðan beina stefnu í vörðu, sem stendur á Þrætuborg, svo þaðan beina stefnu í vörðu, sem stendur utanvert við Gýgjarhólslæk; á þessari línu eru merki með hæfilegu millibili móti Kjarnholtum; ...

Landamerkjabréfum Haukadals og Gýgjarhóls ber þannig saman um að mörk séu í Tungufljóti.

Vestan við Haukadalstorfu handan Tungufljóts liggur jörðin Kjarnholt. Í landamerkjabréfi Kjarnholta, dags. 31. maí 1890 og þingl. 4. júní 1890, er landamerkjum jarðarinnar lýst svo:

Fyrst að norðan er varða við Tungufljót, sem ræður merkjum þar, og svo þaðan bein lína eða sjónhending í vörðu á svonefndri Þrætuborg og svo áfram sjónhending í vörðu austur við Gýgjarhólslæk;

svo ræður Gýgjarhóls- og Einholtslækur fram í Fljót að sunnanverðu og svo Fljót að vestan verðu uppað fyr skrifaðri vörðu.

Landamerkjabréfum Haukadals og Kjarnholta ber því saman um að mörk séu í Tungufljóti.

Norðan við Haukadalstorfu liggur afréttur Biskupstungnahrepps. Ekki er að sjá að gert hafi verið landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjagalaganna 1882. Til er lýsing oddvita Biskupstungnahrepps á mörkum afréttarins frá 15. apríl 1979. Mörkum afréttarins að heimalöndum er þar lýst svo: „Úr Hagavatni ræður Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá.“ Í 1. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnessýslu austan vatna, nr. 408/1996, er afrétti Biskupstungnahrepps lýst með öðrum hætti: „Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.“ Í bréfi Héraðsnefndar Árneseinga dags. 29. nóvember 2001 kemur fram, í tilefni fyrirspurnar Ólafs Björnssonar hrl., dags. 27. s.m., að þau mistök hafi orðið við gerð fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996, að röng landamerkjalyking sé á Framafrétti Biskupstungnahrepps. Samkvæmt greindu bréfi Héraðsnefndarinnar kemur rétt lýsing fram í áðurgreindri lýsingu oddvítans frá 15. apríl 1979.

Framangreind lýsing á mörkum afréttar Biskupstungnahrepps er þannig í samræmi við landamerkjabréf Haukadals. Í teikningu á kröfulínukorti fyrir Haukadalstorfu og Framafrétt eru þessi mörk tilgreind í miðju Sandvatni. Fram er komið að náttúrulegar aðstæður hafa verið breytilegar undanfarnar aldir og ekki er víst að mörk í Sandvatni hafi ávallt verið á sama stað. Verður við það miðað í úrskurði þessum að mörkin séu rétt færð á kröfulínukort enda ekki önnur mörk líklegri og sátt er á milli aðila um þessa afmörkun.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Haukadals er getið í heimildum allt frá landnámstíð. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Haukadal. Ekki verður annað séð en að því beri saman við einu eldri heimildina um merki jarðarinnar frá 1646. Jafnframt hefur landamerkjabréfið verið áritað f.h. fjögurra aðliggjandi jarða, bréf þeirrar fimmtu er áritað f.h. Haukadals og lýsingum þriggja ber saman um merki við Haukadal. Loks ber lýsingu marka afréttar saman við landamerkjalykingu Haukadals.

Elsta heimild um landamerki Haukadals er frá miðri 17. öld. Ekki verður annað séð en að þeirri heimild beri saman við landamerkjabréf Haukadals frá 1883. Þá er landamerkjabréfið áritað um samþykki vegna allra aðliggjandi jarða nema Múla, Brúar, Gýgjarhóls, Kjarnholta og Biskupstungnahrepps. Landamerkjabréf Brúar er hins vegar áritað um samþykki vegna Haukadals og ber landamerkjabréfum jarðanna saman um mörk þeirra. Enda þótt eigendur Múla, Gýgjarhóls og Kjarnholta áriti ekki bréf Haukadals og eigandi Haukadals ekki bréf þessara jarða ber þeim saman um að mörk jarðanna séu annars vegar í Almenningsá og hins vegar í Tungufljóti. Þá er ljóst að lýsingu oddvita Biskupstungnahrepps á mörkum afréttarins ber saman við landamerkjabréf Haukadals.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum jarða í Haukadalstorfu sé rétt lýst í landamerkjabréfi dags. 22. nóvember 1883. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðanna án þess að séð verði að athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta, sem máli skiptir, hafi komið fram. Landamerkjabréf Múla, Neðridals, Helludals, Úthlíðar, Hóla, Brúar, Gýgjarhóls og Kjarnholta eru einnig þinglesin. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Haukadalstorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Þeir formlegu ágallar, sem á bréfinu eru, verða því ekki taldir hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Eins og áður greinir byggir íslenska ríkið á því að aðrir eigi ekki aðild að ágreiningi um þjóðlendumörk að því er tekur til Haukadalstorfu enda hafi öllu landi verið afsalað til Skógræktar ríkisins öðru en því sem sérstaklega var undanskilið í afsali 1938. Af þessu tilefni skal tekið fram að málsreifun ríkisins er ekki rétt að þessu leyti enda var tekið fram í greindu afsali að undanskilið væri land sem er utan þess svæðis sem afmarkað var í afsalinu. Þá er þess að geta að í landskiptum þeim, sem vísað er til af hálfu ríkisins, er tekið fram að skipt hafi verið landi sunnan girðingar um land Haukadals I en ekki er fjallað um annað land.

Hvað sem líður hugsanlegum ágreiningi um þetta skal tekið fram að ákvæði 1. gr. laga nr. 58/1998 gera skýran greinarmun á eignarlandi og þjóðlendu. Þjóðlenda er landsvæði utan eignarlanda. Ljóst er því að eignarland verður ekki gert að þjóðlendu með því að eigandi þess afsali sér eignarráðum sínum. Í því sambandi skiptir ekki máli hvort eigandinn er íslenska ríkið eða einhver annar. Þá hefur fjármálaráðherra ekki heimild til slíks afsals, sbr. 2. mgr. 40. gr. stjórnarskrárinnar þar sem kveðið er á um að ekki megi selja eða með öðru móti láta af hendi neina af fasteignum landsins né afnotarétt þeirra nema samkvæmt lagaheimild. Ekki verður talið að slík heimild felist í 1. mgr. 11. gr. laga nr. 58/1998 þar sem kveðið er á um að fjármálaráðherra skuli fara með fyrirvar fyrir hönd ríkisins og stofnana á vegum þess vegna krafna um eignarréttindi innan þjóðlendna og við úrlausn um hvort land teljist til eignarlands eða þjóðlendu.

Ekki eru heimildir um annað en að jarðir í Haukadalstorfu hafi verið byggðar og nýttar eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1883, hafa eigendur jarðanna farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem hér hafi þýðingu. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðanna hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Tilgreining á hluta kirkjunnar í heimalandi Haukadals er í samræmi við það sem venja var í máldögum enda var það skilyrði sett til að kirkja gæti tekið vígslu að hún ætti tiltekinn hluta þeirrar jarðar sem hún stóð á. Í þessari tilgreiningu felst hins vegar ekki sönnun þess að innan marka jarðatorfunnar hafi verið annars konar land, með aðra stöðu að eignarrétti.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkjja jarða í Haukadalstorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarða í Haukadalstorfu, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 22. nóvember 1883, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.7. Helludalur I og II

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalyðingu frá 5. júní 1885 telst innan landamerkjja Helludals. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Steinars Tómassonar, þinglýsts eiganda Helludals I, og Kristófers Arnfjörð Tómassonar, þinglýsts eiganda Helludals II, og Svönu Einarsdóttur, eiganda Helludals I og II samkvæmt kaupsamningi, í kafla 3.7.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að þau mörk Helludals, sem viti að óbyggðum, séu ósamþykkt. Þá er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er á það bent að í Jarðabók Árna Magnússonar

og Páls Vídalíns segi að Skálholtsstaður eigi afrétt í Tungnamannaafrétt á fjöllumum fyrir framan Haukadál. Þetta bendi til þess að Bjarnarfell og Sandfell hafi verið talin hluti af afrétti Biskups-tungnamanna. Jafnframt er því haldið fram að land Helludals í Bjarnarfelli sé eingöngu í sumar-notum og smalað að frumkvæði sveitarstjórnar.

Af hálfu þinglýstra eigenda Helludals I og II og kaupsamningshafa er því haldið fram að allt land Helludals I og II innan þinglýstra landamerkjja sé undirorpið beinum eignarrétti þeirra. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjlaganna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra, að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eigenda þeirra. Þá er því mótmælt sem fram kemur í greinargerð íslenska ríkisins að mörk Helludals að norðanverðu séu ósamþykkt. Sá sem dragi í efa gildi fyrirbyggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Helludal er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Helludals er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðuppböðinu 17. júní 1790 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Helludals.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Helludals er að finna í landamerkjabréfi Helludals, dags. 5. júní 1885. Þar lýsir umboðsmaður eigenda landamerkjum hennar þannig:

Markagil fyrir norðan Giljatungur sem ræður uppá fjallsbrún (við Neðradalsland) þaðan stefnu í stóran stein sem nefnist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar sem ræður norður móts við Hestabrekkur (við Úthlíðarland) þaðan stefnu austur með Hestabrekku, sem liggja framan í Sandfelli austri Markagilsbotna fyrir framan Miðhlíð þaðan Gilið niður í Laugá (við Haukadalsland) þaðan Laugá að Markagili.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 6. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Helludal liggja jarðirnar Úthlíð, Neðridalur og Haukadalur. Landamerkjabréf Úthlíðar er dags. 14. maí 1885 og þingl. 8. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Helludals og Úthlíðar árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Neðridals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Helludals og Neðridals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Haukadals er dags. 22. nóvember 1883 og þingl. 6. maí 1884. Fyrirsvarsmenn Helludals og Haukadals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Helludals er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Helludal. Eldri heimildir um landamerki jarðarinnar eru ekki fyrir hendi. Landamerkjabréf jarðarinnar er áritað af öllum aðliggjandi jörðum og sömuleiðis er áritað af hálfu Helludals á landamerkjabréf allra aðliggjandi jarða. Þá hefur ekkert komið fram sem mælir í mót lýsingu landamerkjja Helludals að öðru leyti.

Fyrirbyggjandi gögn benda því til að landamerkjum Helludals sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 5. júní 1885. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Sama máli gegnir um landamerkjabréf Úthlíðar, Neðridals og Haukadals. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Helludals hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

EKKI eru heimildir um annað en að jörðin Helludalur hafi verið byggð og nýtt eftir búskapar-

háttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1885 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkjja jarðarinnar Helludals sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarðarinnar Helludals, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 5. júní 1885, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.8. Hólar

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalyðingu frá 21. maí 1884 telst innan landamerkjja Hóla. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Biskupstungnahrepps, þinglýsts eiganda jarðarinnar, í kafla 3.8.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Kröfulína íslenska ríkisins miðist við landnámsmörk en þá sé gert ráð fyrir að með Köldukvísl í Landnámu sé átt við Tungufljót sem eigi upptök sín annaðhvort í Fljótsbotnum eða þar sem tvær kvíslar Ásbrandsár komi saman við Tungufljót. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er á það bent að land Hóla sé eingöngu í sumarnotum og smalað að frumkvæði sveitarstjórnar.

Af hálfu þinglýsts eiganda Hóla er því haldið fram að allt land Hóla innan þinglýstra landamerkjja sé undirorpið beinum eignarrétti. Lýst sé af Landnámu að Hólar hafi verið innan landnáms Eyfróðar hins gamla. Á meðan jörðin hafi verið í byggð hafi hún öll verið nýtt til hefðbundins búskapar allt inn að Sandá. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjjalaganna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eiganda þeirra. Sá sem dragi í efa gildi fyrirbyggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Hóla er í máldaga frá fyrri hluta 14. aldar en þá var bænhús á jörðinni sem þjónað var frá Haukadal. Hóla er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695, 1709, 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Hóla.

Landamerkjum jarðarinnar er fyrst lýst í landamerkjabréfi, dags. 21 maí 1884. Þar lýsir forsvarsmáður jarðarinnar merkjum hennar þannig:

Að suðvestan ræður landamerkjum Markagil frá Fljóti og austur Botn og úr Botni beint að vörðu í Lágumýri og þaðan beint í Steinsholt og svo þaðan inneptir og inn að Vörðu hjá Nigræðislæk við Skírvaðstorfu enda svo þaðan um að vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nigræði, vestan til við götur, svo ráða götur inn að Sandá og Sandá að norðan vestur í Sandárdrög að fyrstu upptökum hennar og svo beint fram fyrir vestan Brúntorfu fram að upptöku Ásbrandsár og svo ræður hún fram að Fljóti og Fljót fram að Markagili.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 26. maí 1884 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Hólum liggja jarðirnar Haukadalur, Brú, Kjóastaðir og Brattholt. Þá liggur Tunguheiði að Hólum að austanverðu og Biskupstungnaafréttur að norðanverðu. Landamerkjabréf Haukadals er dags. 22. nóvember 1883 og þingl. 26. maí 1884. Fyrirsvarsmenn Hóla og Haukadals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Brúar er dags. 5. júní 1885 og þingl. 8. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Hóla og Brúar árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Kjóastaða er dags. 4. júní 1885 og þingl. 6. júní 1885. Fyrirsvarsmenn Hóla og Kjóastaða árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Brattholts er dags. 4. júní 1885 og þingl. 8. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Hóla og Brattholt árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Áritun fyrirsvarsmanna Tunguheiðar og Biskupstungnaafréttar skortir hins vegar.

Lýsingu á landamerkjum Hóla er þannig ekki að finna í eldri heimildum en landamerkjabréfi frá 1884. Þá er bréfið haldið þeim ágalla að það hefur hvorki hlotið formlega staðfestingu fyrirsvarsmanna Biskupstungnaafréttar né Tunguheiðar. Við mat á þýðingu landamerkjalyýsingar Hóla er því nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst gögnum um merki þeirra landsvæða sem áritun skortir fyrir.

Ekki er að sjá að landamerkjabréf hafi verið gert fyrir Tunguheiði í kjölfar setningar landamerkjagalaganna 1882 en hins vegar voru landamerki jarðarinnar ákvörðuð með dómi aukadómpings Árnassýslu 23. febrúar 1980 sem ekki var áfrýjað. Í kafla 11.12. er því lýst að mörk Tunguheiðar gagnvart Hólum séu um mörk frá Steinsholti, sjónhending í Vörðu hjá Nýgræðislæk við Torfuenda eða Skírvaðstorfu og þaðan beint í Grjótöldu fyrir innan Nýgræði. Þá ber landamerkjabréfi Hóla og lögfestu Tunguheiðar saman um að þaðan, eða að vestanverðu eins og segir í lögfestu Tunguheiðar frá 20. maí 1829, ráði götur, Norðlendingagötur, inn að Sandá.

Norðan við Hóla liggur afréttur Biskupstungnahrepps. Ekki er að sjá að gert hafi verið landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjagalaganna 1882. Til er lýsing oddvita Biskupstungnahrepps á mörkum afréttarins frá 15. apríl 1979. Mörkum afréttarins að heimalöndum er þar lýst svo: „Úr Hagavatni ræður Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá.“ Í 1. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnassýslu austan vatna, nr. 408/1996, er afrétti Biskupstungnahrepps lýst með öðrum hætti: „Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.“ Í bréfi héraðsnefndar Árneseinga dags. 29. nóvember 2001 kemur fram, í tilefni fyrirspurnar Ólafs Björnssonar hrl., dags. 27. s.m., að þau mistök hafi orðið við gerð fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996, að röng landamerkjalyýsing var á Framafrétti Biskupstungnahrepps. Samkvæmt greindu bréfi héraðsnefndarinnar kemur rétt lýsing fram í ádurgreindri lýsingu oddvítans frá 15. apríl 1979.

Framangreind lýsing á mörkum afréttar Biskupstungnahrepps að heimalöndum er þannig í samræmi við landamerkjabréf Hóla.

Hér að framan hefur verið rakið hvernig Hóla er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalyýsingin taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Hóla. Eldri heimildir um landamerki jarðarinnar eru ekki fyrir hendi. Bréfið er áritað um samþykki aðliggjandi jarða, þ.e. Brattholts, Brúar, Kjóastaða og Haukadals. Þá ber landamerkjabréfinu í aðalatriðum saman við lýsingu á merkjum Tunguheiðar í lögfestu frá 1829 (og dómi aukadómpings Árnassýslu frá 23. febrúar 1980). Loks hefur ekkert komið fram sem mælir í mót þeirri lýsingu á mörkum jarðarinnar gagnvart Biskupstungnaafrétti sem greinir í landamerkjabréfi. Landamerkjalyýsing Hóla og aðliggjandi landsvæða, þar sem þær eru fyrir hendi, ber því saman í öllum aðalatriðum.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum Hóla sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 21. maí 1884. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta. Sama máli gegnir um landamerkjabréf Brattholts, Brúar, Kjóastaða og Haukadals. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Hóla hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Þeir formlegu ágallar sem á bréfinu eru verða því ekki taldir hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Hólar hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma þótt búskapur hafi verið þar nokkuð stopull framan af 20. öldinni en jörðin fór í eyði um miðja öldina. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1884 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðarinnar Hóla sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarðarinnar Hóla, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 21. maí 1884, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.9. Kjóastaðir I og II

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja norðan þess lands sem samkvæmt landamerkjalyðingu frá 4. júní 1885 telst innan landamerkja jarðarinnar Kjóastaða og taki því ekki til lands innan þeirra. Eftir gerð landamerkjabréfsins var jörðinni skipt í Kjóastaði I og II. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Eyvindi Magnúsi Jónassyni o.fl. þinglýstum eigendum Kjóastaða I, og Braga Kristjánssyni þinglýstum eiganda Kjóastaða II um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Biskupstungnahreppi er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Eyvindar Magnúsar Jónassonar o.fl., þinglýstra eigenda jarðanna, í kafla 3.9.

Kjóastaðir I og II eru á meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnassýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðunum, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Kjóastaði er vegna jarðaskipta 1554. Þá er Kjóastaða getið í jarðabókum 1686, 1695, 1709, 1847 og 1861.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna á landamerkjabréfi, dags. 4. júní 1885. Þar lýsa ábúendur jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

Úr Steinsholti beina stefnu í Vörðu sem að stendur vestur í Lágumýri, og úr henni í Skammar-keldubotn, svo ræður Brúarlækur og suður Kjóastaðatungusporð, svo ræður Kjóastaðalækur austur í Krók við Fótarholtstaglið og svo úr þeim krók beina stefnu í vörðu, sem að stendur á Grjótbrún við Gegnir, svo ræður Gegnir mörkum uppí Botn, og úr honum beint í Steinsholt.

Landamerkjabréf Kjóastaða var þinglesið 6. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Jörðinni hefur síðar verið skipt upp í Kjóastaði I og II.

Að Kjóstöðum liggja Brú, Hólar, Brattholt og Gýgjarhóll. Er þá ekki tekið tillit til þess að eftir gerð landamerkjabréfsins var Gýgjarhólskoti skipt út úr Gýgjarhólsjörðinni. Landamerkjabréf Kjóstaða er áritað um samþykki vegna allra framangreindra jarða.

Hér hefur að framan hefur verið rakið hvernig Kjóstaða er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphafslegs landnáms í Biskupstungnahreppi. Þá benda fyrirbyggjandi gögn til þess að landamerkjum Kjóstaða sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 4. júní 1885. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur Þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðanna Kjóstaða I og Kjóstaða II. Jafnframt benda þau gögn sem hér hafa verið reifuð ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Kjóstaða, dags. 4. júní 1885, teljist ekki til Þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.10. Miðhús

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að Þjóðlendulínan liggja norðan þess lands sem samkvæmt landamerkjalytingu frá 22. október 1883 telst innan landamerkja jarðarinnar Miðhúsa og taki því ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Sighvati Arnórssyni þinglýstum eiganda Miðhúsa um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Biskupstungnahreppi er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum þinglýsts eiganda jarðarinnar í kafla 3.10.

Miðhús eru ein þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Miðhús er frá 1597 og var jörðin þá eign Skálholtskirkju. Miðhúsa er getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin var seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboði 16. júní 1790. Hennar er einnig getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í heimildum þessum er ekkert fjallað um landamerki Miðhúsa.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna á landamerkjabréfi, dags. 23. október 1883. Þar lýsa ábúendur og umboðsmaður eigenda jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

Frá vörðu sem stendur á Andarlæksbakka í Markaríma, í þúfu á Ásnum við veginn þaðan að Lambhagalæk síðan ræður lækurinn að upptökum hans við jarðbrúna þar sem Þjóðvegurinn er, þaðan í syðsta Gamla Hólinn svo í Blesá og í Hrutána við upptök Seljamýrar.

Þessi mörk aðskilja Miðhúsa og Brekkuland en á milli Úthlíðar og Miðhúsa úr vörðu sem er á Alsholtssenda þaðan beina leið í Djáknaklett þaðan í vörðu í Fögrubrekku svo sjónhending framan til í Holtamannahóla í Kálfana móts við Árnarhól.

Að Miðhúsum liggja Úthlíðartorfa (Úthlíð, Stekkholt og Hrauntún) og Brekka. Er þá ekki tekið tillit til landskipta eða stofnunar nýbýla eftir gerð landamerkjabréfsins. Þá liggur að Miðhúsum Efstidalur sem er handan Brúarár og tilheyrir því Laugardalshreppi. Landamerkjabréf Miðhúsa er áritað um samþykki vegna Úthlíðartorfu og Brekku. Þá ber landamerkjabréfum Miðhúsa og Efstadals saman um að mörk séu um Brúará enda þótt gagnkvæmar áritanir skorti.

Hér hefur að framan hefur verið rakið hvernig Miðhúsa er getið í heimildum allt frá 17. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphafslegs landnáms í Biskupstungnahreppi. Þá benda fyrirbyggjandi gögn til þess að landamerkjum Miðhúsa sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 22. október 1883. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur Þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Miðhúsa. Jafnframt benda þau gögn sem hér hafa verið reifuð ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Miðhúsa frá 22. október 1883, teljist ekki til Þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.11. Neðridalur

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að Þjóðlenduálinan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalyðingu frá 5. júní 1885 telst innan landamerkja Neðridals. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Neðridals ehf., þinglýsts eiganda jarðarinnar, í kafla 3.11.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að þau mörk Helludals, sem viti að óbyggðum, séu ósamþykkt. Þá er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er á það bent að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segi að Skálholtsstaður eigi afrétt í Tungnamannaafrétt á fjöllum fyrir framan Haukadalsdal. Þetta bendi til þess að Bjarnarfell og Sandfell hafi verið talin hluti af afrétti Biskupstungnamanna. Jafnframt er því haldið fram að land Neðridals í Bjarnarfelli sé eingöngu í sumar-notum og smalað að frumkvæði sveitarstjórnar.

Af hálfu þinglýsts eiganda Neðridals er því haldið fram að allt land Neðridals innan þinglýstra landamerkja sé undirorpið beinum eignarrétti þeirra. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjagagna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess, að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra, að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eigenda þeirra. Þá er því mótmælt sem fram kemur í greinargerð íslenska ríkisins að mörk Neðridals að norðanverðu séu ósamþykkt. Sá sem dragi í efa gildi fyrirbyggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Neðridal er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Neðridals er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 17. júní 1790 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Neðridals.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Neðridals er að finna í landamerkjabréfi Neðridals, dags. 5. júní 1885. Þar lýsir ábúandi landamerkjum jarðarinnar þannig:

Við Haukadalsland, Almenningsá og Laugá að Markagili fyrir norðan Giljatungur sem ræður uppá fjallsbrún (móts við Helludalsland), þaðan stefnu í stóran Stein sem nefndist Blesi á Bjarnarvöllum og niður í Sandfar, sem ræður fram á móts við Valahnúk; þaðan sömu stefnu austur með fjallarótinni (við Austurhliðarland) í Fögrulágarbotn efri, ofaneptir henni í Stakksárbotna, svo ræður hennar farvegur niðurá Eyrar (við Múlaland) þaðan stefna niður í Almenningsá.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 6. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Neðridal liggja jarðirnar Austurhlíð, Úthlíð, Helludalur, Haukadalur og Múli. Er þá ekki tekið tillit til landskipta eða stofnunar nýbýla eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Austurhlíðar er dags. 16. desember 1883 og þingl. 10. júní 1885. Fyrirsvarsmenn Neðridals og Austurhlíðar árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Úthlíðar er dags. 14. maí 1885 og þingl. 8. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Neðridals og Úthlíðar árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Helludals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Neðridals og Helludals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Haukadals er dags. 22. nóvember 1883 og þingl. 26. maí 1884. Fyrirsvarsmenn Neðridals og Haukadals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Múla er dags. 24. maí 1884. Fyrirsvarsmenn Neðridals og Múla árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Eins og rakið er í kafla 6.10. kom upp ágreiningur milli ábúenda Neðridals og Múla um það hvar Stakksá rennur undir Biskupstungnabraut. Var úr því leyst með sættargjörð 3. október 1994, þinglýstri 20. desember sama ár.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Neðridals er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Neðridal. Eldri heimildir um landamerki jarðarinnar eru ekki fyrir hendi. Landamerkjabréf jarðarinnar er áritað af öllum aðliggjandi jörðum og sömuleiðis er áritað af hálfu Neðridals á landamerkjabréf allra aðliggjandi jarða. Þá hefur ekkert komið fram sem mælir í mót lýsingu landamerkja Neðridals að öðru leyti.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum Neðridals sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 5. júní 1885. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta sem máli skipti. Landamerkjabréf Austurhlíðar, Úthlíðar, Helludals, Haukadals og Múla eru einnig þinglesin. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Neðridals hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Neðridalur hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1885 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem hér hafi þýðingu. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðarinnar Neðridals sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarðarinnar Neðridals, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 5. júní 1885, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.12. Tunguheiði

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt lögfestu frá 20. maí 1829 og lýsingu í dómi aukadómsþings Árnassýslu frá 23. febrúar 1980 er innan marka

Tunguheiðar. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Bræðratungukirkju, þinglýsts eiganda Tunguheiðar, í kafla 3.12.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu og gróðurfari megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Ekki sé rétt að miða við dóm aukadómpings Árnassýslu frá 1980 um Tunguheiði í máli þessu. Í fyrsta lagi vegna þess að samkvæmt réttarfarslögum sé dómur í eignardómsmáli ekki bindandi um sjálfan grunneignarréttinn heldur aðeins um hina formlegu heimild að honum og í öðru lagi vegna þess að dómurinn sé í andstöðu við heimildir um landnámsmörk á umræddu landsvæði. Þá sé alls óvíst hvernig til eignarréttar að Tunguheiði var stofnað í öndverðu.

Af hálfu þinglýsts eiganda Tunguheiðar er því haldið fram að allt land Tunguheiðar innan nánar tilgreindra marka sé undirorpið beinum eignarrétti hans. Þá er því mótmælt sem fram kemur í greinargerð íslenska ríkisins að ekki hafi verið dæmt efnislega um eignarrétt á Tunguheiði með dómi aukadómpings Árnassýslu frá 1980. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Í dómi aukadómpings Árnassýslu 23. febrúar 1980 er mörkum Tunguheiðar lýst svo:

Umrætt land er ofan núverandi byggðar í Biskupstungum. Suðurmörk þess eru um svonefnt Brattholtsgil, er gengur í Hvítá skammt norðan við Gullfoss, og síðan bein lína úr gilbotninum í tiltekinn stein við Kjalveg. Vesturmörkin eru bein lína úr síðastgreindum steini í svonefndan Vegatorfustein, sem er nokkuð austan Kjalvegar, og þaðan bein lína um austurjaðar austustu tjarnarinnar í svokölluðum Réttardælum allt norður í Sandá. Að norðan ræður svo Sandá, en Hvítá að austan.

Mál þetta höfðaði sóknarnefnd Bræðratungukirkju sem eignardómsmál á grundvelli 220. gr. þálgildandi laga nr. 85/1936, um meðferð einkamála í héraði. Krafðist sóknarnefndin þess að viðurkenndur yrði eignarréttur Bræðratungukirkju að landsvæðinu Tunguheiði í Biskupstungum. Til varna var tekið af hálfu íslenska ríkisins og Biskupstungnahrepps. Af hálfu ríkisins var því mótmælt að kröfur sóknarnefndarinnar yrðu teknar til greina og var annars vegar á því byggt að ríkið, sem fullnaðareigandi Bræðratungujarðar og Bræðratungukirkju, væri „... eigandi Tunguheiðar, er sé afréttarland“. Hins vegar að ríkið væri undir öllum kringumstæðum „grunneigandi“ þessa afréttarlands enda þótt ekki yrði fallist á að ríkið væri eigandi kirkju og jarðar. Af hálfu Biskupstungnahrepps voru ekki höfð uppi andmæli gegn því að Bræðratungukirkja ætti eignarrétt að Tunguheiði en andmæli gegn stefnukröfunum voru fyrst og fremst á því byggt að ábúendur í Biskupstungum hefðu öðlast rétt til beitar og umferðar á Tunguheiði fyrir hefð.

Dómur í málinu var kveðinn upp í aukadómpingi Árnassýslu 23. febrúar 1980. Í niðurstöðu dómsins segir svo:

Telja verður vafalaust, að heiði sú, sem talin er eign Bræðratungukirkju í framangreindum heimildum, máldagabók Gísla biskups Jónssonar, Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns og ýmsum vísitási-um biskupa, sé landsvæði það, sem á síðari tímum hefur verið kallað Tunguheiði og mál þetta fjallar um.

Um aldaðir var bændakirkja í Bræðratungu. Er ljóst að Tunguheiði hefur verið lögð til Bræðratungukirkju, enda þótt engar heimildir sé um með hvaða hætti það hefur orðið. Hefur ekkert komið fram í máli þessu, sem bendir til þess, að þar hafi verið orðin nein breyting á í lok síðustu aldar, þegar þáverandi kirkjubóndi fékk söfnuði umsjón og fjárhald kirkjunnar samkvæmt heimild í lögum nr. 13/1882, um umsjón og fjárhald kirkna. Í 3. gr. nefndra laga er boðið, að við slíkt tækifæri skuli nákvæm úttekt gerð á kirkjunni, eignum hennar, áhöldum og gripum, svo sem nánar greinir í lagaákvæði þessu. Slík úttektargerð í tilefni afhendingar Bræðratungukirkju í hendur söfnuði hefur ekki fundist og raunar ekki fullvíst, hvort hún hefur farið fram. Verður að telja ósannað, að Tunguheiði hafi verið tekin

af Bræðratungukirkju um leið og umsjón og fjárhald kirkjunnar var fengið söfnuði í hendur hinn 31. desember 1899.

Samkvæmt þessu og lögum nr. 13/1882 og síðar lögum nr. 22/1907 um umsjón og fjárhald kirkna verður að telja Bræðratungukirkju að lögum sérstakan aðila að þeim eignarréttindum sem um kanna að vera að ræða, að því er Tunguheiði varðar, og sóknarnefnd til þess bæra að höfða mál það, sem hér um ræðir. Mótmæli ríkissjóðs, sem að þessum atriðum lúta, verða því ekki tekin til greina, án þess þó að þar með sé að öðru leyti en að framan greinir tekin nein afstaða til þess, hver sé nánari réttarstaða ríkisins með tilliti til Bræðratungukirkju og eigna hennar.

Kemur þá til athugunar, hvort Bræðratungukirkja eigi eignarrétt að Tunguheiði eða einungis önnur og þá jafnframt þrengri eignarréttindi. Eins og fyrr segir, er ekki ljóst með hverjum hætti Tunguheiði hefur orðið kirkjueign. Heimildir þær, sem fyrir liggja og áður hafa verið raktar, benda hins vegar eindregið til þess, að á Tunguheiði hafi fremur verið litið sem eignarland en afrétt. Ágreiningslaust er, að afréttur Biskupstungnamanna sé norðan Sandár. Lega Tunguheiðar miðað við afrétt þennan, landa jarða í Biskupstungum, einkum Hóla og Brattholts, svo og hreppamörk, þykja einnig renna stöðum undir það, að eðlilegra sé að telja landsvæði þetta eignarland en afrétt. Eru heldur ekki fyrir hendi nein gögn, er leiði ótvírætt til annarrar niðurstöðu. Samkvæmt þessu ber að fallast á þá skoðun stefnanda, að Bræðratungukirkja eigi eignarrétt á Tunguheiði.

Viðurkenning eignarréttar Bræðratungukirkju að Tunguheiði raskar eigi þeim rétti, sem jarðeigendur í Biskupstungum vestan og norðan Hvitár kunna að eiga til upprekstrar á heidina eða til umferðar um hana. Er því ekki ástæða til að fjalla frekar um mótmæli þau, sem höfð hafa verið uppi af hálfu Biskupstungnahrepps í máli þessu. Samkvæmt þessu og þar sem skilyrðum eignardóms er fullnægt að öðru leyti, ber að taka stefnukröfunna til greina.

Dómi þessum var ekki áfrýjað til Hæstaréttar. Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um það sakarefni sem hér er til úrlausnar. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að hnekkja eða breyta niðurstöðum dómsins, sbr. 2. gr. Stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem afmarkað er í dómi, sem kveðinn var upp í aukadómþingsmáli nr. 11/1976 í aukadómþingi Árnassýslu 23. febrúar 1980, svokölluð Tunguheiði, teljist ekki þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998, án þess þó að tekin sé afstaða til hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

11.13. Úthlíðartorfa (Úthlíð I og II, Stekkholt og Hrauntún)

Úthlíðartorfa skiptist nú í jarðirnar Úthlíð I og II, Stekkholt og Hrauntún, enn fremur óskipt land þessara jarða. Sameiginlegt landamerkjabréf var gert fyrir Úthlíð og hjáleigurnar Stekkholt og Hrauntún 1885. Hjáleigurnar Stekkholt og Hrauntún urðu sjálfstæðar jarðir eigi síðar en 1914 þegar þær voru hvor um sig seldar út úr heimalandi Úthlíðar. Nýbýlið Úthlíð II var stofnað 1961 og fékk þá þriðjung lands Úthlíðar. Yfirlandskipti fóru fram milli Úthlíðar, Stekkholts og Hrauntúns 15. maí 1965 og var þá skipt landi torfunnar sunnan við Miðfell eða nánar tiltekið fyrir sunnan línu sem dregin er frá vörðu ofan Skjónulautar í Brúará gegnt Kinnargili. Land norðan þessarar línu er hins vegar óskipt. Hér verður fjallað um Úthlíðartorfu eins og henni er lýst í landamerkjabréfi Úthlíðar frá 14. maí 1885 en landsvæði þetta skiptist samkvæmt framangreindu annars vegar í úrskipt land Úthlíðar, Stekkholts og Hrauntúns og hins vegar í óskipt land þessara jarða.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggja yfir land sem samkvæmt landamerkjalytingu fyrir Úthlíð með hjáleigunum Stekkholti og Hrauntúni frá 14. maí 1885 telst innan landamerkja Úthlíðartorfu, nánar tiltekið yfir óskipt land jarðanna samkvæmt landskiptum

frá 1965. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum Björns Sigurðssonar, þinglýsts eiganda Úthlíðar I og II, Halldórs Jónssonar og Málfríðar Jónsdóttur, þinglýstra eigenda Stekkholts, og Hauks Þórðarsonar og Steinars Þórðarsonar, þinglýstra eigenda Hrauntúns, í kafla 3.13.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að mörk Úthlíðartorfu í Brúará, um Brúarárskörð og upp á Rótarsand, þaðan að Hagavatni, þá í Farinu að Sandvatni og þaðan með fram Haukadalslandi séu ósamþykkt. Þá er því haldið fram að af frásögn Landnámu, nýtingarmöguleikum, staðháttum, víðáttu, gróðurfari og niðurstöðu yfirlandskiptanefndar 1965 megi ráða að land norðan kröfulínu íslenska ríkisins hafi ekki verið numið í öndverðu og sé því ekki undirorpið beinum eignarrétti. Við gerð landamerkjabréfa hafi merki jarða, sem land eigi að afréttum, verið dregin einhliða langt inn í óbyggðir og þannig hafi ónumin landsvæði verið innlimuð í yfirráðasvæði jarðanna. Þá er gildi lögfestu Úthlíðar frá 1800 dregið í efa þar sem heimildir bendi til þess að einungis helmingur jarðarinnar hafi verið seldur á stólsjarðauppboði 1794 en hinn helmingurinn hafi verið í eigu kirkjunnar í Úthlíð. Þá er því haldið fram að sú regla hafi gilt að gögn og gæði lands, svo sem afréttarnot, hafi eingöngu fylgt heimajörð kirkna en ekki öðrum jörðum í hennar eigu. Þannig hafi sameiginleg afréttarlönd hætt að fylgja einstökum jörðum en öll verið skráð með heimajörð kirkjunnar. Er því haldið fram að óskipt land Úthlíðartorfu sé afréttarland sem kirkjunnar í Úthlíð hafi áskotnast með framangreindum hætti. Loks bendi upplýsingar um fjallskil til þess að um afréttarland sé að ræða.

Af hálfu þinglýstra eigenda Úthlíðartorfu (Úthlíðar I og II, Stekkholts og Hrauntúns) er því haldið fram að allt land torfunnar innan þinglýstra landamerkja sé undirorpið beinum eignarrétti þeirra. Heimildir um nýtingu landsins fyrr á tíð og allt fram á þennan dag, svo og ýmsar ráðstafanir með löggæmingum, bendi til þess að allt land Úthlíðartorfu sé eignarland. Aðrir hafi ekki nýtt landið nema með leyfi landeiganda. Þá er því haldið fram með vísan til tilgangs landamerkjagalaganna, eftirlitsskyldu sýslumanna með framkvæmd þeirra, þinglýsingu landamerkjabréfanna og þess að enginn ágreiningur hafi verið um efni þeirra, að landamerkjabréfin séu fullkomnar heimildir um landamerki jarða og eignarrétt þinglýstra eigenda þeirra. Þá er á það bent að mörk Úthlíðartorfu að Laugardalshreppi, sem jafnframt séu hreppamörk, séu óvefengd af sveitarstjórnnum beggja hreppa. Einnig er bent á að eigendur Úthlíðar riti undir landamerkjabréf Haukadals og séu mörk þessara tveggja jarða því samþykkt. Loks hafi mörk Úthlíðartorfu að Biskupstungnaafrétti alla tíð verið óumdeild. Sá sem dragi í efa gildi fyrirliggjandi þinglýstra eignarheimilda beri sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Því er mótmælt að af landskiptagerðum megi ráða hvort land er eignarland eða ekki. Fullyrðingum um að aðeins helmingur jarðarinnar hafi verið seldur á stólsjarðauppboði er einnig mótmælt og á það bent að samkvæmt Jarðabók 1709 hafi Skálholtskirkja átt bæði jörð og kirkju. Einnig er vísað til venjuréttar, hefðar og landnáms.

Elsta heimild um Úthlíð er Landnámabók en samkvæmt henni voru fyrstu ábúendur þar þau Ásgeir Úlfsson og kona hans Þorgerður, dóttir Ketilbjörns Ketilssonar á Mosfelli. Úthlíðar er getið í máldaga sem talinn er vera frá 1331 en þá var kirkja í Úthlíð sem virðist hafa verið bændakirkja. Úthlíðar er einnig getið í Vilkinsmáldaga frá 1397 og máldagabroti frá miðri 16. öld. Þá er jarðarinnar getið í bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar og var hún þá ein af leigujörðum frá Skálholti. Úthlíðar er getið í jarðabók 1597, 1686, 1695 og 1709 en þar er hún sögð eign Skálholtsdómkirkju. Úthlíð var ein þeirra Skálholtsjarða sem boðnar voru upp í júní 1790 en tilboð barst ekki. Þá er til afsalsbréf fyrir Úthlíð frá 1841. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Úthlíðar.

Fyrstu lýsingu á landamerkjum Úthlíðar er að finna í vísitasubók Brynjólfs biskups Sveinssonar 3. febrúar 1646 en þar er skráður vitnisburður Jóns Þórðarsonar um landamerki jarðarinnar. Landamerki Úthlíðar voru þessi samkvæmt lýsingu Jóns:

... vestan að mille Midhúsa og Hliðar fra diaknasteine og sionhending J Fögrubrecku fyrer nordan Hruthagasel. Þadan og ut í Kaalfaa, so rædur Brúara að upptökum vestur a midian rótasand, þadan

sionhending norður J Hagavatn, siðan það vatsfall er kallað er far, er rennur ur Hagavatne og J Sandvatn allt að almenningi veige kölludum Nordlingagötu, raada siðan götur þær J Hnífagilsbotna, og þaðan Hnífagil að Stockholtskieltu upptökum, enn Kiellan syðan austur J vautn, syðan rada vötnen vestur að Grafalak, og Grafalakurin vestur á lakiamót að þeim lak er kallast andalakur, rædur andalakur siðan sionhending J diaknaklett að austan.

Samhljóða lýsingu á landamerkjum jarðarinnar er að finna í lögfestu fyrir Úthlíð frá 1800 og vísitásiubók Steingrims Jónssonar biskups frá 1829.

Landamerkjabréf Úthlíðar með hjáleigunum Stekkholti og Hrauntúni er dags. 14. maí 1885. Í bréfinu er vísað til vísitásiubóka biskupanna Brynjólfs Sveinssonar og Steingrims Jónssonar en landamerkjalyking bréfsins er þar þó nákvæmari. Í landamerkjabréfinu lýsa eigendur og ábúendur jarðarinnar merkjum hennar þannig:

Að vestan milli Miðhúsa og Úthlíðar, frá Djáknasteini sjónhending í Fögrubrekku miðja fyrir norðan Hnúthagasel úti Kálfá stefnu í Arnarhól sem ræður fram í Brúará, Brúará ræður að upptökum vestur á miðjan Rótasand, þaðan sjónhending norður í Hagavatn, síðan þaðan vatnsfall sem kallast Far og rennur ur Hagavatni í Sandvatn, ur Sandvatni móts við Haukadal sjónhending fyrir austan Sjónarhóla fram með Sandfelli beina stefnu í Hnífugilsbotn, móti Helludals, Neðradals og Austurhlíðarlöndum, svo ræður Hnífagil á móti Austurhlíð fram í Stekkholtskelduupptök, svo ræður nefnd Kelda suður í Arnarholtslak, vestan Rústaflóð, síðan ræður Arnarholtslakur fram í vötn, svo ráða Vötnin vestur í Grafalak, sem ræður að lakjarmótum á þeim lak sem kallast Andaralakur, síðan ræður hann þangað til að áðurnefndur Djáknasteinn stefnir í Fögrubrekku.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 8. júní 1885 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Lýsingu á landamerkjum Úthlíðartorfu er þannig að finna í heimildum frá 1646, 1800, 1829 og 1885. Í landamerkjabréfinu eru mörk gagnvart Haukadal miðuð við sjónhendingu ur Sandvatni fyrir austan Sjónarhóla fram með Sandfelli beina stefnu í Hnífugilsbotn. Í eldri heimildum er hins vegar við það miðuð að frá Sandvatni ráði svokallaðar Norðlingagötur í Hnífagilsbotna. Jafnframt segir í landamerkjabréfinu að Stekkholtskelda ráði frá upptökum hennar í Arnarholtslak, vestan Rústaflóða, en síðan ráði Arnarholtslakur fram í Vötn. Eldri heimildir lýsa merkjum á þessum stað þannig að Stekkholtskelda ráði austur í vötn. Hér virðist eini munurinn vera sá að lýsing landamerkjabréfsins sé nákvæmari. Að öðru leyti en að framan greinir er um að ræða samhljóða lýsingu á landamerkjum jarðarinnar í landamerkjabréfi Úthlíðar og eldri heimildum.

Að Úthlíðartorfu liggja Efstidalur, Miðhús, Brekka, Arnarholt, Austurhlíðartorfa, Neðridalur, Helludalur, Haukadalstorfa, Biskupstungnaafréttur og Laugardalsafréttur. Landamerkjabréf Miðhúsa er dags. 22. október 1883. Fyrirsvarsmenn Úthlíðar og Miðhúsa árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Arnarholts er dags. 2. júní 1890. Fyrirsvarsmenn Úthlíðar og Arnarholts árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Austurhlíðar er dags. 16. desember 1883 og þingl. 10. júní 1885. Fyrirsvarsmenn Úthlíðar og Austurhlíðar árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Neðridals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Úthlíðar og Neðridals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Helludals er dags. 5. júní 1885 og þingl. 6. júní sama ár. Fyrirsvarsmenn Úthlíðar og Helludals árita hvor um sig á landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Úthlíðar er áritað af hálfu Brekku. Þá er landamerkjabréf Haukadals, dags. 22. nóvember 1883, áritað um samþykki eigenda og ábúenda Úthlíðar og ber landamerkjabréfum Úthlíðar og Haukadals saman um mörk jarðanna. Landamerkjabréf Úthlíðar hefur hins vegar ekki hlotið formlega staðfestingu fyrirsvarsmanna Efstadals, Laugardalsafréttar og Biskupstungnaafréttar. Við mat á þýðingu landamerkjalykingar Úthlíðartorfu er því nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst gögnum um merki þeirra landsvæða sem áritun skortir fyrir.

Vestan við Úthlíðartorfu handan Brúarár liggur Efstidalur í Laugardalshreppi. Í landamerkjabréfi Efstadals, dags. 21. maí 1887 og þingl. „sumarið 1887“, er landamerkjum jarðarinnar að norðan og vestanverðu lýst svo:

... í vestustu nýpuna á Rauðafelli og þaðan beina stefnu norður í Afrjettarlínu, frá þeirri sömu línu ræður Brúará að austan suður að Strýtuholum ...

Landamerkjabréfum Úthlíðar og Efstadals ber því saman um að mörk séu í Brúará. Eins og greinir í máli nr. 3/2000, Laugardalsafréttur (...), þykir og samanburður á landamerkjabréfum jarðanna leiða til þeirrar niðurstöðu að hornmark Úthlíðar, Efstadals og Laugardalsafréttar sé í punkti 4082 á kröfulínukorti á skjali nr. 60 og sérkorti óbyggðanefndar á skjali nr. 327, þ.e. við upptök Brúarár við Rótasand.

Vestan við Úthlíðartorfu liggur afréttur Laugardalshrepps. Lýsingu á mörkum Laugardalsafréttar er að finna í ritinu Sunnlenskar byggðir, ritinu Göngur og réttir, yfirlýsingu hreppstjórans í Laugardalshreppi frá 19. maí 1979 og í fjallskilareglugerð fyrir Árnæssýslu austan vatna, nr. 408/1996, sbr. kafla 6.11. Í ritinu Göngur og réttir er mörkum afréttarins að austanverðu lýst svo: „Er afréttur Laugdælinga austastur og liggur að löndum Biskupstungnahrepps. Mörk þar á milli úr Brúarárskörðum, sem eru endamörk í Efstadalsland, um Hagavatn í Hagafell ...“

Lýsing hreppstjórans í Laugardalshreppi frá 19. maí 1979 er samhljóða ofangreindri lýsingu á mörkum afréttarins að austanverðu. Þá ber fyrrgreindri lýsingu saman við lýsingu á mörkum afréttarins í ritinu Sunnlenskar byggðir og fjallskilareglugerð fyrir Árnæssýslu austan vatna, nr. 408/1996, þ.e. að mörk afréttarins að austanverðu séu frá Brúarárskörðum um Eldborgir og í Hagafell í Langjökli.

Framangreindar lýsingar á austurmörkum Laugardalsafréttar eru í samræmi við landamerkjabréf Úthlíðartorfu. Svo sem greinir í máli nr. 3/2000, Laugardalsafréttur (...), þykir samanburður á landamerkjabréfum Úthlíðar og Efstadals hins vegar leiða til þeirrar niðurstöðu að hornmark jarðanna og Laugardalsafréttar sé í upptökum Brúarár við Rótasand en ekki í Brúarárskörðum eins og greinir í framangreindri lýsingu á mörkum afréttarins að austanverðu.

Norðan við Úthlíð liggur afréttur Biskupstungnahrepps. Ekki er að sjá að gert hafi verið landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjalaganna 1882. Til er lýsing oddvita Biskupstungnahrepps á mörkum afréttarins frá 15. apríl 1979. Mörkum afréttarins að heimalöndum er þar lýst svo: „Úr Hagavatni ræður Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá.“ Í 1. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnæssýslu austan vatna, nr. 408/1996, er afrétti Biskupstungnahrepps lýst með öðrum hætti: „Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.“ Í bréfi héraðsnefndar Árnésinga dags. 29. nóvember 2001 kemur fram, í tilefni fyrirspurnar Ólafs Björnssonar hrl, dags. 27. s.m., að þau mistök hafi orðið við gerð fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996, að röng landamerkjalýsing var á Framafrétti Biskupstungnahrepps. Samkvæmt bréfi Héraðsnefndarinnar kemur rétt lýsing fram í áðurgreindri lýsingu oddvítans frá 15. apríl 1979.

Framangreind lýsing á mörkum afréttar Biskupstungnahrepps er þannig í samræmi við landamerkjabréf Úthlíðartorfu. Í teikningu á kröfulínukorti fyrir Úthlíðartorfu og Framafrétt eru þessi mörk tilgreind í miðju Hagavatni. Fram er komið að náttúrulegar aðstæður hafa verið breytilegar undanfarnar aldir og mörk í Hagavatni ekki ávallt verið á sama stað. Verður við það miðað í úrskurði þessum að mörkin séu rétt færð á kröfulínukort enda ekki önnur mörk líklegri og sátt er á milli aðila um þessa afmörkun.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Úthlíðar er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru

fremur líkur til þess að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar sé innan upphaflegs landnáms í Biskupstungnahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Úthlíðartorfuna. Ekki verður annað séð en að heimildum frá 1646, 1800 og 1829 beri saman við landamerkjabréf Úthlíðar með hjáleigunum Stekkholti og Hrauntúni frá 1885. Þá er landamerkjabréfið áritað um samþykki vegna allra aðliggjandi jarða nema Haukadals og Efstadals. Landamerkjabréf Haukadals er hins vegar áritað um samþykki eigenda og ábúenda Úthlíðar og ber landamerkjabréfum jarðanna saman um mörk þeirra. Enda þótt eigendur Efstadals og Úthlíðar áriti ekki bréf hvors annars ber lýsingum þeirra saman um að mörk séu í Brúará. Þá er ljóst að lýsingu fyrirvarsmanna Laugardalshrepps og Biskupstungnahrepps á mörkum afréttanna að landi Úthlíðartorfu ber saman við landamerkjabréf Úthlíðartorfu.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum jarða í Úthlíðartorfu sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 14. maí 1885. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðanna, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem máli skipti. Landamerkjabréf Austurhlíðartorfu, Efstadals, Haukadals, Helludals, Miðhúsa og Neðridals eru öll þinglesin. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur Úthlíðartorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Þeir formlegur ágallar, sem á bréfinu eru, verða því ekki taldir hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Óbyggðanefnd telur að ekkert sé fram komið í málinu sem styðji tilgátur íslenska ríkisins um að eignarréttur að ósérgreindum hluta jarðarinnar hafi með einhverjum hætti fallið niður á stólsjarðaruppboði 1794.

Frá því fyrstu heimildir greina frá jörðinni Úthlíð og fram á þennan dag hefur verið búið á jörðinni og stundaður þar búskapur. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1885, hafa eigendur jarða í Úthlíðartorfu farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðanna hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarða í Úthlíðartorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að land jarða í Úthlíðartorfu, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 14. maí 1885, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.14. Biskupstungnaafréttur

Biskupstungnaafréttur skiptist í tvo hluta. Annars vegar svokallaðan Framafrétt, þ.e. land norðan efstu jarða í Biskupstungnahreppi milli Langjökuls og Hvítár og að Hvítárvatni að norðanverðu. Hins vegar er svokallaður afréttur norðan vatna. Hann liggur norðan við Hvítárvatn og Hvítá milli Langjökuls og Jökulkvíslar. Biskupstungnahreppur notar einnig sem afréttarland jörðina Hóla sem hreppurinn keypti árið 1959. Um jörðina Hóla er fjallað í kafla 11.8.

11.14.1. Framafréttur

Hér verður fjallað um þann hluta í Biskupstungum sem nefndur hefur verið Framafréttur. Svo sem greinir í kafla 2.3. var Biskupstungnahreppur afmarkaður að vestan gagnvart Laugardalshreppi frá upptökum Brúarár við Rótarsand um Eldborgir í Hagavatn og í Hagafell í Langjökli. Hefur málið

verið flutt fyrir óbyggðanefnd með hliðsjón af þessari afmörkun þannig að austurhluti Hagafells teljist til Biskupstungnahrepps. Til úrlausnar er í þessu máli m.a. hvort vesturmörk Framafréttar samrýmist þessum mörkum.

Framafréttur er í raun hinn upphaflegi afréttur Biskupstungnamanna. Nánar tiltekið er um að ræða landsvæði sem afmarkast að sunnan af Úthlíðartorfu, Haukadalstorfu, Hólalandi og Tunguheiði, þ.e. jörðunum sunnan Sandár og Sandvatns. Að vestan ræður Langjökull að Hvítárvatni en nánari afmörkun til vesturs er óljós. Að norðan afmarkast svæðið af Hvítárvatni og Hvítá til móts við ármót árinna og Jökulkvíslar. Að austan liggja síðan mörk afréttarins við Hvítá sem skilur á milli Framafréttarins og Hrunamannaafréttar að hornmarki í norðausturmörkum Tunguheiðar.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir því að allt þetta landsvæði sé þjóðlenda en viðurkenndur er réttur afréttareigenda til venjulegra afréttarnota.

Að því er snertir Framafréttinn er á það bent af hálfu íslenska ríkisins að engar heimildir séu til um nám þessa lands. Landnáma sé mjög glögg um þetta og ljóst sé að allur afrétturinn sé utan numins lands. Kröfulína íslenska ríkisins miðist við lýsingu á landnámi á þessu svæði. Því er mót-mælt að jarðeigendur í hreppnum hafi öðlast beinan eignarrétt að afréttinum á grundvelli landnytja, hefðar eða á annan hátt. Íslenska ríkið hafi ekki viðurkennt beinan eignarrétt að svæði þessu. Sá sem haldi því fram að tiltekið land sé eignarland beri sönnunarbyrði fyrir því. Um sé að ræða sams konar landsvæði og Landmannaafrétt. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 7.4.

Af hálfu Biskupstungnahrepps og eigenda lögbýla í Biskupstungnahreppi sem eiga upprekstrar-rétt og nýtingarrétt á Framafrétti er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur þessara aðila að umræddu landsvæði. Landsvæði þetta hafi verið numið í öndverðu og það síðan fylgt jörð-unum. Afrétturinn hafi á hverjum tíma verið nýttur til fulls með þeim hætti sem tíðarandi, tækifæri og möguleikar hafa verið til á hverjum tíma. Þannig hafi landið verið nýtt í margvíslegum tilgangi, svo sem til beitar, grastekju, veiða, skógarhöggs og kolagerðar. Einnig sé byggt á því að Biskups-tungnamenn hafi unnið eignarhefð á landinu. Enn fremur að óbein eignarréttindi kirknanna samkvæmt máldögum sýni að um eignarland hafi verið að ræða. Kröfum Biskupstungnahrepps og eigenda lögbýla í Biskupstungnahreppi er nánar lýst í kafla 8.5.

Um kröfugerð Landsvirkjunar á svæðinu og úrlausn óbyggðanefndar þar að lútandi vísast til kafla 3.15, 9 og 11.

Í Landnámu er landnámi Eyfröðar hins gamla lýst svo að það hafi náð milli Kaldakvíslar og Hvítár. Einar Arnórsson taldi norðurmörk landnámsins óákveðin en Haraldur Matthíasson hallaðist að því að Eyfröður hefði numið milli ána Hvítár og Tungufljóts allt upp að Langjökli. Landnámið hefði a.m.k. náð inn í Bláfellsháls og Sandvatnshlíð og „verið vafið hinum fegursta gróðri“. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er fjallað um munnmæli að forðum hafi byggð náð langt norður fyrir Haukadal og Hóla, norður til Bláfells.

Í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 segir að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“. Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga 1397 og Gíslamáldaga 1570. Í Gíslamáldaga segir að kirkjan í Bræðratungu eigi „skógartungu undir Bláfelli“. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir að umræddir skógarhlutar kirkjunnar séu algerlega eyddir.

Elstu heimildir, sem snerta svokallaðan Framafrétt, eru ítök einstakra kirkna. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er sérstaklega tekið fram um jarðirnar Bræðratungu og Torfastaði að þær eigi skóg á afréttinum. Skógarítak Bræðratungu var „undir Bláfelli“ en Torfastaða „þar sem Sandvatnshlíð heitir fyrir vestan Bláfell“. Um Skálholt segir í Jarðabók: „Afrjett á jörðin í Tungnamanna aftjett á fjöllum fyrir framan Haukadal.“

Í sóknalýsingum séra Björns Jónssonar á Torfastöðum 1839 segir um afrétt Biskupstungnamanna að hann liggi upp af Haukadalssókn til landnorðurs og sé almenningur. Féð mun þó hafa leitað inn á afrétt kirknanna norðan vatna allt þar til jökullinn féll fram í Hvítárvatni um 1800. Afréttur Biskupstungnamanna var þá orðinn hrjóstrugur og graslítil eins og lesa má um í bréfi

Guðmundar Guðmundssonar í Biskupstungum til Steingrims Jónssonar biskups 4. maí 1844. Í sóknarlýsingum Torfastaða-, Skálholts-, Bræðratungu- og Haukadalssókna frá 1840 er lýsing á landsvæði sem vart getur átt við annað en Framafréttinn: „Upp af Haukadalssókn til landnorðurs liggur - eins og áður er um getið - Biskupstungnamannafréttur, sem er almenningur.“

Í þessum heimildum sem hér hafa verið raktar er ekkert nánar fjallað um landamerki Framafréttar Biskupstungnahrepps.

Heildstæða lýsingu á landamerkjum Biskupstungnafréttar er að finna í yfirlýsingu oddvita Biskupstungnahrepps á afréttinum frá 15. apríl 1979. Þar segir svo um Framafréttinn:

Framafrétturinn nefnist einu nafni allt afréttarlandið sunnan Langjökuls, frá Hagafelli austur að Hvítavatni og niður með Hvítá allt niður að Sandá. Hagavatn ræður mörkum milli afréttar Biskupstungnahrepps og Laugardals við Langjökul. Úr Hagavatni ræður Farið mörkum milli heimalanda og afréttar, þá Sandvatnið, og Sandá þaðan austur í Hvítá.

Í fjallskilareglugerðum segir ekkert um merki afréttarins fyrr en í þeirri sem nú gildir, sbr. 2. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnessýslu austan vatna, nr. 408/1996, en þar segir:

Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.

Í fasteignabók frá 1918 segir að hreppurinn eigi afrétt „allmikinn vestan Hvítár og Hvítárvatns að jökulum“ og jafnframt er tekið fram að vatnsréttindi hafi verið seld í Hvítá og Hvítárvatni fyrir afréttarlandinu. Hér er verið að vísa til þess að í desember 1917 seldi hreppsnefnd Biskupstungnahrepps Gesti Einarssyni, bónda á Hæli, allan rétt til vatns og vatnsafls í Hvítá og Hvítárvatni í afréttarlöndum hreppsins og skyldi Gestur greiða fyrir þau réttindi 25.000 kr. Samningurinn var þinglesinn á manntalsþingi að Vatnsleysu 14. júní 1918. Við þennan kaupsamning gerði fulltrúi sýslumanns eftirfarandi athugasemd: „Af afsals- og veðmálabókum þeim, sem eru á skrifstofu sýslunnar, verður ekki sjéð að seljandi hafi þingl. eignarheimild fyrir hinu selda.“

Engar heimildir eru um það hvernig Biskupstungnahreppur eignaðist afréttinn vestan og sunnan Hvítár eða með hverjum hætti hann varð „almenningur“ eins og komist er að orði í fyrrnefndri lýsingu séra Björns Jónssonar.

Þannig var ekki gerð landamerkjalyýsing um Biskupstungnafrétt í kjölfar setningar landamerkjagagna árið 1882. Yfirlýsing oddvítans frá 15. apríl 1979 er fyrsta heildstæða lýsingin á merkjum Framafréttar. Yfirlýsingin er samin tæpum hundrað árum eftir gildistöku hinna upphaflegu landamerkjagagna og ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjalyýsing mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf. Á hana verður því að líta sem einhliða yfirlýsingu oddvita f.h. hreppsins á landamerkjum afréttarins. Eina lögformlega lýsing á landamerkjum Biskupstungnafréttar er að finna í 2. gr. fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996. Í bréfi héraðsnefndar Árneseinga dags. 29. nóvember 2001 kemur fram, í tilefni fyrirspurnar Ólafs Björnssonar hrl., dags. 27. s.m., að þau mistök hafi orðið við gerð fjallskilareglugerðarinnar að röng landamerkjalyýsing var á Framafrétti Biskupstungnahrepps. Samkvæmt greindu bréfi héraðsnefndarinnar kemur rétt lýsing fram í áðurgreindri lýsingu oddvítans frá 15. apríl 1979. Verður því við það miðað í úrskurði þessum.

Við mat á þýðingu lýsingar hreppsins á landamerkjum afréttarins er nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins eða aðliggjandi landsvæða.

Að Framafrétti Biskupstungna liggja að sunnan jarðirnar handan Sandár, Sandárvatns og Farsins að Hagavatni. Að vestan liggja mörk afréttarins við Laugardalsafrétt og Langjökul allt að Hvítárvatni sem ásamt Hvítá að ármótum árinna og Jökulkvíslar skilur að Framafréttinn og afrétt norðan vatna. Að austan eru mörk afréttarins við Hrunamannafrétt austan Hvítár.

Í lýsingu oddvitans er tekið fram að afrétturinn nefnist allt afréttarland sunnan Langjökuls, frá Hagafelli austur að Hvítárvatni en tekið fram að Hagavatn ráði mörkum milli afréttar Biskupstungnahrepps og Laugardals við Langjökul. Í 2. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnæssýslu austan vatna, nr. 408/1996, er mörkum afréttar Biskupstungnahrepps og Laugardalshrepps lýst með öðrum hætti. Þar kemur fram að mörkin séu „úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul“.

Í lýsingu hreppstjórans í Laugardalshreppi á mörkum Laugardalsafréttar, dags. 19. maí 1979, er austurmörkum þess afréttar lýst svo að þau nái úr Brúarárskörðum, sem séu endamörk í Efstadalslandi, um Hagavatn í Hagafell þar sem það skerst fram úr Langjökli.

Krafa Biskupstungnahrepps í máli þessu byggist sem áður segir á lýsingu oddvitans um að Hagavatn ráði mörkum. Á korti, sem fylgdi kröfunni, eru mörk hins vegar dregin vestan við Hagavatn um mitt Hagafell og í Langjökul og var málið flutt með það fyrir augum fyrir óbyggðanefnd.

Fyrir sunnan Framafrétt liggja Úthlíðartorfa, Haukadalstorfa, Hólar og Tunguheiði.

Landamerkjabréf Úthlíðartorfu er undirritað 14. maí 1885 og þinglesið 8. júní sama ár. Landsvæði þetta skiptist í annars vegar úrskipt land Úthlíðar, Stekkholts og Hrauntúns og hins vegar óskipt land þessara jarða. Í kafla 11.13. hér að framan er komist að þeirri niðurstöðu að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Styðst sú lýsing einnig við gögn um landamerki jarðarinnar frá 1646, 1800 og 1829. Mörkum jarðarinnar við afréttinn er þar lýst svo: „Rótasand, þaðan sjónhendning norður í Hagavatn, síðan þaðan vatnsfall sem kallast Far og rennur úr Hagavatni í Sandvatn ...“ Lýsing oddvita Biskupstungnahrepps, þar sem Hagavatni, Fari og Sandvatni er lýst sem suðurmörkum Framafréttar, fær samrýmst þessari lýsingu. Mörkum Biskupstungnaafréttar er ekki lýst í öðrum heimildum um merki afréttarins en ekkert í þeim mælir mælir gegn framangreindri lýsingu í landamerkjabréfi Haukadalstorfunnar.

Landamerkjabréf Haukadalstorfu var undirritað 22. nóvember 1883. Í kafla 11.6. hér að framan er komist að þeirri niðurstöðu að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Styðst sú lýsing einnig við gögn um landamerki jarðarinnar frá 1646. Mörkum jarðarinnar við afréttinn er þar lýst svo: „... Fljótið upp að Árbrandsá sú á ræður eptir það til upptaka. Síðan far það er rennur í hana úr Sandvatni fyrir norðan Árbrandshólma síðan Sandvatn, svo far það er í það rennur norður fyrir austur torfur ...“ Lýsing oddvita Biskupstungnahrepps, þar sem Sandvatni er lýst sem suðurmörkum Framafréttar, fær samrýmst þessari lýsingu. Mörkum Biskupstungnaafréttar er ekki lýst í öðrum heimildum um merki afréttarins en ekkert í þeim mælir mælir gegn framangreindri lýsingu í landamerkjabréfi Úthlíðartorfunnar.

Landamerkjabréf Hóla var undirritað 21. maí 1884. Í kafla 11.8. hér að framan er komist að þeirri niðurstöðu að landamerkjum jarðarinnar sé þar rétt lýst. Mörkum jarðarinnar við afréttinn er þar lýst svo: „... að vörðu á Grjótöldu fyrir innan Nígræði vestan til við götur, svo ráða götur inn að Sandá og Sandá að norðan vestur í Sandárdrög að fyrstu upptökum hennar og svo beint fram fyrir vestan Brúntorfu fram að upptöku Ásbrandsár ...“ Lýsing oddvita Biskupstungnahrepps, þar sem Sandá og Sandvatni er lýst sem suðurmörkum Framafréttar, fær samrýmst þessari lýsingu. Mörkum Biskupstungnaafréttar er ekki lýst í öðrum heimildum um merki afréttarins en ekkert í þeim mælir mælir gegn framangreindri lýsingu í landamerkjabréfi Hóla.

Dómur um landamerki Tunguheiðar var kveðinn upp í aukadómþingi Árnæssýslu 23. febrúar 1980. Þar var landamerkjum Tunguheiðar gagnvart afrétti lýst svo: „Að norðan ræður svo Sandá en Hvítá að austan.“ Dómi þessum var ekki áfrýjað til Hæstaréttar. Samkvæmt þessu liggur fyrir dómsúrlausn um mörk Tunguheiðar við Framafrétt. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að hnekkja eða breyta niðurstöðum dómsins, sbr. 2. gr. stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944. Verða því lögð til grundvallar mörk jarðarinnar Tunguheiðar gagnvart Framafrétti eins og þau voru ákvörðuð í dómi þessum.

Óljós tilgreining í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns árið 1709 um afrétt Skálholts-

kirkju „... á fjöllunum fyrir framan Haukadál, ...“ hnekkir ekki hérgreindum mörkum afréttarins gagnvart nyrstu jörðum sveitarinnar sem byggðu að hluta til á lýsingu í vísitásiu biskups frá 1646.

Að austanverðu er Hrunamannaafréttur handan við Hvítá. Gögnum ber saman um að mörk Framafréttar við Hrunamannaafrétt afmarkist frá ármótum Hvítár og Jökulkvíslar og þaðan ráði Hvítá allt að ármótum Sandár og Hvítár. Í 2. gr. fjallskilareglugerðar nr. 408/1996 kemur fram að afréttur Biskupstungnahrepps afmarkist að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá. Er það í samræmi við yfirlýsingu oddvita Biskupstungnahrepps frá 1979. Í máli nr. 5/2000, Hrunamannaafréttur (...), er komist að þeirri niðurstöðu um mörk afréttanna, að þau séu svo sem að framan greinir. Er sú niðurstaða studd margvíslegum gögnum sem öll benda til þeirrar sömu niðurstöðu. Er um að ræða lýsingu á afréttinum í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709, lýsingu sr. Jóns Steingrímssonar á Hruna- og Tungufellssóknum árið 1840, fjallskilareglugerð, nr. 75/1895, auk síðari fjallskilareglugerða sem hafa að geyma samhljóða lýsingu þ. á m. fjallskilareglugerð, nr. 408/1996, sem gildir einnig fyrir Biskupstungnaafrétt, og yfirlýsingu oddvita Hrunamannahrepps frá 28. júlí 1978.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið eru mörk Framafréttar Biskupstungnahrepps óljós um vesturmörk að öðru leyti en því að þau liggja frá Hagavatni með fram jaðri Langjökuls að Hvítárvatni. Norðurmörk afréttarins ráðast af Hvítárvatni og Hvítá að ármótum hennar og Jökulkvíslar. Austurmörk afréttarins eru svo Hvítá niður að Sandá. Mörk afréttarins og jarða eru úr Hagavatni eftir Farinu, þá Sandvatnið og Sandá austur í Hvítá.

Í Landnámu er landnámi Eyfröðar hins gamla lýst svo að það hafi náð milli Köldukvíslar og Hvítár. Kaldakvísl er nú talið vera sama vatnsfall og Tungufljót og hljóta syðri mörkin því að vera þar sem Tungufljót og Hvítá mætast. Einar Arnórsson taldi að upptök Tungufljóts (Köldukvíslar) væru í Hagavatni þó að áin nefnist reyndar öðrum nöfnum ofan byggðar. Áin sem rennur úr Hagavatni í Sandvatn nefnist Farið, og úr Sandvatni fellur Árbrandsá (Ásbrandsá) til byggðar. Austan Haukadals sameinast hún Fljótinu og heitir eftir það Tungufljót. Tungufljót á jafnframt sínar eigin upptakakvíslir í Fljótsbotnum. Einar taldi norðurmörk landnámsins óákveðin en Haraldur Matthíasson hallaðist að því að Eyfröður hefði numið milli ána Hvítár og Tungufljóts allt upp að Langjökli. Landnámið hefði a.m.k. náð inn í Bláfellsháls og Sandvatnshlíð og „verið vafið hinum fegursta gróðri“. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er fjallað um munnmæli að forðum hafi byggð náð langt norður fyrir Haukadál og Hóla, norður til Bláfells. Hvað varðar mat Haraldar Matthíassonar ber að líta til þess að að jafnaði nefnir Landnáma ekki mörk landnáma til fjalla. Verði í slíkum tilvikum að styðjast við líkur, án öruggra staðreynda. Að mati óbyggðanefndar benda ýmis rök til þess að landnámið hafi ekki einskorðast við farveg Tungufljóts eins og það er nefnt í dag heldur að Kaldakvísl hafi tekið til Tungufljóts og a.m.k. Ásbrandsár þar sem áin rennur í tveimur kvíslum. Engu að síður verða norðurmörk landnáms Eyfröðar ekki dregin með óyggjandi hætti samkvæmt lýsingu Landnámu.

Í máldögum frá 14. og 16. öld er að finna heimildir um takmörkuð eignarréttindi kirkna í Framafrétti Biskupstungna. Í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 segir að hún eigi „skog-ar teig j Sanndvatnshlyd“. Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga 1397 og í Gíslamáldaga segir að kirkjan í Bræðratungu eigi „skógartungu undir Bláfelli“. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir að umræddir skógarhlutar kirkjunnar séu algerlega eyddir. Þessi réttindi kirknanna benda e.t.v. til að eignarhald þeirra hafi verið með einhverjum öðrum hætti en að aðeins hafi verið um að ræða hefðbundin óbein eignarréttindi þar sem til itaka var ekki svo vitað sé stofnað nema í eignarlandi. Hins vegar eru þessi sérstöku réttindi óljós og engar heimildir eru til um það hvernig kirkjurnar öðluðust þessi réttindi sem getið er um í framangreindum máldögum. Ekki er heldur að finna neinar vísbendingar sem benda til þess að eignarhald kirknanna hafi verið víðtækara heldur en þessi tilteknu afmörkuðu réttindi. Enn fremur er ekki að finna neinar vísbendingar um það hver hafi átt eignarland það sem umrætt itak kirknanna var í, ef um eignarland yfir höfuð hefur verið að

ræða. Verður því ekki ráðið, einungis af lýsingum í máldögnum um framangreind réttindi kirknanna, að landsvæði það sem afréttur norðan vatna er á hafi verið undirorpinn beinum eignarrétti. Þegar afréttarinn er getið í skriflegum heimildum er það í tengslum við upprekstur og afréttarnot, sbr. t.d. orðalag í sóknarlýsingunni frá 1839 þar sem segir að afrétturinn sé almenningur. Þegar litið er til alls þessa sem að framan er rakið um Framafrétt Biskupstungna verður ekki talið að afrétturinn hafi nokkurn tíma verið undirorpinn beinum eignarrétti einstaklinga, ríkisins eða kirkjunnar, hvorki fyrir nám né með löggerningum eða öðrum hætti. Hafi slíkur réttur verið fyrir hendi skortir enn fremur alla sönnun um framsal hans.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Framafréttar Biskupstungna er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um afrétt hafi þá verið að ræða, án þess að inntak eignarréttinda í því sambandi sé skýrt, sbr. umfjöllun í kafla 10.6.

Frá því fyrstu heimildir greina og fram á þennan dag hefur Biskupstungnaafréttur verið nýttur til sameiginlegrar sumarbeitar fyrir búpening. Óbyggðanefnd telur lýsingu Landnámu ekki styðja þann skilning að Biskupstungnaafréttur hafi í neinu verulegu lagið innan upphaflegs landnáms.

Af hálfu eigenda í Biskupstungnahreppi hefur ekki verið sannað að landsvæði þau, sem hér eru til umfjöllunar, séu eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.

Í ljósi þeirrar niðurstöðu að um þjóðlendu er að ræða þykir óbyggðanefnd rétt að líta til staðháttanna innan afréttarins þegar vesturmörk hans eru ákvörðuð. Áður er fram komið að oddviti Biskupstungnahrepps lýsir mörkum afréttarins gagnvart afrétti Laugardalshrepps í Hagavatni en tekur auk þess fram að afrétturinn afmarkist af landi sunnan Langjökuls „frá Hagafelli austur að Hvítavatni“. Staðhættir benda eindregið til þeirrar afmörkunar að Hagavatn ráði mörkum til vesturs og verður við það miðað í úrskurði þessum. Upplýsingar um smölun þessa lands styrkja þessa niðurstöðu enda er nægilega fram komið að fé rennur ekki úr Framafrétti upp í fjallið heldur aðeins af svokölluðum Hliðalöndum vestan við Haukadalsheiði og njóta eigendur þeirra jarða afsláttarkjara gagnvart fjallskilasjóði eins og þeir reki ekki fé í Biskupstungnaafrétt.

Í máli þessu er ekki sýnt fram á annað en að réttur til þessa afréttar hafi í öndverðu orðið til á þann veg að íbúar Biskupstungnahrepps hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Innan þeirra marka, sem að framan hafa verið tilgreind, hafa íbúar Biskupstungnahrepps haft hefðbundin afréttarnot, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust. Annars konar nýting kom fyrst til sögunnar á 20. öld og ráðstöfun á réttindum henni tengdum, sala vatnsréttinda og leiga á landi, sætti almennt athugasemdum við þinglýsingu.

Um mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Langjökli er það að segja að óbyggðanefnd telur að ákvarða þurfi þau til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. laga, nr. 58/1998. Ljóst er að jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi. Álitaefnið horfir þó að sjálfsögðu öðruvísi við þegar um eignarland er að ræða.

Ljóst er að einstakir hlutar þeirra landsvæða, sem hér hafa verið skilgreind sem afréttur, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það, sem hér er til umfjöllunar, verður því í heild sinni talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að Framafréttur Biskupstungnahrepps, svo sem honum er lýst hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Sama landsvæði er afréttur Biskupstungnahrepps í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Mörk afréttarins eru sem hér segir: Að sunnan fylgja mörkin landamerkjum Tunguheiðar frá ármótum Hvítár og Sandár, eftir Sandá og síðan liggja mörkin áfram í Sandá með fram Hólalandi upp í Sandvatn og síðan að upptökum Ásbrandsár en þar er hornmark milli Hólalands og lands Haukadals. Fyrir Haukadalslandi liggja mörkin í útfall Farsins en þar er hornmark milli Haukadalslands, afréttarins og Úthlíðar. Afréttarmörkin fylgja síðan norðurmörkum Úthlíðar eftir Farinu upp í Hagavatn. Að vestan ræður Hagavatn upp í Langjökul og að norðan ræður Langjökull austur að Hvítárvatni og niður með Hvítá allt niður að Sandá.

Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsvæði, nr. 76/1970.

Kemur þá til skoðunar sá hluti svæðisins, eins og það er afmarkað í máli þessu, sem liggur vestan við Framafrétt, þ.e. austurhluti Hagafells vestan og norðan við Hagavatn. Fyrir liggur að Laugardalshreppur telur austurmörk afréttar síns liggja vestan við þetta land og gerir ekki kröfur á það svæði sem hér er til umfjöllunar. Er það niðurstaða óbyggðanefndar í máli nr. 3/2000, Laugardalsafréttur (...), að afréttarmörk þess hrepps séu þar rétt greind. Aðrir hafa ekki kallað til eignarréttinda inn á þetta svæði.

Landsvæði þetta afmarkast nánar tiltekið þannig: Að sunnan ráða mörk gagnvart Úthlíð í Hagavatni að mörkum gagnvart afrétti Laugardals í hornmarki við Hagavatn. Að vestan liggja mörkin eftir afréttarmörkum Laugardals í Hagafell við Langjökul. Að norðan ræður Langjökull mörkum að austurströnd Hagavatns og að austan ræður Hagavatn en þar eru mörk gagnvart Framafrétti Biskupstungnamanna.

Engra heimilda nýtur við sem bent gætu til þess að þetta svæði hafi nokkurn tíma verið undirorpið beinum eignarrétti. Af hálfu Biskupstungnahrepps hefur þannig ekki verið sannað að landsvæði þetta sé eignarland hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Þá hefur heldur ekki verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til einnig þeirrar niðurstöðu að það sé þjóðlenda.

Jafnframt eru engar heimildir um að landsvæði þetta hafi verið nýtt að staðaldri til sameiginlegrar sumarstarfa fyrir búfé Biskupstungnamanna. Í skýrslutökum kom fram að smölun landsins hafi verið gerð með samkomulagi og að hluta í samstarfi við Laugardalshrepp. Eins og áður er fram komið gerði Laugardalshreppur kröfu í máli nr. 3/2000 og taldi réttindi sín að engu leyti ná inn á það svæði sem hér er til umfjöllunar. Óbyggðanefnd telur að það sé ekki á hennar færi að ákvarða einstökum málsaðilum, eða öðrum, víðtækari réttindi en bein og ótvíræð yfirlýsing viðkomandi kveði skýrlega á um.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að umrætt landsvæði, vestan og norðan Hagavatns, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

11.14.2. Afréttur norðan vatna

Hér verður fjallað um þann hluta Biskupstungnaafréttar sem kallaður er afréttur norðan vatna. Afrétturinn liggur svo til á miðju hálendi Íslands talsvert frá núverandi byggðarmörkum. Hér er nánar tiltekið um að ræða það svæði sem að sunnan afmarkast af Hvítárvatni og Hvítá, að vestan af Langjökli. Nokkur óvissa er hver norðurmörk afréttarins voru í öndverðu en á árinu 1983 var gerð dómsátt um „afréttarmörk á Kili milli Aðkúluheiðar og Biskupstungnaafréttar“. Að austan afmarkast afrétturinn af Hofsjökli að upptökum Jökulkvíslar og eftir henni að Hvítá.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir því að allt þetta landsvæði, og er þá miðað við greinda dómsátt um norðurmörk, sé þjóðlenda en viðurkenndur er réttur afréttareigenda til venjulegra

afréttarnota. Byggt er á því að heimildir um afrétt norðan vatna bendi til þess að land þetta hafi ekki verið eignarland. Réttindum sé þar ekki lýst sem ákveðnu landsvæði heldur afréttarítaki. Þá bendi afsal kirkna í Bræðratungu, Haukadal, Torfastöðum og Skálholti til þess að um sölu afréttar hafi verið að ræða en ekki eignarlands. Engar heimildir séu til um að land þetta hafi verið numið í öndverðu en hafi svo verið og heimildir um það glatast hafi verið litið svo á að land sem hafi verið numið í öndverðu en eignarréttur að því fallið niður verði almenningur. Upphafleg eignataka á þessu svæði hafi því ekki farið fram með þeim hætti að íbúar hreppsins hafi tekið svæðið til sumarbeitar fyrir búpening. Verulegur vafi sé á því að nokkurn tímann hafi þar verið stofnað til einhvers konar eignarréttar þar sem svo virðist vera að um almenning sé að ræða. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 7.4.

Af hálfu Biskupstungnahrepps, vegna afréttar norðan vatna, og eigenda lögbýla í Biskupstungnahreppi sem eiga upprekstrarétt og nýtingarrétt á landsvæðinu er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur þessara aðila að umræddu landsvæði, sbr. einnig áðurgreinda dómsátt um norðurmörk. Kröfurnar byggist á þinglýstu afsali og landamerkjalyðingu fyrir afréttarlandinu. Landið sé því í óskiptri sameign eigenda jarðanna í Biskupstungnahreppi. Afréttur norðan vatna hafi orðið eign hreppsins með kaupum árið 1851 og hafi konungsráskurður heimilað sölu. Kröfum Biskupstungnahrepps er nánar lýst í kafla 8.5.

Um kröfugerð Landsvirkjunar á svæðinu og úrlausn óbyggðanefndar þar að lútandi vísast til kafla 3.15, 9 og 11.

Elsta heimild um landsvæði þetta, afrétt norðan Hvítár og Hvítárvatns, er máldagi Torfastaða frá 14. öld. Þar segir að Mariukirkja að Torfastöðum eigi „... heimaland allt með gögnum og gæðum. skógarteig í Sandvatnshlíð. Afrétt fyrir norðan vötn“. Sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397. Í Gíslamáldaga frá 1570 kemur fram að Mariukirkjan að Torfastöðum deildi afréttinum með þremur öðrum kirkjum, í Skálholti, Haukadal og Bræðratungu. Óljóst er hvernig kirkjurnar eignuðust afréttinn í öndverðu. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1709 er greint frá því að afréttur kirknanna norðan vatna hafi „ei brúkaður verið í manna minni“ sökum fjarlægðar. Hin sameiginlega afréttareign kirknanna var ítrekuð og staðfest í vísitásiu Steingríms biskups 1829 og lögfestum Torfastaða 1824 og 1840. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er getið um munnmæli um býli í Hvítárnesi. Þar segir að á þeim stað hafi fundist fornar mannvistarleifar sem engar skráðar heimildir finnast þó um. Í Árbók Hins íslenska fornleifafjelags frá 1896 kemur fram að Brynjúlfur Jónsson frá Minna-Núpi athugaði tvær rústir í Hvítárnesi en svo nefndi hann allt svæðið innan Jökulkvíslar og taldi sig finna skýr merki um bæjarstæði í annarri þeirra, milli Tjarnár og Svartár. Óvíst er þó um hvers konar rústaleifar var að ræða.

Í sóknalýsingum séra Björns Jónssonar á Torfastöðum 1840 segir að fé mun hafa leitað inn á afrétt kirknanna norðan vatna allt þar til jökullinn féll fram í Hvítárvatn um 1800. Framafrétturinn var þá orðinn hrjóstrugur og graslítill. Svo sem rakið er í kafla 6.13. föluðust eigendur og ábúendur í Biskupstungnahreppi eftir því að fá „... ad reka fjallfienad sinn einkum Stóðhross Naut og svo saudfjed þegar búid væri ad koma á Reglugjórd til ad giora það sem hættuminnst í Land það fyrir Nordan Vötn ...“ Frá þessu skýrði Guðmundur Guðmundsson í Bræðratungu í bréfi til Steingríms Jónssonar biskups 4. maí 1844. Í svari sínu við beiðni Guðmundar var umbeðið leyfi veitt „... til saudfjárupprekstrar næstu fjögur ár eftirgjaldslaut en eftir það „mót billegri þóknun“. Um þetta leyti tóku Biskupstungnamenn að falast eftir afréttinum og var gerður um það samningur við forráðamenn kirknanna 9. júní 1848. Með samningnum tóku „Biskupstungnahreppsmenn“ á leigu:

alt landid Fyrir innann Hvítárvatn milli Jökla nordur ad Fjórdúngamótum og Sudrad Jökulkvíls til Trippagaungu Grasa og róta tekju og allra annara nitja móti 4ra rbd. árlegu eptirgjaldi af Sveitinni er deilist til Jafnadar milli kyrknanna.

Svo fór að forráðamenn kirknanna fjögurra seldu Biskupstungnahreppi afréttinn norðan vatna, að fengnu leyfi konungs.

Í úrskurði konungs um heimild til sölu afréttarins er komist svo að orði:

I en allerund. Forestilling af 14. Septbr., afgivet af Kirke- og Underviisningsministeren (Madvig), andrages, at Beneficiarius til Torfastada Kirke, samt Eierne af Skálholt, Brædrátunga og Haukadals Kirker inden Arnæs Syssel havde anholdt om, at der maatte udvirkes allerhöieste Tilladelse til at, et bemeldte fire Kirker tilhørende, langt tilfjelds nordenfor de saakaldte Vötn (Hvítárvatn) beliggende Stykke Fjeldfælled maatte afhændes for en Kjöbesum af 80 Rbd. til fordeel for Kirkerne. – Biskopstungna Rep, hvis Indvaanere havde i en Række Aar leiet denne Fælled til Sommergræsgang for deres golde Faar, havde begjæret den tilkjöbs. Den bestod i „Græsningsret paa et, med Hensyn til dets Udstrækning ikke bestemt afgrændset Stykke Land, der var saa fjærnt beliggende fra de Kirker, hvorunder den hörer, at den ikke kan afgive nogen sikker Indtægt...”

Jarðeigendur í Hrunamannahreppi virðast einnig hafa gert tilkall til afréttarins norðan vatna en það mál var leyst með samningi 19. október 1848. Þar segir m.a.:

Ad Ytrahreppsmenn sleppa tilkalli til ofanefnðs lands [“þess sem liggur fyrir nordann Jökulvíls [svo í hdr.] og Hvítárvatns], að svo miklu leiti sem beit og uppregstur snertir, enn þar á móti komu hluteigendur – Forsvarsmenn kyrknanna uppá Stiptsyfirvaldanna væntanlegt samþicki sér samann um að bæði Ytrahrepps og Biskupstungnamenn sameiginlega hér eptir noti Land þetta til róta, grasa, kola, Fugla og Fjadrategju.

Jafnframt fékk hreppurinn heimild innanríkisráðuneytisins til þess að taka 80 ríkisdali úr fátækra sjóði til að greiða andvirði afréttarins. Afsal fyrir afréttinum var undirritað 25. apríl 1851 og uppleið á manntalsþingi að Vatnsleysu 30. maí sama ár. Þar segir m.a.:

Vér undirskrifaðir eignar- og umráðamenn Skalhólts, Brædrátungu, Haudadals, og Torfastada kirkju, konnumst við og gjörum hermed heyrum kunnugt, að vér höfum selt og afhendt med afsöludum odals- og innlausnarrétti, eins og vér med þessu afsalsbréfi voru, seljum og afhendum afrétt þann, sem tédum kirkjum, eptir Vilchins og Gísla biskupa máldögum tilheyir fyrir nordan Vötn – um hvers eignarrétt, brúkun og takmörk að samningar hafa gjördir verid að Torfastöðum þann 9da Júní 1848 og að Hjálmholti þann 19da October s.a., sem hér med fylgja – samkvæmt oss þartil gefnu leyfi kirkjustjórnar herrans – dagsettu 23ja Sept. 1850. – Byskupstungnahreppi fyrir umsamid kaupverð 80 rd., segjum áttatíu ríkisbankadali reidi silfurs, hvörjir áttatíu ríkisbankadalar reidisilfur að oss eru greiddir úr Biskupstungnahrepps sveitarsjóði, samkvæmt Innanríkisráðherrans þartil gefnu leyfi dagsettu 23ja Sept. 1850.

Skömmu eftir að þetta gerðist sóttu tveir menn um heimild til stiftamtmanns um að stofna nýbýli í Hvítanesi. Stiftamtmaður bar málið undir sýslumanninn en hann leitaði álits hreppstjóranna í Biskupstungna- og Hrunamannahreppum. Hreppstjórnarnir snerust öndverðir gegn hugmyndinni og bentu á að Hvítárnes (Hvítanes) væri innan þess „afréttarlands“ sem Biskupstungnahreppur hefði þá keypt.

Í bréfi stiftamtmanns til norður og austur amtsins 12. október 1854 staðfestir hann samning Biskupstungnamanna við Austur-Húnavetninga.

Í þessum heimildum er ekki fjallað nánar um landamerki afréttar Biskupstungnahrepps norðan vatna.

Heildstæðustu lýsinguna á landamerkjum Biskupstungnaafréttar er að finna í yfirlýsingu oddvita Biskupstungnahrepps frá 15. apríl 1979. Þar er mörkum afréttarins m.a. lýst svo:

Afrétturinn norðan Hvítár og Hvítárvatns takmarkast að austan af Jökulfallinu eða Jökulkvíslinni, og ræður hún mörkum milli Biskupstungna- og Ytriheppsmanna-afrétta, inn í Blánipujökul. Þaðan ræður jökullinn norður að fremstu kvísl Blöndu í Blönduupptökum. Þá ráða fjórðungamörk um Kjöl, þ.e. stefnan úr Blönduupptökum í Grettishelli í Kjalhrauni, þaðan í Strýtur og úr þeim í Þröskuld norðan við Þjófadali, þaðan í Langjökul vestan Þjófadalaflalla eða Rauðkolls. Þaðan ræður svo Langjökull suður í Hvítárvatn. ...

Á aukadómþingi Árnassýslu, sem haldið var 9. september 1983, var gerð sátt um mörk Auðkúluheiðar í Húnavatnssýslu og Biskupstungnaafréttar. Aðilar að sáttinni voru annars vegar Biskupstungnahreppur og hins vegar Svinavatnshreppur, Torfalækjahreppur og Blönduóshreppur í Austur-Húnavatnssýslu. Sáttin fólst í því að mörkin skyldu liggja í grundvallaratriðum um vatna-skil en þau voru nánar skilgreind þannig:

Frá Strýtum (hæð 834 m) eru merkin bein lína til austurs að Grettishelli (hæð 670 m). Þaðan bein lína að hringsjá á Fjórðungsöldu (hæð 861 m). Frá hringsjá eru merkin bein lína til austurs í Hofsjökul, sem er framhald hugsaðrar línu frá Strýtum um hringsjána. Til vesturs frá Strýtum eru merkin bein lína í grjóthjól á fjallseggjum (hæð 946). Þaðan eru merkin bein lína í Oddnýjarhnjúk (hæð 1.057 m) og áfram í sömu stefnu í jökulruðning (mörena) og síðan eftir jökulruðningnum í Langjökul.

Í fjallskilareglugerð segir ekkert um merki afréttarins fyrr en í 2. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Árnassýslu austan vatna, nr. 408/1996, en þar segir:

Afréttur Biskupstungnahrepps úr Brúarárskörðum að vestan um Eldborgir í Hagafell um Langjökul og síðan að norðan svo langt sem vötn ráða, en að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá.

Í bréfi héraðsnefndar Árnésinga, dags. 29. nóvember 2001, sem áður er rakið kemur fram að fyrir mistök hafi mörk afréttarins (Framafréttar) verið dregin beint úr Brúarárskörðum í Hagafell en samkvæmt yfirlýsingu oddvitans eru mörkin dregin úr Hagavatni og þaðan í Hagafell. Í bréfinu er um rétta lýsingu vísað til lýsingar oddvitans frá 15. apríl 1979.

Samkvæmt þessu var ekki gerð landamerkjalyking um Biskupstungnaafrétt í kjölfar setningar landamerkjaganna árið 1882. Yfirlýsing oddvitans frá 15. apríl 1979 er fyrsta heildstæða lýsingin á merkjum afréttar Biskupstungna norðan vatna. Hún er samin tæpum hundrad árum eftir gildistöku hinna upphaflegu landamerkjagala og ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjalog mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf. Á hana verður því að líta sem einhlíða yfirlýsingu oddvita f.h. hreppsins á landamerkjum alls afréttarins. Einu lögformlegu lýsinguna á landamerkjum Biskupstungnaafréttar, sbr. þó fyrrgreint bréf, er að finna í 2. gr. fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996 og er þar þó einungis vestur- og austurmörkum afréttarins lýst. Við mat á þýðingu þeirrar lýsingar sem fram kemur í fjallskilareglugerðinni er nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar, sbr. nú einnig umrætt bréf, fær samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins eða aðliggjandi landsvæða.

Að Biskupstungnaafrétti norðan vatna liggur að sunnan Hvítárvatn og Hvíta að ármótum Hvítár og Jökulkvíslar/Jökulfalls, Langjökull að austan, að norðan liggur Auðkúluheiði, austan við afréttinn liggur loks Hofsjökull að hluta að upptökum Jökulkvíslar og með fram henni þar til Jökulkvísl fellur í Hvítá.

Vestan við afrétt norðan vatna eru skýr landfræðileg mörk frá Hvítárvatni og norður með

Langjökli að þeirri línu sem var ákvörðuð með fyrrgreindri dómsátt Biskupstungnahrepps og fyrirsvaramanna Auðkúluheiðar á árinu 1983. Samrýmist þetta lýsingu oddvita Biskupstungnahrepps frá 1979.

Austan við afrétt Biskupstungna norðan vatna er Hofsjökull til upptaka Jökulkvísar og svo fylgja landamerki afréttarins Jökulkvísl þar til hún fellur í Hvítá. Austan við Jökulkvísl er Hrunamannaafréttur. Gögnum ber saman um að mörk afréttar norðan vatna við Hrunamannaafrétt afmarkist af Jökulkvísl, frá Blágnípujökli og þar til hún fellur í Hvítá við Hvítárvatn. Í 2. gr. fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996, kemur fram að afréttur Biskupstungnahrepps afmarkist að austan úr Hofsjökli um Jökulfall og Hvítá. Er það í samræmi við yfirlýsingu oddvita Biskupstungnahrepps frá 1979. Í máli nr. 5/2000, Hrunamannaafréttur (...), er komist að þeirri niðurstöðu um mörk afréttanna að þau séu svo sem að framan greinir. Er sú niðurstaða studd margvíslegum gögnum. Er þar um að ræða lýsingu á afréttinum í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709, lýsingu sr. Jóns Steingrímssonar á Hruna- og Tungufellssóknum árið 1840, yfirlýsingu oddvita Hrunamannahrepps frá 28. júlí 1978 og 2. gr. fjallskilareglugerðar, nr. 408/1996, sem gildir einnig fyrir Biskupstungnaafrétt.

Norðan við afrétt norðan vatna liggur Auðkúluheiði, afréttarland Austur-Húnvetninga. Eru mörk afréttanna svo sem þau voru ákvörðuð með dómsátt á aukadómpingi Árnassýslu þann 9. september 1983 um afréttarmörk á Kili milli Auðkúluheiðar og Biskupstungnaafréttar en sátt var gerð um að mörkin yrðu um vatnaskil á Kili. Kemur lýsingin í sáttinni heim og saman við lýsingu oddvita Biskupstungnahrepps frá 1979 og fjallskilareglugerð, nr. 408/1996. Svo sem rakið er í kafla 6.13 var sáttin frá 9. september 1983 endalok langvarandi þrætu um afréttarmörk milli Biskupstungnamanna og fyrirsvaramanna Auðkúluheiðar. Í gögnum um afrétt norðan vatna eru norðurmörk afréttarins ekki nákvæmlega afmörkuð. Þó segir í leigusamningi milli forráðamanna kirknanna og Biskupstungnahrepps að tekið sé á leigu „... alt landið fyrir innan Hvítárvatn milli jökla og norður að Fjórðungamótum“. Þessi mörk voru þó aldrei staðfest í heimildarskjölum með öyggjandi hætti. Í upphaflegum heimildarskjölum var afrétturinn aldrei afmarkaður nákvæmar en sem afréttur norðan vatna, þ.e. lega umrædds landsvæðis í heild lá aldrei fullkomlega ljós fyrir í gögnum. Aðeins hefur verið talið hafið yfir vafa að þegar skírskotað er til „norðan vatna“, að átt sé við Hvítárvatn, Hvítá og Jökulkvísl. Samkvæmt framansögðu verður ekki fullyrt um það að afréttur Biskupstungna norðan vatna hafi í öndverðu náð allt að mörkum við Auðkúluheiði eins og mörkin voru ákvörðuð með dómsátt frá 1983. Eins verður ekki með öyggjandi hætti ráðið hversu langt suður mörk Auðkúluheiðar voru. Í landamerkjabréfi fyrir Auðkúluheiði dagsettu 4. september 1886 er landamerkjum heiðarinnar lýst allt suður að Hvítárvatni við mörk Langjökuls. Í H 1997 1162 var dæmt um ágreining eignarréttar að Auðkúluheiði. Þar voru suðurmörk heiðarinnar afmörkuð með sama hætti og í dómsáttinni frá 1983. Í dóminum var komist að þeirri niðurstöðu að ósannað hafi verið að Auðkúluheiði hafi nokkurn tíma verið undirorpinn beinum eignarrétti. Kom fram í dóminum að heimildir bentu til þess að Auðkúluheiði hafi nær einvörðungu verið notuð til beitar á fyrri tíð. Enn fremur að þegar heiðarinnar væri getið í skriflegum heimildum væri það í tengslum við upprekstur og afréttarnot. Hér verða lögð til grundvallar sem norðurmörk afréttar norðan vatna sú lína sem dregin var með téðri dómsátt.

Að öðru leyti liggja engin gögn fyrir um að land innan marka afréttar norðan vatna hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið eru mörk afréttar Biskupstungnahrepps norðan vatna svo sem hér segir: Vesturmörk afréttarins eru frá Hvítárvatni við Langjökul með jaðri jökulsins að afréttarmörkum á Kili milli Auðkúluheiðar og Biskupstungnaafréttar. Mörkin við Auðkúluheiði eru efturfarandi: Frá Strýtum (hæð 834 m) eru merkin bein lína til austurs að Grettishelli (hæð 670 m). Þaðan bein lína að hringsjá á Fjórðungsöldu (hæð 861 m). Frá hringsjá eru merkin bein lína til aust-

urs í Hofsjökul sem er framhald hugsaðrar línu frá Strýtum um hringsjána. Til vesturs frá Strýtum eru merkin bein lína í grjóthjól á fjallseggjum (hæð 946). Þaðan eru merkin bein lína í Oddnýjarhnjúk (hæð 1.057 m) og áfram í sömu stefnu í jökulruðning (mórena) og síðan eftir jökulruðningnum í Langjökul. Austurmörk afréttarins eru frá Blöndujökli í Hofsjökli um jaðar jökulsins að Blágnýpujökli, þaðan ræður Jökulkvísl milli afréttarins og Hrunamannaafréttar að ármótum Jökulkvíslar og Hvítár. Þaðan ræður Hvítá að Hvítárvatni.

Óljóst er hvernig kirkjurnar í Bræðratungu, Haukadal, Skálholti og Torfastöðum eignuðust afrétt norðan vatna. Þótt landnámsmörk í Biskupstungnahreppi verði ekki dregin með vissu má hins vegar slá því föstu að landnám hafi í öndverðu ekki náð norður fyrir Hvítárvatn. Þá benda fyrirbyggjandi gögn ekki til annars en að notkun svæðisins hafi verið takmörkuð við hefðbundin afréttarnot. Um afrétt norðan vatna er fjallað í máldaga Torfastaða frá 1331, segir þar að kirkjan þar eigi „Skógarteig í Sandvatnshlíð. Afrétt fyrir norðan vötn.“ Er þetta síðan ítrekað í Vilkinismáldaga 1397 og Gíslamáldaga 1570. Í Gíslamáldaga segir m.a. um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „afrétt fyrir norðan vötn. Í móts við Skálholt, Torfastadi og Haukadal. Jafnmikið allar.“ Tilgreining afréttarins í máldögum verður ekki talinn nægur grundvöllur fyrir beinum eignarrétti kirknanna að umræddu landsvæði. Þegar þessa landsvæðis er getið í skriflegum heimildum að öðru leyti er það oftast í tengslum við upprekstur og afréttarnot. Efni afsalsins frá 25. apríl 1851, auk aðdraganda þeirra viðskipta, bendir að flestu leyti til þess sama, sbr. orðalagið „Fjeldfælled“ og „Græsningsret“ í úrskurði konungs um heimild til sölu afréttarins. Óbyggðanefnd telur það ekki breyta mati á inntaki eignarréttar, þótt fyrirvarsmenn kirknanna kunni að hafa verið í þeirri trú að kirkjurnar ættu meiri rétt, sbr. tilgreiningu í afsalinu um að kirkjan afsali m.a. óðals- og innlausnarrétti. Hér að framan var rakið að norðurmörk afréttarins voru í heimildarskjöllum óljós. Það var ekki fyrr en með dómsáttinni frá 1983 að mörk við Auðkúluheiði voru ákvörðuð.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið liggur ekkert fyrir um að til beins eignarréttar hafi verið stofnað á afrétti norðan vatna. Auk þess benda öll fyrirbyggjandi gögn til þess að þetta landsvæði hafi aldrei verði undirorpið fullkomnum eignarrétti, hvorki kirkjunnar né annarra. Við mat á því hvað fólst í framsali kirknanna til hreppsins þann 25. apríl 1851 verður að líta til þeirrar meginreglu eignarréttar að framsalshafi getur ekki framselt réttindi sem hann ekki á sjálfur. Í afsalinu gat samkvæmt þessu ekki falist framsal víðtækari eignarréttar hreppnum til handa en sannanlega var á hendi kirknanna.

Réttur Biskupstungnahrepps til þessa svæðis byggist á afsali og samkvæmt framansögðu ber það með sér að þar hafi ekki verið um að ræða sölu á eignarlandi. Afréttareign kirknanna byggðist á heimildum allt frá 14. öld og má ætla að landið hafi verið notað til sumarþeirrar fyrir búþening og ef til vill annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust enda þótt deilur hafi verið um skeið við Húnvetninga um mörk afréttarins.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig afréttur Biskupstungna norðan vatna er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um afrétt hafi þá verið að ræða, án þess að inntak eignarréttinda í því sambandi sé skýrt, sbr. umfjöllun í kafla 10.6.

Frá því fyrstu heimildir greina og fram á þennan dag hefur afréttur norðan vatna verið nýttur til sumarþeirrar fyrir búþening. Óbyggðanefnd telur lýsingu Landnámu ekki styðja þann skilning að afrétturinn hafi í neinu verulegu lagið innan upphaflegs landnáms.

Af hálfu eigenda í Biskupstungnahreppi hefur ekki verið sannað að landsvæði þau, sem hér eru til umfjöllunar, séu eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða. Svo sem rakið er hér að framan eru gögn um afrétt norðan vatna óljós um hve langt norður afrétturinn

náði. Sú óvissa kemur og fram í H 1997 1162 þar sem fjallað er um Auðkúluheiði í Austur-Húnavatnssýslu sem liggur að afrétti norðan vatna í norðri. Í dómnum er miðað við mörkin gagnvart afrétti norðan vatna svo sem þau voru ákveðin með dómsáttinni 1983. Óbyggðanefnd álitur að óljóst sé að þau mörk hafi verið norðurmörk afréttar norðan vatna í öndverðu en ekki sé óvarlegt að leggja þau til grundvallar sem norðurmörk afréttarins.

Um mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Hofsjökli og Langjökli er það að segja að óbyggðanefnd telur að ákvarða þurfi þau til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Ljóst er að jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarkna að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi. Álitafnið horfir þó að sjálfsögðu öðruvísi við þegar um eignarland er að ræða.

Ljóst er að einstakir hlutar þeirra landsvæða, sem hér hafa verið skilgreind sem afréttur, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því í heild sinni talið falla undir skilgreininguna „landsvæði [...] sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að afréttur Biskupstungnahrepps norðan vatna, svo sem því svæði er lýst af oddvita Biskupstungnahrepps í lýsingu hans á afréttinum frá 15. apríl 1979 teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Sama landsvæði er afréttur Biskupstungnahrepps í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998.

Um rétt til upprekstrar á afréttinum og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur Biskupstungna eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, og nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Þjófadalur og Jökulkrókur“ og „Hvítarvatn og Hvítárnes“.

12. LANDSVIRKJUN

Í máli þessu gerir Landsvirkjun kröfur vegna Hrauneyjafosslínu, fyrirhugaðrar Sultartangalínu 3 og mælistöðva sem fyrirtækið kveðst eiga í hreppnum. Hér á eftir verður í fyrstu vikið að því hvað felst í þeim heimildum sem Landsvirkjun byggir kröfur sínar á og því næst tekin til úrlausnar einstök mannvirki sem kröfur eru gerðar um.

12.1. Almenn

Fyrir óbyggðanefnd liggur að kveða á um og skera úr um réttindi Landsvirkjunar á grundvelli III. kafla laga nr. 58/1998, sbr. 7. gr. sbr. 1. gr. laganna. Við það mat er öðru fremur tekið mið af fyrir-mælum a- og c-liða 7. gr. laganna. Úrlausn óbyggðanefndar er fyrst og síðast eignarréttarlegs eðlis, í hefðbundinni stjórnskipulegri merkingu, sbr. 72. gr. stjórnskrár, nr. 33/1944, sbr. 10. gr. laga nr. 97/1995. Sætir Landsvirkjun hvað það varðar sömu stöðu og aðrir við það mat sem fram fer á grundvelli 7. gr. tilvitnaðra laga og fellur utan valdsviðs óbyggðanefndar að kveða á um og skera úr um önnur réttindi, sbr. orðalag c-liðar 7. gr. þjóðlendulaga, sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laganna.

Kröfur Landsvirkjunar í máli þessu byggjast á tvíþættum grundvelli. Annars vegar er byggt á framsali á grundvelli einkaréttarlegra heimilda. Hins vegar byggir Landsvirkjun réttindi sín á lagaheimildum og leyfum stjórnvalda veittum á grundvelli þeirra.

12.2. Kröfur byggðar á einkaréttarlegum heimildum

Að því leyti sem réttindi Landsvirkjunar eru byggð á löggerningum, þ.e. einkaréttarlegu framsali fasteignaréttinda, þá felst greining á inntaki þeirra réttinda fyrst og fremst í túlkun og mati á viðkomandi gerningum sem eignarheimildum, hvaða réttindi verið sé að yfirfæra að eignarrétti og svo því hvaða eignarréttarlegu heimildum sá sem afsalar réð í raun yfir.

Hér kemur einkum til skoðunar bótasamningur sem Landsvirkjun hefur gert við eigendur jarða í Biskupstungnahreppi vegna lagningu orkuveitu (háspennulínu) um afrétt hreppsins. Þann 22. júní 1979 undirrituðu Landsvirkjun og oddviti Biskupstungnahrepps, f.h. hreppsins, yfirlýsingu vegna lagningu orkulínu um afrétt Biskupstungnahrepps.¹ Í 1. gr. kom fram að Landsvirkjun væri heimilt hreppsins vegna að reisa eða láta reisa 14 stauravirki til að bera háspennna rafmagnslínu í „afréttarlandi Biskupstungnahrepps vestan Hvítár“, sbr. orðalag 7. gr. yfirlýsingarinnar. Skyldu Landsvirkjun eða þeir sem fyrirtækið fæli slík störf hafa óhindraðan aðgang að stauravirkjum og rafmagnslínum í landinu, bæði að því er varðaði byggingarframkvæmdir og venjulegt efirlit og viðhald síðar, sbr. 2. gr. yfirlýsingarinnar. Þá var því lýst yfir í 3. gr. að Landsvirkjun hefði greitt að fullu gjald vegna réttinda sem um ræddi í yfirlýsingunni og mættu mannvirkin standa í afréttinum óátalin af hálfu hreppsins. Í 4. gr. kemur fram að Landsvirkjun skuldbindur sig til að jafna allt jarðrask af völdum línuframkvæmda, bæði við möstur og vegaslóðir. Enn fremur að sáð og borið yrði á öll gróðursár og áburði dreift á öll gróðursár ári eftir sáningu. Jafnframt lofaði Landsvirkjun samkvæmt sömu grein að gera hlið á vegaslóðir til að fyrirbyggja óþarfaumferð um vegaslóðir með fram háspennulínunni. Í 5. gr. var því lýst yfir að yrðu spjöll á eignum hreppsins við framkvæmdir háspennulínunnar ætti hreppurinn rétt til bóta vegna þess. Í 7. gr. kom svo fram að samkomulag sem í yfirlýsingunni fólst væri gert án þess að afstaða væri tekin af hálfu Landsvirkjunar til eignarréttar að landinu.

Samskonar samningar voru gerðir af hálfu Landsvirkjunar við eigendur Haukadalsstorfu (Tortu, Lauga, Haukadals II og Bryggju) var þar samið um heimild til að reisa 24 stauravirki en vegna Úthlíðarjarðanna (Úthlíðar og Hrauntúns) var samið um að reisa 26 stauravirki.

Ljóst þykir af orðalagi tilvitnaðrar yfirlýsingar Landsvirkjunar og Biskupstungnahrepps að ekki er um að ræða framsal eignarréttinda á afréttinum til handa Landsvirkjun heldur er verið að semja um greiðslu bóta vegna hugsanlegs tjóns sem rétthafar að afréttinum verða fyrir vegna þeirrar röskunar sem hljótast kann af því að háspennulínan er lögð á landsvæði afréttarins. Verður því þegar af þeirri ástæðu ekki byggt á yfirlýsingunni sem stuðningi fyrir eignaryfirfærslu til handa Landsvirkjun.

12.3. Kröfur byggðar á lagaheimildum

Þá koma í annan stað til almennrar skoðunar og eignarréttarlegs mats þau réttindi, sem Landsvirkjun byggir á lagaheimildum, sem gilda og gilt hafa um starfsemi Landsvirkjunar og koma þá jafnframt til skoðunar framkvæmdaleyfi ráðherra gefin út á grundvelli þeirra sömu lagaheimilda. Í köflum 12.2. og 12.3. í máli nr. 7/2000, þar sem fjallað er um þjóðlendumörk í Gnúpverjahreppi o.fl., gefur að finna tæmandi úttekt á þeirri löggjöf sem hefur tekið til starfsemi Landsvirkjunar og þess sem henni tengist. Ekki eru efni til þess í þessu máli að taka þá umfjöllun upp í heild sinni.

Sá háttur hefur frá upphafi verið hafður á að mælt er fyrir með löggjöf um heimildir Landsvirkjunar til þess að reisa og/eða reka ákveðin raforkuver, aðalorkuveitur og til þess að gera, m.a.

¹ Skjal nr. 230.

með mannvirkjagerð, nauðsynlegar ráðstafanir á viðkomandi vatnasvæði til þess að tryggja rekstur viðkomandi raforkuvers. Sýnist hin formlega lagalega tilhögun hvað þetta varðar hafa verið sú sama frá upphafi, sbr. 6. gr. laga nr. 59/1965, um Landsvirkjun, sbr. núgildandi lög um Landsvirkjun, nr. 42/1983, með síðari breytingum, sem og samkvæmt lögum um raforkuver, nr. 60/1981, með síðari breytingum. Í annan stað hafa framkvæmdir þessarar gerðar útheimt sérstakt leyfi ráðherra og/eða ríkisstjórnar, áður en í þær hefur verið ráðist. Þá hafa viðkomandi lög á hverjum tíma haft að geyma eignarnámsheimild til handa Landsvirkjun til þess að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi sem nauðsynleg séu til þeirra framkvæmda sem Landsvirkjun eru heimilaðar og ætlaðar lögum samkvæmt.

Það skal þó þegar áréttað að utan umfjöllunar óbyggðanefndar, sbr. 7. gr., sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998 falla áform um virkjanir, vatnsmiðlanir og aðrar framkvæmdir, sem ekki er beinlínis mælt fyrir um í lögum eða hafa þegar verið heimilaðar af stjórnvöldum á grundvelli gildra lagaheimilda.

Óbyggðanefnd hefur gert ítarlega rannsókn á viðkomandi lagaheimildum og í því sambandi kannað tiltæk lögskýringargögn; lagafrumvörp, greinargerðir og athugasemdir með þeim, ásamt því að fara yfir allar umræður um viðkomandi lagafrumvörp. Í tilvitnuðum lögum og lögskýringargögnum er hvergi að finna áform í þá veru að með umræddum lögum hafi tilætlunin verið sú að stofna til hefðbundinna eignarréttarheimilda Landsvirkjun til handa að lands- og/eða vatnsréttindum. Með vísan til þeirrar rannsóknar er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lagaheimildum hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignarréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998. Um er að ræða nokkurs konar og að öðru leyti óskilgreindan nýtingarrétt sem stofnað er til í skjóli valdheimilda íslenska ríkisins og á grundvelli fullveldisréttar þess. Þau réttindi sem mælt er fyrir um í tilvitnuðum lögum verða eðli málsins samkvæmt túlkuð með þröngum hætti. Aðild ríkisins og framsal í formi lagaheimilda er fölgjð í fullveldisrétti, yfirráða eða umráðarétti, en ekki stofnun eignarréttar í hefðbundinni og stjórnskipulegri merkingu.

Til frekari stuðnings þessari niðurstöðu vísast til þess að í upphaflegu lögunum um Landsvirkjun, nr. 59/1965, er beinlínis gert ráð fyrir því, sbr. t.d. 4. og 5. gr. laganna, sbr. 6. gr. þeirra, að Landsvirkjun séu lögð til ákveðin eignarréttindi, þar með talin vatnsréttindi, en það er gert með einkaeignarréttarlegri tilvísun til sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 milli landbúnaðarráðuneytisins og Landsvirkjunar þar sem afhent eru þau réttindi sem af hálfu ríkisins höfðu verið keypt af skilaneftnd a/s Titan, sbr. 3. tl. A-liðar 2. gr. samningsins. Samanburður á 4. gr., 6. gr. og 18. gr. laga nr. 59/1965, styður eindregið þá niðurstöðu að lögbundnar heimildir til handa Landsvirkjun til þess að reisa og reka raforkuver ásamt nauðsynlegum búnaði og tilfæringum, svo sem aðalorkuveitum, verði ekki skýrðar svo að með þeim heimildum hafi verið tilætlan löggjafans að stofna til hefðbundinna einkaeignarréttarlegra heimilda í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Hefði tilætlan löggjafans verið sú var engin þörf á því að kveða á um yfirfærslu þeirra eignarréttinda sem ríkið var komið að fyrir einkaréttarlega samninga, sbr. 4. gr. laganna né að mæla fyrir um sérstaka eignarnámsheimild skv. 18. gr. laganna. Þá má enn fremur benda á tilhögun hinna yngri lagaheimilda, sbr. 2. mgr., 1. gr. laga nr. 60/1981, um raforkuver, þar sem kveðið er á um heimildir ríkisins til þess að semja við Landsvirkjun um að reisa og reka virkjanir í Blöndu í Blöndudal, Jökulsá í Fljótsdal og Héraðsvötnum við Villanganes. Íslenska ríkið og Landsvirkjun sömdu um það, sbr. 3. gr. sameignarsamnings frá 11. ágúst 1982, að áður en rekstur hvernir virkjunar hæfist skyldi gera sérstakt samkomulag um greiðslur til handa ríkinu vegna þeirra vatnsréttinda sem væru í umráðum ríkisins, hvort sem væri vegna lögbýla í eigu ríkisins, annarra eignarlanda eða vegna vatnsréttinda á almenningum og afréttarlöndum. Var réttur ríkisins til gjaldtöku vegna þessa staðfestur með dómi Hæstaréttar í málinu nr. 413/2000: Landsvirkjun gegn íslenska ríkinu sem dæmt var í Hæstarétti þann 29. mars 2001.

Af þessu má ráða að í lagaheimild til byggingar og reksturs virkjunar, aðalorkuveitu og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á viðkomandi svæði felst ekki áform um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun er því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1. 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfum veittum á grundvelli þeirra. Íslenska ríkið er því eigandi umræddra fasteignaréttinda, vatns- og landsréttinda, sbr. 1. mgr 2. gr. laga nr. 58/1998. Ótvírætt er að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum. Hvað þau mannvirki varðar, þar með talið vegi, varnargarða, háspennulínur, skurði, uppistöðulón, vatnsmiðlunarmannvirki o.fl., er það að segja að þó svo fyrirtækið sé eigandi mannvirkjanna og framkvæmdanna sem slíkra þá á það ekki beinan eignarrétt að því landi sem þær standa á né að því vatni sem nýtt er til orkuvinnslunnar.

Eins og að framan er rakið hefur löggjafinn í skjóli valdheimilda sinna veitt Landsvirkjun með lögum nr. 59/1965, sbr. síðar lög nr. 42/1983, ákveðinn en þó óskilgreindan nýtingarrétt á svæði því sem um ræðir í máli þessu. Samkvæmt c-lið 7. gr. laga nr. 58/1998 er það hlutverk óbyggðanefndar að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna. Þau sérstöku réttindi sem löggjafinn hefur veitt Landsvirkjun falla í öllum meginatriðum utan þeirrar hefðbundnu eignarréttarlegru skilgreiningar sem liggur nefndu lagaákvæði til grundvallar, sbr. og skilgreining eignarréttinda skv. 1. gr. laga nr. 58/1998. Með lögum nr. 58/1998 hefur nú verið stofnað til eignarréttar íslenska ríkisins að öllu því landi sem við gildistöku laganna var eigendalaust og ríkið fer með viðkomandi eignarheimildir í samræmi við 2. kafla laga nr. 58/1998. Lögtaka laganna hafði þannig grundvallarbreytingu í för með sér á hefðbundinni eignarréttarlegri stöðu Landsvirkjunar á þeim landsvæðum. Það er hins vegar á færi til þess bærra handhafa ríkisvalds að mæla nú nánar fyrir um og/eða skilgreina frekar réttarstöðu Landsvirkjunar að breyttri réttarskipan.

Undir framangreindum kringumstæðum fer íslenska ríkið því óskorað með eignarheimildir á því landi sem úrskurðað verður sem þjóðlenda, sbr. 2. kafli laga nr. 58/1998.

12.4. Einstök mannvirki

Í köflunum, sem hér koma á eftir, verður fjallað um mannvirki Landsvirkjunar sem staðsett eru í Biskupstungnahreppi eða munu rísa í hreppnum og fyrirtækið gerir tilkall til á grundvelli laga nr. 58/1998. Gerð verður grein fyrir þeim mannvirkjum sem um er að ræða, hvar þau eru staðsett, í þeim tilvikum sem það liggur fyrir, og á hvaða grundvelli kröfur Landsvirkjunar byggjast. Loks verður tekin afstaða til þeirra krafna sem Landsvirkjun hefur uppi vegna mannvirkjanna.

12.4.1. Hrauneyjafosslína

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur frá Hrauneyjafossvirkjun í Rangárvallasýslu yfir í Gnúpverjahrepp við Sultartangavirkjun og þaðan þvert yfir Gnúpverjiafrétt í stefnu norðan Háafoss í Fossá. Þaðan liggur svo línan allt vestur að Brennimeil í Hvalfirði. Línan er staðsett í landi Úthlíðar, Haukadals, Hóla og Tunguheiðar í Biskupstungum en er ekki að neinu leyti í þjóðlendu Biskupstungna. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að taka afstöðu um réttindi á landsvæðum sem háð eru einkaeignarrétti, sbr. 1. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998. Hrauneyjafosslína hefur í kröfugerð Landsvirkjunar gengið undir því nafni en undir rekstri málsins einnig verið kölluð Sultartangalína 1.

Með vísan til þessa er ekki efni til að fjalla nánar um kröfur Landsvirkjunar sem lúta að Hrauneyjafosslínu.

12.4.2. Sultartangalína 3

Hér er um að ræða fyrirhugaða háspennulínu Landsvirkjunar með áætlaða flutningsgetu upp á 400 kV spennu sem á að liggja samsíða Hrauneyjafosslínu frá Sultartangavirkjun að Brennimeil í Hval-

firði. Línan verður samkvæmt fyrirliggjandi áætlunum ekki staðsett að neinu leyti í þjóðlendu Biskupstungnahrepps heldur aðeins í eignarlöndunum Tunguheiðar, Hóla, Haukadalsstofu og Úthlíðar. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að taka afstöðu um réttindi á landsvæðum sem háð eru einkaeignarrétti, sbr. 1. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998. Sultartangalína 3 er nefnd Sultartangalína 1 í kröfugerð en undir rekstri málsins var farið að kalla hana Sultartangalínu 3.

Með vísan til þessa er ekki unnt að fjalla nánar um kröfur Landsvirkjunar sem lúta að Sultartangalínu 3.

12.4.3. Mælistöðvar

Hér er um að ræða ótiltekinn fjölda mælistöðva sem Landsvirkjun kveðst hafa reist í Biskupstungnahreppi og er ætlað til mælinga á vatnshæð, veðri og ísingu á virkjunarsvæði félagsins. Landsvirkjun krefst þess að landsréttindi og umferðarréttindi, sem þurfi til vegna reksturs mælistöðva fyrirtækisins, verði viðurkennd. Umræddar kröfur Landsvirkjunar sýnast byggjast á þeim sérstöku lögum sem heimila Landsvirkjun byggingu og rekstur virkjana, orkuveitna og vatnsveitna þ.e. lögum nr. 59/1965 og lögum nr. 42/1983 með áorðnum breytingum.

Sú niðurstaða er fyrir rökstudd, sbr. kafli 12.3. að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar hvers kyns mannvirkja í tengslum við starfsemi fyrirtækisins á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1. 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra. Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi þeirra mælistöðva sem fyrirtækið hefur komið fyrir í tengslum við einstök virkjunarmannvirki sem fullnægjandi heimildir eru fyrir að lögum og njóti þá lögvarins réttar til nýtingar mælistöðvanna. Hins vegar er Landsvirkjun ekki eigandi þess lands sem mælistöðvarnar standa á.

Við rekstur máls þessa ber þess hins vegar að gæta að ekki hefur verið upplýst hverjar né hversu margar þær mælistöðvar eru sem um er að ræða né heldur hvar þær eru. eru því ekki efni til þess af hálfu óbyggðanefndar að nein afstaða sé tekin til meintra eða mögulegra réttinda þeim tengdum.

13. ÚRSKURÐARORÐ¹

Land innan eftirfarandi merkja, þ.e. svonefndur Framafréttur, er þjóðlenda og afréttur Biskupstungnahrepps:

Að sunnan fylgja mörkin landamerkjum Tunguheiðar frá ármótum Hvítár og Sandár, eftir Sandá og síðan liggja mörkin áfram í Sandá með fram Hólalandi upp í Sandvatn og síðan að upptökum Ásbrandsár en þar er hornmark milli Hólalands og lands Haukadals. Fyrir Haukadalslandi liggja mörkin í útfall Farsins en þar er hornmark milli Haukadalslands, afréttarins og Úthlíðar. Afréttarmörkin fylgja síðan norðurmörkum Úthlíðar eftir Farinu upp í Hagavatn. Að vestan ræður Hagavatn upp í Langjökul og að norðan ræður Langjökull austur að Hvítárvatni og niður með Hvítá allt niður að Sandá.

Land innan eftirfarandi merkja, þ.e. svokallaður afréttur norðan vatna, er þjóðlenda og afréttur Biskupstungnahrepps:

Vesturmörk afréttarins eru frá Hvítárvatni við Langjökul með jaðri jökulsins að afréttarmörkum á Kili milli Auðkúluheiðar og Biskupstungnaafréttar. Mörkin við Auðkúluheiði eru eftirfarandi:

¹ Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (kort).

Frá Strýtum (hæð 834 m) eru merkin bein lína til austurs að Grettishelli (hæð 670 m). Þaðan bein lína að hringsjá á Fjórðungsöldu (hæð 861 m). Frá hringsjá eru merkin bein lína til austurs í Hofsjökul sem er framhald hugsaðrar línu frá Strýtum um hringsjána. Til vesturs frá Strýtum eru merkin bein lína í grjóthjól á fjallseggjum (hæð 946). Þaðan eru merkin bein lína í Oddnýjarhnjúk (hæð 1.057 m) og áfram í sömu stefnu í jökulruðning (mórena) og síðan eftir jökulruðningnum í Langjökul. Austurmörk afréttarins eru frá Blöndujökli í Hofsjökli um jadar jökulsins að Blágnípujökli, þaðan ræður Jökulkvísl milli afréttarins og Hrunamannaafréttar að ármótum Jökulkvíslar og Hvítár. Þaðan ræður Hvítá að Hvítárvatni.

Land innan eftirfarandi merkja er þjóðlenda:

Að sunnan ráða mörk gagnvart Úthlíð í Hagavatni að mörkum gagnvart afrétti Laugardals í hornmarki við Hagavatn. Að vestan liggja mörkin eftir afréttarmörkum Laugardals í Hagafell við Langjökul. Að norðan ræður Langjökull mörkum að austurströnd Hagavatns og að austan ræður Hagavatn en þar eru mörk gagnvart Framafrétti Biskupstungnamanna.

Ekki eru efni til þess af hálfu óbyggðanefndar að nein afstaða sé tekin til krafna Landsvirkjunar vegna orkulína eða mælistöðva.

Kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins og Landsvirkjunar, ákvarðast sameiginlega 1.836.036 krónur, er greiðist úr ríkissjóði, þar af þóknun lögmanns sem ákvarðast 1.500.000 krónur og útlagður kostnaður 336.036 krónur, þegar endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998. Kostnaður Landsvirkjunar, þ.e. þóknun lögmanns, ákvarðast 150.000 krónur er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason

Allan V. Magnússon

Halldór Jónsson

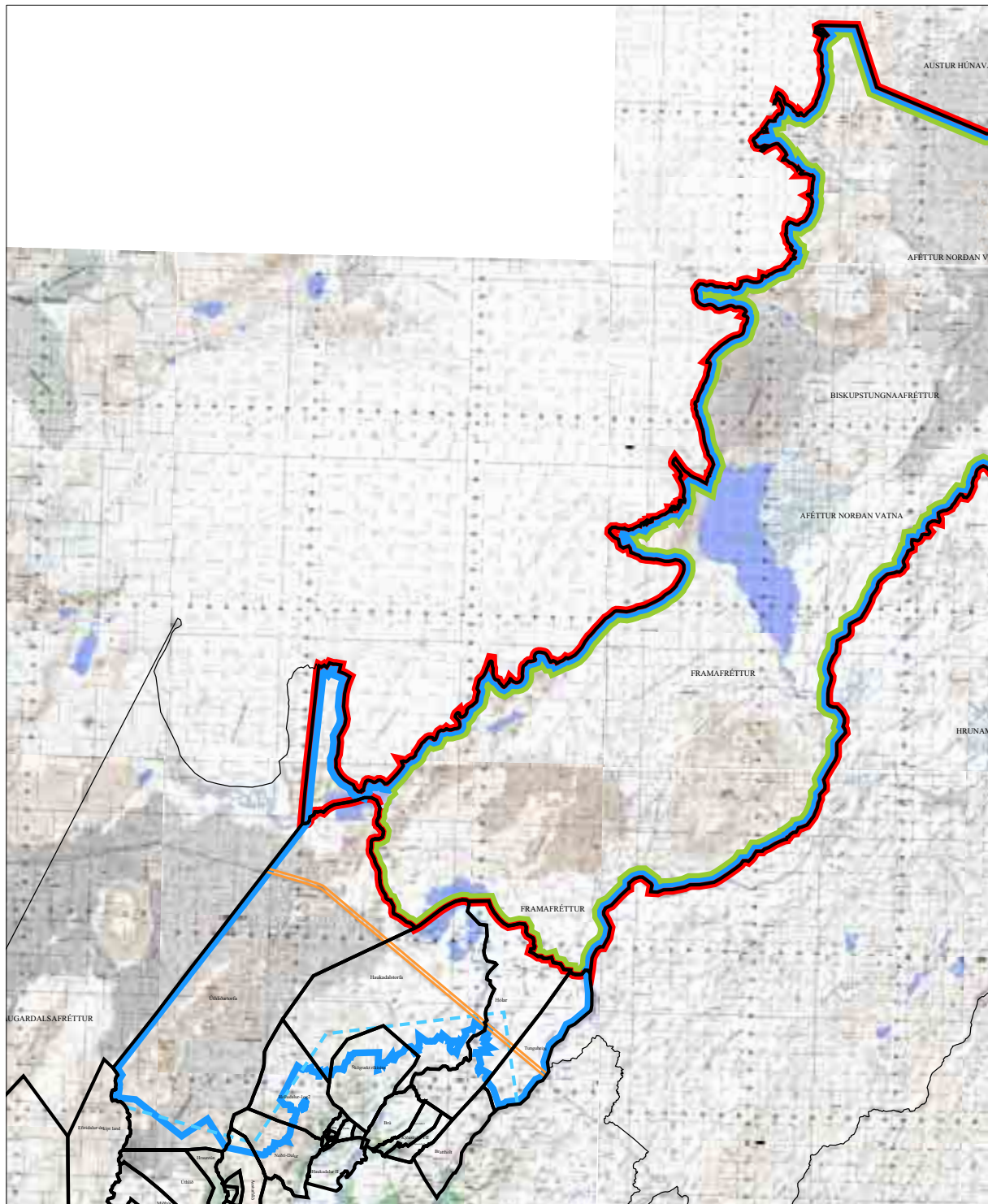

14. FYLGISKJÖL

I. Kort

II. Skjalaskrá

III. Aðilaskrá (einstakar jarðir)

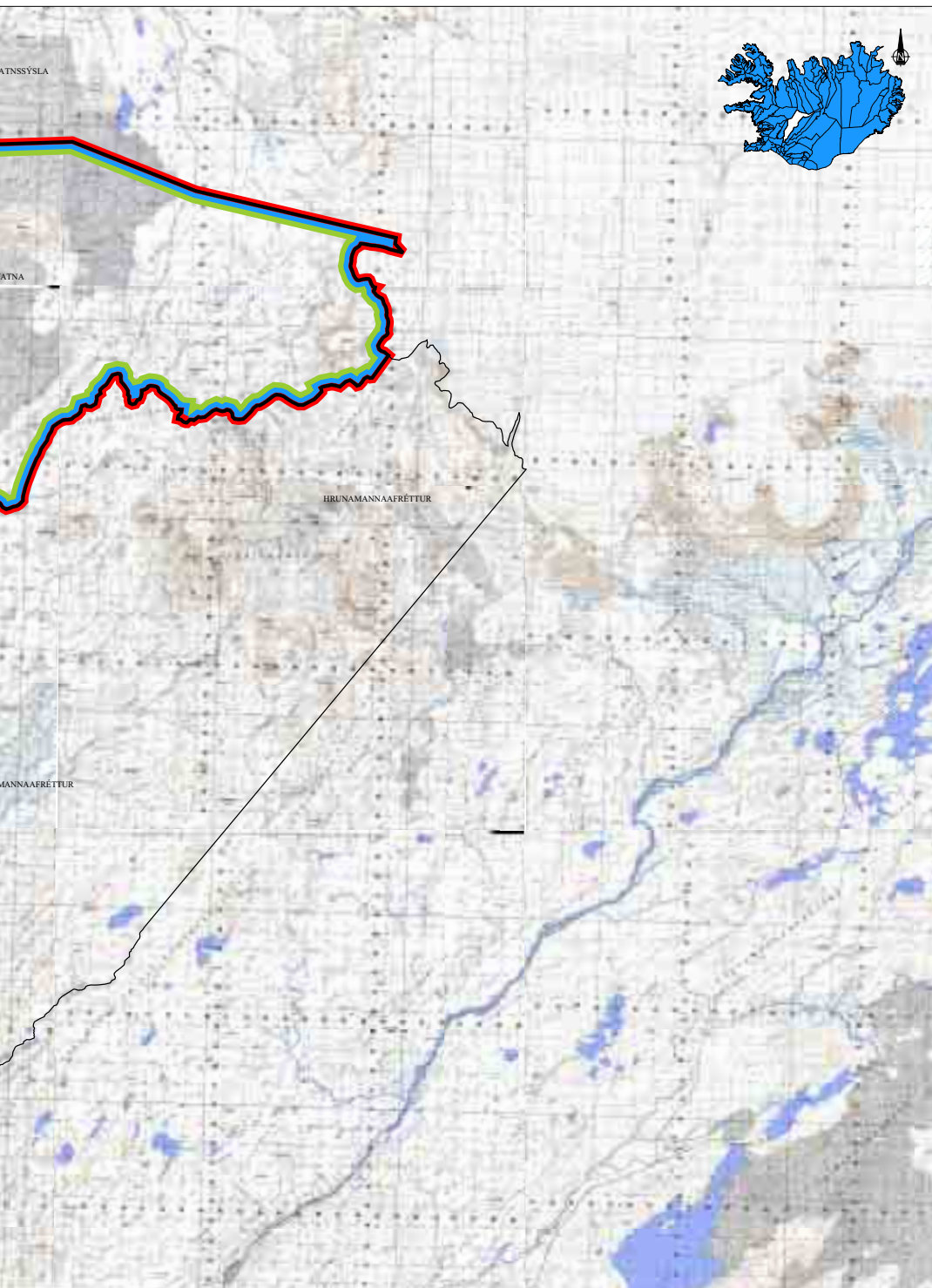

ÞJÓÐLENDULÍNA

Mál nr. 4/2000; Biskupstungnafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi.

Grunnkort: Skannað af Landmælingum Íslands, kort í flokki C761 nr. 1613-1, 1613-2, 1713-1, 1713-2, 1713-3, 1713-4, 1714-2, 1714-3, 1813-1, 1813-2, 1813-3, 1813-4, 1814-1, 1814-2, 1814-3, 1814-4, 1913-4, 1914-1, 1914-2, 1914-3, 1914-4.

- █ Þjóðlendulína óbyggðanefndar
- █ Afréttarlína óbyggðanefndar
- Kröfulína jarðeignenda

- Aðalkröfulína ríkisins
- Varakröfulína ríkisins
- Kröfulína Landsvirkjunar

Mælikvarði : ekki í kvarða Dags. 21. mars 2002 Teikning nr. BI-10 Verknúmer 201-035

II. Skjalaskrá

Lagt fram Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

- 1 Kröfulýsing íslenska ríkisins um þjóðlendumörk í Biskupstungnahreppi, dags. 18.6.1999.
- 2 „Árnesþing á landnáms- og söguöld“, bls. 100-105, 110-113, 124-125, 128-129, 136-137.
- 3 „Göngur og réttir II bindi“, bls. 195-197, 212-215, 247-249.
- 4 „Árbók FÍ 1998“, bls. 37-65, 98-99, 140-141, 156-159, 186-189, 193, 196-197.
- 5 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn., dags. 21.6.1999. Fylgibréf m/kröfulýsingu.
- 6 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðuneytisins, dags. 4.6.1999. Staðfesting á fresti til að skila kröfulýsingu.
- 7 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðuneytisins, dags. 12.8.1999. Mótteknar kröfulýsingar og önnur gögn.
- 8 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn., dags. 15.9.1999. Svar við bréfi óbn. frá 12.8.1999.
- 9 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðuneytisins, dags. 12.10.1999. Drög að kröfulínukorti óbn. af svæði 1.
- 10 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn., dags. 22.10.1999. Kröfulýsing Vegagerðarinnar o.fl., ásamt 2 kortablöðum.
- 11 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðuneytisins, dags. 4.11.1999. Efni: Yfirlitskort og skrá yfir lýstar kröfur á svæði 1.
- 12 a-b 2 landakort í mkv. 1:50000, Skjaldbreiður og Haukadalur, með kröfulínum.
- 13 Lýsing íslenska ríkisins á afréttarlöndum í Biskupstungnahreppi.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Miðhúsa:

- 14 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
- 15 Skjalaskrá.
- 16 Landamerkjaskrá fyrir Miðhús, dags. 22.10.1883.
- 17 Veðbókarvottorð fyrir Miðhús (2 blöð), dags. 28.5.1999.
- 18 Afsal Sigurliða Kristjánssonar og Valdimars Þórðarsonar til Sighvats Arnórssonar, dags. 4.9.1952.
- 19 Fasteignamatsvottorð fyrir Miðhús.
- 20 Landakort í mkv. 1:50 000 með árituðum athugasemdum landeiganda og kröfulínum, auk skýringablaðs.
- 21 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulínum.
- 22 Land og hornpunktaskrá jarða í Biskupstungnahreppi, dags. 6.7.1999.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 23 Bréf Páls Lýðssonar til óbn., dags. 23.6.1999.
- 24 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
- 25 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
- 26 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 6.
- 27 Titilblað og bls. 310 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 28 Bréf óbn. til Ólafs Björnssonar hrl. Kröfulýsingar til óbn., dags. 21.6.1999.
- 29 Bréf óbn. til Ólafs Björnssonar hrl. Úrbætur á kröfulýsingum. Dags. 16.7.1999.

- 30 Bréf Ólafs Björnssonar og Sigurðar Jónssonar til óbn. Drög að kröfulínukorti, dags. 26.10.1999.
- 31 Leiðrétt kort, dags. 21.10.1999, sem fylgir skjali nr. 30.
- 32 Bréf Landforms ehf. til Ólafs Björnssonar og Sigurðar Jónssonar, dags. 21.10.1999. Mörk eignarlands, þjóðlendna og afrétta.
- 33 Bréf óbn. til Ólafs Björnssonar hrl., dags. 12.10.1999. Drög að kröfulínukorti óbn. af svæði 1.
- 34 Bréf óbn. til Ólafs Björnssonar hrl., dags. 4.11.1999. Yfirlitskort og skrá yfir lýstar kröfur á svæði nr. 1.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Úthlíðartorfu:

- 35 Kröfulýsing, dags. 16.6.1999.
- 36 Skjalaskrá.
- 37 Landamerkjaskrá fyrir Úthlíð, dags. 14.5.1885.
- 38 Veðbókarvottorð fyrir Stekkholt.
- 39 Veðbókarvottorð fyrir Hrauntún.
- 40 Veðbókarvottorð fyrir Úthlíð I.
- 41 Veðbókarvottorð fyrir Úthlíð II.
- 42 Skiptayfirlýsing vegna Stekkholts, dags. 15.11.1983.
- 43 Skiptayfirlýsing vegna Hrauntúns, dags. 1.7.1963.
- 44 Gerðardómur ásamt uppdrætti, dags. 3.6.1959.
- 45 Lögfesta Úthlíðar frá 19.5.1800. Sjá einnig skjal Þ.Í. nr. 309 (10).
- 46 Uppskrift Páls Lýðssonar frá því í maí 1999, af lögfestu Úthlíðar.
- 47 Uppskrift Páls Lýðssonar úr vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar. Dags. í maí 1999. Sjá skjal Þ.Í. nr. 309 (3).
- 48 Uppboðsafsal, dags. 17.9.1916.
- 49 Afsal fyrir ¼ hluta Úthlíðar og Stekkholts, dags. 24.12.1914.
- 50 Kaupsamningur og afsal fyrir Úthlíð, Miðhúsum og Stekkholti, dags. 10.7.1941.
- 51 Afsalsbréf fyrir Úthlíð, dags. 30.8.1943.
- 52 Afsal fyrir 1/3 hluta Úthlíðar, dags. 28.8.1961.
- 53 Nafntökuleyfi v/ Úthlíðar II, útgefið af menntamálaráðherra, dags. 17.10.1961.
- 54 Afsal fyrir Úthlíð I, dags. 9.5.1978.
- 55 Afsal fyrir Stekkholti, dags. 14.2.1969.
- 56 Fasteignamatsvottorð fyrir Úthlíð I.
- 57 Fasteignamatsvottorð fyrir Úthlíð II.
- 58 Fasteignamatsvottorð fyrir Stekkholt.
- 59 Fasteignamatsvottorð fyrir Hrauntún.
- 60 1-3 Landakort í kv. 1:50 000 með kröfulínum (3 blöð). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 61 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
- 62 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
- 63 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 6.
- 64 Jarðabók ÁM og PV, 2.b. Titilblað og bls. 309-310.
- 65 Skuldabréf Ræktunarsjóðs Íslands v/Stakkholts, dags. 30.11.1961.
- 66 Úr vísitásiubókum biskupanna Brynjólfs Sveinssonar (sjá einnig skjal Þ.Í. nr. 309 (3)) og Steingríms Jónssonar ásamt uppskriftum Páls Lýðssonar.
- 67 Árbók FÍ 1961, bls. 70-73.

Lagt fram af Karli Benediktssyni v/Hrauntúns:

- 68 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
- 69 Yfirlandskipti fyrir Úthlíðartorfu, dags. 15.5.1965.
- 70 Landakort í mkv. 1:10000 með dregnum landamerkjalinum.
- 71 Umboð frá eigendum jarðarinnar til K.B., dags.2.6.1999.
- 72 Bréf Karls Benediktssonar til óbn., dags. 21.5.1999. Gögn um land jarðarinnar.
- 73 Bréf óbn. til Karls Benediktssonar, dags. 31.5.1999. Lagfæringar á málatilbúnaði fyrir óbn.
- 74 Bréf Karls Benediktssonar til óbn., dags. 19.10.1999 Drög að kröfulínukorti óbn. á svæði 1.
- 75 Bréf óbn. til Karls Benediktssonar, dags. 12.10.1999. Drög að kröfulínukorti óbn. á svæði 1.
- 76 Minnisblað starfsmanns óbn., dags. 26.1.2000. Afrit annarra kröfulýsinga í hreppnum.
- 77 Bréf óbn. til K. Ben., dags. 16.2.2000. Kröfulýsing v/Hrauntúns, Biskupstungnahr.
- 78 Bréf óbn. til Lögmannna Suðurlandi, dags. 16.2.2000. Hrauntún, Biskupstungnahreppi.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Austurhlíðartorfu:

- 79 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
- 80 Skjalaskrá.
- 81 Landamerkjabréf fyrir Austurhlíð og hjáleiguna Stritlu, dags. 16.12.1883.
- 82 Landskipti Austurhlíðar, Hlíðartúns og Dalsmynnis, dags. 11.6.1982.
- 83 Veðbókarvottorð fyrir Austurhlíð, Hlíðartún og Dalsmynni., dags. 28.5.1999.
- 84 Afsal fyrir Dalsmynni, dags. 7.1.1983.
- 85 Afsal fyrir 1/3 af Austurhlíð, dags. 11.4.1957.
- 86 Afsal fyrir hluta af Dalsmynni, dags. 10.8.1995.
- 87 Fasteignamatsvottorð fyrir Austurhlíð, Hlíðartún og Dalsmynni.
- 88 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulínum (2 kort). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 89 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
- 90 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 5.
- 91 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
- 92 Ljós. af titilblaði og bls. 308-310 í Jarðabók AM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Neðri-Dals:

- 93 Kröfulýsing, dags. 2.6.1999.
- 94 Skjalaskrá.
- 95 Landamerkjabréf fyrir Neðri-Dal, dags. 5.6.1885.
- 96 Veðbókarvottorð fyrir Neðri-Dal, dags. 28.5.1999.
- 97 Afsal fyrir jörðinni, dags. 24.1.1993.
- 98 Sáttargjörð um landamerki milli Múla og Neðra-Dals, dags. 3.10.1994
- 99 Fasteignamatsvottorð.
- 100 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulínum. Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 101 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
- 102 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.

- 103 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 5.
- 104 Ljós. af titilblaði og bls. 307 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Helludals I og II:

- 105 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
- 106 Skjalaskrá.
- 107 Landamerkjabréf fyrir Helludal, dags. 5.6. 1885.
- 108 Veðbókarvottorð fyrir Helludal I og II, dags. 28.5.1999.
- 109 Ljósrit af kaupsamningi fyrir jarðirnar, dags. 1.12.1998.
- 110 Fasteignamatsvottorð fyrir Helludal I og II.
- 111 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum. Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 112 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
- 113 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
- 114 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 5.
- 115 Ljós. af forsiðu og bls. 306 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Haukadalstorfu (Haukadalur I, Haukadalur II, Haukadalur III, Torta, Bryggja, Laug):

- 116 Kröfulýsing, dags. 2.6.1999.
- 117 Skjalaskrá.
- 118 Landamerkjalyýsing fyrir jörðina Haukadal, dags. 22.11.1883.
- 119 Landskiptagerð á Haukadalstorfunni, dags. 19.12.1990.
- 120 a-i Veðbókarvottorð fyrir Haukadal I, Haukadal II, Haukadal III, Tortu, Bryggju og Laug (samtals 9 vottorð).
- 121 Einkaskiptagerð, dags. 9.12.1985.
- 122 Landskiptagjörð vegna Tortu, dags. 3.4.1998.
- 123 Skiptayfirlýsing vegna db. Ársæls Jónssonar, dags. 28.6.1995.
- 124 „Arfleiðsluskrá“ Ársæls Jónssonar, dags. 9.7.1983.
- 125 Afsalsbréf Hilmars Stefánssonar o.fl. til Ársæls Jónssonar o.fl., dags. 24.1.1945.
- 126 Bréf Böðvars Guðmundssonar skógarvarðar til Páls Lýðssonar, um landamerki jarðeigna Skógræktar ríkisins, dags. 5.11.1999.
- 127 Afsal, dags. 16.7.1938, fyrir hluta Haukadals.
- 128 Afsal, dags. 19.7.1938, fyrir hluta Tortu.
- 129 Afsal, dags. 15.6.1940, til Skógræktar ríkisins.
- 130 Fasteignamatsvottorð fyrir Haukadal 1-3 og Tortu.
- 131 „Höfuðbólið Haukadalur“. Úr Ársriti Skógræktarféll. Ísl. 1940, bls. 18-41.
- 132 Afsal fyrir spildu úr jörðinni Bryggju, dags. 9.12.1997.
- 133 Uppskr. úr máld.bók Brynjólfs bisk. Sveinss., dags. 3.2.1646, uppskr. maí 1999. Sjá skjal Þ.Í. nr. 309 (2).
- 134 Bréf landbúnaðarráðuneytissins, dags. 24.2.1994, til oddvita Biskupstungnahrepps. Um lögbýlisrétt á Haukadal III.
- 135 Leigusamningur fyrir hluta úr jörðinni Laug, ásamt uppdrætti. Dags. 6.8.1993.
- 136 Landskiptagerð, dags. 4.6.1991, á sameignarlandi erfingja Sig. Greipssonar.
- 137 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum (2 blöð). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 138 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 139 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
 140 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 5.
 141 Ljósfr. af titilblaði og bls. 303-305 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.
 142 Ljósrit af titilblaði og bls. 76-79 í Árbók FÍ 1961.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Brúar:

- 143 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
 144 Skjalaskrá.
 145 Landamerkjaskrá fyrir jörðina Brú, dags. 5.6.1885.
 146 Veðbókarvottorð (fjögur blöð), dags. 28.5.1999.
 147 Kaupsamningur og afsal, dags. 1.4.1991.
 148 Fasteignamatsvottorð.
 149 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum. Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 150 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 151 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
 152 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 1-2.
 153 Ljósfr. af titilblaði og bls. 279-280 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Kjóastaða I og II:

- 154 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
 155 Skjalaskrá.
 156 Landamerkjaskrá fyrir jörðina Kjóastaði, dags. 4.6.1885.
 157 Veðbókarvottorð fyrir báðar jarðirnar (8 blöð), dags. 28.5.1999.
 158 Afsal fyrir jörðinni Kjóastaðir II, dags. 11.4.1983.
 159 Landskiptagerð, dags. 11.4.1983.
 160 Afsal fyrir Kjóstöðum I, dags. 5.9.1984.
 161 Afsal fyrir Kjóstöðum II, dags. 6.8.1997.
 162 Fasteignamatsvottorð jarðanna.
 163 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum (2 kort). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 164 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 165 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
 166 Ljósfr. af titilblaði og bls. 278-279 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Brattholts:

- 167 Kröfulýsing, dags. 2.6.1999.
 168 Skjalaskrá.
 169 Landamerki fyrir jörðina Brattholt, dags. 4.6.1885.
 170 Veðbókarvottorð (4 blöð), dags. 28.5.1999.
 171 Arfleiðsluskrá, dags. 10.11.1977.
 172 Yfirlýsing, dags. 10.11.1977.

- 173 Fasteignamatsvottorð.
 174 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum (2 kort). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 175 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 176 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
 177 Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 1.
 178 Ljós. af titilblaði og bls. 279 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Hóla:

- 179 Kröfulýsing, dags. 21.5.1999.
 180 Skjalaskrá.
 181 Landamerkjaskrá fyrir jörðina Hóla, dags. 21.5.1884.
 182 Veðbókarvottorð (2 blöð), dags. 4.6.1999.
 183 Afsal Guðjóns Helgasonar, til Biskupstungnahrepps, fyrir jörðinni, dags. 14.5.1959.
 184 Landakort í mkv. 1:50 000 með kröfulinum. Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 185 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 186 Hluti af skrá yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
 187 Ljós. af titilblaði og bls. 277-278 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Tunguheiðar:

- 188 Kröfulýsing, dags. 2.6.1999.
 189 Skjalaskrá.
 190 Veðbókarvottorð (2 blöð), dags. 28.5.1999.
 191 Eignardómur uppkveðinn 23.2.1980.
 192 Landakort í m.kv. 1:50 000 með kröfulinum. Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.

Lagt fram af Páli Lýðssyni vegna Ólafs Björnssonar hrl.:

- 193 „The old Icelandic Land Registers“. Titilblað og bls. 112-113.
 194 Hluti af skrá yfir seldar Skálholtsstóls jarðir.
 195 Ljós. af bls. 277 í Jarðabók ÁM og PV, 2.b.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. v/Biskupstungnafréttar:

- 196 Kröfulýsing ásamt skrá yfir jarðeigendur, dags. 5.7.1999.
 197 Skjalaskrá.
 198 Landamerkjalyking fyrir Biskupstungnafrétt, dags. 15.4.1979.
 199 Afsal útg. af eignar- og umráðamönnum Skálholts-, Bræðratungu-, Haukadals- og Torfastaðakirkna, dags. 25.4.1851 (og eftirrit Páls Lýðss.).
 200 Ljós. af kaupsamn. um vatnsréttindi í Hvítá, dags. 7.12.1917.
 201 Erindi um eignarhald og nýtingu Biskupstungnafr. eftir Arnór Karlsson frá 19.4.1999.
 202 Lýsing á Hvítárvatni, Þjóðólfur 1883.
 203 Árbók FÍ. 1961, bls. 107-127.
 204 Árnesþing á landnáms- og söguöld, bls. 100-105 og 120-139.
 205 a-d Landakort frá Landform í m.kv. 1:50 000 með kröfulinum (4 blöð). Sbr. punktaskrá, skjal nr. 22.
 206 Skrá yfir landeigendur í Biskupstungnahreppi (málsaðila skv. afréttarkröfu).

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl. vegna Landsvirkjunar:

- 207 Kröfufýsing Landsvirkjunar, dags. 24.6.1999.
- 208 [1] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands og Reykjavíkurborgar um Landsvirkjun, dags. 1.7.1965.
- 209 [2] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar um Landsvirkjun, dags. 27.2.1981.
- 210 [3] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar um Landsvirkjun, með breytingum gerðum 28.10.1996.
- 211 [4] Eignarnámsheimild landbúnaðarráðherra, dags. 29.8.1966, vegna virkjunar Þjórsár við Búrfell.
- 212 [5] Heimild atvinnuáráðherra, dags. 23.2.1968, til virkjunar Þjórsár við Búrfell.
- 213 [6] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.6.1970, til að framkvæma vatnsmiðlun úr Þórisvatni.
- 214 [7] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 7.7.1971, til stíflugerðar í Þórisós og Köldukvísl og veitu árinna í Þórisvatn og þaðan í Tungnaá um Vatnsfellsvatn.
- 215 [8] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.3.1973, til að framkvæma virkjun í Tungnaá við Sigöldu.
- 216 [9] Virkjunarleyfi iðnaðarráðherra, dags. 30.12.1976, fyrir fyrri áfanga Hrauneyjafossvirkjunar, 140 MW virkjun ásamt aðalorkuveitum.
- 217 [10] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 1.7.1981, til að kaupa þriðju aflvél og stækka Hrauneyjafossvirkjun í 210 MW afl.
- 218 [11] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.1.1982, til byggingar Sultartangastíflu.
- 219 [12] Ályktun Alþingis 6.5.1982 um virkjunarframkvæmdir og orkunýtingu.
- 220 [13] Auglýsing menntamálaráðherra, dags. 10.11.1987, um friðland í Þjórsárverum.
- 221 [14] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 4.12.1991, til 1) stækkunar Búrfellsvirkjunar í allt að 310 MW afl ásamt tilheyrandi flutningslínunum og aðveitustöðvum, 2) hækkunar stíflna og gerð veitumannvirkja við Þórisvatn þannig að hækka megi vatnsborð Þórisvatnsmiðlunar í allt að 581 m yfir sjávarmál og 3) lúkningar 5. áfanga Kvíslaveitu.
- 222 [15] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 12.3.1997, til allt að 125 MW Sultartangavirkjunar á ármótum Þjórsár og Tungnaár ásamt aðalorkuveitum.
- 223 [16] Leyfi forsætisráðherra, dags. 12.4.1999, samkvæmt lögum nr. 58/1998, um þjóðlendur, til að reisa virkjun samkvæmt 1. tölulið 1. mgr. laga nr. 60/1981, um raforkuver, sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999, og annarra framkvæmda af því tilefni á svonefndum Holtamannafrétti.
- 224 [17] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 8.6.1999, fyrir Vatnsfellsvirkjun með allt að 110 MW afli ásamt aðalorkuveitum.
- 225 [18] Bréf atvinnuáráðuneytis, dags. 20.6.1955, til stjórnar Sogsvirkjunar um miðlun í Þingvallavatni og virkjun Efra-Sogs.
- 226 [19] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar varðandi bætur vegna Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar, dags. 29.5.1997.
- 227 [20] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og Gnúpverjahrepps hins vegar varðandi bætur vegna umhverfisbreytinga vegna Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar, dags. 16.5.1986.
- 228 [21] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Ársæll Jónasson eigandi jarðarinnar Tortu í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
- 229 [22] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 15.6.1979. Björn Sigurðsson eigandi jarðarinnar Úthlíð í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
- 230 [23] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Gísli Einarsson, Kjarnholtum, oddviti Biskupstungnahrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.

- 231 [24] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 24.1.1979. Haukur Þórðarson, eigandi jarðarinnar Hrauntún í Biskupstungnahreppi, Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 232 [25] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Kristbergur Jónsson, ábúandi jarðarinnar Laugar (ríkiseign) í Biskupstungnahreppi, Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 233 [26] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 13.6.1979. Sigurður Greipsson, forsvarsmaður jarðanna Haukadalur II og Bryggja í Biskupstungnahreppi, Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 234 [27] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 24.1.1979. Steinar Þórðarson eigandi jarðarinnar Hrauntún í Biskupstungnahreppi, Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 235 [28] Bréf hreppsnefndar Biskupstungnahrepps, dags. 23.6.1979, varðandi fyrirhugaða byggingu háspennulínu frá Hrauneyjafossi að Grundartanga.
- 236 [29] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 15.6.1979. Ásmundur Eiríksson, Ásgarði, oddviti Grímsneshrepps í Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 237 [30] Fundargerð hreppsnefndar Grímsneshrepps 18.1.1979, vegna fyrirhugaðrar línulagningar frá Hrauneyjafossi að Brennimel í Hvalfirði.
- 238 [31] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 18.6.1979. Steinþór Ingvarsson, Þrándarlundi, oddviti Gnúpverjahrepps í Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 239 [32] Bréf hreppsnefndar Gnúpverjahrepps, dags. 21.1.1979, um háspennulínulögn frá Hrauneyjafossvirkjun að Brennimel í Hvalfirði.
- 240 [33] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Daníel Guðmundsson, Efra-Seli, oddviti Hrunamannahrepps í Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 241 [34] Bréf hreppsnefndar Hrunamannahrepps, dags. 23.1.1978, um fyrirhugaða raflínulögn frá Hrauneyjafossi að Brennimel.
- 242 [35] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Þórir Þorgeirsson, Laugarvatni, oddviti Laugardalshrepps í Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 243 [36] Bréf hreppsnefndar Laugardalshrepps, dags. 29.1.1979, um nýja háspennulínu frá Hrauneyjafossvirkjun að Brennimel á Hvalfjarðarströnd.
- 244 [37] Yfirlýsing v/lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Ingólfur Guðmundsson, Miðfelli, oddviti Þingvallahrepps í Árnassýslu og Landsvirkjun.
- 245 [38] Bréf hreppsnefndar Þingvallahrepps, dags. 21.2.1979, um lagningu háspennulínu frá Hrauneyjafossi að Brennimel í Hvalfirði.
- 246 [39] Bréf Landsvirkjunar, dags. 29.10.1990, varðandi greiðslur vegna lagningar Hrauneyjafosslínu til Grímsnes-, Gnúpverja- og Hrunamannahrepps.
- 247 [40] Bréf iðnaðarráðuneytis, dags. 24.7.1991, um leyfi til að reisa og reka 220 kV Búrfellslínu 3A.
- 248 [41] Bréf iðnaðarráðuneytis, dags. 7.8.1997, þar sem staðfest er leyfi fyrir Búrfellslínu 3A til flutnings raforku með 400 kV spennu.
- 249 [42] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, Rangárvallasýslu, hins vegar varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á afréttum hreppanna, þ.e. Holtamannaafrétti og Landmannaafrétti, dags. 3.7.1981.
- 250 [43] Staðfesting á samningi milli Landsvirkjunar annars vegar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, Rangárvallasýslu, hins vegar varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á afréttum hreppanna, þ.e. Holtamannaafrétti og Landmannaafrétti, dags. 3.7.1981. Staðfestingin er dags. 24.7.1981.
- 251 [44] „Um eignarrétt að miðlunarlónum.“ Greinargerð Sigurðar Líndal, prófessors, dags. 22.6.1987.

- 252 [45] Bréf Landsvirkjunar til oddvita Ásahrepps um veiðirétt í miðlunarlónum, dags. 8.7.1987.
- 253 [46] Bréf Landsvirkjunar til Veiðifélags Holtamannafréttar, dags. 31.1.1992, um veiðirétt í miðlunarlónum.
- 254 [47] Bréf Landsvirkjunar til oddvita Ásahrepps, dags. 3.2.1992, um veiðirétt í miðlunarlónum.
- 255 [48] Fundargerð fundar Landsvirkjunar og fulltrúa Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahreppa frá 2.6.1992 um fiskveiði á Holta- og Landmannaafrétti, dags. 22.6.1992.
- 256 [49] Þjórsárvirkjanir, mynsturáætlun um orkunýtingu á vatnasviði Þjórsár niður fyrir Búrfell, dags. í október 1980.
- 257 [50] Ekkert skjal ber þetta númer.
- 258 [51] Kort 1 – Skjaldbreiður 1:50 000.
- 259 [52] Kort 2 – Hengill 1:50 000.
- 260 [53] Kort 3 – Haukadalur 1:50 000.
- 261 [54] Kort 4 – Geldingafell 1:50 000.
- 262 [55] Kort 5 – Þjórsárdalur 1:50 000.
- 263 [56] Kort 6 – Nyrðri-Háganga 1:50 000.
- 264 [57] Kort 7 – Gnúpverjahreppur. Aðalskipulag 1993-2013. 1:50 000.
- 265 Bréf óbyggðanefndar til Landsvirkjunar um drög að kröfulínukorti, dags. 12.10.1999.
- 266 Bréf Landsvirkjunar til óbn. um drög að kröfulínukorti, dags. 19.10.1999.
- 267 Bréf óbyggðanefndar til Landsvirkjunar um yfirlitskort og skrá yfir lýstar kröfur á svæði nr. 1, dags. 4.11.1999.
- 268 Bréf Landsvirkjunar til óbn. um athugasemdir við kröfulýsingu Landsvirkjunar, dags. 30.12.1999.
- 269 Efri Þjórsá – Samanburður virkjunarkosta, útg. í desember 1992.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

- 270 Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.3.2000.
- 271 a-c Kort sem sýna varakröfulínu ríkisins.

Lagt fram af Sigurði Jónssyni hrl.:

- 272 Greinargerð eigenda jarða og afrétta í Biskupstungnahreppi, dags. 29.4.2000, ásamt fylgiskjöllum 1-16.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl.:

- 273 Greinargerð Landsvirkjunar, dags. 3.5.2000.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.

- 274 Ljósrit af kafla úr fundargerð 2. fundar þjóðlendunefndar, haldinn 30.3.1999.
- 275 Ljósrit úr Sunnlenska fréttablaðinu, 19.4.2000. Viðtal við Björn Sigurðsson, bónda í Úthlíð.
- 276 Ljósrit úr Morgunblaðinu, 14.5.2000. Viðtal við Pál Lýðsson í Litlu-Sandvík.
- 277 Ljósrit úr Morgunblaðinu, 14.5.2000. Viðtal við Pál Lýðsson í Litlu-Sandvík.
- 278 Ljósrit af grein Ólafs Björnssonar hrl. sem birtist í Morgunblaðinu, 2.12.1999.
- 279 Bréf Ólafs Björnssonar hrl. til fjármálaráðherra, dags. 31.12.1999, varðandi áskilnað um bætur vegna ólögðra og rangra kröfulýsinga ríkisins til óbyggðanefndar, sbr. yfirlitskort óbyggðanefndar, dags. 29. október 1999.

- 280 Ljósrit af viðtali við Ólaf Björnsson í DV, dags. 26.10.1999.
 281 Ljósrit af ljósvakahandriti, dags. 14.10.1999. Fréttir klukkan 18:00 í Ríkisútvarpinu.
 282 Ljósrit af frétt í Textavarpinu, dags. 14.10.1999.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 283 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Íslensku fornbréfasafni, dags. 20.5.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum 1-7.
 284 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, dags. 5.6.2000.
 285 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Jarðabréfum frá 16. og 17. öld – útdráttum Gunnars F. Guðmundssonar, dags. 7.6.2000.
 286 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Jarðatali á Íslandi gefnu út af J. Johnsen, dags. 5.6.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum 1-2.
 287 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Lovsamling for Island og stjórnartíðindum frá 1874-1918, dags. 20.6.2000.
 288 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Landsyfírréttar- og Hæstaréttardómum, dags. 29.6.2000, ásamt tilgreindu fylgiskjali 1.
 289 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í Alþingisbókum Íslands, dags. 29.5.2000.
 290 Greinargerð Gunnars F. Guðmundssonar, sagnfræðings, „Um máldaga og heimildargildi þeirra“, dags. 9.6.2000.
 291 Greinargerð Gunnars F. Guðmundssonar, sagnfræðings, „Um heimildargildi Landnámu“, dags. 9.6.2000.
 292 Umfjöllun um Biskupstungnahrepp í „ÍSLEIF“, gagnagrunni Fornleifastofnunar Íslands ehf., ásamt 3 fylgiskjölum (bréf Fornleifastofnunar ehf., dags. 27.3.1999, heimildaskrá, kort).
 293 Bréf umdæmisskrifstofu Fasteignamats ríkisins á Selfossi, dags. 6.7.1999, ásamt fylgiskjölum 1-6.
 294 Bréf byggingarfulltrúa á Selfossi um skála á afréttarlöndum Grímsnes- og Grafningshrepps, Þingvallahrepps, Laugardalshrepps, Biskupstungnahrepps, Hrunamannahrepps, Gnúpverjahrepps og Skeiðahrepps í árslok 1998, mótt. 11.5.1999.
 295 Bréf Héraðsskjalasafns Árnesinga, dags. 5.6.2000, ásamt fylgiskjölum sem tilgreind eru í bréfinu nr. 1, 2, 3, 4, 6, 9, 11, 13 og 14.
 296 Mannvirkjakort – Svæðisskipulag 2015 – ásamt tveimur fylgiskjölum (ljósrit úr greinargerð með staðfestu skipulagi og ljósrit úr fylgiriti B með skipulagstillögum).
 297 Ljósrit upp úr Landskiptabók Árnessýslu II, bls. 121-123. Landskipti milli jarðanna Úthlíðar, Hrauntúns og Stekkholts í Biskupstungnahreppi.
 298 Ljósrit upp úr Landskiptabók Árnessýslu II, bls. 147-151. Yfirlandskiptagerð.
 299 Ljósrit upp úr Landskiptabók Árnessýslu III, bls. 19-23. Landskipti á Úthlíðartorfu.
 300 Ljósrit upp úr Landskiptabók Árnessýslu III, bls. 38-43. Yfirlandskipti Úthlíðartorfu.
 301 Ljósrit úr Gjörðabók fasteignamatsnefndar Árnessýslu 1916-1918, bls. 213-214 og bls. 230-246.
 302 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um gróðurfar á kröfussvæði ríkisins í Biskupstungnahreppi, dags. 20.8.2000.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl.:

- 303 Kvittun Landsvirkjunar, dags. 9.1.1979, fyrir greiðslu til Björns Sigurðssonar, bónda í Úthlíð, vegna lagningar háspennulínu um land Úthlíðar.

- 304 Yfirlýsing Björns Sigurðssonar vegna lagningar háspennulínu um land Úthlíðar, dags. 15.1.1979.
- 305 Greinargerð Páls Skúlasonar, lögfr., „Til varnar Tunguheiði“, ódagsett.
- 306 Útprintun úr skrá Fasteignamats ríkisins, Eignir og eigendur: Úthlíð – fjallaskáli 175219, Biskupstungnahreppi, ódagsett (síðast breytt 14.12.1998).
- 307 Samningur milli Biskupstungnahrepps og Landgræðslu ríkisins um landspildu sunnan við Hvítárnes á Biskupstungnafrétti, dags. 14.7.1983.
- 308 Samningur milli Biskupstungnahrepps og Landgræðslu ríkisins til viðbótar við yfirlýsingu hreppsnefndar Biskupstungnahrepps frá 5.3.1967, dags. 14.7.1983.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 309 Bréf Þjóðskjalasafns um gagnaöflun í máli nr. 4/2000, dags. 25.8.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum, nr. 1-30. Sbr. einnig skilabréf Þjóðskjalasafns nr. 363.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl.:

- 310 Skuldaviðurkenningar o.fl. v/jarðarinnar Úthlíðar, Biskupst. Þingl. 17.6.1904.
- 311 Samningur Landgræðslu ríkisins og Landgræðslufélags Biskupstungna annars vegar og eigenda Hóla og Tunguheiðar hins vegar, dags. 18.6.1997.
- 312 Uppskrift Páls Lýðssonar v/eigendaskipta á Úthlíð í Biskupstungum, dags í ágúst 2000.
- 312 a-c Viðbætur við áður fram lagt skjal: Samantekt Páls Lýðssonar um efni nokkurra skjala varðandi Afrétt norðan vatna, dags. í september 2000 (a). Bréf stiftamtmanns til sýslumannsins í Árnæssýslu um kaup Biskupstungnahrepps á afrétti 4 kirkna, dags. 30.10.1850, ásamt uppskrift Páls Lýðssonar (b). Áreið á Biskupstungnafrétt, dags. 12. og 13.7.1847, ásamt uppskrift Páls Lýðssonar (c).

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

- 313 Ljósrit úr Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 2.b., v/ Skálholts.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 314 1-22 Könnun starfsmanns óbn. á veðbókarregistrum Sýslumannsembættisins á Selfossi, dags. 5.9.2000.
- 315 1-3 Bréf til hreppstjóra í Biskupstungnahreppi og Hrunamannahreppi, v/bréfs frá Stiftamtmani, og bréf frá Amtinu, dags. 16. júlí 1852, v/beiðni frá Halldóri Þórðarsyni og Nikulási Magnússyni um úthlutun lands fyrir nýbýli í Hvítanesi. Dags. júní 1852. Einnig afrit af vitnisburði Magnúsar Eiríkssonar, dags.12.6.1652.
- 316 Endanleg kröfugerð Ólafs Björnssonar hrl., dags. 6.9.2000.
- 317 1 Bréf frá fjármálaráðuneytinu. Efni: Landskipti á Haukadalstorfu og hugsanleg kaup ríkissjóðs á jarðhitaréttindum á Geysissvæðinu. Dags. 26.8.1992.
- 317 2 Bréf frá kirkjumálaráðuneytinu til forsætisráðuneytisins um að það falli frá kröfu við landskipti milli jarða við Geysi í Haukadal, dags 30.3.1954.
- 317 3 Ljósrit úr Mbl. „Gróðurinn í Haukadal – andlegur og veraldlegur – fyrr og nú.“ Dags 14.8.1987.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 318 Bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns, til óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar, dags. 22.8.2000.

- 319 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í 13. bindi Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, dags. 30.8.2001.
- 320 Minnisblað stm. óbn. um heimildaleit í skjalasafni biskups, dags. 6.4.2001.
- 321 Minnisblað stm. óbn. um heimildaleit í ráðuneytum dóms- og kirkjumála og landbúnaðar, dags. 5.7.2001.
- 322 Minnisblað um gagnaöflun óbyggðanefndar hjá sýslumanninum á Selfossi, dags. 10.10.2001.
- 323 Minnisblað stm. óbn. um athugun á bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, dags. 23.1.2001.
- 324 Heimild konungs til að selja afrétt Torfastaða, Skálholts, Bræðratungu og Haukadals, dags. 18.9.1850.
- 325 a-b Eyðublað með fasteignamati fyrir Bræðratungu 1932 (a) og eyðublað með fasteignamati fyrir Tunguheiði 1942 (b).
- 326 Símskeyti Stjórnarráðsins til allra sýslumannsembætta á landinu varðandi vatnsréttindi á afréttum, dags. 3.4.1918.
- 327 Sérkort óbyggðanefndar: Biskupstungnahreppur (Lýstar kröfur á svæði nr. 1), dags. 29.10.1999. Mælikvarði 1:100 000.
- 328 Landamerkjabréf Brekku, dags. 23.10.1883.
- 329 Fundargerðir máls nr. 4/2000, Biskupstungnahreppur (5 fyrirtökur óbyggðanefndar og aðalmeðferð). Sjá einnig fundargerðir undir skjalnr. 366.
- 330 Fasteignamat Bræðratungu 1918.
- 331 Lögfesta Austurhlíðar 4.6.1840.
- 332 Afsal Gests Einarssonar til h/f Sleipnis í Reykjavík fyrir réttindum skv. tilgreindum samningum, dags. 23.1.1918, o.fl.
- 333 a-c Gögn er varða Tunguheiði úr eignardómsmálinu Bræðratungukirkja vegna landsvæðisins Tunguheiðar: Eignardómsstefna, dags. 22.10.1975 (a). Úttekt á mörkum milli Tunguheiðar, Hólalands og Brattholts, dags. 23.7.1975 (b). Greinargerð Páls Skúlasonar, ódags. (c).
- 334 Afsal Sven Poulsen til íslenska ríkisins á Bræðratungu o.fl., dags. 9.6.1936.
- 335 Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð hafa verið á vegum óbyggðanefndar vegna máls nr. 4/2000, dags. 29.11.2001.
- 336 Jarðamat 1804 (Biskupstungnahreppur).
- 337 Yfirlýsing Daníels Guðmundssonar, oddvita Hrunamannahrepps, um landamerki afréttar Hrunamannahrepps, dags. 28.7.1978.
- 338 Ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Jakobs Benediktssonar, Reykjavík 1986, bls. 384-387.
- 339 Ný jarðabók fyrir Ísland (1861), bls. 23-24 (Biskupstungnahreppur).
- 340 Fasteignabók 1922, bls. 74-75 (Biskupstungnahreppur).
- 341 Fasteignabók 1932, bls. 15-16 (Biskupstungnahreppur).
- 342 Fasteignabók 1938, bls. 249-251 (Biskupstungnahreppur).
- 343 Fasteignabók 1957, bls. 365-367 (Biskupstungnahreppur).
- 344 Jarðamat 1849-1850 (Biskupstungnahreppur).

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl.:

- 345 Greinargerð Páls Lýðssonar um hugtakið heimaland, dags. 29.8.2000.
- 346 Bréf Ólafs Björnssonar hrl. til Héraðsnefndar Árnessýslu um ákvæði í fjallskilareglugerð Árnessýslu nr. 408/1996 og merki Úthlíðar í Biskupstungum, dags. 27.11.2001.

- 347 Svar héraðsnefndar Árnassýslu við bréfi Ólafs Björnssonar hrl., dags. 27.11.2001, um fjallskilareglugerð nr. 408/1996 og merki Úthlíðar í Biskupstungum, dags. 29.11.2001.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

- 348 Leiðrétt kröfulínukort ríkisins, dags. 30.11.2001.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 349 Endurrit úr aukadómþingsbók Árnassýslu, dags. 6.10.1985. Sátt um afréttarmörk milli Auðkúluheiðar í Austur-Húnavatnssýslu og Biskupstungnaafréttar í Árnassýslu.
- 350 Veðbókarvottorð fyrir Auðkúluheiði, mótt. 7.5.1999.
- 351 Samningur milli bæjarstjórnar Blönduóss og hreppsnefndar Svínavatnshrepps og Torfalækjarhrepps um afnot sauðfjáreigenda á Blönduósi, vestan Blöndu, af Auðkúluheiði, dags. 24. mars 1990.
- 352 Afsal Blönduósbæjar til hreppsnefndar Svínavatnshreppar og hreppsnefndar Torfalækjarhrepps á allri eignarhlutdeild Blönduósbæjar í Upprekstrarfélagi Auðkúluheiðar og afréttarlandinu á Auðkúluheiði, dags. 24.3.1990.
- 353 Veðbókarvottorð fyrir landspildu úr Biskupstungnaafrétti, ljósrit dags. 27.12.2001.
- 354 Landamerkjabréf jarðarinnar Syðri-Reykja, dags. 11.12.1889.
- 355 Veðbókarregistur fyrir afrétt Biskupstungnahrepps.
- 356 Landamerkjabréf jarðarinnar Gýgjahóls, dags. 3.6.1890.
- 357 Landamerkjabréf jarðarinnar Arnarholts, dags. 2.6.1890.
- 358 Landamerkjabréf jarðarinnar Holtakots, dags. 29.10.1885.
- 359 Landamerkjabréf jarðarinnar Kjarnholta, dags. 31.5.1890.
- 360 Landamerkjabréf jarðarinnar Múla, dags. 24.5.1884.
- 361 Bréf Gunnars F. Guðmundssonar, ódags., til Jóns Torfasonar um þinglýsingu landamerkjabréf Austurhlíðar, Haukadals, Hóla og Miðhúsa og svarbréf Jóns Torfasonar, dags. 7. mars 2002.
- 362 Greinargerð próf. Magnúsar Más Lárussonar um rannsóknir hans á heimildum varðandi afrétt norðan vatna, dags. 9.7.1980.
- 363 Skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 18.3.2002, ásamt fylgiskjölum. Sbr. einnig skilabréf Þjóðskjalasafns nr. 309.
- 364 a-e Bréf óbyggðanefndar til Þórðar Bogasonar hdl. um Sigöldulínur 1-3 og Sultartangalínu 1, dags. 24.1.2002. Tölvupóstur, dags. 24.1.2002, 28.1.2002, 5.2.2002 og 11.2.2002 milli óbyggðanefndar og Þórðar Bogasonar um sama efni.
- 365 Landamerkjabréf jarðarinnar Austurhlíðar og hjáleigunnar Stritlu, dags. 4.6.1840.
- 366 Fundargerð óbyggðanefndar vegna endurupptöku máls nr. 4/2000, dags. 30.11.2001, og lokafyrirtöku, dags. 21.3.2002. Sjá einnig fyrri fundargerðir undir skjalnr. 329.
- 367 Landamerkjabréf jarðarinnar Einholts, dags. 28.5.1885.

III. Aðilaskrá (einstakar jarðir)

Austurhlíð	Sigríður Guðmundsdóttir
Brattholt	Njörður M Jónsson
Brú	Margeir Ingólfsson
Brú	Sigríður Jóhanna Guðmundsdóttir
Bryggja/ undansk. 37 ha. spilda	Ríkisfjárhirsla/Skógrækt rík.
Bryggja/ undansk. 37 ha. spilda	Bjarni Sigurðsson
Bryggja/ undansk. 37 ha. spilda	Már Sigurðsson
Bryggja/ undansk. 37 ha. spilda	Kristín Sigurðardóttir
Dalsmynni (Stirtla)	Örn Erlendsson
Dalsmynni (Stirtla)	Arngrímur Ingimundarson
Dalsmynni (Stirtla)	Sigrún Erlendsdóttir
Dalsmynni (Stirtla)	Hreinn Erlendsson
Dalsmynni (Stirtla)	Eyvindur Erlendsson
Dalsmynni land	Magnús Kristinsson
Haukadalur 1	Ríkisfjárhirsla/Skógrækt rík.
Haukadalur 2	Kristín Sigurðardóttir
Haukadalur 2	Bjarni Sigurðsson
Haukadalur 2	Már Sigurðsson
Haukadalur 3,	Þórir Sigurðsson
Haukadalur 4	Már Sigurðsson
Helludalur I	Steinar Tómasson
Helludalur II	Kristófer Arnfjörð Tómasson
Helludalur I-II	Svana Einarsdóttir
Hlíðartún	Hárlaugur Ingvarsson
Hólar	Biskupstungnahreppur
Hrauntún	Steinar Þórðarson
Hrauntún	Haukur D. Þórðarson
Inná dal	Örn Erlendsson
Inná dal	Sigrún Erlendsdóttir
Inná dal	Eyvindur Erlendsson
Inná dal	Edda Erlendsdóttir
Kjóastaðir I	Kristín Ólafsdóttir
Kjóastaðir I	Eyvindur Magnús Jónasson
Kjóastaðir 2/ undansk. 40 ha. spilda	Bragi G. Kristjánsson
Laug	Ríkisbókhald / leigj. Már Sigurðsson
Miðhús	Sighvatur Arnórsson
Neðri-Dalur	Neðri-Dalur hf.
Stekkholt	Halldór E. Jónsson
Stekkholt	Málfríður Jónsdóttir
Tunguheiði	Bræðratungukirkja
Úthlíð 1	Björn Sigurðsson
Úthlíð 2	Björn Sigurðsson

IV. Aðilaskrá (afréttur)

Akur	Laugaráshérað
Arnarholt	Arnór Karlsson
Arnarholt	Guðni Lýðsson
Asparlundur	Gunnar Tómasson
Austurhlíð	Sigríður Guðmundsdóttir
Árbakki	Magnús Magnússon
Árbakki	Lilja Jósepsdóttir
Árgil	Lánasjóður landbúnaðarins
Ásakot 1	Eygló Jóhannesdóttir
Ásakot 2	Hjalti Ragnarsson
Ásholt	Laugaráshérað
Bergsstaðir	Grimur Guðmundsson
Bergsstaðir	Björn Skaptason
Bergsstaðir	Ragnheiður Vilmundardóttir
Bergsstaðir	Halldór Jónsson
Bergsstaðir	Jónína G. Einarsdóttir
Bergsstaðir	Sigríður H J Benedikz
Bergsstaðir	Ólafur J. Bjarnason
Bergsstaðir	Vilhjálmur Einarsson
Bergsstaðir	Ólafur G. E. Sæmundsen
Bergsstaðir	Einar E. Sæmundsen
Bergsstaðir	Gunilla H. Skaptason
Bergsstaðir	Sigurður G. Hilmarsson
Bergsstaðir	Eva Úlla Hilmarsdóttir
Bergsstaðir	Ragnar Hilmarsson
Bergsstaðir	Linda Björk Hilmarsdóttir
Bergsstaðir	Hannes Gunnarsson
Bergsstaðir	Helgi Gunnarsson
Bergsstaðir	Halldór Gunnarsson
Bergsstaðir	Hörður Gunnarsson
Birkiflöt	Gunnar Sigurþórsson
Birkiflöt	Ragnheiður Sigurþórsdóttir
Birkilundur	Ingvar Ingvarsson
Birkilundur	Þórir Sigurðsson
Borgarholt	Ríkisbókhald
Ból	Hinrik Guðmundsson
Brattholt	Njörður M. Jónsson
Brautarhóll	Bjarni Kristinsson
Brekka	Óskar Jóhannesson
Brekkuskógur	Páll Óskarsson
Brú	Margeir Ingólfsson
Brú	Sigríður Jóhanna Guðmundsdóttir
Brúarhvamur	Jón G. Guðlaugsson

Brún lóð	Róbert Róbertsson
Bræðratunga	Sveinn Skúlason
Dalbrún	Elín Dóra Ingibergsdóttir
Dalbrún	Ríkharður Sverrisson
Dalbrún	Hillbjörg Helene Heggelund
Dalbrún	Haraldur L. Haraldsson
Dalsmynni	Örn Erlendsson
Dalsmynni	Arngrímur Ingimundarson
Dalsmynni	Sigrún Erlendsdóttir
Dalsmynni	†Hreinn Erlendsson
Dalsmynni	Eyvindur Erlendsson
Dalsmynni, land	Magnús Kristinsson
Daltún	Biskupstungnahreppur
Drumboddsstaðir	Ragnheiður Sveinsdóttir
Drumboddsstaðir	Baldur Indriði Sveinsson
Drumboddsstaðir	Guðriður Sveinsdóttir
Drumboddsstaðir	Gisli R. Sveinsson
Drumboddsstaðir 1	Svavar Sveinsson
Drumboddsstaðir 2	Byko hf.
Efri-Reykir	Gunnar Ingvarsson
Einiholt 1	Haraldur Kristjánsson
Einiholt 1	Trausti Kristjánsson
Einiholt 2	Trausti Kristjánsson
Eiríkibakki	Guðjón Skarphéðinsson
Ekra	Laugaráshérað
Espiflöt	Espiflöt ehf.
Espigerði	Laugaráshérað
Fell	Selmúli ehf.
Fell	Auður Kristjánsdóttir
Fellskot	Kristinn Antonsson
Fljótsholt	Ólafur Eysteinnsson
Friðheimar	Knútur Rafn Ármann
Friðheimar	Helena Hermundardóttir
Friðheimar, land	Liliane Zilberman
Furubrún	Biskupstungnahreppur
Galtalækur	Njörður O. Geirdal
Galtalækur	Sigurbjörg Snorradóttir
Gerði	Laugaráshérað
Geysir	Ríkisfjárhirsla
Gufuhlíð	Jakob Helgason
Gufuhlíð	Birna Guðmundsdóttir
Gufuhlíð	Helgi Jakobsson
Gýgjarhóll 1	Inga Kristjánsdóttir
Gýgjarhóll 2	Valur Lýðsson
Gýgjarhólskot 1	Eiríkur Jónsson
Gýgjarhólskot 1	Arnheiður Þórðardóttir
Gýgjarhólskot 2	Sigríður Jónsdóttir

Gýgjarhólskot 2	Sævar Bjarnhéðinsson
Haukadalur 1	Ríkisfjárhirsla
Haukadalur 2	Kristín Sigurðardóttir
Haukadalur 3	Þórir Sigurðsson
Haukadalur 4	Már Sigurðsson
Heiði	Sigurður Þorsteinsson
Heiði	Brynjar Sigurgeir Sigurðsson
Heiði 1	Sigurður Þorsteinsson
Heiðmörk	Laugaráshérað
Helgastaðir 1	Jón Sigurbjörnsson
Helgastaðir 2	Bjarni Sveinsson
Helgastaðir 3	Haflíði Sveinsson
Helludalur 1	Steinar Tómasson
Helludalur 2	Kristófer Arnfjörð Tómasson
Hjarðarland	Helgi Kristbergur Einarsson
Hlíðartún	Hárlaugur Ingvarsson
Holtakot	Helgi Kristbergur Einarsson
Holtakot	Hlíf Einarsdóttir
Holtakot	Dóróthea Sveina Einarsdóttir
Holtakot	Ragnildur Einarsdóttir
Hrauntún	Steinar Þórðarson
Hrauntún	Haukur D. Þórðarson
Hrisholt	Ormar Þorgrímsson
Hrosshagi	Helgi Guðmundsson
Hrosshagi	Margrét Sverrisdóttir
Hveratún	Laugaráshérað
Hvítárbakki	Gunnlaugur Skúlason
Hvítárbakki	Sveinn Skúlason
Höfði	Sesselja Víglundsdóttir
Höfði	Gunnþórunn Víglundsdóttir
Höfði	Guðrún Víglundsdóttir
Höfði	Anna Erlendsdóttir
Höfði	Víglundur Þorsteinsson
Höfði	Geirlaug Herdís Magnúsdóttir
Höfði	Magnús V Magnússon
Höfði	Víglundur Magnússon
Höfði	Haraldur Magnússon
Iða 1	Ingólfur Jóhannsson
Iða 1	Gunnar Jóhannsson
Iða 1	Sigurlaug Jóhannsdóttir
Iða 1	Unnur Jóhannsdóttir
Iða 1	Anna María Ámundadóttir
Iða 1	Jóhann Ámundason
Iða 1	Steinunn Ámundadóttir
Iða 1	Sigmundur Ámundason
Iða 2	Helga Pálsdóttir
Iða 2	Steinunn Kristjánsdóttir

Iða 2	Helgi Ágústsson
Iða 2	Friðþjófur Adolf Ólason
Iða 2	Kristín Sveinbjörnsdóttir
Iða 2	Úlfar Sveinbjörnsson
Iða 2	Sveinn Ingibergsson
Iða 2	Haraldur Sveinsson
Iða 3	Guðmundur Ingólfsson
Kirkjuholt 1	Laugaráshérað
Kjaransstaðir	Guðmundur Sigurðsson
Kjarnholt 1	Magnús Einarsson
Kjarnholt 2	Gísli Einarsson
Kjarnholt 3	Diðrik ehf., Biskupstungnahr
Kjóastaðir	Sigríður Jónasdóttir
Kjóastaðir	Ólafur Þ Jónasson
Kjóastaðir	Svanhvít Jónasdóttir
Kjóastaðir	Þórey Jónasdóttir
Kjóastaðir	Guðmundur Jónasson
Kjóastaðir	Egill Jónasson
Kjóastaðir	Karl Þ. Jónasson
Kjóastaðir	Þorlaug Bjarnadóttir
Kjóastaðir	Sigbrúður Jónasdóttir
Kjóastaðir 1	Eyvindur Magnús Jónasson
Kjóastaðir 2	Bragi G. Kristjánsson
Klettaborg	Laugaráshérað
Klif	Garðar Hannesson
Krókur	Magnús Heimir Jóhannesson
Kvistholt	Páll Magnús Skúlason
Lambadalur Norðurbr.	Biskupstungnahreppur
Lambhúskot	Sveinn Skúlason
Lambhúskot	Magnús Heimir Jóhannesson
Laug	Ríkisbókhald
Laugafell	Alfreð Rasmus Jónsson
Laugagerði	Laugaráshérað
Laugarás	Laugaráshérað
Laugarás land	Laugaráshérað
Lindarbrekka	Laugaráshérað
Litla-Fljót 1	Þórður J. Halldórsson
Litla-Fljót 2	Halldór Þórðarson
Ljósaland	Laugaráshérað
Lyngás	Laugaráshérað
Miðhús	Sighvatur Arnórsson
Miklaholt	Þráinn Bjarndal Jónsson
Miklaholt	Anna Soffía Björnsdóttir
Múli	Arngrímur Ingimundarson
Múli	Þórdís Geirsdóttir
Múli	Sveinn Haukur Herbertsson
Múli	Jónína M. Egilsdóttir

Múli	Anna S. Egilsdóttir
Múli	Egill Geirsson
Múli	Varðan ehf.
Múli	Stefanía Geirsdóttir
Múli	Bogey Geirsdóttir
Myrkholt	Loftr Jónasson
Neðri-Dalur	Neðri-Dalur ehf., Biskupstungum
Norðurbrún	Guðný Bergrós Gísladóttir
Norðurbrún	Hermann Guðmundsson
Rauðiskógur	Sigurður S. Guðmundsson
Reykjavellir	Sigurður Guðmundsson
Reykjavellir	Hannes Sigurður Sigurðsson
Rimi	Konráð Ásgrímsson
Skálholt	Skálholtsstaður
Slakki	Laugaráshérað
Sólveigarstaðir	Varmagerði ehf.
Spóastaðir	Þorfinnur Þórarinsson
Spóastaðir 2	Þorfinnur Þórarinsson
Stallar	Björn Bjarnald Jónsson
Stekkholt	Halldór E. Jónsson
Stekkholt	Málfríður Jónsdóttir
Stóraflljót	Stigur Sæland
Suðurgafll	Bjarni Sigurðsson
Suðurgafll Víkurmýri	Valur Lýðsson
Syðri-Reykir	Ólafur Stefánsson
Syðri-Reykir 1	Grétar B. Grímsson
Syðri-Reykir 2	Stefán Árnason
Syðri-Reykir 2, land	Ingveldur Stefánsdóttir
Syðri-Reykir 3	Grétar B. Grímsson
Teigur	Laugaráshérað
Tjörn	Gunnar Guðjónsson
Tjörn	Gunnar Guðjónsson
Tjörn	Snorri Geir Guðjónsson
Torfastaðir	Ólafur Einarsson
Torfastaðir	Drífa Kristjánsdóttir
Torta	Minningarsj. Ársæls Jónss. kafara
Torta	Gunnlaugur Briem Pálsson
Torta	Vigdís Guðfinnsdóttir
Torta	Pétur Guðfinnsson
Torta	Margrét Sigríður Pálsdóttir
Traðir	Laugaráshérað
Tunguheiði	Bræðratungukirkja
Úthlíð 1	Björn Sigurðsson
Úthlíð 2	Björn Sigurðsson
Varmagerði	Laugaráshérað
Vatnsleysa 1	Sigurður Erlendsson
Vatnsleysa 2	Bragi Þorsteinsson

Vatnsleysa 3
Vegatunga
Viðigerði
Viðigerði
Ösp

Sigurður Erlendsson
Ríkisbókhald
Ólafur Ásbjörnsson
Ásrún Björgvinsdóttir
Sverrir Ragnarsson

